

XVII. évfolyam.

1—4. füzet.

(Új sorozat XII.) 1916.

A

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. SEMAYER VILIBÁLD.

Egyes füzet ára 2 korona.
Az évi négy füzet előfizetési ára 5 korona.
A Magyar Néprajzi Társaság tagjainak tag-
ságsdíjuk fejében jár.

Kéziratok a szerkesztőség címére
(VII., Városliget, Iparcsarnok), előfizetések
a Magyar Nemzeti Múzeum pénztárának
küldendők.

Megjelenik február, április, szeptember és november hónapokban.

BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1916.

TARTALOM.

	Lap
<i>Semayer Vilibáld dr.</i> : Országos Ember-Néptani Intézet	1—10
<i>Róheim Géza dr.</i> : A luczaszék. Második közlemény. (1 ábra)	11—52
<i>Fábián Gyula</i> : Sikdiszítő művészet az Ipoly mentén. (23 ábra)	52—72
<i>Kiss Lajos</i> : A hódmezővásárhelyi tálasság. Harmadik közlemény. (35 ábra)	72—99
<i>Györfly István dr.</i> : Dél-Bihar falvai és építkezése. Befejező közl. (22 ábra)	99—114
<i>Domonkos János</i> : Magyar labdajátékok. Befejező közlemény	115—140
<i>Sztripszky Hádor dr.</i> és <i>Bilák Izidor</i> : Dolha és vidékének néprajza. Második közlemény	141—158

Irodalom.

<i>Podhradszky György</i> : Fr. Kretz: Sklárný na buchlovském panství	158—159
<i>Kardos Árpád</i> : A konstantinápolyi szultáni múzeum-, a jildiz- és nyilvános könyvtárakról. Könyvismertetés	159—160
<i>Podhradszky György</i> : Národopisný Vestník Československý	160—165

Múzeumi ügyek.

<i>Semayer Vilibáld dr.</i> : Jelentés a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának állapotáról az 1916. év I. évnegyedében	166
— — Jelentés a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának állapotáról az 1916. év II. évnegyedében	166
— — Jelentés a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának állapotáról az 1916. év III. évnegyedében	167
— — Jelentés a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának állapotáról az 1916. év IV. évnegyedében	168

E folyóirat közleményeire vonatkozó jogainkat fenntartjuk.

A M. Nemz. Múzeum néprajzi tára

(Városliget, Iparcsarnok)

további intézkedésig a nagyközönség számára

 nyitva.

Díjtalanul: vasárnap d. e. 9—1-ig, d. u. 3—6-ig, kedden és pénteken d. u. 3—6-ig.

Személyenkint 1 korona belépődíjért: a többi hétköznapokon d. e. 9—1 óráig.

Iskolák és intézetek előzetes jelentkezés után a délelőtti hivatalos órák alatt mindennap megtekinthetik.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK
ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. SEMAYER VILIBÁLD.

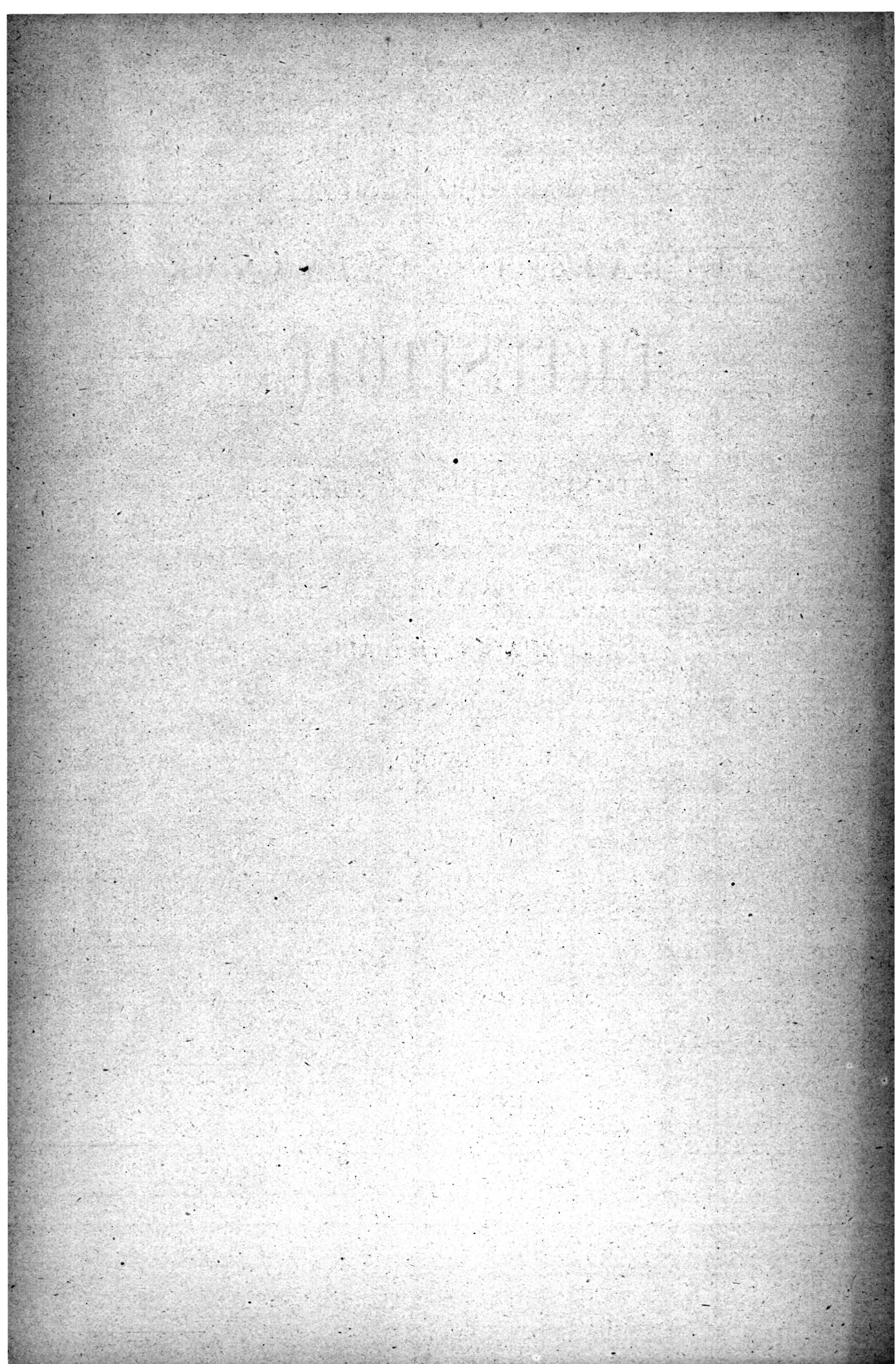
XVII. ÉVFOLYAM. 1916.
(ÚJ FOLYAM: XII.)

---

81 SZÖVEGÁBRÁVAL.

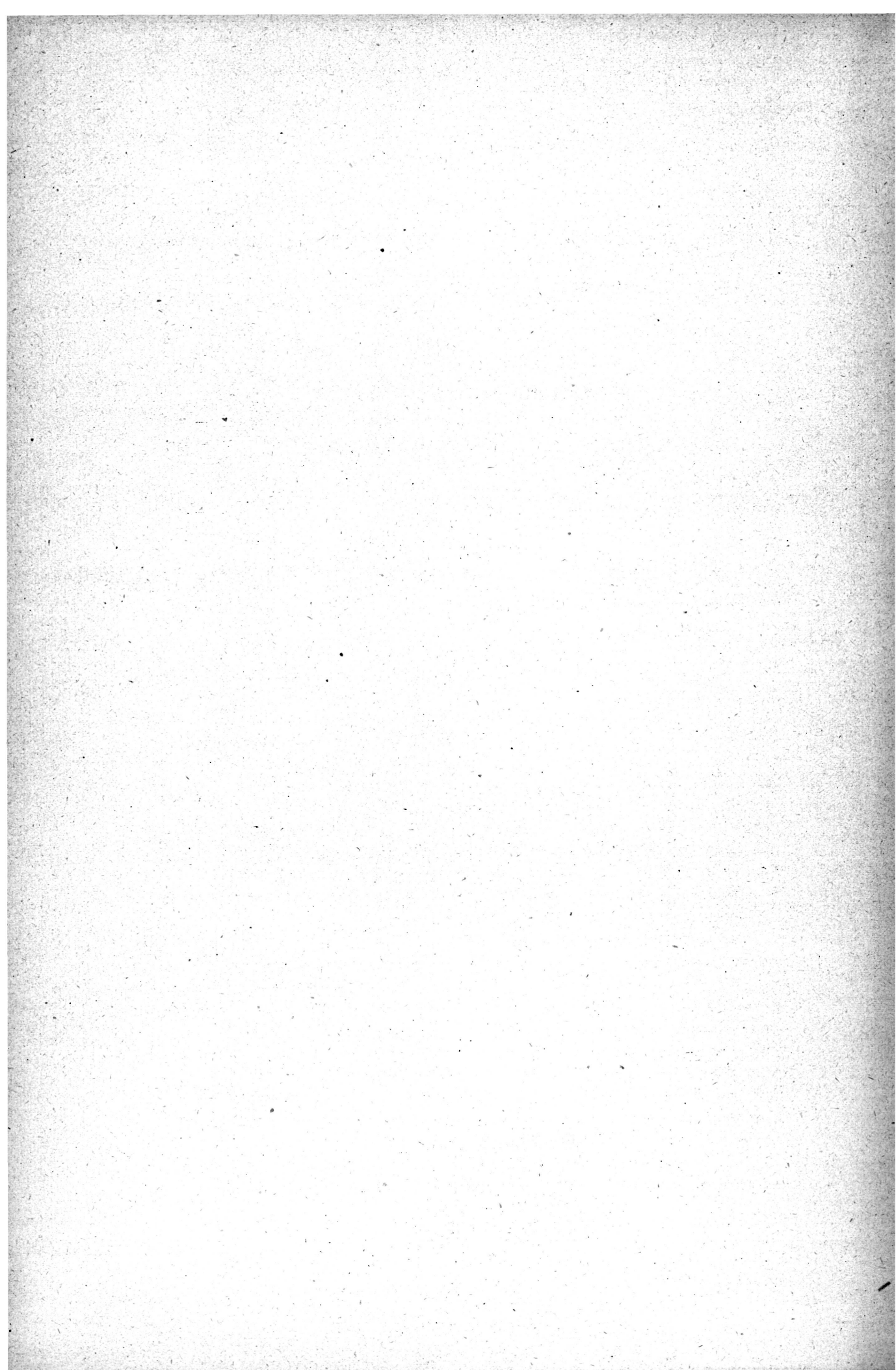
BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1916.

TARTALOM.

	Lap
<i>Domonkos János</i> : Magyar labdajátékok. Befejező közlemény	115—140
<i>Fábián Gyula</i> : Sikdiszitő művészet az Ipoly mentén. (23 ábra)	52—72
<i>Györfly István dr.</i> : Dél-Bihar falvai és építkezése. Befejező közl. (22 ábra)	99—114
<i>Kardos Árpád</i> : A konstantinápolyi szultáni múzeum-, a jildiz- és nyilvános könyvtárakról. Könyvismertetés	159—160
<i>Kiss Lajos</i> : A hódmezővásárhelyi tálasság. Harmadik közlemény. (35 ábra) .	72—99
<i>Podhradský György</i> : Fr. Kretz: Sklářny na buchlovském panství	158—159
— — <i>Národopisný Vestník Československý</i>	160—165
<i>Róheim Géza dr.</i> : A luczaszék. Második közlemény. (1 ábra)	11—52
<i>Semayer Vilibáld dr.</i> : Országos Ember-Néptani Intézet	1—10
<i>Sztripszky Hádor dr.</i> és <i>Bilák Izidor</i> : Dolha és vidékének néprajza. Második közlemény	141—158
<i>Semayer Vilibáld dr.</i> : Jelentés a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának állapotáról az 1916. év I. évfolyamában	166
— — Jelentés a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának állapotáról az 1916. év II. évfolyamában	166
— — Jelentés a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának állapotáról az 1916. év III. évfolyamában	167
— — Jelentés a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának állapotáról az 1916. év IV. évfolyamában	168

Országos Ember-Néptani Intézet.

(Tervezet.)

E perczben értesülök (*szó szerint idézek*), hogy: „a világháború dühön-gése közepette, a nagyhírű lipcei egyetemhez kapcsolt szász királyi kutatói intézetek sorába 1914. nov. 1-én *néptani kutató intézet* is lépett, mely a néprajzi múzeum igazgatójának, Weule Károlynak vezetésével működését az ember-néptan egész körére terjeszti ki s melynek alosztályai egyelőre ezek: 1. néprajz, 2. néptan, 3. őstörténet, 4. honismeret“. Látnivaló, hogy a lipcei program nagyjában a berlinit követi, azaz nem természetrajzi, hanem társadalomtörténeti alapon működik. A berlini azonban a természet-tudományi alapműveltségű Luschan Felix dr. *orvossal* az élén.

Miután ez Értesítő hasábjain már évek óta kimutatni igyekszem, hogy a tudománytermelés és ismeretterjesztés az eddigi, az életből minden téren ép napjainkban letűnő „kismesterségi“ alapon többé nem fejlődhetnek abban a mértékben, a melyre a gőz és villám korszakában szükség van, a következőkben nem fejtegetésszerűen, hanem a váz megkonstruálásával óhajtom bemutatni azt a modern, magyar tudományos intézetet, amelyre a világdúlás reánk nézve kétségtelen szerencsés befejezése után e téren szükségünk van, még pedig egyenesen *állami hivatalként*. Csak úgy, a hogy állami statisztikai, építészeti, kultúrmérnöki, ampelologiai, növénykísérleti, meteorologiai s a többi áll. intézetekre volt szükség. Németországban egyébként most alakul, szintén állami hivatal-, illetőleg intézménykép múzeummal is ellátandó oly intézet, a mely a külföldre szakadt, idegenben, szórványban élő németiséget kutatja.

Nem vesztegetek több szót annak bizonyítására, hogy ily orsz. intézet azonnal való megalapozására elkerülhetetlen szükség van.

Az idézett lipcei példától abban kell eltérnünk, hogy a hazai új intézetnek okvetlen természetrajzi alapon kell fölépülnie. Elvégre az ember testének minden funkciója tisztára természetrajzi jelenség. Huszonkét évi múzeumi szolgálatom folyamán továbbá azt a tapasztalatot is merítettem, hogy sikeres részletmunkát az ember-néptan terén majdnem valamennyi tudományág képviselője végezhet, az ember s az emberi társadalom életében megnyilvánuló jelenségek elfogulatlan, harmonikus megértésére, fölfogására mégis csak biológiai alapműveltség kívántatik.

Az alap illetén megjelölése után rátérek az új épülethez szükséges építőanyag s az építést végző mesteremberek felsorolására, a melyből látni

fogjuk, hogy hiszen a magyar kultúra ezen a téren sem szegény. Mindkettőből, az anyagból és a mesteremberekből máris van, csak épen, hogy a most még föltámadásukat váró, egymástól mint mondják, függetlenül, tényleg azonban akárhányszor egymás ellenében működő, idevágó tudományos intézeteink egyesítése, a közös cél megjelölése, a munkaerők tömörítése, a végzett munkák szigorú ellenőrzése, s a közélet érdekében való rögtönös fölhasználása vár a háború utáni nemzedék agyára, karjára.

*

Mielőtt az ehhez az egyesítéshez, *szervezéshez*, rendelkezésre álló tényezők felsorolásához fognék, a leendő új intézet célját és feladatát kell rövid szóval megjelölnöm.

Célja: „a művészet a művészetért“ elvnek átalakításával „tudomány a tudományért“: *Önmagunk megismerése!* Erre való törekvés Dubois Reymond lesújtó „ignorabimus“ igéjének szemmeltartása ellenére is.

Feladata: Az ember-néptani tudomány szak összes ágainak intenzív, elfogulatlan művelése, népközi, mert természettudományi alapon, minden ágban addig a határig, a hol az ember-néptan új tudománya, a már meglévő szaktudományokba kapcsolódik. Elsőrangú nemzeti kötelességként mindenkoron szoros tekintettel a nemzetalkotó magyarságra és a magyar földet lakó más nyelvű néptörödékekre, a magyarság turáni, a hazai más nyelvű népek európai és különösen balkáni rokonságára. — *Nemzeti tudománytermelés.*

Az ilyképen elért eredményeknek, az *ismereteknek terjesztése*: feladatának másik része.

Az eszközök, melyekkel a cél elérhető, a feladat megoldható, a következők:

1. Tudományos kutatások az új intézet falán belül és kívül: a) az élő nép között; b) a bonczoló-termekben; c) a létesítendő ember-néptani ambulatóriumban; d) a könyv-, fénykép-, térkép- és hanglemeztárakban; e) a kutatások meghittetetőit, az ember és a népek vagyonállagát, valamint a történelmi kísérleti készülékeket magába foglaló, őrző, szemléltető és magyarázó, eddigelé úgynevezett múzeumokban.

2. A tudományos kutatások napról napra módosuló, változó eredményeinek közzététele, hirdetése: a) a minden rendű és rangú iskolák tanszékeiről; b) az iskolán kívül, különösen a mozgófénykép segítségével; c) a tudományos és népszerűsítő könyv-, időszaki és napisajtó fölhasználásával.

Nagy szót mondok ki. A külföldre is kötelezően. Ha a XIX. század meghozta a kötelező, általános gyermekiskoláztatást, a XX. századnak meg kell hoznia a felnőttek kötelező általános iskoláztatását. Már régebben megírtam a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez intézett egyik beadványomban, hogy a felnőtteknek ez a kötelező iskolája már megszületett: a művelődésterjesztés céljaira felhasználandó *mozgófényképiskolában*, a mely minimálisra szabott, mondjuk előadásonkint 10 filléres tandíj szedése mellett a most szomorú sötétségben gubbasztó utolsó kárpáti

falu s az alföldi tanyai kunyhók téli éjszakáiba a tudás éltető, boldogító fényét van hivatva bevinni. — Az államkincstár fillérnyi megterhelése nélkül.

*

S most térjünk át a magyar fővárosban és a magyar vidéken máris főnálló, egyelőre egységesítendő, idővel szaporítható ama tényezők felsorolására, a melyekből, mint quasi építőtéglákból az új intézet fölépíthető s a mely felsorolásból egyes osztályai is szinte önmagukból bontakoznak elénk.

Budapesten s a vidéken az új intézetnek fentebb köre szerint is rögzített feladatának, az ember-néptani tudományos szaknak szolgálatában, teljességre nem számítva, ma a következő tudományos tényezők fáradoznak:

1. A budapesti Kir. M. Tud. Egyetemen:

- a) *a jogi kar* statisztikai és jogtörténeti előadásai,
- b) *az orvosi kar* boncztoni tanszékei és múzeumaik, a melyek a rendszeres anatómiát, a tájanatómiát, a szövettant és fejlődéstant művelik, az élettani intézet és múzeum, a közegészségtani intézet és múzeum.

Nem akarok túlságosan nagyot markolni s ép ezért a kór- és gyógytani tanszékeknek az új intézet körébe való bevonását egyelőre mellőzendőnek tartom azzal a hozzátevéssel azonban, hogy a nép- és a foglalkozási betegségek (tuberkulózis, luesz, alkoholizmus stb.) az új intézet hatásköréből már csak azért sem mellőzendők, mert az okvetlen szükséges ambulatorium (embervizsgáló intézet) egyik mellékcélja az lehet, hogy a betegségeknek a jelenleg csak akut betegeket gyógyító orvosok számára a legtöbb esetben hozzáférhetetlen lappangó eseteit, azok ezer jelét is földerítse. Úgyszintén szükségesnek tartanám, hogy a klinikai intézetekben felgyűlő az a múzeumi anyag, a mely az oktatás céljaira közvetlenül fölösleges, az új intézet múzeumában találna szakszerű, állandó gondozást, a közre nézve értékesítést.

c) *A bölcsészeti karon:*

- A magasabb rendű emlősök és állatok összehasonlító tanszéke,
- az anthropo-geográfia tanára,
- a statisztika és demográfia tanára,
- az embertani tanszék és múzeuma,
- az anthropometria és a bűnügyi embertan tanára.

Érdekes és egyben jellemző, hogy a budapesti egyetemen ezidén van előadás a szerb, horvát és Goldzieher professzornak a koránról szóló előadása révén, a török néprajzról, az oláhok szokásairól; csak általános és magyar néprajzi és néptani előadást nem tartanak.

Az általános és kísérleti lélektan tanszéke és létesítendő múzeuma,

A kőkor embere és kultúrája, a régebbi kőkorszak emberi maradványai, a jégkorszak című kollégiumok tanárai.

E két utolsó szakma a maga múzeumát a M. N. M. régiségtárában és a M. Kir. Földt. Intézet meglevő nagy gyűjteményeiben találja.

Az általános és magyar kultúratörténet és művészettörténet tanszékei és ezek múzeumai, a meddig nem a művelődés gyökerét, alapját kutatják az ember- és néptani intézetbe nem valók.

A mennyiben azonban a nyelvészeti tanszékek a nyelvek keletkezésével s a néphagyományokkal, a folklorral, foglalkoznak, ezek is az ember-néptan szolgálatában állanak.

2. A budapesti Kir. Magy. József Műegyetemen,

Miután „ethnografus“ az anyagok biztos ismerete nélkül sikeresen nem dolgozhatik, a mechanikai és vegyi technológia elemei sem maradhatnak ki az új intézet oktatási tervéből, sőt kisebbszerű anyagmúzeumra, az összehasonlítások megejthetése céljából föltétlenül szükség van.

3. Budapesti múzeumok.

A M. N. Múzeum tárai és az azokban képviselt szakok közül a következők veendőik át az új intézet körébe:

A néprajzi s az alakulóban lévő új folklóre- és népművészeti osztályok.

A régiségtár és kicsi részben az őslénytár praehisztórikus, továbbá a régiségtárnak az az anyaga, a mely régebben, a mikor a régiségtár nem tisztán a hazai kultúratörténetet szolgálta, külföldről került a gyűjteménybe. Természetesen csak a mennyiben néprajzi értékű.

Mezőgazdasági múzeumnak jórésze szintén ebbe sorozandó. Hiszen például a Hermann Ottó-féle anyag főképp személyes kontroverziák miatt került a mezőgazdasági múzeumba, a melynek csakis gyakorlati céljai lehetnek s nem a mezőgazdaság történetét van hivatva bemutatni.

Ugyanaz áll az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum nemzetközi, kultúratörténeti és néprajzi anyagára. Ennek a múzeumnak is a mától holnapra változó legmodernebb iparművészetet kell fejlesztenie. Történeti anyaga pedig a történeti, azaz a M. N. Múzeum, megfelelő osztályaiba osztandó „vissza“.

A M. Kir. Kereskedelmi Múzeum is rejt némely olyan anyagot, a mely a kereskedelem ősi, tehát népi alakjait mutatja.

Végül pedig a jelenleg a m. kir. belügyminisztérium hatáskörébe tartozó Társadalmi Múzeumot a maga egészében kell az új intézetbe beosztani, úgy azonban, hogy az a belügyminisztériumnak arányosan emelkedő segélyezése mellett, ennek továbbra is állandó szakhivatalát tenné.

Régi követelménye végül a múzeumoknak az is, hogy a közönséget ne csak nehezen érthető fényképekkel, hanem festményekkel tájékoztassák országunk földjének, népének szépségeiről s nem hiszem, hogy megfelelő múzeumi épület létesülése esetén a Szépművészeti Múzeum ily célra nem adná át jelenleg raktározott, vagy letétkép a vidékre adott magyar néprajzi tárgyú festményeit.

4. Tudományos társulatok.

Azt hiszem, magától értetődik, hogy az új intézetnek az idevágó tudományos szakegyesületekkel és azoknak szakfőnökeivel is élénk nexusban kell állania. Ezek:

1. A Kir. M. Természettudományi Társulattal, esetleg az égisze alatt működő néprajzi szakosztálylyal.

2. A Földrajzi Társaság.
3. A Régészeti és Embertani Társaság.
4. A Földtani Társaság barlangkutató szakosztálya
5. A Történelmi Társaság kultúrhistorikusai.
6. A Magy. Néprajzi Társaság.
7. A létesítendő magyar Folklorisztikai Társaság.
8. A Kisfaludy Társaság népköltészeti szakosztálya.
9. A nyelvészeti társaságok e téren dolgozó szakférffiai.
10. A M. Keleti Kultúrközpont. (Turáni társaság.)
11. A Német Bajtársi Szövetség stb.

A fővárosi szakintézetek felsorolásánál sem tartván igényt teljességre, lássuk nagyjában a vidéki tudományos intézményeket, a melyeknek az általános keretbe való beillesztése a szükséghez, illetőleg kívánságaikhoz képest többféle módon is eszközölhető.

1. Ezek között a kolozsvári, pozsonyi és debreczeni egyetemek boncztani, élettani, művelődéstörténeti, néprajzi (Kolozsvár), turánologiai (Debreczen), földrajzi tanszékei, a mezőgazd. akadémiák s a selmeczbányai erdészeti akadémiának néprajzi jellegű stúdiumokkal foglalkozó intézetei illetőleg szakemberei jöhetnek szóba.

2. Az új intézettel szoros kapcsolatba hozandók a már is *ember-néptani alosztályokkal* bíró következő múzeumok:

Arad: Aradi Kölcsey-Egyesület múzeuma.

Balassagyarmat: Nógrád vármegye múzeuma.

Bártfa: Sáros vármegye múzeuma.

Besztercebánya: Városi múzeum.

Békéscsaba: Békéscsabai Múzeumegyesület múzeuma.

Debreczen: Ev. ref. főiskola múzeuma és könyvtára.

Debreczen: Városi múzeum.

Déva: Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat múzeuma

Felka: Táttra-Múzeum.

Hódmezővásárhely: Városi néprajzi múzeum.

Kecskemét: Városi múzeum és könyvtár.

Keszthely: Balatoni Múzeumegyesület múzeuma.

Kiskúnelegyháza: Városi múzeum.

Kolozsvár: Erdélyi Kárpátgyesület múzeuma.

Kolozsvár: Szolnokdobokamegyei Irodalmi, Történelmi és Ethnographiai Társulat gyűjteményei (az Erdélyi Országos Múzeum érem- és régiségtára igazgatóságának gondozása alatt).

Komárom: Komáromvármegyei és Városi Múzeumegyesület múzeuma.

Magyaróvár: Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet múzeuma.

Miskolcz: Borsod-miskolczi Közművelődési és Múzeumegyesület múzeuma.

Nagybánya: Városi múzeum.

Nagyenyed: Bethlen-főiskola múzeuma és könyvtára.

Nagyvárad: Biharmegyei és Nagyvárad Részeti és Történelmi Egylet múzeuma.

Nyiregyháza: Vármegyei múzeum.
 Nyitra: Vármegyei múzeum.
 Pécs: Városi múzeum.
 Poprád: Magyarországi Kárpát Egyesület múzeuma.
 Pozsony: Városi múzeum.
 Rimaszombat: Gömörvármegyei Múzeumegyesület múzeuma.
 Selmezbánya: Városi múzeum és könyvtár.
 Sepsiszentgyörgy: Székely Nemzeti Múzeum.
 Sopron: Sopron megye és Sopron sz. kir. város régiségi múzeuma.
 Szamosújvár: Örmény múzeum.
 Szeged: Somogyi Könyvtár és városi múzeum.
 Székesfehérvár: Fejérmegyei és Székesfehérvári múzeum.
 Szekszárd: Vármegyei múzeum.
 Szentes: Csongrádmegyei Történelmi és Régészeti Társaság múzeuma.
 Szombathely: Vármegyei múzeum.
 Temesvár: Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat múzeuma.

Túrócszentmárton: Tót Múzeumi társaság múzeuma.

Versecz: Városi múzeum és könyvtár.

Zombor: Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat múzeuma.

Természetes dolog, eszünk ágában sem lehet, hogy a vidéki múzeumok gyűjteményeit fõntartóik beleegyezése nélkül állaguk legcsekélyebb részétõl is megfoszszuk, sõt ellenkezõleg, a Központi Intézetnek tudományterjesztõ akciója abban kell hogy culmináljon, hogy idõvel minden vidéki múzeum, minden vidéki város lakósság-számának és intelligenciájának megfelelõ, lehetőleg kerekded ember-néptani gyűjteményhez jusson.

3. A vidéki tudományos társulatok névsorát e perczben nem adhatom, jórészüket különben, a fõntebb felsorolt múzeumok mellett említettük, legtöbb esetben ezek fentartóiképen.

Ugyebár, az egységesítendõ tudományos intézetek talán nem is várt hosszú sora, a melyek eddig is híven teljesítették kötelességüket. Egységes cél tudatos törekvés, egységes vezetés nélkül azonban — s nem egyszer, ismétlem, egymásnak ártalmára.

*

Megérkeztünk odáig, hogy megjelöljük azokat az alosztályokat, a melyekre az új intézet természetszerûleg feloszlik. Ezek:

a) szomatologiai osztály laboratóriummal, ambulatóriummal és múzeummal;

b) lélektan-, nyelv-, folklore-osztály múzeummal és ambulatóriummal;

c) õstörténeti osztály, múzeummal és skansennel;

d) néprajz-, néptani osztály múzeummal és skansennel;

e) társadalmi és közegészségügyi osztály laboratóriummal és múzeummal.

Am ennyi intézetnek megfelelõ helyiségre, megfelelõ személyzetre van szüksége.

Ne aggódjunk. A mostani háborús években, sőt a béke első éveiben a kezdeményező munkák óriási tömege a már is állami szolgálatban álló szakerekkel végezhető s mindössze a szükséges szolgálai segédszemélyzet, mely jórészt nőkből is állhat, lesz díjazandó. Az intézet költségeiben a nemzetiségi osztálylyal bővült miniszterelnökség, a vallás- és közoktatásügyi, a földművelési, a hadügyi, kereskedelmi és horvát miniszteriumok osztozkodnának, hiszen ezek mindegyike az új intézet egy-egy részében érdekelt. Oroszlánrészt pedig a székesfővárosnak kell vállalnia, a mennyiben a fényes magyar és balkáni néprajzi múzeummal és skansennel kapcsolatos új intézet úgy a belföldi, mint a külföldi utazóközönségre elsőrangú vonzó hatással lesz, különösen ebben a mi művi látványosságokban koldusszegény magyar fővárosunkban.

Az első teendők tulajdonképen „rendezés“-nek mondhatók. A tervszerű kutatások, az ország felgyűjtése a háború utáni első évekre marad, de ha akkor be nem fejezzük, az új intézetbe illesztendő anyag elvész, hangsúlyozzuk: pótolhatatlanul, a magunk vakságából, vétkéből.

A mit szintén elsősorban kell elvégeznünk, az idevágó tanszakok tanítása az egyetemeken, esetleg a műegyetemen, még pedig az egész vonalon. Csúfos dolognak kell ismételten kijelentem, hogy a budapesti főiskolákon ezidőszerint sem általános néptant, sem a speciális magyar néprajz-néptan rendkívül változatos kérdéseiről egyetlen szó sem esik, de igenis nemzetiségi kérdésekről, csak hogy nem szakemberek szájából, és mellékkollégiumként: nemzetiségi hallgatók számára és nagyobb épülésére.

Azzal se álltassuk magunkat, hogy a mint, úgy látszik, hivatalos sugalmazásra a sajtó újabban nap-nap után állítja, az úgynevezett nemzetiségi, helyesebben mondva néptani kérdés a világháborúban végkép letűnt. Szó sincs róla! Erősebb az, mint valaha és sohasem fog megszűnni. A középkori vallásháborúk is megszűntek s mégis azt látjuk, hogy a vallási ellentétek ma is oly erősek, mint valaha és noli me tangere-ként még sok százzadon át fognak élni, a néptaniakkal együtt. Sőt örökké. Homines sumus!

*

Azt is mondtam már, hogy mindeme munkához először is munkásokat kell nevelni, még pedig a magunk kiforrt szellemében s a kellő alapstúdiumok szabatos megjelölésével. Hangsúlyozom, huszonkét évi tapasztalásból tudom, hogy úgy a fővárosban, mint a vidéki múzeumokban hasznos, igazán színvonalas s nem csak kompiláló és összefoglaló, néprajzi tudományos munkát csak azok végeztek és végeznek, a kik természettudományi előképzettséggel léptek az ezeket a szellemi tudományokkal egybekötő ember-néptani stúdium mesgyéjére.

Majd negyedszázados tapasztalásból tudom azt is, hogy a nyelvészekből, történészekből, sőt még a geográfusokból is, minden igyekezetük mellett csak hét-nyolcz évi gyakorlati tevékenység után válik alkalmas múzeumi tisztviselő, a mi jó részben annak is tulajdonítható, hogy középiskolai oktatásunk különösen a gimnáziumokban, a formaérzék kiképzésére, végtelenül csekély súlyt vet.

Míg az általunk kontemplált intézet működését megkezdhetné, legalább egy évtizednek kell lezajlania. Hosszú időnek, mely a föltornyosuló nehézségek elhárítására úntig elég.

Hogy a magas kormány a múzeumi tisztviselők tekintetében a tanítás kérdését milyen formában intézi el, a kérdésre nézve teljesen irreleváns. Szerintem legegyszerűbb módja az volna, ha azokat akár a Tudomány-, akár a Műegyetemhez, avagy mindkettőhöz, meghívott szakférfiakként alkalmaznák.

*

Ugyanígy van ez a szükséges helyiségek kérdésében is. Ez is hosszabb idők után lesz csak elintézendő. Múzeumot ugyanis csak akkor lehet csinálni, ha együtt van a megfelelő múzeális anyag. Már pedig a nem nagyközönség elé vitt anyag, mint azt minden múzeumi szakember tudja, végtelen kis helyen is elfér és a mellett a raktárból könnyen előkereshető. Ily raktározási célokra pedig ott vannak az egyetemi embertani intézet és múzeuma, a M. N. Múzeumnak és az Iparművészeti Múzeumnak szuterrénjei. A néprajzi osztály jelenlegi helyiségében is akad még némi hely. Tudok különben Budapesten, igaz, hogy a periferián, oly állami épületet, mely raktárhelyiségnek azonnal beválnék, sőt némi átalakítással az új intézmény fejlődési korszakában, esetleg hosszabb időre, végleges otthonul is szolgálhatna. Ne felejtjük ugyanis, hogy az anyaggyűjtésnek két évtizedében a világ minta-múzeuma, a müncheni Deutsches Museum, egy fölhagyott múzeumi épületben és egy óriási lovaskaszárnyában alakult, hogy a londoni South-Kensington múzeum a város kellős közepén három évtizeden át fa- és vászonbódéban mutogatta kincseit. A ki az anyag teljessége nélkül múzeumot épít, már első szavával is elárulja, hogy a mesterséghez mit sem ért. Elevenen emlékszem, hogy fölös számban akadtak jóbarátaink, a kik akkor, a mikor 20,000 darabnyi, javarészt nem szakemberektől gyűjtött selejttárgyból állott a gyűjteményünk, már is állandó néprajzi múzeum emelését óhajtották, — természetesen nagy igazgatói és gondnoki lakással egyetemben.

Az elhelyezés ezen módjánál, mely ideiglenesen úgyszólván semmibe sem kerül, nagyobb költséget a *berendezés*, a konzerválás, szóval a múzeumi tárgyak előállítására fog okozni. De szintén nem egyszerre, hanem hosszabb időre fölosztva.

Egyáltalán hosszas gyakorlatom után azt hiszem, hogy a mostani és még valószínűleg jó néhány évig eltartó drágaság mellett is évi 200,000 K dotációval az intézet haladéktalanul megkezdhetné működését; ebben benne foglaltatván úgy a tárgyi, mint a személyi kiadások, sőt egyelőre a publikációk összege is, természetesen csak akkor, ha a fölsoroltam egyesítendő intézményeknek a múzeumot szolgáló eddigi dotáció-részletei eredeti céljuknak megfelelően az új középponti intézetnek fognak átutaltatni.

*

Tervezetem végéhez érve, még csak arra kell reámutatnom, hogy a létesítendő új intézetben tartandó előadások és gyakorlatok hallgatására, egyes

esetekben azokból való vizsgázásra is, főiskoláink hallgatóinak mely kategóriái volnának kötelezendők, avagy melyek számára nyújthatna az újabb művelődési alapot.

Tudom ugyan, hogy a hittudományi kar hallgatói zárt tanulmányi programmal végzik egyetemi éveiket, mégis helyesnek tartanám, ha különösen a lelkészkedésre készülők, legalább az általános ember-néptani kollégiumokat hallgatnák. Múzeumi működésem alatt sok-sok esetben voltak pap-kisérőim s nem egy biztosított arról, hogy néprajzi alapkészültség híján a gondozására bízott népet bizony fél élete munkája után sem ismerte meg úgy, a hogy azt a gyakorlott szemű etnográfus 1—2 nap alatt megismeri, s hogy ily ismeretek birtokában, népének testi és lelki élete vezetésében bizony nagyobb hatással lehetett volna.

Nem felejtendő az sem, hogy a néprajzilag képzett papok a hosszú évek munkáját igénylő helyi monografiák megírására is képesek volnának, a magyar néprajzi és kulturatörténeti irodalom megbecsülhetetlen nyereségére.

Ugyanígy áll a dolog a leendő vidéki orvosokra s a közigazgatási és bírói pályára készülő jogászokra is, a kik, a legegyszerűbb ember-néptani ismeretek híján, szintén végtelen labilis alapon mozognak.

Az ember-néptani alapkészültség legfontosabb mégis a tanárságra készülő bölcsészet-hallgatók számára, mert ezektől, bármely szakmára készülnek is, egy-egy szomatológiai, valamint általános néptani kurzus bevégzését és az abból való vizsgázást kell megkívánnunk. Mert nem furcsa-e, hogy míg az elemi tanítóképzőkben egy éven át embertant tanítanak, a középiskolai és felsőbbiskolai tanárjelöltek azzal a gyenge embertani tudománnyal kezdek és végzik pályájukat, a melyet az V. osztályban a heti két órában tanított állattan egy pár óráján szívtak magukba s a legelemibb élettani, különösen élet-vegytani ismereteknek teljes híjával vannak? A néptani stúdiumra ugyanazon okokból van szükségük, mint a többi három fakultás hallgatóinak, hiszen ők is képzendő anyagukat, a gyermekifjakat és a néptani hatásoknak még sokkal inkább kitett gyermeklányokat háromnegyed részben a népből veszik. Hogy a polg. isk. tanárság e tekintetben a középiskolaival teljesen egybeesik, magától értetődik.

Az intézeti kurzus teljes elvégzését múzeumi gyakorlatokkal együtt végül mindazokra az egyetemi hallgatókra kell kiterjeszteni, a kik valamely hazai természetrajzi, néprajzi múzeumi őrségre óhajtanak képesíttetni. Fölösleges talán említenem, hogy a folklorisztikai előadások a minden rendű és rangú nyelvészekre, az összes néptani és néprajzi előadások földrajz és történelem hallgatóira nézve lennének kötelezők, a társadalomtudományi és közegészségügyi előadások pedig ismét a leendő egész tanárság zömére, mert nem tudok jó tanárt elképzelni, a ki szakismerete mellett ezeket az ismereteket a mai korban nélkülözhetné — ha jó tanár akar lenni.

Az iskolán kívül való oktatásról nem kell bővebben szólnom, elvégzik azt azok a tudományos és népszerűsítő társulatok, a melyek előadásokkal és bemutatásokkal stb. ezen jelenleg is fáradoznak. Hogy az iskolán kívüli oktatás előbb-utóbb államosítandó leszen, már föntebb érintettem.

Még csak a leendő múzeumok természetéről egy pár megjegyzés.

Az új intézet múzeuma már nem lehet olyan, a milyent ma múzeumok alatt értünk, azaz gyűjtőhelye az egyes tudományok műveléséhez való tárgyi bizonyítékoknak, hanem eme régi feladatának érintetlenhagyásával egyúttal eleven tankönyvnek kell lennie azok számára, a kik nyomtatott tankönyvben olvasni még nem tudnak. A fővárosokban és kulturális középpontokon az ilyen múzeumok egyetemi tankönyvek terjedelmével kell hogy bírjanak, kisebb városban középiskolai terjedelemmel, míg a kis helyeken és falvakon a múzeumokat a vetített és mozgókép fogja helyettesíteni. Ilyen tankönyvmúzeumra volt is már példa, a mindnyájunk előtt örökké emlékezetes drezdai ember- és közegészségügyi kiállítás, a hol a lipcei és drezdai egyetemi és műegyetemi tanárok remekelve, mindenki számára szemléltetővé tették az emberről szóló ismereteinket a petétől a sejtmagoszláson által egészen a néprajzi subtilitások s a ma komplikált életviszonyaiból fakadó közegészségügyi tanulságok bemutatásáig. Az ilyen célra palota sem kell, csak hygienikusan épített, évről évre a tudományos haladásnak megfelelően átalakítható, nagyobbítható olcsó csarnokrendszer.

Hogy pedig ez az általános tanítás már zsengekorú gyermekeknél vehesse kezdetét, a vidéken gyermekmozi-előadások, a centrumokban ezeken kívül gyermekmúzeumok létesítendőek.

A mit a kultuszminiszterium hatáskörébe eső új intézményről javasoltam, az egyesítést, azt a földműv. miniszterium a Mezőgazdasági Múzeum megalapításakor már rég megvalósította. Élénken emlékszem, hogy ezt a testvérintézményt körülbelül ötven különálló intézmény három annyi szakemberének kollektív tudása, munkája teremtette meg, a semmiből. Hogy megszületése után azonnal álomba merült, a nona hungarica egy típus esete.

Az új intézmény hivatott vezérét már egy korábbi cikkemben jelöltem meg, e helyütt is ismétlem: hál' Istennek Magyarországon már vagyunk annyian és olyanok, kik a jelzett munkák elvégzésére elméletileg és gyakorlatilag teljesen kvalifikáltak vagyunk, csak épen, hogy nem használnak ki, hanem dolgunk végzetlenül kell életünket lemorzsolnunk, ha csak a nagy háború, a mely az eddigi méreteket oly hatalmasan megváltoztatta, a saját magunk megismerésének terén is nem hozza meg a várva várt új korszakot!

Dr. Semayer Vilibáld.

A luczaszék.

(Második közlemény.)

B) Karácsonyi lángok.

B) 120. A leányok addig rázzák az „Erbzaun“-t¹ András-nap előestéjén éjfélutánban, míg egy palánkja ki nem hull. Ezt elrejtik és karácsony első napján, első csengetéskor a kemenczébe tolják. A második csengetésre beljebb tolja és a harmadikra oda áll az ablakhoz. Ha öregasszony megy arra, még egy esztendeig várhat a *lakodalomra*; ha öregember vagy kisfiú, akkor közel a menyegző.²

B) 121. Némelyek *kilenczféle fát* vágnak karácsony előtti napon és abból a szoba közepén tüzet raknak és miután ingüket előbb az ajtó elé dobták, teljesen *mezítelenül* a tűzhöz ülnek, mondván:

Hier sitze ich splitterfasenackigt und blosz,
Wenn doch mein liebster kähme
Und vürffe mir mein Hembde in den Schoss.

Coburgban egyszer megpróbálták ezt a leányok. Az egyiknek, a ki külön és rendesen dobta ki az ingét, vissza is dobták és az ekkor látott arc gazdája tényleg el is jött a lányért, de a többiek összegyűrve egy csomóban hajították ki; a megjelenő szellemek nem tudták az ingeket szétválasztani. Nagy tumultus támadt

¹ Az öröklött tárgyak bűvös ereje a német folklórebán különösen szembeszökö. V. ö. *Sartori*: Sitte und Brauch. 1911. II. 19. Erbsieb. *E. Beyer*: Kulturgeschichtliche Bilder aus Mecklenburg. (Zauberei und Hexenprozesse.) 1903. 47. Erbegge. (Boszorkányokat felismerni.) *A. Kuhn*: Märkische Sagen und Märchen. 1843. 376. u. a. *Köhler*: Volksbrauch, Aberglauben, Sagen im Voigtlande. 1867. 382., 383. *Erbzaun*. *E. John*: Aberglaube, Sitte und Brauch im sächsischen Erzgebirge. 1909. 141., 144. *Erbzaun*. 118. Erbbibel. 152. Erbring. 54., 118., 140., 152., 227. Erbschlüssel. 54., 125., 152. Erbtuch. *A. John*: Sitte, Brauch etc. Westböhmen. 1905. 2., 204. Erbschlüssel. 275. Erbsieb. *Drechsler*: Sitte, Brauch etc. in Schlesien. I. 1903. 9. *Erbzaun*. II. 1906. 48., 94., 177., 236., 242., 255. (Varia.) *Wuttke*: Der deutsche Volksaberglaube. 1900. 252., 253. *Erbzaun*. Lásd még az indexben a különböző „Erb“ tárgyak összeállítását. A kerítésről etnographiai szempontból, de a folklóret is érintve *M. Andree-Éysn*: Volkskundliches aus dem bayrisch-österreichischen Alpengebiete. 1910. Hag und Zaun. 236. Az öröklött tárgyak bűvös voltához v. ö. a sírból származó kard motívumát *U. Priebe*: Altdeutsche Schwertmärchen. 1906. Két változat csak annyiban különbözik típusunktól, hogy hiányzik a ritus periodusa (Andrástól karácsonyig), azaz a második (karácsonyi) dátum. Ezek:

1. Andrásnap előestéjén harangozás idején vagy másnap délben letör a leány egy darab fát az Erbzaunról vagy vesz *lopott fát*, mások szerint *kilenczféle fát* és elégeti; a milyen nevű ember ekkor a szobába lép olyan nevű lesz az ura. (*M. Spiess*: Aberglaube, Sitten und Gebräuche des sächsischen Obererzgebirges. 1862. 16. *Wuttke*: 252.)

2. Andrásnap előtti este 7 és 8 között a férfiak letörnek egy darabot a kerítésről. Ha 11 és 12 között bedobják a kemenczébe, leendő menyasszonyuk odajön melegedni. (*H. Pröhle*: Gebräuche aus den Harzgegenden. Ztschrft. f. D. Myth. u. Sittenk. 1853. 88.)

² *H. Pröhle*: Gebräuche aus den Harzgegenden. Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde. I. 1853. 87. Osterode.

hát közöttük, a megrémült lányok bebujtak ágyaikba és eloltották gyertyáikat; az ingeket pedig ezernyi apró darabra tépve találták.¹

B) 122. *Kilencz nappal karácsony előtt* minden nap, napnyugtakor szednek *kilencz forgácsot* és visszafelé számolva (kilencztől egyig) megolvassák.² Szentestén, mikor a templomba beharangoznak, a forgácsokat elégetik. Ha legényember jön, a míg égnék a forgácsok, legényt kap a lány *hitvestársának*, ha házasember, akkor özvegyet. Ugyanígy cselekszenek a férfiak is.³

B) 123. Ha Luczanaptól kezdve karácsonyig minden fűtésnél egy hasábot félretesznek és karácsonykor ezzel fűtenek, akkor az éjféli misén meglátják a boszorkányokat.⁴

B) 124. Ha a leány a vacsora főzésénél karácsony, újév és háromkirályok előtti éjjel félretesz egy kissé megégett hasábot és mindhármát egyszerre meggyújtja, megjelenik *leendő kedvese* és a tűznél kezét melengeti. Egy cselédleány épp meggyújtotta egyszer a három hasábot, mikor a parasztgazda bejött a konyhába. A leány kérdezte, hogy miért jött ide, mikor a többiek már régen vacsoráznak. Abban a pillanatban eltűnt az alak és a gazda, a ki valóban övéivel ült a vacsoránál, holtan bukott le székéről.⁵

B) 125. *Kilenczféle fehér bogyót* termő fából való tűzzel odacsalhatja az ember a *boszorkányokat*.⁶

B) 126. Ha Lucza-naptól karácsonyig mindennap egy fácskát teszünk el és

¹ *M. Johannes Praetorius*: Saturnalia, Das ist eine Compagnie Weihnachtsfratzen. Leipzig. 1663. (Nemzeti Múzeum P. O. Germ. 2727.) 408., 409. *U. Jahn*: Die deutschen Opfergebräuche. (Germanistische Abhandlungen. III.) 1884. 255.

² Mint minden visszajára, fonákjára, fordított dolog a visszafelé számolás is a bűvös cselekedetek körébe tartozik és újból igazolja, hogy a luczaszékes voltaképpen ellen-boszorkány. A boszorkányok, a kik Walpurgis éjszakája előtt kilencz határról szedik a hasznot, kilencznél kezdenek számolni visszafelé. *Schulenburg*: Wendische Volkssagen und Gebräuche. 1880. 158. Kilencztől egyig visszafelé számolni szemverés ellen. *Weinhold*: Die Mystische Neunzahl. 1897. 21. *Jankó János*: Kalotaszegi babonák. Ethn. 1891. 277. Szembaj gyógyítására kilencz forgácsot visszafelé olvasni. *Gönczi Ferencz*: Az emberi betegségek és gyógyításaik a göcseji és hetési népnél. Ethn. 1905. 348. *U. a.*: Göcsej. 1914. 291. A boszorkány visszafelé olvassa meg a hordónak kilencz abroncsát, hogy meggátolja a köpülést. *John*: Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. 1905. 204. Kilencztől egyig visszafelé számol a jvasasszony epilepszia és ijedség ellen. *Strausz*: Bolgár néphit. 1897. 340. Kígyómarás ellen. *W. G. Black*: Folk-Medicine. 1883. 122, 123. További anyagot adnak. *Hovorka und Kronfeld*: Vergleichende Volksmedizin. 1909. II. 876. *C. Seyfarth*: Aberglaube und Zauberei in der Volksmedizin Sachsens. 1913. 169. *F. Hälsig*: Der Zauberspruch bei den Germanen. 1910. 104. *Feilberg*: Die Zahlen im dänischen Brauch und Volksglauben. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. 1894. 385. Továbbá a visszafelé forduló cselekedetéről. *Drechsler*: Das Rückwärtszaubern im Volksglauben. Mitt. d. schles. Ges. für Volksk. Heft VII. A kapcsolatot már *Wuttke* is felismeri. *Wuttke*: Volksaberglaube. 1900. 183. A második részben is ki kell térnünk a „vissza“ motivumra.

³ *W. v. Schulenburg*: Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald. 1880. 246. — ⁴ *Václavek*: Land und Volk der mährischen Walachei. Zeitschrift für österreichische Volkskunde. II. 1896. 249.

⁵ *J. E. Waldfreund*: Volksgebräuche und Aberglauben in Tirol und dem Salzburger Gebirg. Ztschrift. f. D. M. u. S. III. 335.

⁶ *Weinhold*: Die Mystische Neunzahl. 1897. 24. Tirol, Hohe-Salve.

vele éjféli harangozáskor zsirt melegítünk, a *boszorkányok* megjelennek a kéményben és kiabálni fognak, hogy hagyjuk abba a tüzelést, mert nagyon éget.¹

B) 127. Lucza-naptól karácsonyig mindennap egy darab fát tesznek félre, karácsony este elégetik és ekkor meglátják a szellemeket és *boszorkányokat*.²

B) 128. Lucza-naptól kezdve mindennap a lány a legelőször talált forgácsot összerakja és karácsonykor, ha azzal rak tüzet, a míg ég, a mely férfi a házokhoz megy, *az veszi el*.³

B) 129. Lásd A) 49.

B) 130. Lucza-naptól karácsony éjjelig mindennap forgácsot gyűjtenek és ha elhagyott házban meggyújtják, *Lucza megjelenik*.⁴

B) 131. Lásd A) 58.

B) 132. Lucza-naptól rakj félre naponta egy darab fát. Mikor az éjféli szent misére háromszor harangoznak, akkor a pitvarba rakj tüzet abból a fából, ahány *boszorkány* van a faluban, mind odajön sütkérezni.⁵

B) 133. Lucza-napjától mindennap egy darab fát kell eltenni karácsonyig. Éjfélkor be kell vele fűteni a kemenczébe, akkor a *boszorkányokat* mind elégeti.⁶

B) 134. Lucza napjától mindennap egy darab fácskát kell elrejtteni. A gyűjtő böjt estéjén az étel feltalálásakor dobja őket a tűzbe. A ki ezalatt, míg a fácskák égnek, bejön a konyhába, az lesz a *házastársa*.⁷

B) 135. Lucza napján legények és lányok a legelső *forgácsot*, melyet reggel az udvarban találnak, felveszik és a takaréktűzhely vagy a banyakemence vállára teszik és ott szárítják egészen bővedestig. Karácsony éjszakáján, mikor a hivek hazafelé tartanak az éjféli miséről, meggyújtják a forgácsot az utcára nyíló ablakhoz állanak vele és a kit az ablakon át az égő forgács fényénél először meglátnak, az lesz a próbálkozó *hitvestársa*.⁸

B) 136. A néphit azt tartja, hogy a ki az éjféli mise alatt egész biztosan meg akarja látni a *boszorkányokat*, tegyen félre Lucza napjától karácsonyig *mindennap egy darab* fát és karácsony éjjelén, mikor már az egész háznép éjféli misére távozott, fűtsön be vele a kemenczébe. Az éjféli mise megkezdése után a község összes boszorkányai egybegyűlnek abban a házban és mindenik hoz magával valamit (mindegyik mást), a mi a kalácssütéshez kell. A kalácsot, a melynek készen kell lennie, mire az éjféli mise véget ér, abban a kemenczében sűtik, a melybe a

¹ *Wlislóckiné*: Templom és templomszerek a magyar néphitben. Ethnographia. 1895. 45. *Versényi*: Babonás napok. (Körmöczbányai Áll. Főreál Értesítője 1891/92.) 1892. 18. Magyarország.

² *Nagy József*: Árvamegyei tót babonák. Ethn. 1891. 131.

³ *Antal Gyula*: Néphagyományi Gyűjtés Alsószecséről. (Pápai F. F.) 23. Alsószecse, Bars m.

⁴ *Nagyfejeő Kálmán*: Gyűjtése. Domoszló. Heves m.

⁵ *Tirpák Irén*: Torna vidéke. Nyőr. XVII. 323. Abaújtorna.

⁶ *Domonkos János*: Gyűjtemények a nép köréből. (Sárospataki F. F.) 1914. 24. sz. füzet 43. Tornaújfalu, Abaújtorna.

⁷ *Bellosics Bálint*: Ünnepek babonái. Ethn. 1896. 182. Baja.

⁸ *Fehérváry Dezső*: Lucza-nap a bajai bunyevácoknál. Ethnographia. 1915. 284. A bemondó felemlíti a maga leánykori próbálkozását és elmesélte, hogy a mikor az ablaknál tartotta az égő forgácsot, iszonyatos félelem zsibbasztotta el, nem bírta ki végig, mert már ájulás környékezte a rettegés miatt.

kiváncsi halandó befűtött. Ez a sarokból mindent lát, de ha valakinek elárulja a látottakat, a dühös boszorkányok széttépik. Hónuk alatt a kalácscsal¹ az éjféle mise végezte előtt távoznak a boszorkányok.²

B) 137. A leány az első rórátétől az utolsóig minden harangcsendüléskor egy *forgácsot* vigyen be. Ezeket a tűzhelyen utolsó nap 12 órakor gyujtsa meg. Csináljon mellette két tojásból rántottát, nézze meg, hogy ki jön el, hogy meg-egye, *az veszi el*.³

C. A viruló ág.

C) 138. András-nap előtti este, vagy Borbála-napon (Szilézia, Tirol, Felső-Pfalz, Ausztria) cseresznye-, orgona- vagy gesztenyeágat (Érczhegység) néha *hét* vagy *kilenczfélét* vízbetesznek és karácsonykor a kiviruló rügyek számából és színéből következtetnek a *mennyegző* időpontjára (Szilézia, Dél-Németország, Harz), vagy másféle jó *szerecsére* (Ausztria). Sok bimbó jó *termést* jelent (Dél-Németország).⁴

C) 139. Sz. Borbála-napján Nieheimban (Hóxti-kerület), vágott cseresznye-ágakat vízbeteszik. Ha karácsonyra kihajtanak, akkor az új évben *jó gyümölcs-termés* lesz.⁵

C) 140. A ki András-napon letép egy ágat és azt karácsonykor magával

¹ Ez a boszorkánykalács úgylátszik a fekete bűvösség körébe tartozó pendantja egy másik, valósággal készülő kalácsnak. „Karácsony böjtjén minden házban kalácsot sütnék. Dagasztás után némelyik babonás anyóka a tésztaból egy cipóra valót elvesz és mihelyt csak lehet beteszi a kemenczébe, hogy mikorra az első kalács a kemenczébe jut, meg legyen sülvé . . . Ez menti meg a tehenet minden bajból, mikor megellik, ha beadják neki.“ *Richter M. István*: Évi szokások és babonák Német-Prónán. Ethn. IX. 228. Svédországban „ördögmacská“-nak nevezett kalácsot osztogatnak Luczanapkor, Holsteinben a Dív-Katert Mikuláskor, a háziaknak és a háziállatoknak. *Höfler* ezt a kenyeret az eredeti macskaáldozat pótlékának magyarázza. A macskaáldozatot pedig, megfelelő aratószokásokkal párhuzamba állítva, a termékenységet czélozó ritusok közé sorolja. A magyarázat elég tetszetős volna, de bajt okoz a szó első része, t. i. „ördög“ (ördögmacska). *Höfler* szerint ördög itt csak a pogányságot jelenti. (*M. Höfler*: Knaufgebäcke. Zeitschrift des Vereins für Volksk. 1902. 436.) Ha azonban feltesszük, hogy az ördög itt a boszorkány szinonimája, az ördögmacskának nevezett sütemény a macskává változó boszorkány szimboluma, akkor megértjük a boszorkánykalács megevését vagy elpusztítását, a boszorkányos macska feláldozását és mindezen szertartások, kettős, bajhárító és termékenyítő jelentőségét. A kalácsütő boszorkányok utánozzák a kalácsütő háziaszszonyt — a ki a kalácsot *ellenük* süti — azaz rendes szokásuk szerint parodizálják, és ezáltal ellensúlyozzák, a fehér mágia ritusait. A kemenczét fűtő ember, azáltal, hogy a boszorkányoknak módot ad a maguk kalácsának megsütésére, büntársukká válik és ezért nem árulhatja el a látottakat. A macskává változó boszorkányokról v. ö. lejjebb.

² *Richter M. István*: Évi szokások és babonák Német-Prónán és vidékén. Ethnographia. IX. 1898. 231. Nyitra. A téves sorrendet itt már nem lehetett helyreigazítani.

³ *Versényi*: Babonás napok. 1892. 11. *Wlislöckiné*: Templom és templomszerek a magyar néphitben. Ethn. 1895. 43. Dés. Szolnok-Doboka.

⁴ *Wuttke*: Der deutsche Volksaberglaube. 1900. 241.

⁵ *P. Sartori*: Zur Volkskunde des Regierungsbezirks Minden. Zeitschrift des Vereins für rheinische und westfälische Volkskunde. 1907. IV. 8.

viszi a templomba, azt a falu valamennyi *boszorkánya* kénytelen követni. De ha *megfordul*, a boszorkányok hatalmába esik.¹

C) 141. András-napon letörnek egy cseresznyeágot és langyos vízzel telt edénybe a kemenczére teszik. Ha kihajt és kivirul karácsonyra, a következő évben az illetőnek *minden kívánsága teljesül*.²

C) 142. Vízbe teszik az András-nap előtti este levágott cseresznyeágot. Ha karácsony estére kivirul, elviszik a templomba és *meglátják, hogy az ottlevők közül kik a boszorkányok*.³

C) 143. Karácsony előtt pár héttel orgona-, cseresznye- és hársfaágakat tettek a vízbe, hogy a meleg szobában kiviruljanak.⁴

C) 144. Nem a fenyőfát használják *karácsonyfának*, hanem már hónapokkal előbb *cseresznye vagy meggyfaágot* tesznek a szobában vízbe. Karácsonyra kivirul és a mennyezeten szélitiben kihajtva, emeli az ünnep fényét.⁵

C) 145. Ha a Borbála-napján levágott és vizbetett cseresznyeág két hét alatt kivirul, jó cseresznye-termés várható.⁶

C) 146. András estében metszik a *büvös vesszőt (Wünschrote)*. A vízbe téve kivirul és a virágok számáról vagy szép fehér színéről következtetnek a *lakodalom* napjára.⁷

C) 147. Sz. Márton estéjén kimegy a szerelmespár a kertbe. Mindegyik tör egy gyümölcsfáról egy ágat és a meleg szobában vízbe teszik. Ha karácsonyra *a két ág együtt hajt, az jót jelent*.⁸

C) 148. András-napkor meggyfaágot törnek és vízzel telt pohárba teszik, karácsony első napján kivirít.⁹

C) 149. András-napkor levágott cseresznyegallyak vízbe téve karácsonyra kivirítanak.¹⁰

C) 150. Orgona (*Syringa vulgaris*), kökény-, cseresznye- és barkócaágakat vágnak Borbála- vagy Xavér-napján (december 3) és Borbála-ágak gyanánt a meleg szobába, vízbe teszik, ahol kivirulnak és karácsonyra teljes levél- és

¹ E. Veckenstedt: Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche. 1880. 444.

² E. Veckenstedt: u. o.

³ W. v. Schulenburg: Wendisches Volkstum. 1882. 126. Sylow.

⁴ Tille: Die Geschichte der deutschen Weihnacht. 1893. 249. U. a.: Yule and Christmas. 1899. 176. Idézi Schleicher-t: Volkstümliches aus Sonneberg. 1858. 91., 92. Kronfeld: Der Weihnachtsbaum. 1906. 115. Sachsen-Koburg-Gotha. Mühlhausen vidéke.

⁵ Tille: Die Geschichte der deutschen Weihnacht. 1893. 249. U. a.: Yule and Christmas. 1899. 176. Idézi Albrecht Adam: Selbstbiographie. (Holland kiadása.) 23. Kronfeld: Der Weihnachtsbaum. 1906. 115. Nördlingen, 1786-ban.

⁶ E. Hoffmann—Krazer: Feste und Bräuche des Schweizervolkes. 1913. 97. Kt. Zug.

⁷ H. Pröhle: Gebräuche aus den Harzgegenden. Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde. I. 87., 88. Oberharz, Osterode.

⁸ H. Pröhle: Harzbilder. 1855. 30., 48. Idézi Zingerle: Sitten, Bräuche und Meinungen des Tiroler Volkes. 1857. 116.

⁹ Steig: Volksgebräuche, Volksglauben und Volkssagen im Ländchen Bärwalde. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. XIV. 1904. 423. Bärwalde bei Jüterbog, Sachsen.

¹⁰ Joh. Aug. Ernst Köhler: Volksbrauch, Aberglauben, Sagen etc. im Voigtlande. 1867. 378. Reichenbach.

virágdíszben pompáznak. Ekkor a *rendes tülevelű fák helyett karácsonyfának használják.*¹

C) 151. A Borbála-napján vágott ág vízbe téve karácsonyra kivirul. (Barbara-Zweig.)²

C) 152. Cseresznye vagy bodzafaágakat Borbála-napján otthon vízbe dugnak és mindegyik ághoz *kívánnak valamit*. Mindegyik ág egy kívánságnak felel meg és a melyik ág karácsonyra kivirít, az a kívánság beteljesedik.³

C) 153. A Borbála-napkor tört és vízbe tett cseresznyeág karácsonyra kivirít.⁴

C) 154. Borbála-napján olyankor kell vágni a cseresznyeágot, mikor még az illető fát nem érte a napsugár. Vízbe kell tenni és ha a kemenczére állítva karácsonyra szépen kihajt, *bő termés* lesz.⁵

C) 155. A Lucza-napon vágott cseresznyeágot a kemence mögé teszik, a hol karácsonyra kivirít.⁶

C) 156. Lucza-napon napkelte előtt cseresznyeágot tesznek a homokba, karácsonykor megnézik a leányok, hogy kivirult-e, mert ha kivirult, *kívánságaik teljesülnek.*⁷

C) 157. Lucza-nap napfelkelte előtt a leányok cseresznye vagy más gyümölcsfáról törött ágot dugnak a földbe; ha karácsonyra kivirít, *legjobb kívánságaik teljesülnek.*⁸

C) 158. Karácsony éjszakáján meg lehet tudni, hogy a falubeli asszonyok közül ki a *boszorkány*. Jóval előbb behoz az ember egy cseresznyegallyat a szobába, hogy a viruló galylyal mehessen a misére. A ruhát *kifordítva* kell felvenni. Így aztán megismeri a templomban a boszorkányokat, a kik *háttal fordulnak az oltárnak és fejükön tejes sajtárt* hordanak. Siessen haza az illető, mert a boszorkányok megronthatják. Ha *eresz* alá ér, a boszorkánynak ninesen már hatalma rajta.⁹

C) 159. Borbála-napján *minden családtag szerez magának egy cseresznye-*

¹ E. M. Kronfeld: Der Weihnachtsbaum. 1906. 114. Idézi Neidhardt-ot: Die Pflanzen in religiöser, abergläubischer und volkstümlicher Beziehung. Augsburg. 1867. Donau-egend, Ziemtshausen, Schwaben.

² Hoefler: Kalenderheilige als Krankheitspatrone beim bayerischen Volke. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. 1891. 304.

³ H. Raff: Aberglaube in Bayern. Z. d. V. f. V. 1898. 398.

⁴ J. E. Waldfreund: Volksgebräuche und Aberglaube in Tirol und dem Salzburger Gebirg. Z. f. D. Myth. u. Sittenkunde. III. 1855. 335. Zingerle: Sitten etc. des Tiroler Volkes. 1857. 116.

⁵ M. Rehsener: Aus Gossensass. Ztschr. d. V. für Volksk. 1894. 109.

⁶ Zingerle: Sitten etc. 1857. 117. Meran. Tille: Die Geschichte der deutschen Weihnacht. 1893. 250.

⁷ F. Franziszi: Volksleben, Sitten und Bräuche in Kärnten. 113. Tille: Die Geschichte der deutschen Weihnacht. 1893. 250.

⁸ Krainz: Sitten, Bräuche und Meinungen des deutschen Volkes in Steiermark. Ztschr. f. östr. Volksk. 1895. I. 249. Neumarkt, Obdach, Geistthal.

⁹ Th. Vernaleken: Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich. 1859. 336. Alsó-Ausztria.

meggy- vagy körtefagallyat.¹ „Barbara-Zweige“ néven árulják a szegények ezeket az ágakat. Minden egyes családtag ágát megjelölik, hogy tévedés ne történhessen. Az ágakat egy vízzel telt edényben a kemenczére teszik. Minden másodnap friss vizet hoznak és így körülbelül három hét alatt kihajtanak az ágak. *A kié legelőbb vagy leszzebben kivirul, az szerencsés lesz.*²

C) 160. Éjfél után kimennek a lányok a patak mellé a fűzfákhoz. A napos oldalon egy késsel félig lehántják a fa héjját és a belső oldalán megcsinálják a „Luzienkreuzot“. Megnedvesítik a lehántott kéreg belsejét és így gyorsan visszateszik a helyére. Tizenegy és egy óra közt kell mindennek megtörténnie, mert ha a leány elkésik, másnap reggel holtan találják meg a fa alatt. *Újévkor ismét leveszik a kérget és a rejtélyes fába rótt jelekből jósolnak.*³

C) 161. András-nap előtti este hat, kilencz vagy tizenkét órakor úgynevezett „Ritteln“ azaz gallyakat vágnak hét- vagy kilenczféle fáról, még pedig alma, cseresznye-, körte-, szilva-, gesztenye-, bodza-, egres-, málna- és ribizkebokorról. Ezeket vízbe teszik és a pincében vagy a kemenczénél elteszik. Ha a gallyak karácsonykor kivirítanak, a leány férjhezmegy a kedveséhez. A gallyakat titkon („verstohlens“) kell behozni.⁴

C) 162. A karácsonyra kivirító meggyfaágakat hátrafelé menve, egy szál ingben kell levágni.⁵

C) 163. Sz. Borbála-napján törnek cseresznyeágot és vízzel telt edénybe, fagytól védett helyre teszik. Karácsonyra szépen kihajt. Ha az ember ezt a viruló ágot elviszi magával éjféle misére a templomba, *rejtett dolgokat lát.* Különösen pedig meglátja és megismeri a *boszorkányokat*, a kik az *oltárnak háttal* állnak.⁶

C) 164. Cseresznye- és rozmaringágot is vágnak (Hochofen), ilyen viruló

¹ V. ö. Szt. János napján annyi virágszálat tesznek az ablakba, a hány tagja van a családnak és mindegyiket megjelölik, hogy melyik kié s a kié reggelre elhervad, az a következő Szt. János napig el fog halni. *Isvánffy*: Liptómezei tót babonák. Ethn. 1902. 34. Rendesen királyka-virágot. *Medveczky Soma*: Liptói tót népszokások. Ethn. 1895. 442. *J. Lovcsányi*: Der Tod in Glaube und Brauch der Slowaken. Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn. V. 1896. 31. Pipitért *Gönczi*: Göcsej. 1914. 255. „Johnswort“ a gerendára akasztva; a kié előbb hervad el, előbb hal meg. *Trevelyan*: Folk-Lore and Folk-Stories of Wales. 1909. 252. „Johanneswurzeln“, a kié legelőbb elszárad. *Grimm*: Deutsche Mythologie. III. 473., 482.

² *Th. Vernaleken*: u. o. 340. Alsó-Ausztria. *Tille*: Gesch. d. deutsch. Weihnacht. 1893. 250.

³ *Th. Vernaleken*: Alpensagen. 1858. 113., 114. Mank, Alsó-Ausztria. *Reinsberg-Düringsfeld*: Das festliche Jahr. 1898. 435.

⁴ *F. John*: Aberglaube, Sitte und Brauch im sächsischen Erzgebirge. 1909. 143.

⁵ *P. Sartori*: Sitte und Brauch. III. 1914. 11. 6. jegyzet. Böhmerwald. (Tévesen hivatkozik *John*: Westböhmen etc. 527. lapra, mert a jelzett könyvnek csak 458 oldala van!) V. ö. A Szt. Iván éjjelén szakított rózsát hátrafelé menve, szóltanul hazaviszik. Tiszta fehér papirosba csomagolva elteszik karácsony napjáig, akkor, ha a leány viseli, jövődöbéli férje veszi el tőle. *E. M. Leather*: The Folk-Lore of Herefordshire. 1912. 61. Szt. Iván éjjelén mogyorófából hátrafelé menve, szóltanul vágott „Glücksruthe“. *Kuhn*: Märkische Sagen und Märchen. 1843. 330.

⁶ *J. Schramek*: Der Böhmerwaldbauer. 1915. (Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde. XII.) 113. Berggriechenstein. (?)

ággal meg lehet látni az éjféli misén az *oltárnak hátat fordító* boszorkányokat.¹

C) 165. Borbála-napkor vágnek *nyírfaágot*, amelyet odahaza vízbe tesznek a kemenczére, hogy kihajtsen. Ezeket a viruló ágakat használják a Szt. István-napi (decz. 26) és újévi „*korbácsolásra*“.²

C) 166. A levágott cseresznye- vagy meggyfaágra a leányok *ráírják a kedvesük nevét*; ha az ág karácsonyra kihajt, ez annak jele, hogy a legény szereti a leányt.³

C) 167. A Lucza-napján vágott meggyfaágakat otthon vízbeteszik, ha négy hét múlva az ág kivirít, az illető igen *szerencsés* lesz.⁴

C) 168. Cseresznyefákról, kökény vagy szilvafákról törik le a „Barbara-zweig“-ot, hogy karácsonyra kiviruljon.⁵

C) 169. Ifjak és leányok Borbála-nap előestéjén cseresznyefához mennek és suttogva kérnek tőle „*Liebeszweiglein*“-t. Vaktában tépnek egyet és vízzel telt edénybe a szobában napsütötte helyre teszik, karácsonyra várván, hogy kihajtsen. Ha kihajt, biztos a szerető és jövő Borbála-napig a lakodalom.⁶

C) 170. Ide utal C) 171.⁷

C) 171. Borbála-napján frissen tört cseresznyeágakat tesznek egy edénybe és naponta megöntözik friss vízzel, mire karácsony estére kivirulnak. Ha egy ilyen ággal kimegy az ember a szabadba, ott látja a falu minden *boszorkányának tánczát*, De csak akkor láthatja őket, *ha útközben vízen nem ment át*.⁸ Ha vörös

¹ A. John: Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. (Beitr. z. deutsch-böhm. Volksk. VI.) 1905. 5., 20. Waier, Schüttarschen, Grafenried.

² John: U. o. 5.

³ John: U. o. Falkenau, Plan.

⁴ John: 7. Neugrammatin.

⁵ G. Laube: Volkstümliche Überlieferungen aus Teplitz und Umgebung. (Beiträge z. deutsch-böhm. Volksk. I. Heft 2.) 1896. 42.

⁶ Kronfeld: Der Weihnachtsbaum. 1906. 114. Reichenberg, Csehország.

⁷ Csak utalásból tudok róla. A forrás, Langer: Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen. IV. 256. Weihnachtsgebräuche im Adlergebirge.

⁸ A víz megtöri a varázserőt, a tabut, elúzi a betegséget. Betegségdémonok, természetfeletti lények, boszorkányok nem tudnak átkelni a vizen. Lásd Róheim: A varázserő fogalmának eredete. 1914. 223—230. Hornyánszky: A profétai ekstasis és a zene, 1910. 56. Laistner: Das Rätsel der Sphinx. 1889. I. 116., 117. Strausz Adolf: Világtérmentési mondák a bolgár néphagyományban. Ethn. 1896. 209. Pfannenschmidt: Das Weihwasser. 1870. A hideglelést szótlanul, vizen való áthaladás nélkül, kell gyógyítani. Grimm: i. h. III. 475. Andrásnap éjfélkor meglátni a kútban a jövendőbeli képét, de vízvezetéken nem szabad átmenni. Hoffmann—Kramer: Feste und Bräuche des Schweizervolkes. 1913. 96. A bangalák folyóvízen haladnak át, hogy távoztassák az eltemetett rokon hazajáró lelkét. J. H. Weeks: Notes on Some Customs of the Bangala Tribe. Folk-Lore. 1908. 93. Másutt a halottas menetnek nem szabad folyóvízen átkelnie. F. D. Bergen: Current Superstitions. Journal of American Folklore. 1889. 14. (Baldwinsville N. Y.) Guldalban, Norvégiában mindenféle óvosztartást kell végrehajtania a boszorkányok ellen annak, a ki a mezőn dolgozó munkásoknak tejet akar átvinni egy patakon. Liebrecht: Zur Volkskunde. 1879. 316. Negyven napig nem szabad a gyógyulófélben levő gyermeket vizen átvinni. Strausz: Bolgár Néphit. 1897. 346. A bolgárok falurói falura járó koledálóinak „útközben vízbe lépniök nem szabad. Ha olyan vízre akadnak a melyet átgorni nem tudnak, akkor úgy vitetik magukat át a vizen“. Strausz: u. o. 317. A for-

gyümölcsű cseresznyefáról törték az ágat, akkor *fejősjátár* van a boszorkányok fején, de ha fekete cseresznyét termő fáról „so sehen die Hexen um den Kopf ganz verwildert aus“. A tanító egyszer átmászott a kerítéseken, hogy ne kelljen vízen átmennie, meg is látta a tánczó boszorkányokat, de ezek észrevették őt és össze-vissza karmolták arcát. Meg kellett ígérnie, hogy nem árulja el, kit látott.¹

C) 172. Ha meg akarod látni a boszorkányokat, vágjál ki Sz. Borbála napján egy egyesztendő meggyfaágat, tedd be egy edénybe, önts reá mindennap friss vizet, karácsony éjszakájáig ki fog virágozni. Reggel csinálj belőle *karikát* és nézz rajta keresztül mise alatt az oltár felé és meg fogod látni az *oltárhoz háttal fordult boszorkányokat*. De a templomot el kell hagynod, mielőtt a pap ament mondana, mert különben széttépnek a boszorkányok.²

C) 173. A karácsony éjjel kiviruló „Barbarazweig“ a feketegyümölcsű cseresznyefáról tépve, az éjféli misén megmutatja a *boszorkányokat*.³

C) 174. Advent első vasárnapján cseresznyeágot vágnak a leányok és egy pohár vízbe teszik. Ha a szent estére kivirul, a következő esztendőben *jön a kérő*.⁴

C) 175. Lucza-napon tört cseresznyeágot tesznek a vízbe és mindennap egy korty vízzel öntözik, karácsonyra kivirít az ág és ha ezzel megy a templomba, meglátja mind a *boszorkányokat, háttal az oltárnak*.⁵

C) 176. Az ember egy *koporsó deszkáján*⁶ vagy egy Borbála-, Lucza- vagy András-nap éjféلكor tört és *karikába hajtott* cseresznyeágon át meglátja a *boszorkányokat*. Az ilyen ágat vízbe kell tenni, hogy karácsonyra kihajtszon. Éjféلكor, mikor a pap az áldást mondja, látja az ember a boszorkányokat, *háttal az oltárnak* ülnek „mit *Melkschäffeln auf dem Kopfe*“. Istentisztelet után az amen kimon-

rás mellett tanyáznak a tündérek, de a vízen átmenni nem tudnak. *Elek Zoltán*: Gömör-megyei babonák. Ethn. VII. 1896. 288. „If you can interpose a brook betwixt you and witches, spectres or even fiends you are in perfect safety. It is a firm article of popular faith, that no enchantment can subsist in a living stream“. W. Scott: Lay of the Last Minstrel. III. ének, XIII. vershez jegyzet. (The Poetic Works of Sir Walter Scott. Albion Edition. p. 680.) Az utóbbi kifejezésben meg van a dolog lényege, a folyóvíz minden bűvösséget megtör, tehát a boszorkányét csakúgy, mint az ellen-boszorkányét, a nézőét. Irországbán azt hiszik, hogy a kit a tündérek vagy kísértetek üldöznek, teljes biztonságban érezheti magát, ha sikerült egy folyóvízen átjutni. W. J. E. Wentz: The Fairy Faith in Celtic Countries. 1911. 38.

¹ *Langer*: Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen. VI. 1901. 203. Wichstadt.

² *B. Hrabí*: Český Lid. I. 404. Sušicko. (V. ö. *Hovorka*: Sitomyšlsk.)

³ *Kronfeld*: Der Weihnachtsbaum. 1906. 114. Neudorf, Landskron mellett.

⁴ *Vrbka*: Sitten und Gebräuche im südwestlichen Mähren. Ztschr. f. östr. Volksk. II. 314. Znaim.

⁵ *Vrbka*: Land und Volk der mährischen Walachei. Z. f. östr. Volksk. 1896. II. 249.

⁶ A régi koporsóból kihuzott szeggel a templomban, ha szemünk elé tartjuk, megtudjuk, ki a boszorkány a hívők közt. *Jankó*: Kalotaszegi babonák. Ethn. 1891. 276. Koporsódeszka ágcsomóján át meglátni a boszorkányt. *Schömerth*: Aus der Oberpfalz. III. 1859. 174. (Eschelkam) Lásd behatóbban a K. típus magyarázatánál.

dása előtt siessen az ember *eresz alá*, vagy *át a vízben*, másként *izzószemű macskák*² ugranak az ember arczába.¹

¹ *Drechsler*: Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. 1906. II. 246. Borbála vagy Luczanapon Beuthenben. Andrásnapon: Katscher, Zobten.

² Macska és boszorkány. V. ö. „Et constat quod tempore Martini pape de anno 1420 quaedam mulier strega residens trans Tiberim se transformaverat in cattum et actus humano ritui rarus imposables et solis catti applicabiles et pure cattivos exercuit. Et inter cetera pueros in cunabalis iacentes maleficiis infecit, quos ex post sanando, dum converteretur in hominem, mercedem usurpavit.“ *Hansen*: Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns. 1901. 110. V. ö. u. o. 196., 199., 200., 202. (a macskaalakban járó boszorkány levágott lába a visszaváltozás után is hiányzik), 203., 232. (macskán nyargalás), 329., 333., 572. (macskán nyargalás, boszorkányos macska a köpülésnél). *Soldan—Heppc*: Geschichte der Hexenprozesse. 1911. I. 137. (ördög macskaalakban a katharusok gyűlésein), 143. (a macskaalakú ördög; homagium), 148. („dass Alanus bei den Katharern gerade die Katzengestalt wählt, geschieht offenbar nur, um ihren Namen von catus ableiten zu können“), 180., 207., 245., 274., 276., 289. („die Hexen verwandeln sich gern in Katzen, denn die Katzen klettern auf das Dach, kriechen in die Häuser, mögen in den Stuben, Kammern stehlen, zaubern und die Kinder verletzen“. Idézve *Theatrum de veneficis* „Hexenbüchlein“ 306. l.), 510. („ob nicht ihre Frau den Buhlen oft in Gestalt einer schwarzen Katze und wohl in der Kirche auf dem Schoss gehabt?“), 513. („mit dem Teufel, der in Katzengestalt stets um sie sei, als Katze verwandelt, nachts über die Dächer fahre und sich erlustige“), II. 100. (négy fekete macska a boszorkányok és varázslók szekerébe fogva, a melyen a boszorkányszombat színhelyére száguldanak), 141. *Komáromy Andor*: Magyarországi Boszorkányperek Oklevéltára. 1910. 2., 22., 57., 58., 68., 69., 78., 120., 330., 364., 524. (Dés. 1748. Rác Péterné rágalomért perel, „Felperesnőt azzal vádolták, hogy hol férfi képiben, hol csákósüvegben, hol macska képiben, hol egyéb praetextus alatt gyötröttem az incta asszonyt“), 577., 585, 586, 591., 593., 595., 597. *Nagy József*: Bács megyei babonák. Ethn. 1896. 98. (Ha éjjel idegen macskával találkozik valaki, az a macska boszorkány.) *Elek Zoltán*: Gömör megyei babonák. U. o. 288. (A boszorkányok kerülnek azt a házat, a melyben macska van.) *Wlaslocki*: A sokác néphit köréből. U. o. 290. (Verekedő macskák a mátkapár szimbolumai.) *Munkácsi Bernát*: A régi magyar lovas temetkezés keleti változatai. U. o. 297. (Macska a húnkori női sírban, evet a gyermek sírban. Id. Arch. Ért. XIII. 232.) *Balázs Márton*: Szilágysági néprajzi adalékok. Ethn. 1891. 206. (Macska a menyasszony szimboluma.) *Zsurek Antal*: A máramaros megyei „Nagy-Ág“ völgy ruthén népének hiedelmeiből. Ethn. 1895. 437. (Meztelen boszorkány macska képében.) *Mészáros Gyula*: Az oszmán-török nép babonái. 1906. 89. *Tóth István*: Kiskünnfélegyháza vidéki néphiedelmek. U. o. 230. *Téglás Gábor*: Kalotaszegi oláh mithoszi emlékek. Ethn. 1912. 163. *Kálmány Lajos*: Gyermekijesztők és rablók nyelvhagyományainkban. 1893. 8—10. U. a.: Boldogasszony ösvallásunk istenasszonya. 1885. 14. (Megvédi a gyermekágyas nőt a rosszaktól.) *Versényi György*: Babonák. Nyör. XII. 277. (Fekete macska fülét, farkát elvágni, hogy ne nyargaljon rajta a boszorkány.) *Dobay János*: Babonák. (Győri F. F.) 1914/15. 3. *Nagy Károly*: Népköltés és babonák, szokások. (Győri F. F.) 10. *Rippmann*: Volkskundliches vom Untersee. Schweizerisches Archiv für Volkskunde. 1912. XVI. 11. *J. Müller*: Wie man eine Hexe erkennt. Zeitschrift des Vereins für rheinische und westfälische Volkskunde. 1911. VIII. 229. *C. Hessler*: Hessische Landes- und Volkskunde. 1904. II. 171. *Vernaléken*: Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich. 1859. 26. *Zingerle*: Sitten, Bräuche und Meinungen des Tiroler Volkes. 1857. 7. (A leány a macskát eteti, hogy férjet kapjon, a férfi, a ki macskát szeret, nem kap feleséget.) *Czirbusz*: A Jára völgye és népe. Földrajzi Közlemények. XXIII. 249. *Lilek*: Familien und Volksleben in Bosnien und der Herzegowina. Ztschrift für östr. Volksk. 1900. 208. *Jankó*: Torda, Aranyosszék, Toroczko magyar népe. 1893. 241. *Moldován*: A románok. (Osztrák-Magyar Monarchia. Magyarország. VII. Délkeleti Magyarország.) 423. *A. B. Holzmayer*: Osiliana. Verhand-

C) 177. András vagy Borbála-napján napkelte előtt meggyfágákat törnek és az mondják:

Kirsche knacke dich, Feinsliebchen lache dich,
Wenn die Kirsche wird knacken, Wird mein Feinsliebchen lachen.

lungen der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat. VII. 2. 1873. 16. *W. Schwartz*: Die Butterhexe in Wagnitz. Zeitschrift für Ethnologie. XXVI. 1. *Varga János*: A babónák könyve. 1877. 193. Zemplénmegye Monographiája. 159., 160. *A. Wiedemann*: Geister in Katzengestalt. Urquell. 1893. 81. *K. E. Haase*: Geister in Katzengestalt. U. o. 114. *E. H. Meyer*: Mythologie der Germanen. 1903. 80. *G. F. Abbott*: Macedonian Folklore. 1903. 111. *L. M. J. Garnett*: The Women of Turkey. 1891. 281. *F. S. Krauss*: Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven. 1891. 67., 118. *U. a.*: Slavische Volksforschungen. 1908. 45., 119., 126., 171. *Strausz*: Bolgár Néphit. 1897. 245. *Strackerjan*: Aberglaube und Sagen aus dem Herzogtum Oldenburg. 1909. II. 146—148. (Macskák gyűlései — ad analogiam boszorkányszombat.) *Langer*: Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen. 1906. 200., 201. 1907. 172., 173. *Grimm*: Deutsche Mythologie. 1877. II. 557., 873. (A Freya macskáival hozza kapcsolatba.) 905., 918., 919. *Liebrecht*: Zur Volkskunde. 1879. 12. *F. Nork*: Etymologisch-symbolisch-mythologisches Real-Wörterbuch. 1743. II. 369. *Gutch*: County Folk-Lore. VI. 1912. 35. *Leather*: The Folk-Lore of Herefordshire. 1912. 24., 52., 55., 59., 167. *Macculloch*: Guernsey Folk-Lore. 1903. 370. *E. B. Simpson*: Folk-Lore in Lowland Scotland. 1907. 188. *Trevelyan*: Folk Lore and Folk-Stories of Wales. 1909. 80. *Sebillot*: Le Folk-Lore de France. 1907. Chat, index szerint. *Zachariae*: Abergläubische Meinungen und Bräuche des Mittelalters. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. 1912. 236. (A szülésnél „expellunt muscipulas, quas credunt esse dyanas“ „expellunt muscipulas ne pariant feminam“.) *Ebermann*: Zur Aberglaubenliste in Vintlers Pluemen der Tugent. U. o. 1913. 130. *Berkusky*: Zur Symbolik der Farben. U. o. 148., 149. *Carstens*: Volksglauben und Volksmeinungen aus Schleswig-Holstein. U. o. 281. *H. Bertsch*: Weltanschauung, Volkssage und Volksbrauch. 1910. 373—379. *Hertz*: Der Werwolf. 1862. 71—74. *Drechsler*: Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. I. 1903. 87., 91., 94., 204., 227., 258, II. 1906. 98., 99., 235. *Veckenstedt*: Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche. 1880. 278., 279., 281., 286., 292., 294. *Wuttke*: Der deutsche Volksaberglaube, 1900. Index szerint. *Vernaleken*: Alpensagen. 1858. 132. *Schönwerth*: Aus der Oberpfalz. III. 1859. 185., 186. *John*: Sitte, Brauch etc. in Westböhmen. 1905. 214. *E. John*: Aberglaube, Sitte und Brauch im sächsischen Erzgebirge. 1909. 26., 28., 33., 75., 76., 91., 113., 120., 233. *Schulenburg*: Wendisches Volkstum. 1882. 151. *F. S. Krauss*: Sitte und Brauch der Südslaven. 1885. 167. *Rochholz*: Schweizer sagen aus dem Aargau. 1856. I. 157. II. 52., 55., 288., 364. *W. G. Black*: Folk Medicine. 1883. 116. További utalásokat adnak *Binder*: Ethn. II. 267, és *Zingerle*: i. h. 34. Az egész mondatkör semmi esetre sem magyarázható *Soldan-Heppével* az Alanus-féle népetymológiából, ámbár ez hozzájárulhatott a középkori „félhivatalos“ terjesztéshez. Még kevésbé állhat meg a régi, *Grimm*-től eredő magyarázat, mert a Freya macskafogata magyarázandó ezekből a képzetekből, nem pedig megfordítva. Az egész a *táltos állatok* kategóriájába tartozik és az ezekre vonatkozó anyag egységes magyarázata valószínűleg érvényes lesz a mi esetünkre is. Európában, a mint már *Hertz* észrevette (i. h.) a férfiak túlnyomóan farkassá, a nők macskává változnak. Ez kétségkívül emlékeztet az ausztráliai „sex totemekre“ (a két nem külön védőállatai) Lásd összefoglalva. *J. G. Frazer*: Totemism and Exogamy. 1910. I. 4., 47., 390., 456., 470., 490., 496., II. 627. III. 456. IV. 173. A macskának a női nemmel való kapcsolata, még pedig speciálisan sexualsymbolikus értelemben, az adatokból elég világos. (*Keller*: Französisches erotisches Idiotikon. Anthropophyteia. VII. 1910. 40. chat = vulva.) *Krauss*: Südslavische Volksüberlieferungen. Anthropophyteia. V. 288. „Durch ihre „Katze“ wie der Scham bildlich heisst, geriet das Weib auf Abwege und eine Katze zerschindet ihr wieder die angeborene Katze“. „Az erdőbe vitte felesége macskáját,“ mondják arról, a

Aztán vízbe teszik a gallyakat és karácsonykor a bimbók számából és színéből állapítják meg, hogy kell-e *gondoskodni kelenggyéről*.¹

C) 178. Advent kezdetén a leányok kis gallyakat vágnak a cseresznye-fákról és vízbe teszik. *Mindegyik gallyat egy-egy völegényjelöltről* neveznek el. A kié karácsonytáján legelőbb kivirul, azé lesz a leány. Ha egyikő sem hajt ki, abban az évben nem lesz lakodalom.²

C) 179. Ha a Borbála-apon törött cseresznye vagy „Christbeer“-ág (Ribes uva crisa) pohárba téve karácsonyra kivirul, a *leány férjhez megy*.³

C) 180. Karácsony előtt idején vágjon le az ember cseresznyeágakat a fákról és *szóltanul* vigye haza. (Némelyek szerint *tilos vizen áthaladni*). Az ágakat vízbe, valami meleg helyre kell tenni, például a kemenczébe, hogy karácsonyra kihajtsanak. Ezeket a virágzó ágakat vigye magával az éjféli misére, akkor megismeri a *boszorkányokat* arról, hogy a tejes sajtárt a fejükön hordják. Istentisztelet végeztével siessen el az üldöző boszorkányok elől.⁴

C) 181. A letörött cseresznyeágak „*Palmen*“-nek nevezett virágokat hajtának.⁵ Ezeket az imádságoskönyvbe teszik és így meglátják az éjféli misekor a *boszorkányokat*; a *tejes sajtár fordítva van a fejükön*. A mikor a pap a „Sanc-

kihez hűtlen lett a felesége. *Wislocki*: Volksglaube und religiöser Brauch der Magyaren. 1893. 72. Franciaországban macskát (a másik macska helyett!) kap az elutasított kérő. *W. Mannhardt*: Frö-Donar. Ztschr. f. D. M. III. 96. V. ö. *Stekel*: Die Sprache des Traumes. 1911. 136., 137. *Pfister*: Anwendungen der Psychanalyse in der Pädagogik und Seelsorge. Imago. I. 1912. 61.) Je nomme un chat un chat! A kérdés, hogy a macska mennyiben őslakója földrészünknek, mennyiben egyiptomi vagy ázsiai bevándorló (*V. Hehn*: Kulturpflanzen und Haustiere. 1911. 463—476.), nem sokat változtat a néplélektani magyarázat dolgán. Ha bevándorló, akkor a ma reá vonatkozó folklóre azelőtt talán a nyúl és a menyét között oszolhatott meg. V. ö. *R. Riegler*: Zwei mythische Tiernamen. Wörter und Sachen. II. 1910. 186.

¹ *Drechsler*: Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. 1903. I. 10., 11. Lauban, Bunzlau, Görlitz.

² *Drechsler*: u. o. I. 18. Liebau.

³ *Drechsler*: u. o. I. 25. Leutmannsdorf, Schweidnitz mellett.

⁴ *Kühnau*: Schlesische Sagen. III. 1913. 34. Zinckwitz, Münsterbergi kerületben.

⁵ „*Palmen*“ rendszerint a virágvasárnap szentelt barka neve. A virágvasárnap mintegy előkészítő ünnep husvétra, mint az András, Borbála, Lucza, Tamás-napok karácsonyra. Korbácsolás a virágvasárnap „*Palmen*“-nel (*Mannhardt*: Wald- und Feldkulte. 1904. I. 255., 256. és a Borbála-napi gallyakkal. V. ö. C. 165.) Barbara véd a zivatar ellen (*Kronfeld*: Der Weihnachtsbaum. 1904. 114, lásd még a magyarázó részben) és a „*Palmen*“-nek vagy szentelt barkának legközönségesebb feladata a villámhárítás. (*Reinsberg-Düringsfeld*: Das festliche Jahr. 1898. 121. *Sartori*: Sitte und Brauch. 1914. III. 135., 138. *A. Franz*: Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter. 1909. I. 506., 507. II. 43., 70. *Hoffmann-Krayer*: Feste und Bräuche des Schweizervolkes. 1913. 142. *Herrmann*: Der volkstümliche Kalenderglaube in Ungarn. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. 1894. 392. *Móra István*: Jeles napok. Értesítő. 1913. 81.) A Borbála-napi cseresznyegaly révén felismeri az ember a boszorkányokat, a szentelt barka távoltartja őket. (*O. Stoll*: Zur Kenntnis des Zauberglaubens, der Volksmagie und Volksmedizin in der Schweiz. Jahresbericht der geogr.-ethnogr. Ges. in Zürich 1908/1909. 127. *Hoffmann-Krayer*: i. h. 142. *Reinsberg-Düringsfeld*: i. h. 121. *Zingerle*: Wald, Bäume, Kräuter. Zt. f. Deutsche Mythologie u. Sittenkunde. I. 1853. 327.) A „*Palmkätzchen*“ (Lásd idézett helyeken.) név mellett a „*Barbarakätzchen*“ is előfordul. (*Th. Vernaleken*: Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich. 1859. 301.)

tus“-t mondja, ott álljon már az illető a *keresztúton*, másképp a boszorkányok kicsavarják a nyakát. Így járt egyszer egy ember, a ki nem menekült idejekorán a templomból.¹

C) 182. András-nap éjjelén *szóttlanul*² le kell harapni a cseresznyeágakat és így hazavinni. Ha azután karácsonyig kihajtanak, a virágzó gallyakat el kell vinni az éjféli misére és az ember meglátja a *boszorkányokat*. A templom középső folyosóján állnak az *oltártól elfordulva, kezükben a tejes sajtár*. Ha az ember kilép a templomból, siessen egy *eresz alá*, ott megszűnik hatalmuk és nem törhetik ki a nyakát.³

C) 183. Ha valaki András-nap éjjélkor egy meggyfaágat tör, azt vízbe teszi és a mikor kivirul, az éjféli misére elviszi, mikor a pap kiosztja az áldást, meglátja a *boszorkányokat tejes sajtárral a fejükön*.⁴

C) 184. András-napon cseresznyeágakat tesznek a vízbe, hogy karácsonyra

¹ *Kühnau*: u. o. 35. Woitz, Ottmachau mellett.

² Szóttlanság. A sacralis cselekedethez járuló jellegzetes tabu. V. ö. *Bán Aladár*: A kincskeresés a néphitben. *Ethnographia*. 1915. 31., 34., 37., 38., 40. *Róheim*: Adalékok a finnugorság varázserő-fogalmához. *Ethn.* 1915. 266., 267. *Nagy József*: Bács megyei babonák. *Ethn.* 1896. 180. *Jakab József*: Szatmármegyei babonák. *Ethn.* 1895. 413. *Koritsánszky Ottó*: Tolnamegyei népbabonák. *Ethn.* 1902. 85. *K. Weinhold*: Zur Geschichte des heidnischen Ritus. 1896. 8. *U. a.*: Die Mystische Neunzahl. 1897. 11—13., 26., 31. *Jahn*: Die deutschen Opfergebräuche. 1884. 27., 71—73., 119., 161., 211., 215., 331. *Strausz*: Bolgár Néphit. 1897. 387. *Drechsler*: Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. 1903. I. 23., 30., 80., 83., 86., 88., 93., 115., 182., 214., 320. II. 1906. Index szerint. *F. S. Krauss*: Sitte und Brauch der Südslaven. 1885. 179. *U. a.*: Slavische Volksforschungen. 1908. 101. *Schulenburg*: Wendisches Volkstum. 1882. 132. *Wutke*: Volksaberglaube. 1900. Index. *Sartori*: Sitte und Brauch. I—III. 1910—1914. Index szerint. *Knoop*: Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben aus dem östlichen Hinterpommern. 1885. 179. *Laistner*: Das Rätsel der Sphinx. 1889. I. 231—236. *S. Singer*: Schweizer Märchen. 1906. II. (Untersuchungen zur neueren Sprach- und Literaturgeschichte. 10. Heft.) 52. *Berze Nagy János*: Népmesék Heves és Jász-Nagykún-Szolnok megyéből. 1907. 35. jegyzet. *H. J. Byrne*: All Hallows Eve. Folk-Lore. 1907. 438. *Steig*: Volksgebräuche im Ländchen Bärwalde. *Zt. des Vereins für Volkskunde*. XIV. 424. *John*: Sitte, Brauch etc. im deutschen Westböhmen. 1905. 65. *E. John*: Aberglaube, Sitte und Brauch im sächsischen Erzgebirge. 1909. 163. *Tille*: Die Geschichte der deutschen Weihnacht. 1893. 161., 163. *Kuhn*: Märkische Sagen und Märchen. 1843. 330. *Schönwerth*: Aus der Oberpfalz. 1859. III. 106. *Grimm*: i. h. III. 441., 450. *Spencer and Gillen*: The Native Tribes of Central Australia. 1899. 260., 383. *U. a.*: The Northern Tribes of Central Australia. 1904. 221., 344., 352., 353., 363., 364., 369., 525., 547. *B. Spencer*: The Native Tribes of the Northern Territory of Australia. 1914. 250. *C. Strehlow*: Die Aranda und Loritjastämme in Zentral-Australien. (IV. Teil, 2. Abt.) 1915. 40. (Veröffentlichungen aus dem Städtischen Völkermuseum Frankfurt am Main.) *A. C. Haddon*: Sociology, Magic and Religion of the Western Islanders. (Reports of the Cambridge Anthropological Expedition to Torres Straits. Vol. V.) 1904. 214. *A. van Gennep*: Tabou et Totemisme à Madagascar. 1904. 195., 196. *Fehrle*: Die kultische Keuschheit im Altertum. 1910. 69., 70.

³ *Kühnau*: u. o. Mitt. Heft 13. 1905. 85. Patschkau. Neisse ker.

⁴ *Wutke*: Der deutsche Volksaberglaube. 1900. 256., 257. Osztrák-Szilézia.

kiviruljanak. Ha azután az ember *koszorút*¹ fon belőlük és ezen átnéz, karácsony előtti éjszakán, sajtárral a fejükön meglátja a boszorkányokat. Mihelyt észre-

¹ Koszorúhoz v. ö. a szentiváni éj ritusaihoz tartozó, sok tekintetben megfelelő koszorúkat. Majzelen, a melyik leányra esik a „jánosfá“-ra tett koszorú, abban az évben férjhez megy. *Richter M. István*: Évi szokások, babonák és szólás-mondások Német-Prónán és vidékén. Ethn. 1898. 221. Nagy-Palugyán vadvirágból font koszorút dobnak a vízbe s a kinek a koszorúja legelől halad, az megy közülük leghamarabb férjhez. *Istvánffy*: Liptómezei tót babonák. Ethn. 1902. 32. *Medveczky Soma*: Liptói tót népszokások. Ethn. 1895. 442. *Sztancsek*: Privigyé vidékén gyűjtött babonák, babonás szokások és házigyógyszerek. Ethn. 1909. 358. V. ö. még *Bellosics Báltint*: Magyarországi adatok a nyári napforduló ünnepéhez. Ethn. 1902. 124., 125. *Herrmann*: Der volkstümliche Kalenderglaube in Ungarn. Zt. d. Vereins für Volkskunde. 1894. 402. *Wislocki*: Aus dem Volksleben der Magyaren. 1893. 61. *Ipolyi*: Magyar Mythologia. 1854. 154. *Kilenczféle virágból font koszorú hátrafelé menve, szóltanul fára dobva. K. Weinhold*: Die Mystische Neunzahl. 1897. 12. *Grimm*: i. h. III. 464., 475. Kurlandban kilencz kis koszorút kilencz keresztútra tesznek; a kié eltűnik, azt veszi el a kedvese. *Weinhold*: u. o. 13. *Körülfutással* kombinálva (mint a karácsony-újévi ritusban; lásd a második részt). *O. Knoop*: Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben, Gebräuche aus dem östlichen Hinterpommern. 1885. 181. Kilencz tüzet látni; házasság. *John*: Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. 1905. 86. A koszorúkon át nézik egymást legények és leányok, hogy megtudják, hűséges-e a kedvesük. *U. o.* Koszorúdobás Andrásnapon és karácsonykor. *E. John*: Aberglaube, Sitte und Brauch im sächsischen Erzgebirge. 1909. 140., 152. Mátyásnapon. *U. Jahn*: Die deutschen Opfergebräuche. 1884. 119. Kilencz és hétféle virágból; hátradobott koszorú. *Reinsberg—Düringsfeld*: Das festliche Jahr. 1898. 225—227. Hétféle; apotropaion. *E. Kück und Sohnrey*: Feste und Spiele des deutschen Landvolks. 1911. 152. Kilenczféle *E. Hoffmann—Krazer*: Feste und Bräuche des Schweizervolkes. 1913. 163. Minden családagnak egy koszorú. *Herrmann*: A hegyek kultusza Erdély népeinél. Erdély. 1893. 325. *Gönczi*: Göcsej. 1914. 255. *Moldován*: Alsófehér vármegye román népe. 1897. 297. *Dr. Juga Velimir*: A magyar szent korona országai-ban élő szerbek. 1913. 148. *Pávay V. Ferencz*: Oláhlapádi babonák és népies gyógy-módok. Ethn. 1907. 217. Koszorún és tűzön átnézni *Vernaleken*: Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich. 1859. 308. Apotropaion. *Drechsler*: Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. 1903. I. 141. Kilencz és hatféle virág; dobás. *U. o.* 144. Szt. Mihály-napon. *U. o.* 152. Kilencz nappal Jánosnap előtt virágot, ó- és új Szt. János közötti időben kilencz határról füvet szedni. *Schulenburg*: Wendische Volkssagen und Gebräuche. 1880. 254. Koszorú *Veckenstedt*: Wendische Sagen, Märchen etc. 1880. 443. *Sartori*: Sitte und Brauch, III. 1914. 229., 234., 235. Átnézni *Mannhardt*: Wald und Feldkulte. 1904. I. 434., 466. Koszorú virágvasárnapon. *S. Krauss*: Sitte und Brauch der Südslaven. 1885. Szerelmi varázslat; nap és koszorú. *U. o.* 174. Szerelmesek között kicserélt és vízbe dobott koszorúk. *W. R. S. Ralston*: The Songs of the Russean People. 1872. 236., 238. Öv gyanánt viselt koszorú. *G. F. Abbott*: Macedonian Folklore. 1903. 58. Kilenczféle virágból; hátrafelé menve. *M. Trevelyan*: Folk-Lore and Folk-Stories of Wales. 1909. 252. Kilencz szem borsót tartalmazó hüvely ajtó fölé téve mutatja a jövődöbelit. *Bryan H. Jones*: Irish Folklore. Folk-Lore. XIX. 323. További utalásokat ad *J. G. Frazer*: Balder the Beautiful. I. 1913. (Golden Bough.) 174., 201. Koszorúsztatásról *J. Köchling*: De coronarum apud antiquos vi atque usu (Religionsgeschichtliche Versuche XIV. 2.) 1914. 83. Szalmakoszorú fára dobása karácsonykor. *Vernaleken*: Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich. 1859. 349. Karácsony, Szt. Tamás és Szt. Iván estéjén kilenczféle virágból font koszorúval fejükön a pataokban meglátják jövődöbelijük képét. *U. a.*: i. h. 331.

veszik, el akarják pusztítani. Csak úgy menekülhet előlük, ha a lehető leggyorsabban *három eresz*¹ alatt fut el.²

C) 185. Sz. András éjjelén az asszonyok éjfélkor cseresznyeágot törnek és vízbe teszik, hogy karácsonyra kivirítson. Ezzel az ággal mennek az éjféli misére. Mikor a pap az áldást mondja, megismerik mind a *boszorkányokat* mert mind-egyik fején ott a *szapuló dézsa* (Sechter).³

C) 186. András-napon cseresznyeágot törnek a leányok és borsó közé tiltetik. Ha mindennap *szájukban odavitt vízzel öntözik* és karácsonyra kivirágzik, a *leány férjhez megy*.⁴

C) 187. Ha a leány tudni akarja, hogy *férjhez megy-e egy éven belül* törjön le Luca-napján cseresznye- vagy meggyfavesszőt, tegye vízbe és ha karácsonyig kivirágzik, biztosan menyecske lesz belőle.⁵

C) 188. Ha Lucza-napján letört cseresznye- vagy meggyfaág vízbe téve karácsonyra kivirágzik, a leány, a ki letörte, *férjhez megy* a következő évben.⁶

¹ A háziszellemet, ha rosszul viselkedik, vasvillával támadják meg. Az ereszig szoritja a gazda a „kobold“-ot, itt kénytelen könyörgésre fogni a dolgot. *Rochholz*: Schweizernagen aus dem Aargau. 1856. I. 295. Tilos idegennel beszélni, tőle valamit elfogadni, vagy az eresz alól kilépni — a tilalom megszegése hatástalanná teszi a bűvölést. *U. a.*: u. o. II. 151. Házasságorákulum vízbe vert tojásfehérjével Szt. Iván éjjelén eresz alá téve. *Krauss*: Sitte und Brauch der Südslaven. 1885. 177. A betegségszellemnek áldozott kalácsot az ereszre teszik. *Strausz*: Bolgár Néphit. 1897. 300. Szépasszony tálja a színcurgás, ha belepizkolnak. Kutyának nem adnak enni a színcurgásba, mert a ki belehág, a szép asszony táljába hágott. *Kálmány*: Gyermekijesztők és rablók nyelv-hagyományainkban. 1893. 14., 15. Eresz mint a betegségszellemek tanyája. *L. Saineanu*: Die Jele oder bösen Geister im rumänischen Volksglauben. Donauländer. 1898. 205., 206. Keresztelés előtt nem szabad kivinni a gyermeket a házból, de főleg tilos az eresz alá vinni. *Carstens*: Volksglauben und Volksmeinungen aus Schleswig-Holstein. Zt. d. V. f. Volksk. 1913. 278. Gyermekágyas asszony csak úgy mehet el az eresz alatt, ha téglát tesz a fejére. *H. Runge*: Volksglauben in der Schweiz. Ztschrift f. D. Myth. u. Sittenk. IV. 1. (Tehát egy fiktív tető alatt marad.) Gyermekeket mosatlanul nem szabad kieresztetni az eresz alól, mert megrontják a boszorkányok. U. o. 3. (A víz elűzi őket.) Az eresz alatt megszűnik az ördög hatalma. *G. Nageler*: Teufelssagen aus Oberkärnten. Zt. d. V. f. Volks. 1894. 446. Megvédi az embert a boszorkányoktól. *Vernaleken*: Mythen u. Bräuche des Volkes in Österreich. 1859. 336. *Drechsler*: Sitte, Brauch etc. in Schlesien. 1906. II. 246. Kereszteleetlen gyermekek lelkét meg lehet váltani, ha a templom eresze alatt temetik el őket. *Liebrecht*: Zur Volkskunde. 1879. 951. V. ö. még *Weinhold*: Zur Geschichte des heidnischen Ritus. 1896. 11. *Samter*: Geburt, Hochzeit und Tod. 1911. 56., 57., főleg pedig *Sartori*: Das Dach im Volksglauben. Zt. d. V. f. Volksk. 1915. 235., 236. Az eresz megvédi a menekülőt az üldöző boszorkányoktól, mert itt kezdődik a házhoz, a családhoz fűződő bűvös erők vagy démonok hatalmi köre. Ugyanezért veszedelmes. Más terminológiával: az ereszen át futó „rite de passage“-ot hajt végre, a mely a külső világból a belsőbe juttatja. (V. ö. *A. van Gennep*: Les Rites de Passage. 1909. 19—33.) Maga az átmenet (marge) nehéz, kellemetlen vagyis a mágia nyelvén szólva, veszedelmes.

² *A. Peter*: Volkstümliches aus Österreichisch-Schlesien. 1867. II. 254.

³ *Th. Vernaleken*: Mythen und Bräuche des Volkes in Österreich. 1859. 285. *Tille*: Geschichte der deutschen Weihnacht. 1893. 250. Freudenthal, Osztrák-Szilézia.

⁴ *L. Podjaworinska*: Slovenské Pohľady. 1899. 181. Felsőbodok, Nyitra.

⁵ *Sztancsek József*: Privigyé vidékén gyűjtött babonák, babonás szokások és házi gyógyszerek. Ethnographia. 1908. 105.

⁶ *Tajovský*: Z povier a obyčaji v Dohnani. Slovenské Pohľady. 1897. 313. Donány, Trencsén.

C) 189. Ha András-nap valamelyik leány cseresznyemagot tesz a vízbe és az karácsonykor kivirít, jövő évben *férjhez megy*. Ha nem virít ki, a lakodalomból semmi sem lesz.¹

C) 190. *Katalinfa*. Katalin-napján a leány meggyfagallyat vág. Vízbeteszi és mindennap friss vizet önt reá. Ha a gally a vízben kivirágzik, a leány a következő farsangban *férjhez megy*.²

C) 191. Lucza-napján egy virágcserepben búzát kell elvetni s az ebből lett zöld hajtásokat újévkor *marháinkkal* megetetni, akkor az évben nem fogják azokat *megrontani*.³

C) 192. Lucza-napján mandulagallyat tesznek egy bögre vízbe és az meleg helyre állítva karácsonyra kivirágzik.⁴

C) 193. Katalinkor a leányok *kilenczféle ágat* törnek és azokat a sütőre teszik csuporba. Mindennap napfelkelte előtt friss vizet öntenek reá. *A ki tiszta, érintetlen* annak karácsonykor *kivirágzik a gally*.⁵

C) 194. Lányos házaknál szokás Katalin-napkor *kilencz* különböző fáról bimbós ágakat letörni és ha azok kivirítanak, legidősebb leány karácsonykor *férjhez megy*, ha pedig nem virítanak, a legnagyobb leány pártában marad.⁶

C) 195. Katalin-napján a leányok cseresznyeágot törnek és mindennap *szájukban hozott* vízzel öntözik.⁷

C) 196. Lucza-napjától egy *csokrot* kell kötni, úgy hogy éppen karácsonyra legyen kész és karácsony éjjelén kell megkötni, azután feje alá téve *megálmodja leendő férje nevét*.⁸

C) 197. A leány Katalin-estjén meggyfagallyat vág le és vízbe teszi. Ha karácsonyra kivirít, *férjhez fog menni*.⁹

C) 198. Borbála-napján gyümölcsfákról gallyakat kell levágni és ezt egy vízzel telt üvegpohárba tenni. Ha két hét alatt a gallyak kivirágoznak, akkor *váratlan öröm* ér bennünket.¹⁰

C) 199. Szt. Lucziakor ültetett búza karácsonyra kizöldül.¹¹

C) 200. Karácsony éjjelén Lucza-napkor vetett búza közé égő viaszgyertyát tesznek. Ha a búzán át a világosság nem igen jön és a *gyertyát* a sűrűségeen át nem látni, akkor *jó termés* lesz; ellenkező esetben nem.¹²

¹ *Hajnal Ignác*: Kiszucza vidéki babonák, gyógyítások meg egyéb hiedelmek és szokások. 2. (Dr. Sebestyén Gyula szivessége folytán használhattam ezt a kéziratot.)

² *Ruboszkó Ferencz*: Gyűjtése. (Egri F. F.) 1914. 55. Eger.

³ *Benkóczy Emil*: Egervidéki babonák. Ethnographia. 1907. 101.

⁴ *Nagyfejeő Kálmán*: Gyűjtése. Domoszló. Heves m.

⁵ *Végh Ferencz*: Népköltési Gyűjtés. (Egri F. F.) 1912. 108. Rózsaszentmárton.

⁶ *Elek Zoltán*: Gömörmezei babonák. Ethnographia 1896. 287.

⁷ *Tajovský*: Z povier a obicaj v Pohorelej. Slovenské Pohľady. 1897. 439. Pohorella, Gömörm.

⁸ *Domonkos János*: Gyűjtemények a nép köréből. (Sárospataki F. F.) 1914. 44. Tornaujfalu, Abaujtorna.

⁹ *Lázár Péter*: Nagytárkányi népköltési gyűjtemény. (Egri F. F.) 1913. 64. Nagytárkány, Bodrogköz.

¹⁰ *Varga Tibor*: Kapuvári népszokások. (Pápai F. F.) 1914. 15.

¹¹ *J. Lovretic*: Godišni običaji. Zbornik za narodni život i obiçaje južnih slavena. 1897. II. 402. — ¹² *Pittner Károly*: Gyűjtése. (Győri F. F.) 1914. Erdősokonya. Somogy m.

C) 201. Borbála-napkor rózsafaágot tesznek vízbe, hogy az karácsonyra kivirágozzon, mert ez szerencsét hoz a házra.¹

C) 202. Lucza-nap reggelén egy, legtöbbször két lapos tányérkába búzát szórnak, vizet öntenek rá és a kemence padkájára teszik, hogy a melegen gyorsan kicsirázzék. Mikor már kicsirázott, az ablakban tartják, hogy a zsenge búzaszárak a napsugártól zöld színt kapjanak. Karácsonykor e zöldülő tányérkák jelképezik a betlehemi mezőt² és ezekbe a tányérkába teszik az agyag-juhászi és a báránykákat.³

C) 203. Ha Katalin-napkor egy gallyat pohárba vagy csuportba teszünk és mindennap friss vizet töltünk rá, karácsonyra kizöldül.⁴

D. A tudás almája.

D) 204. Karácsony este alkuvás nélkül vesz a legény egy almát és másnap reggelig magánál hordja. Az első szembejövő leány a leendő felesége.⁵

D) 205. Karácsony első napján, mikor a harangok a templomba hívják a gyülekezetet, kiáll a leány a kapuba egy almával. Az alma, a mióta csak megérett, a leány ágyában volt. A legelőször közeledő férfi családjába megy férhez a leány.⁶

D) 206. Karácsonyi harangszó alatt kettévágnak egy teljesen piros almát és ha az egyik felét a vánkos alá teszik, az átom beteljesül. A másik felét az ajtóban állva megeszik, a ki ilyenkor arra megy, az lesz a házastárs.⁷

D) 207. A leányok alkuvás nélkül vesznek egy almát és Szilveszter-este a párna alá teszik, éjfélkor beleharapnak és ezután álmukban meglátják leendő szeretőjüket.⁸

D) 208. A leányka bőved estén egy almát zsebre vag és újév napjáig magánál hordja. Újév napján este hét órakor a kapuban állva megeszi. Az a legény, a ki ilyenkor arra megy, a jövődöbeli.⁹

D) 209. Sok helyt a leány Lucza-naptól karácsony estig mindennap bele-

¹ U. a. : u. o.

² A férfiak karácsony előestéjén szalmával hintik be a házat. A szalmával behintett ház jelképe annak az istállónak, a melyben Krisztus született, azért a szalma bennmarad a szobában karácsony harmadnapjáig. *Juga Velimir*: A magyar szent korona országaiiban élő szerbek. 1913. (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár.) 82. A katolikus szerbek a házat szalmával hintik be, épp úgy mint a görög-keletiek, karácsonyi koszorús kalácsot fonnak és a kalácsok mellé az asztalra teszik a zöld búzát, a melyet Lucza-napján vetettek el. U. a. u. o. 91.

³ *Fehérváry Dezső*: Lucza-nap a bajai bunyevácoknál. *Ethnographia*. 1915. 284.

⁴ *Oltyán Sándor*: Gyűjtése. (Szalontai F. F.) Nagyszalonta. *Szendrey Zsigmond*: Szalontai jeles napok. *Ethnogr.* 1916. 78.

⁵ *Köhler*: Volksbrauch, Aberglauben, Sagen und andre alte Ueberlieferungen im Voigtlande. 1867. 364. *Kronfeld*: Der Weihnachtsbaum. 1906. 130.

⁶ *E. John*: Aberglaube, Sitte und Brauch im sächsischen Erzgebirge. 1909. 181. Annaberg.

⁷ *Drechsler*: Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. 1903. I. 25.

⁸ *R. Reichhardt*: Die deutschen Feste in Sitte und Brauch. 1911. 55. Szilézia.

⁹ *Drechsler*: Sitte, Brauch etc. in Schlesien. I. 24.

harap egy almába és azután elteszi, karácsony estéjén kiáll a kapuba és ott megeszi az almát. A milyen *nevű* férfi szólítja meg először, olyan *nevű* lesz a jövendő ura.¹

D) 210. Egyes vidékeken a leány Lucza-naptól karácsony böjtjéig minden nap beleharap egy almába és azután visszateszi a zsebébe, végül az alma csutkáját elviszi az éjféli misére és hazatérve megeszi, ha a kapu előtt felnéz a háztetőre. ott *olyasvalamit lát, a miből jövendőbelijére (vagy általános jövendőjére) következtetéseket vonhat.*²

D) 211. A leány egy almát visz magával a misére és a mikor az egyházba lép, beleharap. A ki utána megy, az veszi el.³

D) 212. Egy almát visz a leány magával a misére. Mikor a templomba lép, beleharap, azután *hátranéz*, a ki utána megy, az veszi el.⁴

D) 213. Egy almával, a melybe Lucza-napjától kezdve karácsony estig haraptak, ezen estén a ház elé mennek s ott eszik meg a maradékot. *A milyen férfit ekkor meglátnak, olyan lesz a jövendőbelijök is.*⁵

D) 214. A mely leány tudni akarja, hogy milyen neve lesz vőlegényének, a karácsony estéjén kapott almát ne egye meg, hanem mindennap harapjon belőle egy darabkát és a maradékot újév napján templomba menet egye meg. A milyen *neve* van annak a legénynek, a kivel először találkozik, olyan neve lesz a vőlegényének is.⁶

D) 215. A hajadonok Lucza-naptól karácsonyig jobb hónuk alatt naponta legalább egy órahosszat almát hordanak, karácsony estéjén kimennek és behunyt szemmel kettévágják azt, ha a két fél egyenlő, következő évben *férjhez* mennek.⁷

D) 216. Leányok és legények Lucza-naptól karácsonyig minden nap almába harapnak; a kik a templomban egymás mellé kerülnek, azok jegyesek.⁸

D) 217. Lucza-napjától karácsonyig a férjhezmenő leányok minden nap beleharapnak egyszer egy almába és karácsony estéjén harangozásokor, az almát eddegélve vizért mennek. A milyen *nevű* férfivel találkoznak, olyan neve lesz férjüknek.⁹

D) 218. Advent első vasárnapjától mindig be kell harapni egy almába.

¹ *Herrmann Antal*: Lucza napja. Pesti Hirlap. 1893. XII/13. Magyarország.

² *Versényi*: Babonás napok. (Körmöczbányai értesítő 1891/2.) 1892. 10. *Wlislöckiné*: Templom és templomszerek a magyar néphitben. Ethnographia. 1895. 44. Magyarország.

³ *Kandra Kabos*: Magyar Mythologia. 1897, 238. Magyarország.

⁴ *Versényi*: Babonás napok. 1892. 12. *Wlislöckiné*: Templomszerek a magyar néphitben. Ethn. 1895. 43. Magyarország,

⁵ *Valentényi György*: A kis-kárpáti tót nép élete, viselete és szokásai. Ethnographia. 1909. 43.

⁶ *Sztancsek József*: Privigye vidékén gyűjtött babonák, babonás szólások és házi gyógyyszerek. Ethn. 1908. 104.

⁷ *Sztancsek*: Privigye. Ethn. 1909. 321.

⁸ *Tajovský*: Z povier a običaji v Dohnani. Slovenské Pohľady. 1897. 313. Donány. Trencsén m.

⁹ *Medveczky Soma*: Liptói tót népszokások. Ethnographia. 1895. 440.

Karácsony estéjén megeszik az almát és a legközelebb utban talált legénytől (vagy leánytól) megkérdik a *nevét*. Így hívják majd a vőlegényt is.¹

D) 219. Az eladó leányok Lucza-napjától karácsony estig mindennap beleharapnak egy almába, melyet nekik egy legény adott s karácsony éjjelén, mikor első harangoznak, kimennek a ház végébe s ott a megmaradott almát megeszik. Ha erről valamerről *kutyaugatást*² hallanak, bizonyos, hogy arra a tájra viszik férjhez.³

D) 220. Lucza-napján almába harapnak, karácsonyig mindennap harapnak egyet belőle és a kivel az éjféli miséről hazajövet először találkozunk, annak *nevét* megkérdik. Olyan nevű lesz a leány ura is.⁴

D) 221. Ha akarod tudni, minek hívják az uradat, Lucza-naptól karácsony böjtjéig minden áldott nap harapj bele egy almába, aztán tedd vissza a zsebedbe. Karácsony böjtje estéjén állj ki vele a kiskapuba és edd meg, a minő *nevű* ember először megszólít, úgy hívják az uradat.⁵

D) 222. Éjféli misekor a *ki a lovát Lucza-napján eltett piros almán keresztül itatja meg*,⁶ a lónak sohasem árt meg semmi és a teherrel sem fog elakadni.⁷

¹ *Fábián Elemér*: Népköltészeti gyűjtemény. (Sárospataki F. F.) 1914. 38. Likavka, Liptó megye. — ² V. ö. a második részben.

³ *Istvánffy Gyula*: Liptómezei tót babonák. Ethnographia. 1902. 32. Nagy-Palugya.

⁴ *Tolnai Vilmos*: Nagyalusi (hontmegyei) babonák. Ethnographia. 1899. 395.

⁵ *Borbás Vincze*: Babonák. Ipoly-Littke. Nyőr. IV. 35.

⁶ Két téma keveredése. A behatólag idegen témához v. ö.:

1. A lovat karácsony éjjel piros almáról itatják meg, hogy egészséges legyen. Eger. (*Répai István*: Népköltési Gyűjtemény. Egri F. F. 1914.)

2. Úrfelmutatáskor piros almáról itatják a lovakat. Maklár. (*Gál Antal*: Gyűjtése. Egri F. F. 1914. 189.)

3. A lovat, hogy jól menjen, karácsony éjszakáján éjféli misekor piros almáról itatják meg, t. i. a gémeskút válójába vizet húznak és két-három piros almát tesznek bele; arról itatják meg a lovakat. Szék. (*Istvánffy*: Palócz babonák és gyermekjátékok. Ethn. 1895. 111.)

4. Karácsony első napján virradóra a legények a vályuban piros almáról itatják meg a lovakat, hogy szépek legyenek. Kövecses. (*Sólyom Zoltán*: Gyűjtése. 220. Sárospataki F. F.)

5. Ha a leány karácsonykor a vízzel telt tányérba három piros almát tesz és a mise után azokról megmosdik, egyik almával meg az arcát megdörzsöli, arca egész éven át piros lesz. Várhely. (*Gönczi*: Göcsej. 1914. 271.)

6. Szentistvánnapon a család minden tagja az udvarba tett vödör vizéből mosdik. A ki utoljára mosdik, megtartja a vödörben levő piros almát. (*Gönczi*: u. o. 278.)

7. A ki újév napján napkeltekor piros almáról mosdik, szerencsés és pirosarcú lesz egész évben. (*Gönczi*: u. o. 229.)

8. A ki a piros almát husvétig el tudja tartani, annak a héját lehámozza és abban husvét reggel megmosdik, hogy piros legyen. Páka. (*Gönczi*: u. o. 249.) V. ö. D. 239.

9. Karácsony másodnapján felmetéli a házigazda az almát, hagymát és a kútba dobja. Abból a vízből kell a jószágot megitatni, hogy egészséges legyen és a rontás ne fogjon rajta. (*Dr. Czirbusz Géza*: A temes- és torontálmezei bolgárok. 1913. 90.)

10. item an dem weinnachtmorgen haist man die *ros rennen gen wasser* und wirft der aimn aphl in das wasser, die weil es trinch, das der *aphl gegen dem ross rinn*, so wirt das ross resch zu arbaít des iars. (*Grimm*: Deutsche Mythologie. III. 1878. 418. Tizenötödik századbéli kézirat a baseli egyetemi könyvtárban.)

⁷ *Benkóczy Emil*: Egervideki babonák. Ethnographia. 1907. 100.

D) 223. Lucza-napján veszünk egy almát a piacon, de *alkuvás nélkül* s mindennap harapunk belőle egy keveset; s midőn jönnek ki az éjféli miséről, akkor esszük meg az utolsó falatot. A templomajtóban várjuk a kijövőket. A ki legelőször kijön és megkérdezzük a keresztnévét, a mi jövendő férjünk vagy feleségünknek is az lesz a *neve*.¹

D) 224. A ki tudni akarja, hogy mikor és kivel házasodik meg, Lucza-napján vegyen egy szép piros almát és őrizze azt a karácsonyi éjféli miséig. Mindennap fordítsa meg egy kicsit, aztán vigye el magával az éjféli misére és onnan kijövet harapjon bele. A ki legelőször beszél vele a leányok, illetve a legények közül, annak a házasútja lesz.²

D) 225. Karácsony este, a ki egy alma evése közben akkor megy ki a kapuba, a mikor az éjféli miséről jönnek és a legelsőtől megkérdezi a nevét, olyan nevű lesz a férje (illetve ha férfi, a felesége).³

D) 226. Ha egy leány Lucza-napján egy almába harap és karácsonyig mindennap harap egy darabot belőle, karácsony első napján a mi megmarad belőle, azzal kimegy a kapuba és ott megeszi, a milyen nevű férfi addig arra megy, míg az almába tart, olyan *nevű* lesz az ura.⁴

D) 227. Fiúk vagy leányok Lucza-estétől karácsony szombatjának estéjéig mindennap egy almába vágják fogaikat és azt karácsony szombatjának estéjén megeszik; kiállnak a kapuba és a legelső arra menő leány (illetve fiú) lesz hitvestársuk.⁵

D) 228. Lucza-napjától karácsonyig a leány megeszik egy almát. Karácsony estéjén kiáll a kapuba és ott eszi meg az utolsó részt. A melyik legénnyel találkozik, az lesz a férje.⁶

D) 229. Lucza-estén a leányok a kapuba állnak egy almával. Hármat harapnak bele, a mikor a harmadik harapást lenyelik, szembe jön egy legény; ennek *neve* lesz a jövendő férj neve.⁷

D) 230. Lucza-napján egy almát kell venni, *alkuvás nélkül* és mindennap bele kell harapni egyet. Karácsony vigiliáján, mikor elsőt harangoznak, elmegy a templomba, a pitvarban *szentelt krétával kört rajzol* és kétkézzel fogva eszi az almát. Csúf állatok támadnak reá, a *szarvaikkal* csapkodnak feléje, de félni nem szabad. Ilyenkor meg lehet tudni, hogy kik a *boszorkányok*. Az Ament a mise végén nem szabad bevárni, akkor már otthon kell lenni.⁸

¹ *Benkóczy*: u. o. 101. D) 222. és D) 223. között az összefüggés is, meg az eltérés is nyilvánvaló. D) 222-nél idegen elemek hatoltak típusunkba, mint fenti jegyzet mutatja.

² *Székely László*: Magyar Néphagyományok Gyűjteménye. (Egri F. F.) 1914. 6. Eger.

³ *Nagyfejeő Kálmán*: Gyűjtése. Domoszló. Hevesm.

⁴ *Elek Zoltán*: Gömörmezei babonák. Ethn. 1896. 286.

⁵ *Sólyom Zoltán*: Gyűjtése. (Sárospataki F. F.) 1914. 227. Szuhafő. (Felsőszuha) Gömörmezeje.

⁶ *Domonkos János*: Gyűjtemények a nép köréből. (Sárospataki F. F.) 1914. 43. Tornatújfalu. Abautjortna.

⁷ *Balogh Árpád*: Néphagyománygyűjtemény. (Sárospataki F. F.) 1915. 31. Golop. Zemplén.

⁸ *Barna János*: Néphit és babonás szokások. (Kassai F. F.) 1913/1914. 4., 5. Mád. Zemplén.

D) 231. Lucza-estétől karácsony vigiliájáig, éjféli miséig, mindennap egy almába kell harapni, a mikor éjféli miséről kijönnek, akkor el kell vágni még a megmaradt csutkát. *Az lesz a hitvestársa, a ki ilyenkor megszólítja az illetőt, némelyek szerint olyan nevű lesz, mint a kivel ilyenkor találkozik.*¹

D) 232. Ha karácsony előtt egypár nappal a leány almát kezd enni és mindennap beleharap egyet, a mi pedig marad, azt karácsony vigliáján a kapuban eszi meg, a milyen nevű férfi megy arra, olyan nevű lesz az ura.²

D) 233. Ha egy leány meg akarja tudni, hogy ki lesz az ura, Lucza-napján vesz egy almát és időnkint beleharap, a megmarad, elviszi este a templomba és az a legény, a ki kér belőle, lesz az ura.³

D) 234. Luczától egy almába kell harapni mindennap egyet, karácsonyig. Éjfélkor arra gondol a *gulyáslegény*, a kit el akar venni, akkor az *ostorral* ahhoz megy, a kit kiszemelt magának, ez meg tudni fogja kié lesz, *nem is fog neki ellenkezni.*⁴

D) 235. Tizenhárom nappal karácsony előtt kezd a leány egy almát enni. Mindennap harap belőle egyet, úgy hogy *husvét* (!) első napján fogy el, mikor megette az utolsó harapást, kimegy a kapuba; az első szembejövő lesz az ura.⁵

D) 236. Lucza-naptól karácsony előestéjéig a leány mindennap beleharap egy almába, karácsony előestéjén kiáll a kapuba és megeszi a megmaradt almacsutkát. A milyen nevű legény megy el akkor mellette, olyan lesz a férje neve.⁶

D) 237. A leányok Lucza-napján vesznek egy „zelenika“ (zöld) almát, mindennap beleharapnak egyet, a míg karácsony napjáig csak a csutka marad. Éjféli misekor a *legények közé dobja, a kit eltalál, az a férje.*⁷

D) 238. Ha a leány még abban az esztendőben férjhez akar menni, az éjféli misén abban a pillanatban, mikor a pap az áldást mondja, beleharap egy almába.⁸

D) 239. A ki *husvétkor* piros almát visz a templomba, haza menve

¹ *Barna János*: u. o. 5. Mád. D) 230. és D) 231. úgy viszonylanak egymáshoz, mint D) 222. és D) 223. D) 230. esetében az eltoló típus a mi A) típusunk, különösen annak a „Bűvös kör“-höz közeledő változatai. Utóbbiról a második részben.

² *Mató József és Tarczy Sándor*: Néprajzi Gyűjtemény. (Sárospataki F. F.) 1914. 172. Sárospatak vidéke.

³ *Tarczy Sándor*: Néphagyományok. (Sárospataki F. F.) 1913. 35. u. o.

⁴ *Paszlowszky Sándor*: Babonák. Nyőr. XVI. 43. Sátoraljaújhely.

⁵ *Sütő Kálmán*: Lakodalmi köszöntők, népdalok, népmesék és babonák gyűjteménye. (Sárospataki F. F.) 1915. 174. Semjén. Zemplén. Luczanaptól husvétig, ha mindennap beleharapunk, a legnagyobb alma sem tart el. A bemozdó nyilván kétféle verziót hallott, egyiket a rendes karácsonyi dátummal, a másik D. 239-nek feleltetett meg.

⁶ *Vilinszky Béla*: Babonák és hagyományos szokások. (Sárospataki F. F.) 1913. 5. Parnó, Zemplén.

⁷ *R. Horváth*: Što narod priča a božanstvu i o svecina Narodni koledar. Zbornik za narodni život i običaje južnih slavena. 1896. I. 245. Az almával való megdobásról lásd a második részt. V. ö. D. 245.

⁸ *F. S. Krauss*: Sitte und Brauch der Südslaven. 1885. 181. Varasd. (Valjavec nyomán.)

álljon ki az utcára, kezdjen enni és a milyen *nevű* férfi arra megy, olyan *nevű* ura lesz.¹

D) 240. Lucza-napján szoktak kísérletet tenni, hogy milyen *nevű* lesz a leány (v. legény) életpárja, az ismeretes *négy részre osztott almával* hat egymás mellé rakott kosárral stb.²

D) 241. Karácsony estéjén a leány kiáll a kapuba, egy almával a kezében. Megkérdezi az első arrajövő férfi nevét és ilyen *neve* lesz a férjének is.³

D) 242. Lucza-napján a leány almát dug zsebébe és ott hordja bővödéstig. Akkor kimegy a kapuba és beleharap az almába. A ki akkor arra megy, az lesz az ura.⁴

D) 243. Lucza-napján vegyen egy szép almát és tegye naponként lefekvés-kor a vánkosa alá és mindennap forgassa lassan-lassan. Ha karácsonyig elvégzi, éjféle miséről jövet harapjon bele az almába. A milyen *nevet* ekkor *hall*, olyan *nevű* lesz az ura v. felesége.⁵

D) 244. Éjféle misén úrfelmutatáskor már előbb kiválasztott almába harap két leány, az almát aztán kicserélik és azokba karácsony napján újból beleharapnak és az almákat újból felcserélik. Déli harangszókor ajtó elé állva, ki-ki megeszi a magáét. A milyen *nevű* legény megy el előtte, olyan lesz a férje *neve*.⁶

D) 245. Lucza-napján megtudhatja férfi vagy nő, hogy mi lesz a felesége vagy ura neve. Menjen ki egy négyfelé vágott almával este nyolczkor az utcára, az első szembejövőtől kérdezze meg a nevét, azután *üsse hátba az almával* és szaladjon el,⁷ olyan *nevű* lesz a házastársa.⁸

¹ Gönczi Ferencz: Göcsej. 1914. 249. Páka. Göcsej.

² Singer Leó: Dunántúli babonák. Ethnographia. 1898. 233. Veszprém (?). A négy részre vágott almához v. ö. D) 245. Eltolódás Luczanapra.

³ Tildy Zoltán: Gyűjtése. (Pápai F. F.) 5. Dombóvár. Tolna m.

⁴ Révai Sándor: Baranyai babonák. Ethn. 1905. 293. Pécs.

⁵ Bellosics Bálint: Ünnepek babonái. Ethnographia. 1896. 182. Baja.

⁶ Bellosics Bálint: Ünnepek babonái. Ethn. 1896. 183. Baja.

⁷ Luczanapra eltolva. V. ö. Andrásnapra, a szerelmi orákulumok gyűjtőpontjára eltolva a következő változatokban. Három almára (vagy ehelyett három czédulára) nevetek írnak a leányok és Andrásnapon párnájuk alá teszik. Ha a leány felébred álmából, találomra a párna alá nyúl és megeszi az egyik almát. A kinek neve a megevett almára volt írva, elveszi a leányt. (Drechsler: Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. 1903. I. 6., 7. Czédula és almához v. ö. H) 285. és H) 295.) Liebau. „Jungfernapfel“-el fekszenek le a leányok, hónuk alá szoritják, hogy álmukban lássák a jövődöbelit. Vagy: beleharapnak egy almába és a következő szavakkal teszik a vánkos alá: Lieber Apfel, ich beiss dich an; komm her, mein Schatz, beiss auch einmal. Dyhernfurt. Kr. Wohlau. (U. a.: u. o. 7.) A mely leány tudni akarja, mi lesz az ura neve, az András napjára tegyen el egy almát és böjtöljön. Mikor délben harangoznak, menjen ki az utcára és harapjon bele az almába. Olyan *nevű* lesz az ura, a milyen *nevű* férfi megy el előtte. Felső-Sz.-Iván. Bács m. (Bellosics Bálint: Ünnepek babonái. Ethn. 1896. 186.) Tamásnap előestéjén harangozás alatt a leányok az ajtóban (vagy az eresz alatt; Ebnat) állva megesznek egy almát, ha láttatlanul és a nélkül, hogy valaki megszólítaná őket, megtehetik, a jövődöbeli képe elvonul előttük. Hambach. (Schönwerth: Aus der Oberpfalz. 1857. I. 139.)

⁸ U. a.: u. o. 182. Baja.

D) 246. Ha valaki meg akarja tudni, hogy milyen *nevű* ura vagy felesége lesz, az karácsony előtt való héten harapjon bele egy piros almába. Karácsony estéjéig naponta harapjon egyet az almán, karácsony estéjén pedig naplemente után fogyassza el egészen. Azután álljon ki a kapuba, a milyen *nevű* legény vagy leány először arra jön, olyan *nevű* lesz a házastársa.¹

D) 247. A leány Lucza-estétől Szilveszter estéjéig minden étkezésnél eltesz egy keveset.² Szilveszter éjjel egy üres szobában megterít egy személyre; az összegyűjtött eleséget egy tányérra teszi. 12 óraker benéz a kulcslyukon, egy szál gyertya fényénél ott látja a jövendőbelijét.³

E) Boszorkányok ostora.

E) 248. Lucza-napján ostort kezdenek a leányok fonní és azon minden nap egy darabkát fonnak, ezt az ostort karácsony éjjelén a templomba viszik és a melyik legényt *megcsapja* a leány az ostorral, az a *legény őt feleségül veszi*.⁴

E) 249. Ha valaki Lucza-napjától karácsonyig korbácsot fon és az éjjeli mise úrfelmutatása alatt ezzel *suhint*, az egész vidék *boszorkányai* megjelennek előtte.⁵

E) 250. Meg lehet ismerni a falubeli varázslókat. Egy Klenár Pál *nevű* legény Lucza-naptól kezdve naponként font egy korbácsot, hogy karácsony éjjel ezt kezében tartva, megismerje a boszorkányokat. Meg is ismerte őket, de a jelenés annyira megijesztette, hogy az istentisztelet befejezte előtt megfutott a

¹ M. M. Varga Róza: Szarvasvidéki babonák. Ethn. 1909. 113.

² Csupán a Luczanaptól újévig (= karácsony) terjedő periodus és az étel (= alma) gyenge számai fűzik a változatot típusunkhoz. A karácsonyi ételmaradék bűvös jelentőségéhez v. ö. Gönzi: Göcsej. 1914. 265. Czink Lajos: Adalékok Fiume néprajzához. Ethnographia. III. 175. Richter: Évi szokások és babonák Német-Prónán. Ethn. 1898. 230. Wislocki: Volksglaube und religiöser Brauch der Magyaren. 1893. 84. Reinsberg—Düringsfeld: Das festliche Jahr. 1898. 225. U. Jahn: Die deutschen Opfergebräuche. 1884. 282. Kück und Sohnrey: Feste und Spiele des deutschen Landvolks. 1911. 44. John: Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. 1905. 18. Drechsler: Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. I. 1903. 25., 26., 39., 44. Tille: Die Geschichte der deutschen Weihnacht. 1893. 181. Herrmann: Der volkstümliche Kalenderglaube in Ungarn. Zt. d. V. f. V. 1894. 311. Sartori: Sitte und Brauch. 1914. III. 28., 29. (Utalások.) Veckenstedt: Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche. 1880. 436. G. F. Abbott: Macedonian Folklore. 1903. 76., 77. Strausz: Bolgár Néphit. 1897. 313. Lippert: Christenthum, Volksglaube und Volksbrauch. 1882. 591. Dr. Pechány Adolf: A tótokról. 1913. 116.

³ Mató László: Gyűjtése. (Sárospataki F. F.) 1913. 47. Kenézlő, Szabolcs. V. ö. Tamásnap megeszik egy kifli közepét, Szilveszter estéjén a két végét. Napkelte előtt átmennek a kapun. A ki azután újév napján először elmegy a kapu alatt, az lesz a férj. Schönwerth: Aus der Oberpfalz. 1857. I. 140. Az asztalnál megjelenő vőlegényhez lásd a második részben.

⁴ Wislockiné Dörfler Fanny: Templom és templomszerek a magyar néphitben. Ethnogr. 1895. 42., 43.

⁵ Pozsony megye Monographiája. 245, tótok.

templomból. Ez volt a veszte, mert a boszorkányok kivonszolták a mezőre és esküt vettek tőle, hogy őket soha el nem árulja.¹

E) 251. Lucza-napjától kezdve karácsony estéjéig ostort fonnak kenderfonalból, melylyel azután éjféli mise idején a süheder legények utcaaszerte *patognak*, hogy jövő karácsonyig a jószágnak baja ne essék.²

E) 252. Ha valaki Lucza-naptól kezdve korbácsot fon és az éjféli misén egyet *suhint* vele, a vidék *boszorkányai* megjelennek előtte.³

E) 253. A ki karácsony éjjelén, midőn a pap az éjféli misét mondja, egy Lucza-napján készített *ostorral körülpattogja a templomot*, megismeri a *boszorkányokat*.⁴

E) 254. Lucza-napján fognak egy ostor csinálásához és minden nap fonnak bele egy kicsit. Karácsony vigiliáján kell vele egyet *pattantani*, akkor az ostor gazdája előtt megjelennek a *boszorkányok* és minden kívánságát teljesíteni fogják.⁵

E) 255. Lásd D) 234.

E) 256. Lásd A) 68.

E) 257. Lásd F) 267.

E) 258. Lucza-éjjelétől karácsonyig minden éjjel ostorral *patognak*, hogy *elijesszék a boszorkányokat*.⁶

E) 259. Lásd A) 99.

E) 260. Lucza-napján elkezdnek ostort fenni a leányok, mindennap fonnak egy kicsit és karácsony bõjtjén végzik be. Karácsony éjjel elviszik a templomba, *a kit a leány megcsap*, annak a *legénynek el kell öt vennie*.⁷

E) 261. Ostort fonnak olyképen, hogy mindennap egy csavarintást tesznek rajta és Lucza-estéjére fejezik be. A ki *Lucza-estéjén teszi rajta a legutolsó csavarást*, az *boszorkányságot fog tudni*.⁸

F) Bûvös saru.

F) 262. Ha új cipõt vesz fel az ember piros bőrből,⁹ a templomban meglátja a *háttal előre álló boszorkányokat*.¹⁰

¹ K. Chotek: Narodnopisni Veštnik Českoslovansky. 1906. 230. Cseri, Hont megye.

² Istvánffy Gyula: Néprajzi adatok Nógrádból. Ethn. 1897. 378. Nőtincs.

³ Lázár József: Gyűjtése. (F. F. Eger.) 1914. 17. Eger.

⁴ Benkóczy Emil: Egervidéki babonák. Ethn. 1907. 100.

⁵ Mató József: Gyűjtése. (Sárospataki F. F.) 1914. 452.

⁶ Esztergom megye Monographiája. 86. Bart.

⁷ Kálmány Lajos: Szeged népe. 1881. II. 107.

⁸ Mató László: Néprajzi Gyűjtemény. (Sárospataki F. F.) 1913. 46. Kenézlő. Szabolcs m. Eltolódás Luczanapra.

⁹ A kinek piros harisnyája van, az boszorkány. Zingerle: Sitten, Bräuche und Meinungen des Tiroler Volkes. 1857. 31. Karácsony éjjelén, éjjélkor piros harisnyával, lábukon meg lehet látni azokat, a kik a következő évben meg fognak halni. U. a.: u. o. 124. Ha egyévesnél fiatalabb gyermek piros cipõt kap, soha sem tud vért látni. Grimm: Deutsche Mythologie. 1878. III. 436. Mikor a szarvasmarhát először kihajtják, egy baltanyélre vörös női harisnyát húznak: a küszöbre teszik, hogy mindegyik ezen áthaladjon. U. a.: i. h. 468.

¹⁰ E. H. Meyer: Badisches Volksleben. 1900. 559. Sexau.

F) 263. Tamás-naptól karácsonyig *viaszgyertyákat* hordanak czipőjükben a leányok, hogy a misén meggyujtsák — ekkor melléjük áll leendő *vőlegényük*.¹

F) 264. Ha a leány Tamás-nap előtti estétől karácsony éjjelig *pénzt* hord czipőjében, meglátja jövendőbeli kedvesét.²

F) 265. Ha a parasztasszony karácsony éjjelén boszorkányokat akar látni, Lucza-naptól kezdve *harisnyát* köt, de nem szabad befejeznie. Ugyanakkor, ugyanazon idő alatt *készít egy számolyt*. Az éjjeli misén a kórus alatt ül a székre és a *harisnya nyílásán* át látja a *boszorkányokat* és varázslóasszonyokat „auf Ofenkrücken und Ofenbesen um den Altar herumreiten“³ vagy pedig a nép között látja meg őket sajtárral vagy *tejes bödön*nel a fejkön.⁴

F) 266. Ha valaki Lucza-naptól karácsony estig *talpa alatt egy hatost* hord a *bal czipőjében*,⁶ azután azzal *alkuvás nélkül viaszgyertyát* vesz és elmegy az éjjeli misére, világa mellett meglátja a *jövendőbelijét*.⁵

¹ *F. Franziszi*: Volksleben, Sitten und Bräuche in Kärnten. 113.

² *Krainz*: Sitten, Bräuche und Meinungen des deutschen Volkes in Steiermark. Ztschr. f. östr. Volk. I. 1895. 248.

³ Említésreméltó, hogy a boszorkányok nyargalószerszámai gyakran szoros kapcsolatban állanak a tűzzel, tűzhelyllyel. V. ö. *Hansen*: Quellen und Untersuchungen. 1901. 232. „offengabeln“ (anno 1475.) 240 „scobaces“ a boszorkányok neve (scoba = seprű) (anno 1483) 455., 494., 555. *Komáromy*: Magyarországi boszorkánypörök. 1910. 659. *A. John*: Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. 1905. 201. Besen und Ofenkrücken. *Reizner János*: Szeged története. 1900. IV. 398. Azságon, lapáton. *Benkóczy*: Egervidéki babonák. Ethn. 1907. 100. Lapátnyélen. *Schönwerth*: Aus der Oberpfalz. II. 1858. Ha füstöl a kémény, boszorkány ül benne. III. 177. „auf Ofen und Mistgabeln“ „auf Krucken“. *Grimm*: Deutsche Mythologie. III. 442. A villát nem szabad a kemenczében hagyni, mert a boszorkányok naponta egy tallért lophatnak a házból. *U. a.*: i. h. 453. Boszorkány elégetése (vagy boszorkánynak szóló áldozat) a kemenczében. *W. Crecelius*: Auszug aus hessischen Hexenprozessacten. Ztschrft. f. D. Myth. u. Sittenk. II. 64. Ofengabel, Ofenwisch, mint ördögnevek. V. ö. még *Röheim*: Adalékok a finnugorság varázserő-fogalmához. Ethnographia. 1915. 272.⁹ *Kunze*: Der Birkenbesen. Internationales Archiv für Ethnographie. 1900. XIII. Továbbá a kemence és a holtak közötti kapcsolatról a második részben.

⁴ *Václavek*: Land und Volk der mährischen Walachei. Ztschrft. f. östr. Volksk. II. 1896. 249.

⁵ *Versényi*: Babonás napok. 1892. 10. *Herrmann Antal*: Karácsony a magyar néphiedelemben. Pesti Hirlap. 1893. XII./24. *Wlislöckiné*: Templom és templomszerek a magyar néphitben. Ethn. 1895. 43.

⁶ Bal oldalhoz v. ö. Szerelmi varázslásnál a leány hajszálat a bal láb nagyujjára teszi. *Tarczy Sándor*: Néphagyományok. (Sárospataki F. F.) 37. Ballábbal felkelni szerencsétlenség. *Zingerle*: Sitten, Bräuche etc. des Tiroler Volkes. 1857. 192. A svéd boszorkányok úgy öntenek életet bűvös labdájukba, hogy bal kezük kis ujjáról csöppentenek reá vért. *Grimm*: Deutsche Mythologie. 1877. II. 913. Dromó ördög bal tenyerén volt valami fa, avval nyomta rá a boszorkány szeméremtestére a bélyeget. *Reizner*: Szeged története. 1900. IV. 390. Minden boszorkány bal lába kaecsaláb, az ördög csókjától kapja ezt az alakot. *Wlislöck*: Volksglaube und religiöser Brauch der Zigeuner. 1891. 121. A spanyol boszorkányok homagiuma (anno 1610) abból állott, hogy megcsókolták a Sátán bal lábát, bal kezét, anusát és penisét. *Soldan-Hepp*: Geschichte der Hexenprozesse. 1911. I. 272. Az ördög bal lábára sántít. *Vernaleken*: Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich. 1859. 367. A kit születéskor bal kézzel áldanak meg, szerencsétlen *G. F. Abbott*: Macedonian Folklore. 1903. 187. Ha az ember a gólyákat a házhoz akarja szok-

F) 267. A ki Lucza-napjától karácsonyöjt napjának déli tizenkét órájáig magának *fatalpakat* készít, továbbá ugyanezen időközben mindennap egy keveset dolgozott s a talpakat karácsony éjjelén az éjféle misére felkötí, a *korbácsot* pedig zsebébe teszi, a falubeli *boszorkányokat* az éjféle misén mind megismeri, mert azok *háttal az oltárnak* és arcczal visszafelé vannak fordítva. A boszorkányok az ilyen fatalpas egyéneket megismerik, meg is támadnák, de félnek a korbáctól.¹

F) 268. A ki a *boszorkányokat* meg akarja látni, Lucza-naptól karácsony éjjelég tartogasson a csizmájában egy *krajczárt*. Csizmáját ezen idő alatt le ne vesse semmi áron. Karácsonykor az éjjeli misén a krajczáron vásárolt *gyertyát* sanctuskor gyujtsa meg és meglátja őket.²

tatni, bal kézzel kell nekik fészket építeni. Az első fecske láttára bal lába alatt és az ember egy késsel a földbe: egy darab szentet talál, a mely egész éven át elhárítja a hideglelést. *Grimm*: Deutsche Mythologie. III. 441. A boszorkányok eltűnnek, ha az ember bal kézzel üt közéjük. *Szívós Béla*: Hajduszoboszlói babonák. Ethn. II. 1891. 254. *Wuttke*: i. h. 283., 284. A kinek szemébe esett valami, háromszor átköp a bal karján. *Grimm*: i. h. III. 444. A ki a vasvillát bal kézzel szegezi a hídlás végébe, odaszzegezi az ördögöt. *Benkő András*: Háromszéki babonák. Ethn. II. 360. A kabát baloldali ujján át nézve meglátni a forgószelemben az ördögöt. *O. Knoop*: Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben etc. aus dem östlichen Hinterpommern. 1885. 82. Bal kezéből vett vércsep-pel süti a leány a szerelemtámasztó kalácsot. *Wislocki*: Volksglaube und Volksbrauch der Siebenbürger Sachsen. 1893. 57. A bal vállon kell átdobni a szerelmi jóslásra szolgáló almahéjat. *Knortz*: Folkloristische Streifzüge. 1899. 45. Ha az ördög összerontotta a ló sörényét, bal kézzel bontsd ki és többet nem rontja össze. *Balásy Dénes*: Udvarhelyvármegyei babonák. Ethn. 1905. 40. Ha a más állapotban levő asszony balkéz-zel nyúl a lejtett tárgyért, leányt fog szülni. *Sztancsek*: Privigyé vidékén gyűjtött babonák. Ethn. 1908. 99. Az olló vagy kés, a melylyel a Bilmessschneider a gabonát pusztítja (lásd lejjebb), a bal lábán van. *Wuttke*: i. h. 268. (V. ö. fentebb az ördög és a boszorkányok bal lábáról.) A March vízi emberét arról lehet felismerni, hogy kabátja baloldali zsebé-ből csepeg a víz. *Vernaleken*: Mythen und Bräuche. 1859. 194. A cseh vízi ember derekáról baloldalt csurog a víz. *J. Košťál*: Vodník v podani lidu českého. Český Lid. I. 52. Vagy a hosszúsárnyas zöld kabát baloldaláról. U. o. (Morvaország.) Balkezének egyik ujjá hiányzik. U. o. 244. A votják vízi ember baloldala vizes. *Yrjö Wichmann*: Wotjaki-sche Sprachproben. II. 1902. (Journal de la Soc. F.-Ou. XIX.) A rostavetésnél a balkéz nevetlen ujját használják. *Jancsó és Somogyi*: Arad vármegye Monographiája. III. 1. Néprajzi Leírás. 1912. 344. Az isten a tolvajt csak akkor segíti, ha balkéz-zel lop. Ha az ember a bal tenyerébe tesz vasfüvet, minden zárat ki tud nyitni. *Györffy*: Babonás hiedelmek és szokások a feketekörösvölgyi magyaroknál. Ethnographia. 1916. 89. Mawu-senek egy oroszlan, egy ember, egy krokodilus, egy leopárd és egy hiéna szívét és bal-szemét áldozzák. *J. Spieth*: Die Religion der Ewee in Süd-Togo. 1911. 35. A jobb oldal az isteneké, a bal az ősöké. *W. Caland*: Die Altindischen Todten und Bestattungs-gebräuche. 1896. 172. A balszem viszketeése örömet, a jobbé bánatot jelent. *Révai Sán-dor*: Baranyai babonák. Ethn. 1905. 297. Torokfájás ellen ballábon hordott harisnyát a nyakra kötni. *Liebrecht*: Zur Volkskunde. 1879. 339. Norwegischer Aberglaube (további utalások u. o.). Balkéz-zel biztosan meg lehet lőni az ördögöt. *Moldován*: Alsófehér vár-megye román népe. 1897. 168. Az igézet ellen a húrt a balkéz-zre huzzák. *Jankó János*: Kalotaszeg magyar népe. 1893. 191. Szentgyörgynapon balkéz-zel lehet a kincset kiemelni. *M. Kovács Géza*: A bükkerdei csoda. Erdély. 1912. 157.

¹ *Gönczi Ferencz*: Muraköz és Népe. 1895. 61., 62.

² *Bellosics Bálint*: Ünnepek babonái. Ethn. 1896. 183. Siklós, Baranya m.

G) *Lidércztojás.*

G) 269. Nagypénteki tojáson keresztülnevezve, az ember a templomban megismeri a *boszorkányokat*. Imádságoskönyv helyett szalonnát tartanak kezükben és *tejes sajtárt* hordanak a fejükön.¹

G) 270. Zöldesütörtökön tojott tojás segítségével nagypénteken meg lehet látni s boszorkányokat, a mint a templomban vagy *keresztutakon* táncolnak.²

G) 271. Zöldesütörtökön tojott tojást az első húsvéti ünnepnapon hordja zsebben az ember, így megismerheti, hogy a jelenlevő asszonyok közül ki a boszorkány.³

G) 272. A hesseni boszorkányok nagypénteken adnak egymásnak találkát a templomban. A ki zöldesütörtökön tojott tojást hord a zsebében, megismerheti a boszorkányokat arról, hogy *fejőzsámoly* van a fejükön. De a boszorkányok hamar megérik, hogy kinél van a tojás és a zsámoly lábaival igyekeznek a tojást *szétzúzni*. Ha ez sikerül nekik, a kíváncsi embernek *szívét találták el*.⁴

G) 273. A ki zöldesütörtökön tojott tojást hord jól elrejtve, meglátja a boszorkányokat *dézsákkal* a fejükön.⁵

G) 274. Fekete tyúk tojta tojással meglátni a Walpurgis-éjszakán táncoló boszorkányokat.⁶

G) 275. Ha az ember a karácsonyi mise idején mindkét hóna alá egy tojást tesz és a templomban az első három lépést *visszafelé* teszi meg; és azután a hívők felé fordulva átnéz a tojáson, némelyek fejét vajszűrőhöz hasonló *fény* övezi; ezek a boszorkányok.⁷

G) 276. Zöldesütörtökön napfelkelte előtt tojott tojással a zsebében az ember húsvétkor megismeri a boszorkányokat, de jól vigyázzon, hogy a boszorkányok *szét ne nyomják a tojást, másként azonnal szörnyet hal az illető*. Az ilyen tojásból kikelt csirkék a színüket évente változtatják. Ha az ember húsvét reggelén a tojást a *nap felé* tartja, meglátja benne a táncoló *húsvéti bárányt*.⁸

G) 277. Következőképpen ismerik fel a boszorkányokat. A boszorkányok bizonyos napokon elmennek a templomba. Ha az ember egy *fekete tyúk első tojását* zsebrevégja, ilyenkor megismeri őket a kis vajas bödönökről, melyeket fejükön hordanak. Nagyon kell vigyázni, hogy meg ne közelítsék az embert, mert akkor megpróbálják *szétnyomni a tojást*, a miből nagy veszedelem származhatik.⁹

¹ *Wuttke*: Der deutsche Volksaberglaube. 1900. Elzász. (Nem fért a térképre.)

² *L. Strackerjan*: Aberglaube und Sagen aus dem Herzogtum Oldenburg. 1909. I. 421. Münsterland. *Wuttke*: i. h. 256.

³ *J. Schlemm*: Zur Volkskunde der Schwalm. Mitteilungen aus dem Museum für deutsche Volkstrachten. I. 1897. 104. Hessen.

⁴ *M. J. Flach*: Das Hinterland. *C. Hessler*: Hessische Landes- und Volkskunde. 1904. II. 221.

⁵ *J. Grimm*: Deutsche Mythologie. III. 1878. 462. Idézi Journal von und für Deutschland. 1788. 2. 425—431. A. Osterode. Harz.

⁶ *Wuttke*: i. h. 257.

⁷ *Wuttke*: U. o. Idézi Bavaria. II. 241-et. Felső-Pfalz.

⁸ *J. Schlemm*: Zur Volkskunde der Schwalm. Mitt. a. d. Mus. f. d. Volkstrachten. 1897. 104. Braunschweig, *R. Andrec*: Braunschweiger Volkskunde. 1901. 382.

⁹ *A. Kuhn*: Märkische Sagen und Märchen. 1843. 376. *Wuttke*: U. o. 256. Brandenburg.

G) 278. A ki zöldesüörtökön tojott tojással megy a templomba, megismeri a boszorkányokat, mert ezek közelébe igyekeznek férni és a *tojást szétnyomni*.¹

G) 279. A *fekete tyúk*, ha *Krisztus születése napján* tojja a legelső tojást és ezt valaki a *hóna alatt* kikölti, annak a csirkének *nedvesek* lesznek a tollai mindig, de bármit kérjen is tőle a *gazda*, mindent megád neki.²

G) 280. *Sylvester estén* várják a tótok, hogy a *zmok* beesik a házba a kéményen.³

G) 281. *Luczanapkor* tiszta fekete jércze első tojását tedd a kebledre és addig hord ott, míg ki nem kel a csirke. Ez lesz a *lidércz*, a mely sok pénzt fog neked hordani.⁴

G) 282. Kilencz napig hordanak hónuk alatt egy *husvét helében* készült „pyrih“-ből való *sajtot*, akkor a rutén templomokban husvétkor reggeli öt órakor tartott istentiszteleten megismerik a boszorkányokat, mert a fejükön hordják a *sajttárt*.⁵

G) 283. A „máslyanitsa“ utolsó napjától kezdve a böjt végéig *sajtot* hordoznak magukkal. Husvét előestéjén a falubeli boszorkányok mind eljönnek sajttért.⁶

H) A férfi neve.

H) 284. Karácsony éjjel a zsebkendő csücskébe czédulákat kötnek ismert leányok neveivel; csak egyik czédulára írják egy ismeretlennek vagy távol állónak nevét. Úrfelmutatás alatt megoldják az egyik csücsköt és az abban talált név az igazi.⁷

H) 285. A leányok almahéjakat visznek az éjféli misére, ebbe teszik a czédulákat.⁸

H) 286. A leány éjféli misére egy rakás czédulát visz magával, mindegyikére egy férfinév van írva. Úrfelmutatáskor kihúz egy czédulát, a minő név van rajta, olyan nevű lesz a férje.⁹

H) 287. Lucza napján 12 férfinévet írnak 13 czédulára, — a 13-ik üres. — Mindennap látatlanban széttépnék egyet. A melyik karácsonyra marad, olyan nevű veszi el. Ha az üres marad, vagy senki, vagy más nevű fogja elvenni.¹⁰

¹ A. John: Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. 1905. 66. Schüttarschen.

² Budapesti Hirlap. 1908. XII/25. Karácsonyi szokások. A B. H. adatának forrását ezidáig nem ismerem, de nincs okom hitelességét kétségbevonni.

³ Versényi: Babonás napok. 1892. 20.

⁴ Törpák Irén: Torna vidéke. Nyír. XVII. 324. Versényi: i. h. 21.

⁵ W. Bugiel: Aus dem ruthenischen Volksglauben. Ztschr. f. östr. Volksk. I. 304. Ohladów.

⁶ W. R. S. Ralston: The Songs of the Russian People. 1872. 387. Csernikov kormányzóság. Oroszország. (Nem fért a térképre.)

⁷ Langer: Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen. 1909. Aus der Hohenelber Gegend. 29.

⁸ U. a.: U. o. 30.

⁹ Versényi: Babonás napok. 1892. 12. Herrmann Antal: Karácsony a magyar néphiedelemben. Pesti Hirlap. 1893. XII/24. Wlislöckiné: Templom és templomszerek. Ethnogr. 1895. 43.

¹⁰ Hubay Győző: Gyűjtése. (Sárospataki F. F.) 25. Csenyéte, Abaújtorna.

H) 288. András estén annyi nevet irnak egy-egy czédulára, a hány nap van még karácsonyestig. Mindennap kivessznek egyet és összetépiük, a milyen nevű marad karácsonyra, olyan nevű lesz a férj vagy a feleség.¹

H) 289. Lucza napján az eladó leányok 13 egyenlő nagyságú papirosdarabot vágnak, 12 férfinevet felirnak, egyet üresen hagynak. Mindennap találomra elégetnek egyet, az utolsón találják jövendőbelijük nevét. Ha az üres marad, farsangra nem mennek férjhez.²

H) 290. Egy papirkört vágjon a felesége nevére kíváncsi ember tizenkét szeletre. Az egyikre írja rá „senki“, a másokra „ismeretlen“, a többire férfi- vagy női neveket. Mindennap tépjen le látatlanban egyet, de úgy, hogy Lucza napjára is maradjon egy. Ha a „senki“ feliratú marad, nem megy férjhez (nősül), ha az „ismeretlen“, akkor ismeretlen lesz, ha pedig a kettőn kívül marad egy szeletke, az illető szeleten lévő név lesz a háztárs neve.³

H) 291. Lucza napján 12 czédulára neveket irnak. Tízre férfi- vagy női nevet, egyre ismerőst egyre ismeretlent. Minden reggel tízre tesznek egyet és a karácsonyra maradó czédulán lesz a jövendőbeli neve. Ha üres czédula jön ki, abban az esztendőben nincs lakodalom.⁴

H) 292. Ha a leány meg akarja tudni, hogy ki lesz az ura, 13 czédulára, 12 nevet ír, — egyik üres. Az összehajtott czédulák közül karácsonyestig mindennap egyet a tűzbe dob — az utolsó mutatja, hogy ki lesz az ura.⁵

H) 293. Ha a legény újév előtt 13 nappal 13 czédulára 13 leány nevét írja és abból esténként megnézetlenül eléget egyet, a melyik újévre marad, olyan nevű lesz a felesége.⁶

H) 294. Karácsony előtt öt nappal öt *gyufaszálat* befestünk különböző színűre és öt legénynek nevével jelöljük meg. Karácsony éjszakáján, a melyiket a lány kihúzza, az lesz a férje.⁷

H) 295. A leányok újév előtt 13 nappal 13 czédulára 13 férfinevet irnak, a czédulákat pedig összefacsarják. A czédulákat *egy almával* este a párna alá teszik. Reggel, mikor felébrednek, az almából egyet harapnak, a czédulák közül egyet a tűzbe dobnak, a nélkül, hogy megnézzék a férfinevet. Ez mindennap ismétlődik. Újév reggelén megnézik, hogy kinek a neve van a czédulán, mert az lesz a jövendőbeli. Férfiak ugyanezt leánynevekkel gyakorolják.⁸

¹ *Spitz József*: Gyűjtése. (Sárospataki F. F.) 1913. 30. Sárospatak.

² *Bartunek János*: Gyűjtése. (Pápai F. F.) 1914. 21. Zalalövő, Zala.

³ *Bellosics Bálint*: Ünnepek babonái, Ethn. 1896. 182. Baja. U. a.: Bácsbodrog vármegye. 1909. I. Magyarok. 338.

⁴ *Kocsis Lajos*: Nagyszalontai babonagyűjtemény. (Szalontai F. F.) 7. Nagyszalonta. *Kenyeres Lajos*: Gyűjtése. (Szalontai F. F.) 146. U. o. Utóbbi gyűjtő 13 czédulát ír, holott a szövegből kitűnik, hogy csak 12-ről van szó. A tévedés bizonyára a bemondótól ered. (V. ö. H. 292.) A papirlapokat szerinte minden reggel össze kell keverni.

⁵ *Deme Sándor*: Gyűjtése. (Szalontai F. F.) 115. Nagyszalonta.

⁶ *Oltyán Sándor*: Babonagyűjtemény. (Szalontai F. F.) U. o.

⁷ *Kriston Antal*: Babonák, talalós kérdések. (Sárospataki F. F.) 1914. 9. Rétközberencs. Szabócs m.

⁸ *Filimon Aurél*: Beszterczevidéki oláh babonák. Ethnographia. 1912. 343.

I) Főzőkanál.

I) 296. A ki az első „Knöpflein“ napon¹ láttatlanba húzza ki a kanalat a tésztaból és a második, harmadik napon ugyanígy bedugja és kihúzza — úgy, hogy mind a három napról való tészta ragadjon rá, — és azután karácsony napján elviszi a templomba, ott meglátja a *fejtetön álló boszorkányokat*; de az áldás elhangzása előtt otthon legyen, másként halál fia.²

I) 297. „Wil du, daz di *vnholden* zu dir chomen, so nym ein *leffel* an dem *fassangtag* vnd stoz in in *gesoten prein* und behalt in also vntz in die drey metten in der vasten vnd trag den *leffel* in dy metten, so wird es dir chunt, wor sew sint.“³

I) 298. Vesznek egy lyukas karót és a három „Knöpfinsnacht“-ban egy főzőkanalat faragnak belőle és evvel a három utánna következő napon, darából gombóczot kavarnak. A kanalat nem szabad letörölni. Karácsonykor a kanál *lyukán* átnézve, meg lehet ismerni a templomban *fordítva ülő boszorkányokat*. A fejükön ott a *sajtár*.⁴

I) 299. Luczanaptól kezdve faragnak fából egy főzőkanalat és abban hagynak egy kis lyukat, ezen át nézve meglátják a templomban a *boszorkányokat*.⁵

I) 300. Luczától karácsonyig a leány új kanállal eszik. Ezt karácsonykor tegye a feje alá, akkor *megálmodja*, hogy ki lesz a *férje*.⁶

K) A titkok nyílása.

K) 301. Lásd A) 33.

K) 302. Lásd C) 176.

K) 303. Lásd A) 14.

K) 304. Lásd A) 61.

K) 305. Lucza éjjelén nádkévéből kihúzott nádszálat is szoktak misére vinni; a nádön keresztül nézve is megláthatni a *boszorkányokat*.⁷

¹ Értsd a karácsony előtti három utolsó csütörtököt. V. ö. *Lippert*: Christenthum, Volksglaube und Volksbrauch. 1882. 558. *Zingerle*: Sitten, Bräuche und Meinungen des Tiroler Volkes. 1857. 117. *Sartori*: Sitte und Brauch. 1914. III. 10., 11., 12., 15., 22., 73. *J. Ruttor*: Fränkische Sagen. Zschrft f. D. Myth. u. Sittenk. III. 67. *J. E. Waldfreund*: Volksgebräuche und Aberglaube in Tirol. U. o. 336. *M. Adler*: Allerlei Brauch und Glauben aus dem Geiselthal. Ztschrft d. V. f. V. 1904. 427. *M. Lexer*: Volksüberlieferungen aus Kärnten und Steiermark. Ztschrft. f. D. Myth. u. Sittenk. IV. 300. *Hoffmann-Krayer*: Feste und Bräuche des Schweizervolkes. 1913. 103. *R. Reichhardt*: Die deutschen Feste in Sitte und Brauch. 1911. 27. *C. A. Miles*: Christmas in Ritual and Tradition. 1912. 216—218. *Tylor*: Primitive Culture. 1903. I. 145. *A. Bastian*: Der Mensch in der Geschichte. 1860. I. 74.

² *J. Grimm*: Deutsche Mythologie. II. 1877. 903. Idézi *Mone*-t Anzeiger. IV. 310.

³ *J. Grimm*: U. o. Bécsi pergament, XIV. századbéli kéziratból idézve. (Cod. bibl. Graec. 39.63 bl. 133a.)

⁴ *Wuttke*: Volksaberglaube. 258. *Meier*: Deutsche Sagen, Sitten und Gebräuche aus Schwaben. 1852. 401., 466.

⁵ *Václavěk*: Land und Leute der mährischen Walachei. Ztschr. f. östr. Volksk. 1896. II. 243.

⁶ Slovenské Pohľady. 1902. 389. Békéscsaba.

⁷ *Bellosics Bálint*: Ünnepek babonái. Ethn. 1896. 182. U. a.: Bács vármegye monographiája. 1909. I. 339.

K) 306. A Lucza napon vágott fának ágcsomóját kitólva a lyukon át megláthatjuk karácsony éjjelén a falubeli boszorkányokat.¹

K) 307. Füz- vagy nyárfaággal mennek husvét napján a reggeli misére és ezen átnézve meglátják a fejük tetején álló boszorkányokat és varázslókat.²

Pótlék.

A) 308. Lásd F) 265.

A) 309. Lucza napján kezdenek egy széket csinálni és mindennap faragnak rajta valamit. Éjféle misén meglátják ki a boszorkány, de a mise végeztével azonnal el kell mennie az illetőnek és mákot szórnia, mert különben a boszorkányok széttépnék.³

D) 310. Lásd H) 295.

K) 311. Szt. János éjjelén harangozás alatt vágott fa lyukán át nézve, meglátja az ember a karácsonyi misén a boszorkányokat.⁴

K) 312. Lásd F) 265.

Második pótlék.⁵

A) 313. *Walpurgisnap reggelén* a paraszttasszony kilenczféle fából, előző éjjel készült *fejőzsámolyra* ül: meglátja a *boszorkányt*, a ki ilyenkor jön a hasznót elvenni.⁶

A) 314. *Május elsején*, mikor a pásztor kihajtja a csordát a legelőre, a paraszttasszony *kilenczféle* fából készült *fejőzsámolyt tesz a fejére*, meglátja a falu valamennyi *boszorkányát*, de ő maga láttatlan marad.⁷

A) 315. A ki a karácsonyi mise alatt a templomban *kilenczféle* fából való *zsámolyra* térdel, meglátja a falu minden „*Bilmessschneider*“-jét *kalászokkal*⁹ a kezükben.⁸

¹ *Czirbusz*: A délmagyarországi bolgárok. 1882. 121.

² *W. R. S. Ralston*: The Songs of the Russian People. 1872. 387. Poltava korm. Oroszország. (Nem fért a térképre.)

³ *Gerszi Károly*: Gyűjtése. (Egri F. F.) 9. Tornaörs. Heves m.

⁴ *Wuttike*: Volksaberglaube. 257. *Zingerle*: Aberglauben und Gebräuche aus Tirol. Zt. f. D. M. u. Sittenk. 1853. 288.

⁵ A térkép megjelenése után észrevett adatok, a melyekre azonban a lejjebb következő számításoknál már tekintettel voltam.

⁶ *Fr. Schönwerth*: Sitten und Sagen aus der Oberpfalz. 1857. I. 367. Oberwachtach.

⁷ *U. a.*: U. o. Waldmünchen.

⁸ *Schönwerth*: U. o. I. 429. Warmensteinach.

⁹ A kínálkozó alkalmat megragadjuk, hogy egy pillantást vessünk a „*Bilmessschneider*“ fejlődéstörténetébe. Az összes adatok megegyeznek abban, hogy a „*Bilwiz*“-ek főfoglalkozása a termés megrontása. Egervidéken, a ki Szent Márk napján, mikor a pap a búzát szenteli (A gregorianus naptárreform előtt Szt. Márk napján, ápr. 25-ikén, Rómában processzió volt a termés sikeréért. Ugyanezen a napon tartotta a pogány Róma a Robigaliát, a hol ünnepi körmenetben kérték az isteneket, hogy az érfélben levő termést ne fogja a rozsda. *A. Franz*: Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter. II. 1909. 7. V. ö. *Wissowa*: Religion und Kultus der Römer, 1902. 162.) a ki a búzát a pap lába alól szedi: boszorkány. Otthon a tehenének adja, hogy sok tejet adjon. (*Benkóczy*: Egervidéki babonák. Ethn. 1907. 100.) Ha azt olvassuk, hogy a Bilweiss váltja el a gyermeket, sőt hogy a váltott gyerek egy Bilweiss (*Laistner*: Nebelsagen. 1879. 318, 319).

A) 316. Karácsony éjjelén a templom előtt *kilenczféle* fából készült padra ülnek és így megismerik a templomajtón ki- s bemenő *boszorkányokat*.¹

A) 317. A ki Lucza napja és karácsony között három vagy *kilenczféle* fából (de hímnemű nevük legyen! pld. Wachholder, Hollunder, Kreuzdorn) *ágyzsámolyt* farag és éjféli misén rátérdel, megismeri a falu minden boszorkányát, mert arczczal elfordulnak az oltártól. De a mise után siessen eresz alá, mert széttépik a boszorkányok.²

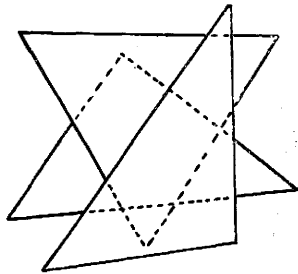
A) 318. Többnyire *kilencz* nappal karácsony előtt kezdi a gazda a lucza-

akkor nem fogunk Laistnerrel a „kinderraubende Kornmutter“-re gondolni, hanem inkább arra, hogy a boszorkány cseréli ki a bölcseben szunnyadó gyermeket és maga a váltott gyermek is táltos. (V. ö. *Gönczi*: Göcsej. 1914. 175. *Ipolyi*: Magyar Mythologia. 1854. 450. További utalások a váltotról. *Róheim*: A medve és az ikrek. Ethn. 1914. 97.³) Az úrvacsorától eltiltották sorában szerepelnek „die do sagen, das sie mit der *perchten* und *Bilbissen* oder *truten* farn auff den pruckelpergk“ (*Laistner*: i. h. 315.) A 15. század első feléből és 1656-ból eredő adatok szerint pelewysen = boszorkányok (*Grimm*: Deutsche Mythologie. I. 391.) 1529-ben Schweidnitzben egy pielweiss-t elevenen eltemettek. (U. a.: U. o. 393.) „Zauberer, pielweisser, wahrsager“ szinonimák. (U. o.) Másutt a felhőket hajszoló boszorkányokkal együtt emlegetik őket (*L. Laistner*: Das Rätsel der Sphinx. 1889. II. 264.) „an Walpurgs abende, wan de pülewesen ausfahren.“ (*Grimm-Meyer*: Deutsche Mythologie. III. 137.) A mai néphit szerint gonosz emberek, többnyire férfiak, ritkábban nők, a kik a termés hasznát elveszik. (*Schönwerth*: Aus der Oberpfalz. I. 1857. 427.) A „Bibez“-ek vagy Binsenschnitterek az ördög szövetségesei. Határjárás idején szeret járni. (U. a.: U. o. 430. V. ö. fentebb a proccesszióról.) A kereszt, a lövöldözés a borókafenyő, a három királyok napján szentelt víz, akárcsak a boszorkánynál, a Bilmesschneider ellen is óvszerek. (U. a.: U. o. 433—436.) *Wuttke*: Volksaberglaube. 140. A pilweissek elleni varázslat is összeesik időben a boszorkányüzéssel. (Lásd *G. Baesecke*: Ein Bilwisrezept, Ztschrft. d. V. f. V. 1912. 180.) Szarvak (*Manhardt*: Wald und Feldkulte. II. 1905. 176.) kis háromszögletű kalap (*Grimm*: i. h. I. 394.), magas hegyes homlok (*Wuttke*: i. h. 268) jellemzik és kóczos gyermekekre mondják: „Bilmeschedl“ (U. a.: U. o. 393.) V. ö. a szövegben a boszorkányok szarvait és mindenféle különös fejdíszét. A kóczos gyerekekhez Dugonics borzashajú böjti boszorkányát. (*Ipolyi*: i. h. 297.) A háromlábú bakkecske ló gyanánt (*Schönwerth*: i. h. 429.) sem lephet meg minket egy ilyen férfiboszorkánynál, azért még nem kell a régiekkel Donarra, sem az újabbakkal a vegetációs démonokra gondolni. Egy darab pázsitot kell kivágni és az alá bújni, hogy az ember meglássa a „Bilmesschneider“-t (*Schönwerth*: i. h. 429.) vagy a boszorkányokat. (*Krauss*: Slavische Volksforschung. 1908. 40.) A démonisztikus pápaszemtől nem látják meg a kutatók az efféle kapcsolatokat, ezért folyamodnak mindenféle természetmitológiai meg animisztikus (*Laistner*: Nebelsagen. 317. *E. Mogk*: Germanische Mythologie. 1898. 44.) magyarázatokhoz. Különbek ezek a magyarázatok önmagukban véve nem helytelenek, csakhogy a Bilwisnek másodlagos, a fejlődés folyamán keletkezett tulajdonságait mutatják. A fejés az asszonyok dolga, az aratás a férfiaké; ezért nők a tejelvívő boszorkányok, férfiak a termést rontó bilwisek. A varázslótól a szellemig visz az út; a bilwis feleúton megakadt. V. ö. még *Pfannenschmidt*: Germanische Erntefeste. 1878. 378., 379. *Wuttke*: i. h. 35., 259., 268., 299., 415., 418., 419., 423., 424. Utólag látom, hogy *R. M. Meyer* pár szóval már utalt a helyes megoldásra. (*R. M. Meyer*: Altgermanische Religionsgeschichte. 1910. 131.) Hasonló fejlődési fokot képvisel a magyar *szépasszony*: bővebbet erről legközelebb.

¹ *Zingerle*: Aberglauben und Gebräuche aus Tirol. Zeitschrift für Deutsche Mythologie und Sittenkunde. 1853. 236. Alpbach.

² *W. Urbas*: Aberglaube der Slowenen. Zeitschrift für österreichische Volkskunde. 1898. 146. Görz vidéke.

szék faragását. Ez három háromszögből áll és mindegyik háromszög megint három részből van összeróva. Eszerint kilencz rész adja az egészet, mindegyik más fából. Az egész ilyen alakú:

4. á. Luczaszék három háromszögből. (Wlślocki: Volksglaube und religiöser Brauch der Magyaren. 1893. 82. nyomán) Leírását lásd A) 318 alatt.

Karácsonyi mise éjjelén, éjféli harangszóra az istállóban elássák, hogy a boszorkányok az egész esztendőben meg ne ronthassák a marhát.¹

A) 319. Luczaszékét farag a legény Luczanaptól karácsony estig. *Minden nap* kell rajta keveset dolgozni. Éjféli misére magával viszi a kis széket és az oltár mögött reá ül: meglátja a *menyasszonyát*, vagy mások szerint a *boszorkányokat*.²

A) 320. A boszorkányokról általánosan elterjedt hit a matyó nép között, hogy azoknak olyan *nagy szarvuk* van, mint egy *címeres ökörnek* és a ki meg akarja tudni, hogy ki a boszorkány a faluban, az csináljon Lucza napjától karácsonyig egy kis széket s üljön arra, éjféli misekor a templom elé egy *szentelt krétával* a földre csinált kör közepibe és meg fogja látni a falu boszorkányait egytől-egyig, a kik hatalmas nagy szarvaik miatt rendszeren csak oldalvást tudnak bemenni a templomba.³

A) 321. Karácsony éjjel a Luczaszékével többen bizonyoságot szereztek róla, hogy Szele Kiss Györgyné a falu boszorkánya.⁴

A) 322. Lucza napján kezdve a legények mindennap faragnak valamit a Luczaszéken, úgy hogy karácsony estig kész legyen, a mikor is elviszik az éjféli misére és ezen ülve meglátják a jövődöbelit vagy hogy kik a boszorkányok és hová rejtik el a varázsló füveket, melyekből kivéve egy darabkát avval megnyerhetik a leányt, a kit szeretnek.⁵

A) 323. Lucza napján kezdik csinálni a fonókban a *vasszeg nélküli* zsámolyt, melyre karácsonykor az éjféli mise úrfelmutatása közben fölállnak, s a falu összes *boszorkányait* (vester) látják.⁶

A) 324. Ha luczaszékét akarunk készíteni, Lucza napján hozzá kell fogni

¹ Wlślocki: Volksglaube und religiöser Brauch der Magyaren. 1893. 82.

² Dr. Pechány Adolf: A tótokról. (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár.) 1913. 115.

³ Istvánffy: A borsodi matyó nép élete. Ethn. 1896. 366.

⁴ Ethnographia. 1905. 318. Idézve a Somogyi Hírlap május 7-ki számából. Radnót.

⁵ Kovács: Szeged és népe. 1901. 314., 315. Szeged.

⁶ Dr. Czírbusz Géza: A temes- és torontálmegyei bolgárok. (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár.) 1913. 88.

egy kis szék vagy zsámoly készítéséhez és mindennap egy vágást tenni rajta, úgy hogy ilyen módon a szék karácsony első napjának éjjeli tizenkét órájára legyen kész. Ekkor gyorsan a templomba kell vele futni, éjjeli mise alkalmával a kórus alatt visszafelé ráülni, akkor meglátjuk a boszorkányokat.¹

A) 325. Az aradmegyei németek kilenczféle fából készítik a luczaszéket (*Hexenstuhl*), még pedig Lucza naptól karácsonyig mindennap egy darabot. Éjjeli misén, a ki rááll a templomban, látja a boszorkányokat. (A pap is látja őket.) A fél misénél el kell menni és a széket elégetni.²

A) 326. A luczaszék megmutatja a boszorkányokat vagy pedig az ember álmában a jövőbeli arczát.³

C) 327. Karácsony estén, éjjélkor vágott *kilenczféle* ágat hordanak *Walpurgisnapján*, mikor a pázstor először hajtja ki a nyáját és így meglátják a boszorkányokat *zséterrel* a fejükön.⁴

C) 328. Andrásnap előestéjén szóltanul törnek meggyfaágot, vízbe teszik és valamit gondolnak. Ha karácsonyra kihajt, *beteljesedik, a mit az ember gondolt.*⁵

C) 329. Ha a karácsonykor behozott cseresznyeág újévre kivirágzik, *jó idő várható.*⁶

C) 330. Tirolban karácsony éjjelén tört viruló ág megmutatja az embernek a jövőbelit. Háromszor *körüljárnak* egy fát az ággal, harmadszorra kezet nyujtva megjelenik a leendő házastárs. *Megszóltani tilos*, mert abból nagy baj lehet.⁷

C) 331. Meszet ásnak be az első „Klöpfelnacht“-ban (advent első esütörtök estéje) egy *cseresznyefa* alá, hogy karácsonyra kihajtszon.⁸

C) 332. Aprószentek napján *korbácsolnak*. Borbála napon gyűtenek „Barbarakätzchen“-eket, vízbe teszik a gallyakat meleg helyre, hogy karácsonyra kihajtsanak. Most csomóba kötik az ágakat, és az így kapott vesszővel aprószentek napján elmennek a legények a lányokhoz és megvesszőzik őket, a miért azután sört, pálinkát meg süteményt kapnak.⁹

C) 333. Egerlandban Borbála napon vágják *nyirfaágakat*, azután egy pohár vízben meleg helyre teszik, hogy kihajtsanak. *Piros* selyemmel csomóba kötve *korbácsolnak* velük.¹⁰

¹ *Jancsó és Somogyi*: Arad vármegye Monographiája. III. 1. Ethnographiai rész. 1912. 342. Magyarok.

² *U. a.*: U. o. 407. Németek.

³ *Szendrey Zsigmond*: Szalontai jeles napok. Ethnogr. 1916. 79.

⁴ *A. Tille*: Die Geschichte der deutschen Weihnacht. 1893. 181. Idézi Hilscher-t (anno 1722.)

⁵ *W. von Schulenburg*: Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald. 1880. 255.

⁶ *Hoffmann-Krayer*: Feste und Bräuche des Schweizervolkes. 1913. 109.

⁷ *J. E. Waldfreund*: Volksbräuche und Aberglaube in Tirol und dem Salzburger Gebirg. Ztschrift f. D. M. u. S. III. 1855. 335. *Tille*: i. h. 250. Ugyanaz a szokás 1871-ben.

⁸ *Tille*; i. h. 250. Tirol. Ranggen. *C. A. Miles*: Christmas. 1912. 268. Idézi *G. Rietschel*-t: Weihnachten in Kirche, Kunst und Volksleben. 1902. 141. Déltirolban a klimatikus viszonyok elősegítették a *karácsonykor* (a szabadban!) *nyíló bűvös fák* mythosának a *szobában kihajtó ág* szokásával való egybeolvadását.

⁹ *Vernaleken*: Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich. 1859. 301., 302. *Tille*: i. h. 252. Miltigau. — ¹⁰ *Tille*: i. h. 252.

C) 334. Sok helyt földdel telt edénybe néhány nappal karácsony előtt búzát vetnek, a mely karácsonyig kicsirázik és szépen felnő. Ezt a *búzasarjadást* levágják és karácsonykor a *marhának* adják.¹

C) 335. A palócz leány Andrásnapkor *annyi darab gallyat* tör le a kert fáról és eleven sövényről, *a hány legényre gondol*. Melyik kit képviseljen, megjegyzi magának. Azokat aztán új fazékba teszi s mindennap éjféli miséig „nap keötyi előtt“ merített patakvízzel megöntözgeti, azt hívén, hogy a melynek gallyacsakája kivirágzik, illetőleg rügyet hajt karácsony éjjeléig, az a legény fogja *feleségül* venni.²

C) 336. Borbála napján a felnőtt leány cseresznyeágot tesz a vízbe, ha az karácsony estéig kivirágzik, *férjhez* megy a jövő évben.³

C) 337. Luczanapon vetik a karácsonyi *búzá*t.⁴

C) 338. Ha a Lucza napján letépett szilva- és meggyág meleg helyre üvegebe téve karácsony első napjára kivirágzik, a leány még abban az évben férjhez megy.⁵

D) 339. Karácsony előtt *nyolcz nappal* almát kell venni (de alkuvas nélkül), s abból *minden este* egyet harapni, a mi pedig megmarad belőle azt karácsony estéjén kell megenni. Ekkor kimegyünk az udvarra és ráállunk a szemétdombra s úgy hallgatjuk, merről ugatnak legélesebben, legnagyobb zajjal a *kutyák*. A mely felől a kutyák legélénkebben ugatnak, arról jön a *kérdő*.⁶

D) 340. Luczanapkor egy almát meg kell harapni és karácsony előtt való nap átadni annak, a kit birni akar. Ha az illető megeszi, halálosan beleszeret.⁷

E) 341. Bajmokon Lucza napján ostort kezdenek fonni és dolgoznak rajta karácsony előestéjéig minden este. A kész ostort azután elviszik az éjféli misére és szentségre harangozáskor a templom előtt pattognak vele, miközben meglátják a boszorkányokat.⁸

G) 342. Fekete tyúk első *tojásával* a zsebében *május elsején* a csorda közé állva megismerik a tejelvivő *boszorkányokat*.⁹

G) 343. A fekete tyúk, ha *karácsony első napján* tojja a legelső tojást és azt valaki a hóna alatt kikölti, annak a csirkének nedvesek lesznek a tollai mindig, de kívánjon tőle bármit a gazdasszony, mind meg fogja neki hozni.¹⁰

G) 344. Egy fekete tyúk első tojását megfestvén, *husvét első napján* tedd a zsebedbe és úgy menj a templomba. Itt nézzed a bejövöket, mert látni fogsz közöttük olyanokat, a kik *nagy szurraik* miatt alig tudnak az ajtón bejönni. De

¹ *Herrmann Antal*: Lucza napja. Pesti Hirlap. 1893. XII/13. Magyarország.

² *Kandra*: Magyar Mythologia. 1897. 238.

³ *Richter M. István*: Évi szokások és babonák Német-Prónán. Ethn. 1898. 226.

⁴ *Móra István*: Jeles napok. Értesítő. 1913. 87. Horgos, Félegyháza, Zenta.

⁵ *Szendrey Zsigmond*: Szalontai jeles napok. Ethnogr. 1916. 79.

⁶ *Benkőczy Emil*: Egervidéki babonák. Ethn. 1907. 101. A kutyaugatáshoz v. ö. a magyarzó részt.

⁷ *Jancsó és Somogyi*: Arad Vármegye Monographiája. III. 1. Ethnographiai rész. 1912. 341. Magyarok.

⁸ *Bellosics*: Bácsvármegye Monographiája. 1909. I. 339. Magyarok.

⁹ *Schönwerth*: Sitten und Sagen aus der Oberpfalz. 1857. I. 367. Tiefenbach.

¹⁰ *Istvánffy*: Liptómezei tót babonák. Ethn. 1902. 33. Kis-Palugya.

aztán vagy előttük menj ki a templomból és tedd le a tojást, vagy pedig *keresztúton* állj meg, mert különben meghordoznak.¹

H) 345. Éjféli misekor czédulákat rejtenek a leányok *harisnyájukba*,² a melyekre név van írva. Fél misekor kihúz egyet, a kinek a neve van ráírva az lesz a férje.³

H) 346. Jövendőbelijének keresztnévét úgy tudhatja meg a leány, ha Lucza estéjén tizenegy czédulára egy-egy ismerős legény nevét írja, egyre ismeretlen keresztnévet vagy pedig semmit. Minden reggel látatlanul tűzbe tesz egy czédulát, akkor a karácsonyra maradó czédulán lesz a jövendőbeli neve; ha azonban az üres maradna utóljára, az évben nem ül lakodalmat.⁴

*

Az anyag elterjedéséből levonható tanulságokat legcélszerűbben úgy fejezhetjük ki, ha egy kis egyszerű izelitőt adunk a *statisztikai módszerből*. Eyégből először arányba fogjuk állítani a külföldi anyagot a magyarországgal, azután a magyarországi északi rész (Felvidék) anyagát a déli részszel (Dunántúl, Alföld). Egyáltalában nem zavar bennünket az a körülmény, hogy itt extensive és intensive teljesen elütő faktorokkal dolgozunk, mert hiszen ezek a különbségek minden típusunknál azonos eltolódásokat hoznak létre és így a *típusok egymásközi elterjedésbeli arányát*, a mely itt egyedül érdekel minket, nem befolyásolják. Súlyosabb ellenvetés tehető abban az értelemben, hogy adataink kis száma nagyon labilissá teszi számításainkat. Voltaképpen csak az A), C) és D) típusnál némileg kielégítő az adatok száma, míg a B), E), G), H) típusoknál alig, az F), J), K)-nál már éppenséggel nem lehet szó komoly statisztikáról. Evvel szemben azt felelem, hogy *kutatásunk voltaképpen tárgya az A) típus*, a melyről legtöbb adattal rendelkezünk — a többihez *viszonyítva*. Másrészt pedig azt, hogy csak a *legkiáltóbb elterjedésbeli aránytalanságokat vesszük figyelembe*, csak ezekből mertünk valamire következtetni és ezeket is ellenőrizni fogjuk a második, tisztán néplélektani részben.

Nézzük először a külföldi változatok arányát a magyarországiakéhoz.⁵ Összesen 138 külföldi változat és 207 magyar⁶ áll rendelkezésünkre. Az arány tehát $\frac{138}{207} = 0.67$, azaz kb. $\frac{2}{3}$. Az egyes típusokra felállított arányoknál a számlálóba írjuk a külföldi, a nevezőbe a magyar⁶ változatok számát, és a hol a $\frac{2}{3}$ -nál jóval kisebb törtet kapunk, azt fogjuk következtetni, hogy az illető típus Magyarországon jobban elterjedt, azaz *megerősödött*, a hol jóval nagyobbat ott

¹ *Kozma Ferenc*: Mythologiai elemek a székely népköltészet és népeletben. 1882. 40.

² Talán az F) típus nyoma. V. ö. F) 265.

³ *Jancsó és Somogyi*: Arad Vármegye Monographiája. III. 1. Ethnogr. rész. 1912. 407. Újszentanna. Németek.

⁴ *Szendrey Zsigmond*: Szalontai jeles napok. Ethnogr. 1916. 79.

⁵ Ez az aránybaállítás természetesen nincs hivatva arra, hogy a „külföld“ (itt nagyjából Délnémetország, Ausztriának tőlünk nyugatra eső tartományai és Horvátország) *néphitbeli strukturáját* megvilágítsa, hanem csak *Magyarországot*. (Erdélytől és Horvátországtól eltekintve.) Az *áttevőnél* található eloszlás úgy sem vethet világot az *átadónál* fennálló viszonyokra, de megfordítva igen. Most a kérdés így hangzik, mennyiben *módosult* az eredeti eloszlás Magyarországon?

⁶ Rövidség kedvéért „magyarországi“ helyett.

kevésbé bírt elterjedni, *elgyengült*. A külföldi változatok aránya a magyar változatokhoz a következő: A $\frac{3}{9}$, B $\frac{6}{12}$, C $\frac{5}{3}$, D $\frac{7}{9}$, E $\frac{0}{15}$, F $\frac{4}{3}$, G $\frac{1}{5}$, H $\frac{2}{12}$, I $\frac{4}{1}$, K $\frac{7}{7}$.

Tehát már most *megegyesdőltek* mondhatók a következő típusok: D $\frac{7}{9}$ ($\frac{5}{9}$ helyett), E $\frac{0}{15}$ ($\frac{0}{15}$ helyett), H $\frac{2}{12}$ ($\frac{2}{12}$ helyett).

Elgyengültek C $\frac{5}{3}$ ($\frac{5}{3}$ helyett), G $\frac{1}{5}$ ($\frac{1}{5}$ helyett), I $\frac{4}{1}$ ($\frac{0}{1}$ helyett), K $\frac{7}{7}$ ($\frac{1}{2}$ helyett).

Közömbösek A $\frac{3}{9}$ ($\frac{6}{6}$ helyett), B $\frac{6}{12}$ ($\frac{8}{12}$ helyett), F $\frac{4}{3}$ ($\frac{2}{3}$ helyett).

Látjuk, hogy a közömbösnek nevezett típusok is meglehetősen eltérnek egyik vagy másik irányban az átlagostól, de mégsem eléggé, hogy ebből másra, mint a feljegyzések közötti véletlen eltérésre következtessünk. I és K-nál sem vonunk le semmiféle következtetést — ehhez kicsinyek a számok. G voltaképpen csak futólag, még pedig jobbra csak minálunk érinti a mi anyagunkat.¹ H úgylátszik nagyjából külföldi anyagból készült honi gyártmány, míg a C magyarországi elgyengülése és a D meg E megegyesedése úgylátszik valahogy kapcsolatosak. Minderről bővebben és érthetőbben a második részben.

Most vizsgáljuk meg az északi változatok viszonyát a déliekhez. Ámbár a térképre vetett futólagos pillantás is mintha igazolná azt a feltevésünket, hogy egyáltalában beszélhetünk északi és déli változatokról, azaz hogy két vonalon hatolt be hozzánk az idetartozó anyag, a tulajdonképpeni bizonyítás csak abból állhat, ha beigazoljuk, *hogy a típusok más arányban keverődtek északon, mint délen*, azaz ha ilyen értelemben beszélhetünk inkább északi és inkább déli típusokról. A számlálóba írva az északi, a nevezőbe a déli változatok számát, a következő törtet kapjuk: $\frac{9}{9}$, azaz kb. 1. Az ennél kisebb törtek lesznek a déliek, a nagyobbak az északiak.

A $\frac{3}{2}$, B $\frac{8}{3}$, C $\frac{1}{4}$, D $\frac{2}{11}$, E $\frac{8}{6}$, F $\frac{0}{2}$, G $\frac{3}{1}$, H $\frac{2}{9}$, I $\frac{0}{1}$,² K $\frac{1}{1}$.

Északiak eszerint B $\frac{8}{3}$, C $\frac{1}{4}$, D $\frac{2}{11}$, G $\frac{3}{1}$.³

Déliek A $\frac{3}{2}$, H $\frac{2}{9}$.

Közömbösek E $\frac{8}{6}$, F $\frac{0}{2}$,⁴ I $\frac{0}{1}$, K $\frac{1}{1}$.⁵

A számok itt még kisebbek, mint az előbbi összehasonlításnál, tehát fokozott óvatosságra intenek. Ezért — ellenőrzés gyanánt már a második részben kifejtendő tartalmi szempontot is figyelembe véve — csak a H) típus *déli*, és a C) és D) északi karakterét hangsúlyozhatjuk. Kevésbé biztos, csak valószínű az A) déli és a B) északi jellege.

¹ Az öt magyar változat közül négy karácsony körül csoportosul, a külföldiek közül csak G 275, a többi mind húsvét körül, a hová az egész típus minden valószínűség szerint eredetileg tartozik.

² Az egyetlen magyarországi változat J) 300. Békéscsaba, tót. Ugyanolyan joggal sorolhatnám az északiakhoz.

³ A változatok száma ugyan abszolút kicsi, de tekintve, hogy a déli területtel összefüggő osztrák területen sincs G) változat, az osztályozás egyelőre megállhat.

⁴ G-nél követett eljárásnak megfelelően F-et a déliek közé sorolhattam volna. De F) 265 (Mährische-Walachei) valószínűvé teszi, hogy az F. típus a magyar Felvidéken is ismeretes.

⁵ J és K-nál oly kevés a változat, hogy minden következtetés csak játék volna.

Végül még csak a térképen mutatkozó *hézagokról* néhány szót. Ezeket a fehér foltokat majdnem fontosabbnak tartom a feketéllő részeknél, mert ezek fogják megmutatni az F. F. gyűjtőinek, *hogyan hol hiányzik az anyag*, hol kívánja tőlük a kutatás az alapos helyszíni vizsgálatot. Biztosra veszem például, hogy az F. F.-nek Debreczenben megalakítandó gyűjtőszövetsége, hamarosan feketére változtatja majd a Debreczen körül most oly megokolhatatlanul mutatkozó fehérséget. Hogy eközben alaposan eltolódhatnak a most oly fáradságosan megkapott arányszámok? Mit se tesz! Hiszen minden tudományos munka csak arra való, hogy majdan helyet adjon a nála jobbaknak. Azonban itt-ott talán a másik eset is előfordulhat és a térképünkön látszó fehér területeket fehérnek fogja találni a későbbi gyűjtő is. Ne resteljék akkor a gyűjtők velünk tudatni, hogy legjobb tudásuk szerint hol *nem* található egy-egy folklóre-téma! Térképünk például a Fertő-tó körül is mutat ilyen fehér foltot. *Dr. Semayer Vilibáld* saját tapasztalásából közli velem, hogy ez az ür megfelel a valóságnak, és így talán azt mondhatnók, hogy itt megkaptuk a déli és északi áramlatok között a folklóre-vizválasztót.

Dr. Róheim Géza.

Síkdíszítő művészet az Ipoly mentén.

Szövött virágok.

Az ipolymenti palócz népség művészi lelke leginkább azokon a termékeken látszik meg, a melyek egyenesen az ő kezéből kerülnek ki. Igaz ugyan, hogy a szűrszabó is palócz fajta, de paraszt eredetét letagadja. A szűrcsmester apja igazi palócz paraszt, ő maga is ott él, hal meg abban a faluban, a hol született, mégis rátartó a mesterségére. Mint iparos, külön társadalmi osztálya a falunak. Bicskát fogna arra, a ki őt parasztnak merné mondani.

Iparos kezéből kikerült munka már nem viseli magán azt a tősgyökeres, naiv bélyeget, mint az egyszerű paraszti ember alkotása.

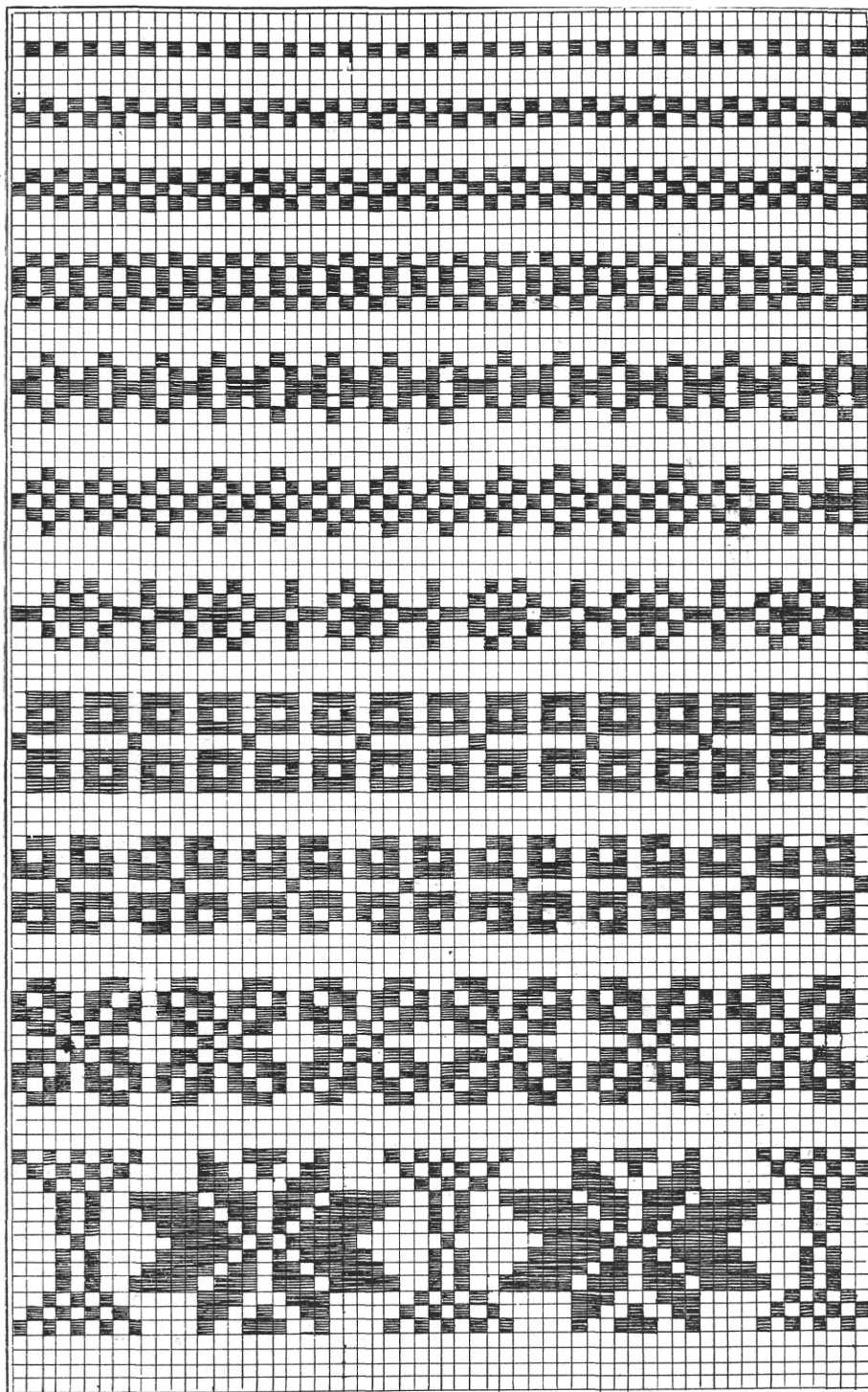
Mai nap már kevés dolog van, melyet a nép teljesen maga készít. Kezdve a gazdasági eszközökön, a ruhák, háztartási tárgyak, minden, a mire csak szüksége van, mai nap már gyári ipar terméke. Itt-ott mutatóba látunk csak egyes dolgokat, melyeket még maga a nép készít.

Többnyire az ősfoglalkozások körébe vágó munkálatok és azok az eszközök, melyek ezekhez szükségesek, tartják legjobban magukat. Ezeken az egyszerű eszközökön rajta vannak még a népi művészet nyomai.

Az ősfoglalkozások közül a szövés igen jelentős helyet foglal el. A palócz nép életében mai nap is nagy szerepet játszik. Az ipolymenti nép még most is sző. A vásznat nem igen veszi a boltból. A maga készítette holmit jobban becsüli.

A kender házi feldolgozására nagyon sok adatunk van. Az ország minden vidékéről vannak feljegyzések, melyeket több helyen megtalálunk. A néprajzi társaság lapjai többször foglalkoztak a kender megmunkálásával.

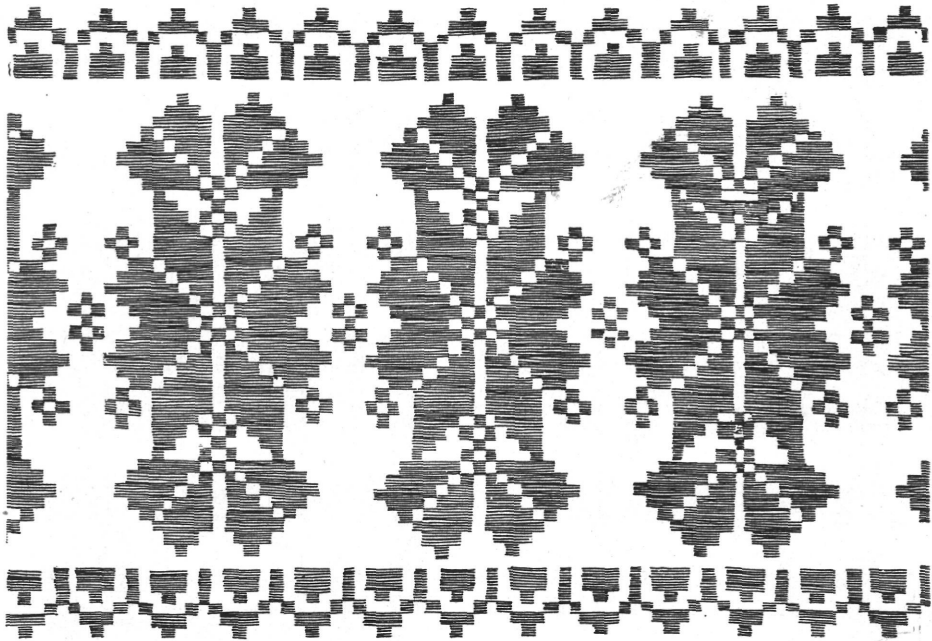

I. tábla.

A számos adat közt olyan is van, a mely rokonságot mutat az ipolymenti megmunkálással. Ezek közül az adatok közül legfontosabb a Nyáry Albert báró dr.-é. Az „Értesítő“ X. évfolyamában a 3—4. füzetben található „Piliny néprajzi vázlata“ cz. cikke elég bőven foglalkozik a palócz kender megmunkálással. Ide utalok hát arra az esetre, ha valakit a szövést megelőző munkálatok érdeklik. Csak ismételnék, ha erre itt kiterjeszkednék.

Csak egy megjegyzést fűzök az említett adathoz. Ez a „hamvas“ szóra vonatkozik. Nyáry br. ezt magyarázva azt mondja, hogy az nem más, mint — tetem-takaró lepedő, a mely hajdanában a koporsó nélküli temetkezésknél használatos volt. Ezt a nézetet ezzel az alkalommal megerősítem.

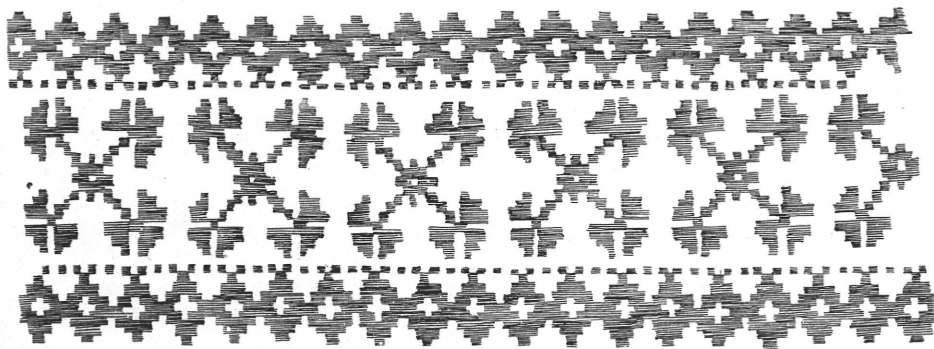
1. ábra.

Az én vidékemen is általánosan elterjedt a „hamvas“ szó. Mindig lepedőt értenek alatta. Ipolybolykon pedig 1902-dik évben láttam egy lepedőt, melybe szép fekete virágok voltak szöve. Öreg asszony készítette magának — halotti lepedőnek. Meg akartam venni. — „Semmi pénzért el nem adó ez — mondta az öreg, — már hogy adnám el tulajdon lepedőmet, a kiből feküdni fogok? Nem vagyok tán én a legutolsó, hogy hamvas nélkül menjek a sirba!“

Nagyon sajnálom, hogy tovább nem firtattam a dolgot, nem kutattam, hogy a tetem koporsóba helyezésénél és általában véve a temetkezésnél micsoda szerepet játszik a szóban forgó lepedő.

Az ipolymenti palócz ház legtöbbször még napjainkban is télen át fel van állítva a szövőszék. Ebből a körülményből, meg abból, hogy a

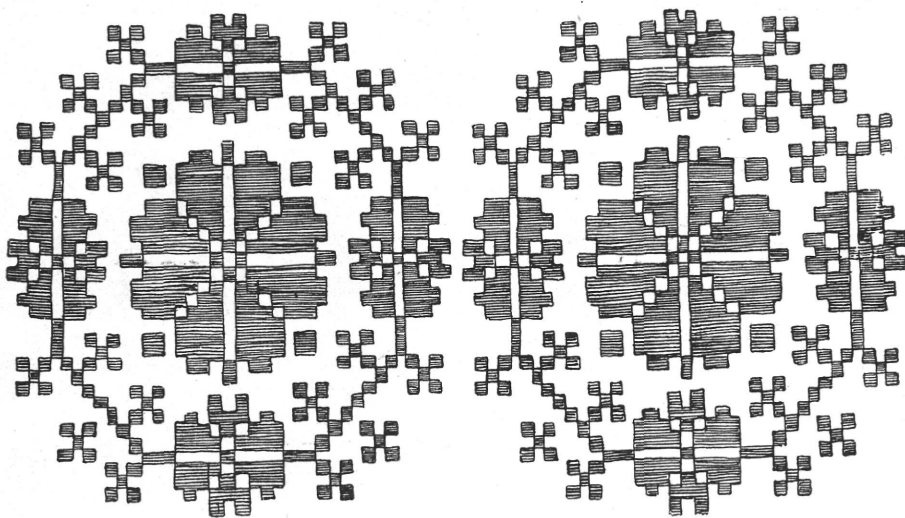
kendermegmunkáló eszközök nagy sokaságát találtam, — jogosan következtethetjük azt, hogy az Ipolymente szövővidék volt. Kevés vásznat vehetett régebben a vásáron a palócz asszony. Maga szötte magának is, emberének s minden ingének, fehérbeli ruhájának a vásznát. Télviz idején a szövés

2. ábra.

volt az asszony földolga. Ma már olyik felvetette a szövőszéket a padlásra, maga pedig Singer-varrógépen himez mindenféle „drukkolt“ holmit.

A szövés mint asszonymesterség általános volt. Nem egyes mesteremberek gyakorolták, mint pl. az Alföldön, Dunántúl sok helyen. Szóni minden palócz asszony tudott. Nem volt ház szövőszék nélkül.

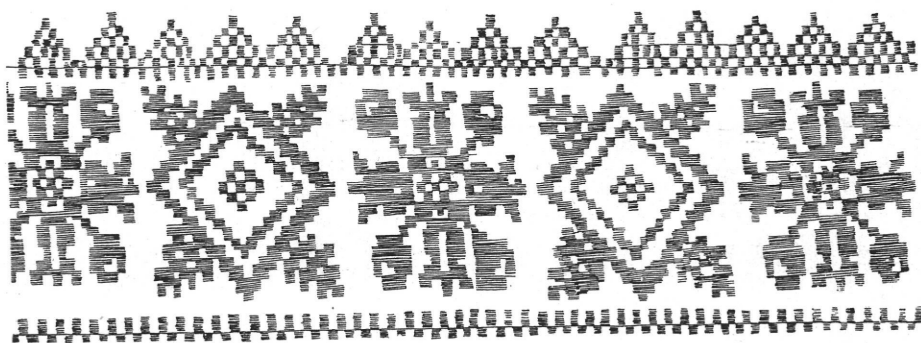

3. ábra.

Tagadhatatlan azonban az, hogy a palócz asszonyok nem vetették meg azt, ha valamit a takácstól itt-ott ellestek. A szövőszék jó berendezése azt mutatja, hogy nem elégedtek meg az egyszerű kötésű vásznakkal, de kettőnél több nyüsttel is dolgoztak, hogy komplikált kötésű szövetet is állíthassanak elő. Ismerik jól a sávolyt.

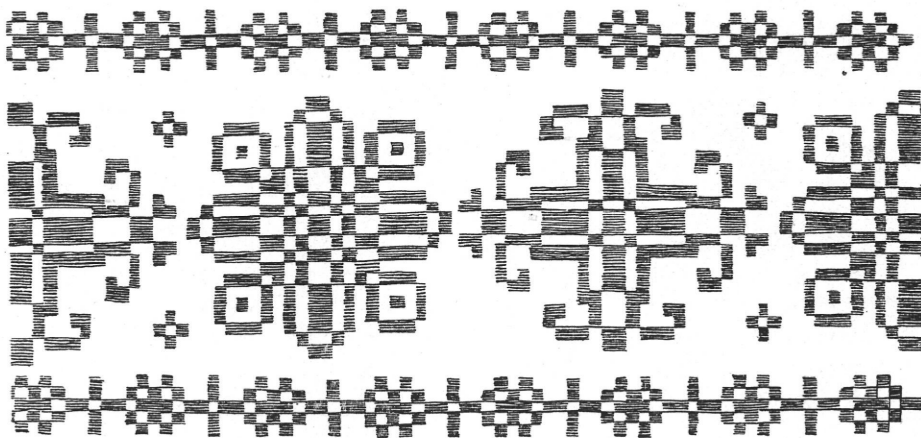
A sávoly (köper-)kötések közül készítik a rézsütös, a zegzúgós mintát. Különösen törülköző kendőknél, tarisznyáknál használják. Kisebb daraboknál,

a melyeknél a sávolykötés könnyebb. Ezen kívül sohasem díszítik vásznaikat úgy, hogy a dísz a szerkezetből folyjék. Ez érthető is. A kamukaszövés pl., a melyet némely helyen a nép ismer, nagy fáradtsággal és külön berendezkedésekkel jár. A palócz asszony megelégszik az egyszerűbb, de szaporán készülő vászonnal.

4. ábra.

Könnyű és módfelett háladatos díszítési mód a szövésben a színes fonalak alkalmazása. Ezzel szívesen foglalkozik a palócz asszony, mert aránylag kevés munkával igen mutatós portékákat lehet így előállítani. Ha szövés közben csak egy-két színes (piros, kék vagy fekete) fonalat vet is be, ezzel az egyszerű fogással már díszíti vásznát. Kisebb-nagyobb piros csíkok váltá-

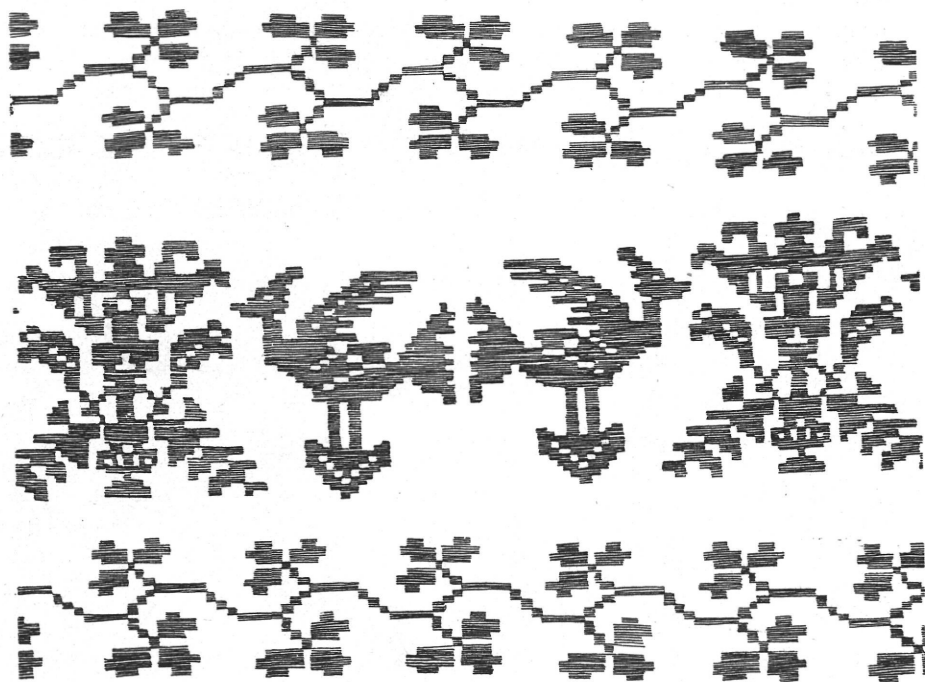
5. ábra.

kozásával, melyeket szötteseinek elején vagy végén használ, megtöri a vászon egyhangúságát, változatosságot és bizonyos csint visz belé.

A legfontosabb díszítési mód azonban az, mikor a palócz asszony a szövőszéken mintegy hímezi a vásznat a színes fonál berakásával. Ez az eljárás abban áll, hogy a mikor a piros bélfonalt a lánczok közé vezet, akkor bizonyos számú lánczokat kihagy. Például — a piros bélfonál megindul. Az asszony négy lánczot egyszerre felemel, ez alatt halad el a bél-

fonál. Most a következő négy lánczot lezorítja, és akkor a piros fonál négy láncz fölött halad el. Így megy ez tovább, végig. Már most a bélfonalat visszafelé vezetve, ugyanúgy halad vissza, mint a hogyan azt az első bélfonállal tette. Tehát ugyanazok a lánczfonalak kerülnek a második bélfonál alá, illetve fölé, mint az elsőnél. Ugyanezt az utat teszi meg a harmadik, és negyedik bélfonál is. Így koczkasort kapunk. Ha a második koczkasort úgy teszi az elsőre, hogy piros koczka fehér felé kerül és ezt a műveletet folytatja, a közismert sakktábladíszet kapja.

Az I-ső tábla első sora világosan mutatja ezt a műveletet.

6. ábra.

Itt látjuk, hogy a bélfonalak ilyen módon való befűzése oly díszet létesít, a mely magában foglalja a két nyüsttel előállítható díszítések egész sorozatát. Ha figyelmesen nézzük ezt a primitív szalagdíszet, a mely nem más, mint kis négyzeteknek egymás mellé való sorozása, észrevehetjük, hogy ez tulajdonképen az első bélfonál bevetésénél is előállott már, azzal a különbséggel, hogy míg az említett első sorban négy-öt bélfonál és lánczfonál ritmikus kötésére volt szükség, addig a legegyszerűbb esetben elegendő egyetlen bélfonál által létesített kötés.

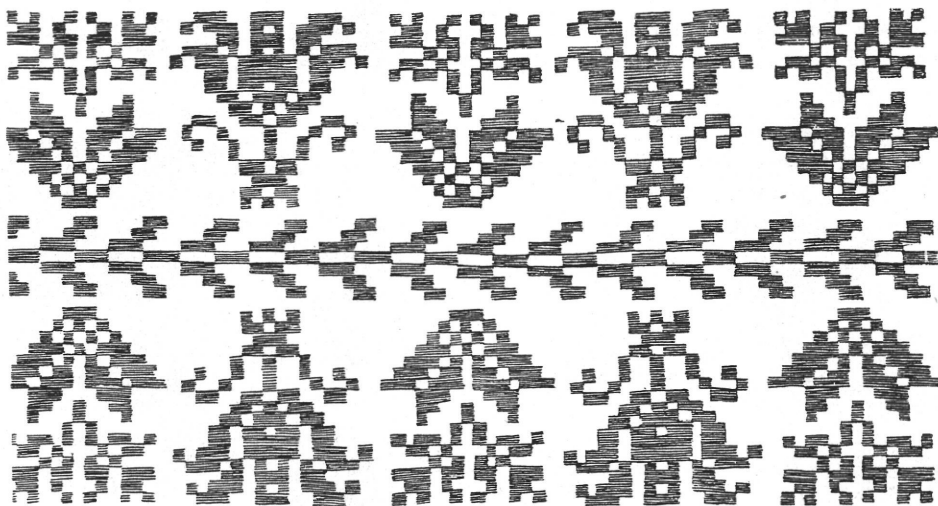
Nagyon fontos és említésre méltó körülmény ennél a díszítési módnál az, hogy maga a dísz nem tartozik szorosan a szövethoz, mint pl. a kelimnél. Ha a palóc asszony piros fonalaikat kiszedjük a vászomból, ez nem hull szét. Teljesen különálló valami. Szövet a szövetben. Ennek a magyarázata az, hogy ennél a technikánál minden piros bélfonál közt helyet foglal el az igazi bélfonál, a fehér, magát a vásznat alkotó bélfonál, mely végig megy

az egész szőttesen. A piros bélfonál csak mint vendég szerepel, csak másodrendű valami, a mely igazán tisztára csak a diszítés kedvéért van.

Ha az első tábla sorozatát vizsgáljuk, látjuk, hogy az egyszerű négyzetekből álló sorocskából miképen fejlődik a palócz asszony képzelete nyomán a diszítések egész csoportja. A kis négyzetek egymás mellé való állításával, kombinálásával a legcsinosabb diszítéseket kapjuk, melyek geometrikus jellegből lassan kibontakoznak. Az első tábla utolsó sorában már látjuk, hogy a kis négyzetek sokszor összetevődve — virág alakot mutatnak.

Az első tábla diszítései a legprimitívebbek. Ezek fejlődtek ki legtisztábban a szövés technikájából. A legszebbek a legáltalánosabbak is. Ezek az ornamentumok rajta lehettek már az ősi szövés legelső kísérletein, rajta vannak ma is a legszebb modern szövött termékeken.

7. ábra.

Az első tábla tíz soránál nincs különösebb megjegyezni való. Ezeknél világosan látszik, hogy a legelső sorból fejlődtek mind. Teljesen egyszerű tagokból állanak, melyek minden szoros kapcsolat nélkül vannak egymás mellé téve. Tisztán az egymásmelletiség ritmusa érvényesül mindegyikben.

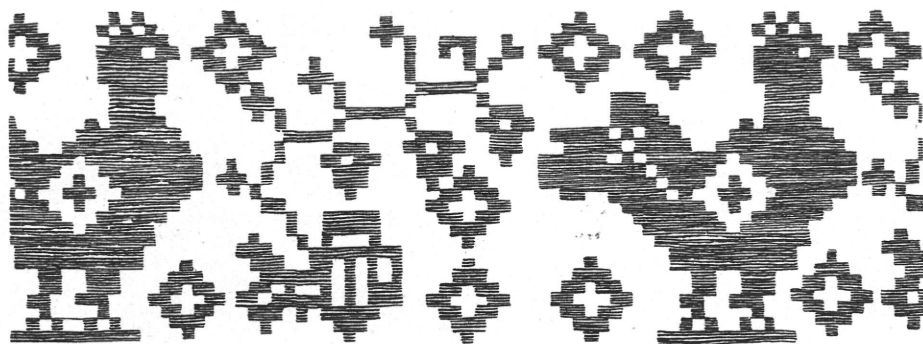
A legutolsó sor tér el a többitől. Itt a széles rózsákat keskeny motívumok választják el egymástól. De ennek is megtaláljuk primitívebb alakját a 7-dik sorban, a hol a szerkezet ugyanaz, csak egyszerűbb alakban.

Ha a palócz szőttesek motívumait vizsgáljuk, sok figyelemreméltó dolgot jegyezhetünk meg. Általában két nagy csoportra oszthatjuk őket: 1. olyanokra, melyeket készen átvett; 2. olyanokra, melyeket a szövő asszonyok képzelete maga alkotott.

Tagadhatatlan, hogy a népi művészet egyetlen ága sem teljesen tiszta külső, idegen befolyásoktól. Vannak ősi eredetre vezethető motívumok, mint pl. az első tábla diszítései. Ezek mondhatni minden népfaj ornamentikájában előfordulnak, mert egyenesen a szövés műveletéből folynak. A szövet

strukturája kényszeríti az embert, hogy ezeket a kész ornamentumokat kifejtse.

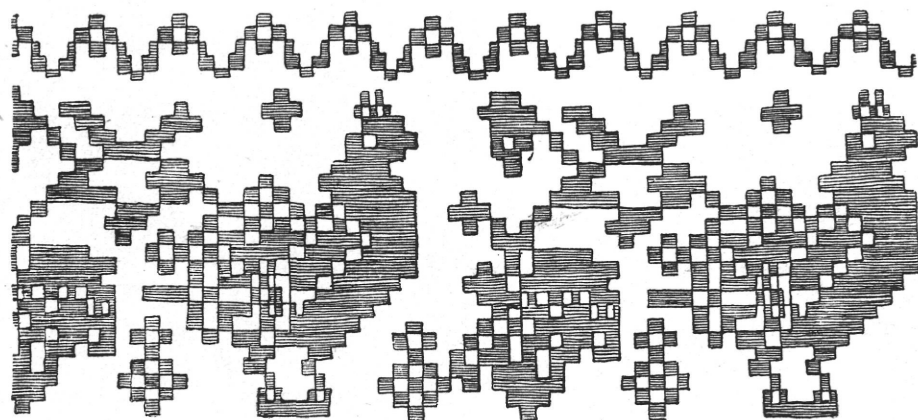
A megélhetési viszonyok, az éghajlat különbözősége, a változó környezet a motívumokat módosítja, átalakítja.

8. ábra.

Egyes természeti tárgyak, melyek csak bizonyos vidéken, bizonyos éghajlat alatt fordulnak elő — mintául szolgálnak a népi művészet termékeinél — sűrűn előfordulnak azon a vidéken élő népnek ornamentikájában.

Például a gránát-alma délszaki gyümölcs. Az olasz reneszánsznak kedvelt díszítő motívuma. A palócz földön sohasem termett gránát-alma.

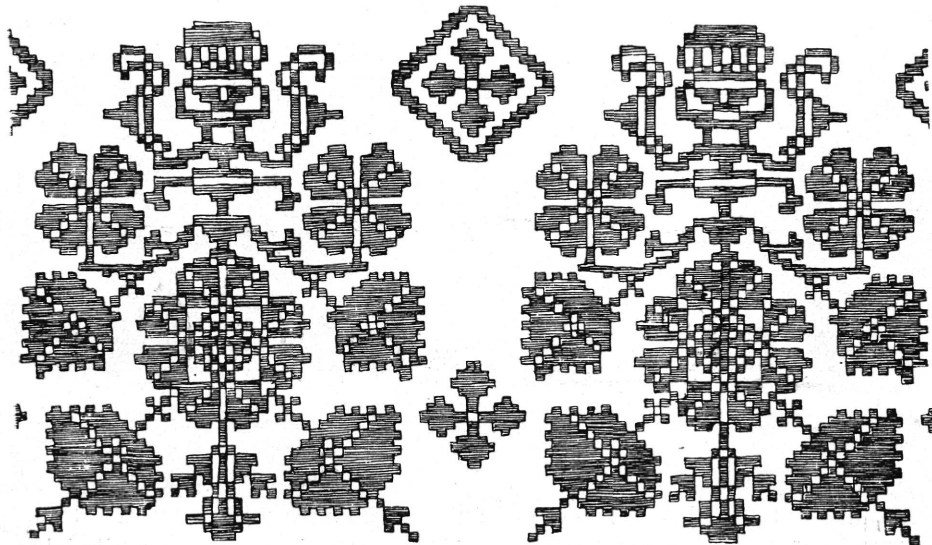
9. ábra.

Palócz asszony soha életében sem látott ilyen gyümölcsöt, azért mégis bele-
szövi a vászna végébe. Biztos, hogy nem maga találta ki, példa rá a 18-ik,
meg a 19-ik ábra, melyeken gránát-almákat látunk remekül stilizálva.

Az itt bemutatott szövött motívumok közül sok viseli magán azt a bélyeget, hogy nem palócz eredetű, hanem más vidékről, sőt más népfajtól való.

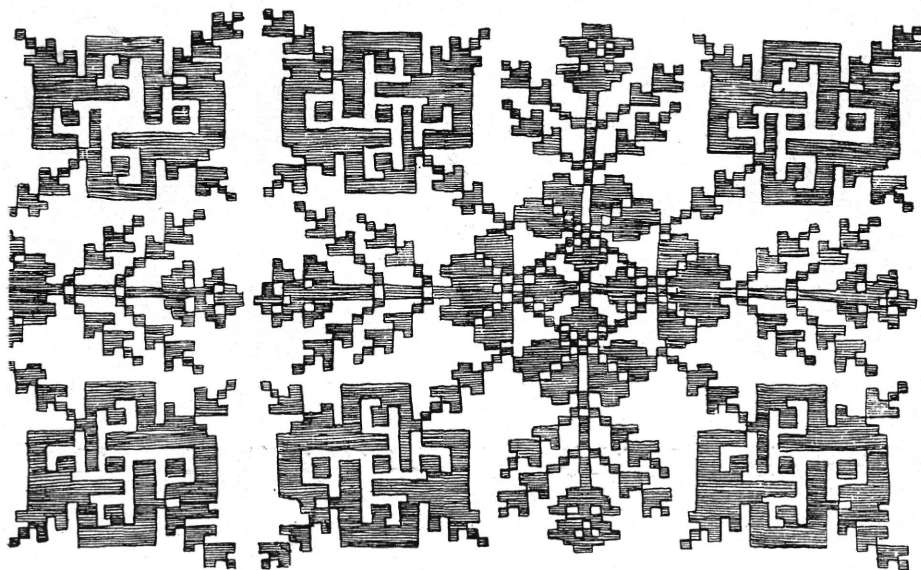
Különösen a 10-dik, a 11-dik, a 12-dik, a 16-dik, a 18-dik, 19-dik
ábrák motívumai ismerősek lehetnek azok előtt, a kik kézi munkával fog-

lalkoznak. Ezek a díszítések gyakran találhatók a legkülönbözőbb technikákkal készült textil munkákon. Például a 10-dik ábra erősen emlékeztet arra, mintha valami keresztöltéssel készült himzésről lenne a szövőszékre

10. ábra.

átvive. A 11-dik ábra fonott főmotívumát pedig a néprajzi osztály kalotaszegi varrottasai közt föltaláljuk. A 16-dik ábra makkocskái nagyon sok vidéken használatosak és közkedveltségnek örvendenek. A 7-dik ábra lilium

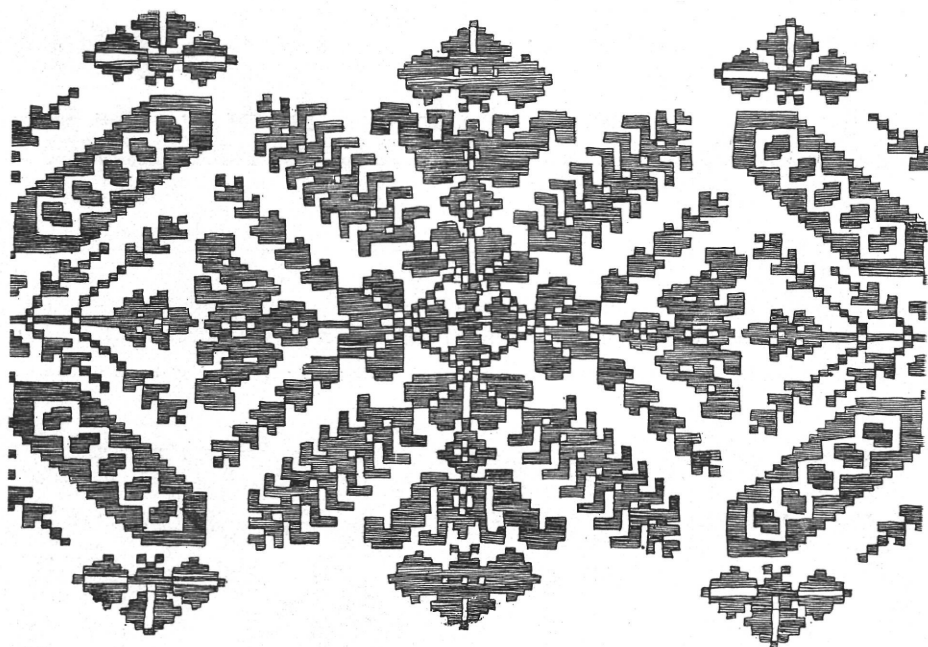

11. ábra.

(tulipán) motívumát feltaláljuk a néprajzi osztály 4241. leltári szám alatt levő püspökbogádi (Baranya megye) szőttesen, a melyen levő három díszítésben nemcsak a motívumok, hanem még a szerkezet is ugyanaz.

Nagyon sok szép példát találunk arra, hogy a palócz asszony megnyire tud a maga lelkéből is meríteni. Sőt azt lehetne mondani, hogy az itt bemutatott minták túlnyomó része a palócz asszonyok eredeti fantáziájának alkotása. Igaz, hogy szívesen tanul mástól, örömmel leolvassa más vidéki szöttes koczkáit is és másolja a kész motívumot, de még szívesebben alkot ő maga. Elles környezetéből mindent, a mit alkalmasnak lát a szövésre. Levelet, virágot, vagy éppen állatot ügyesen stilizál és mint motívumokat szépen felhasználja szövésüközben.

A palócz asszony legtöbbször maga tervezi meg szöttesének mustráját. Koczkás papirost kerít. Legtöbbször az elemi iskolások számtani irkájából tép ki egy pár lapot. Ez a legjobb. Ha nincs, elővesz akármilyen tiszta

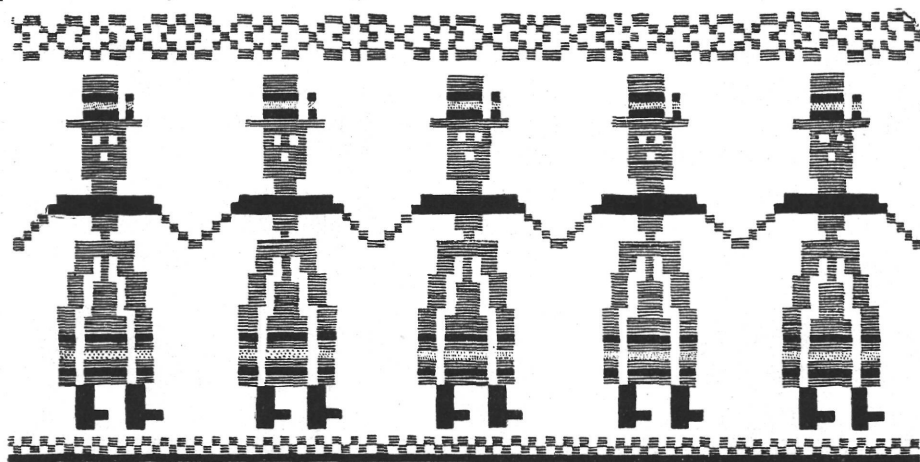
12. ábra.

papirost, valami léniával bevonalozza azt maga. Erre a papirosra rajzolja a mustrát. Valósággal tervezi. Azokat a koczkákat, melyeket kitölteni akar a szöttesen, czeruzával befeketíti, úgy hogy ugyanolyan rajzokat készít, mint az első táblán látható. Az első tábla utolsó ábrája ilyen papirosmustráról van pontosan lemásolva. Semmivel sem jobb az eredetinel. Anynyiban különböznek egymástól, hogy nékem a reprodukálásra való tekintettel tussal kellett megrajzolnom.

Az ilyen mustrapapiros után pontosan lehet dolgozni. Kézről kézre járnak hát szövés idején ezek a faluban. A szebb kreációkat azonban a tervezője közre nem adja. Arra ráül, hogy olyan ne legyen senkinek.

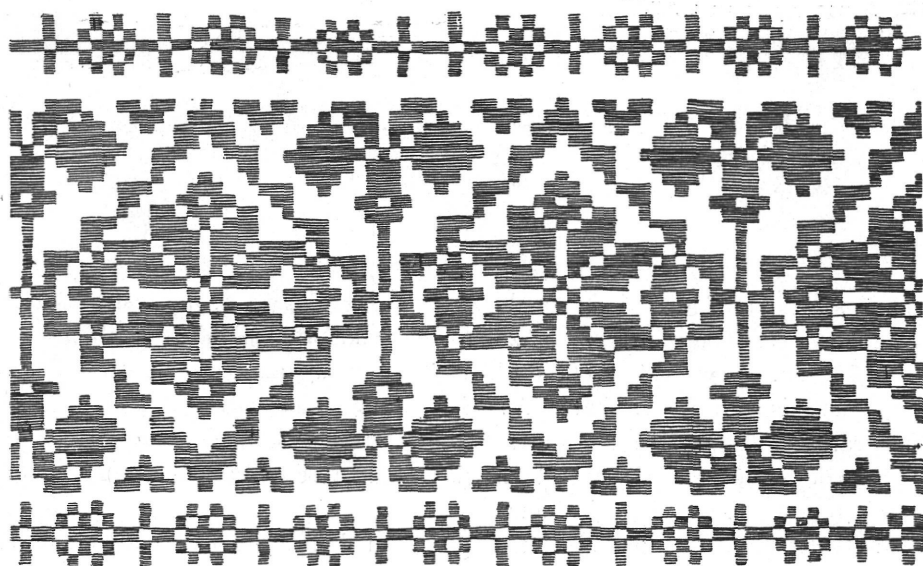
Persze, nem akármilyen czélt szolgáló szöttest virágoznak ki. Azok a darabok, melyek alkalmasak arra, hogy disznek tegyék ki és nincsenek sűrűn használva, gazdag diszben pompáznak.

Így oltárterítő, lepedő (különösen a fekete virágos halotti lepedő), törülköző, szakajtókendő, abrosz, surcz (kötő), tarisznya azok, melyeket a palócz asszony szívesen virágoz ki.

13. ábra.

A szöttes motívumok legősibb formái a geometrikusak. Ezek a technikából szinte maguktól keletkeztek. Legtöbbször semmiféle természeti tárgyat nem utánoznak. Sem virágot sem állatot. Tisztán a technikával való játék hozta létre azokat. Az első tábla motívumaira már előbbi soraimban utaltam, mint a geometrikus eredetnek klasszikus példáira. Említettem már azt is,

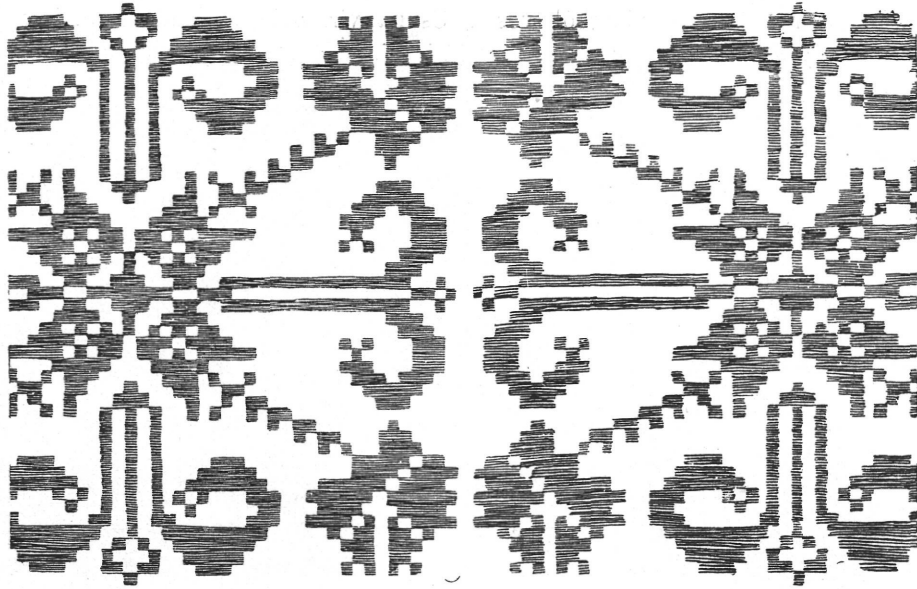

14. ábra.

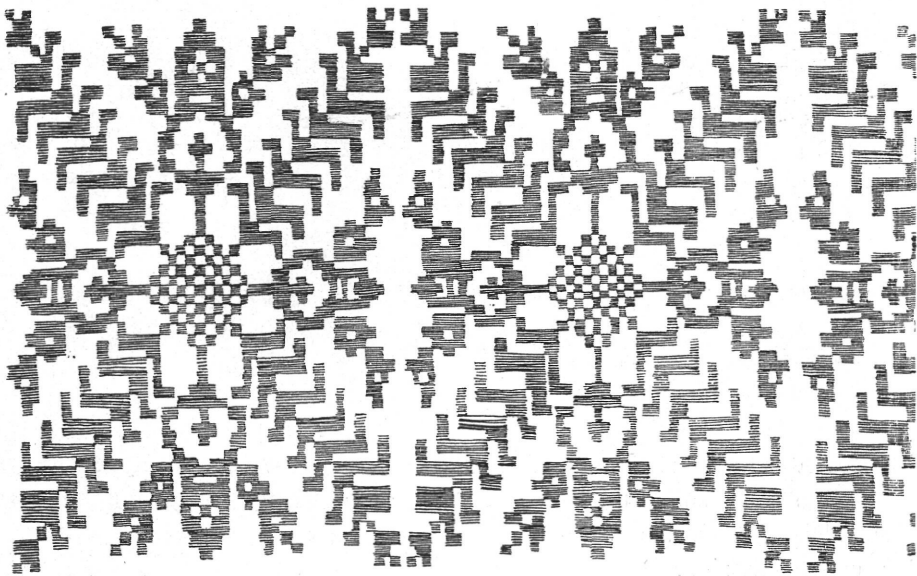
hogy a tábla utolsó három sora kezdi levetni szigorúságát, a legutolsó ábra pedig már határozott virágot (szegfüvet) mutat. Nagyon szép geometrikus motívumokkal találkozunk az 5-dik ábrán. Kétféle motívum váltakozik egy-

mással. Mindegyikben ritka könnyedség a jellemző, a mely népi szövött motívumoknál nem nagyon gyakori. A kitöltött és kihagyott részek teljes egyensúlyban vannak. Szép geometrikus motívumot látunk a 11-dik ábrán. Az a

15. ábra.

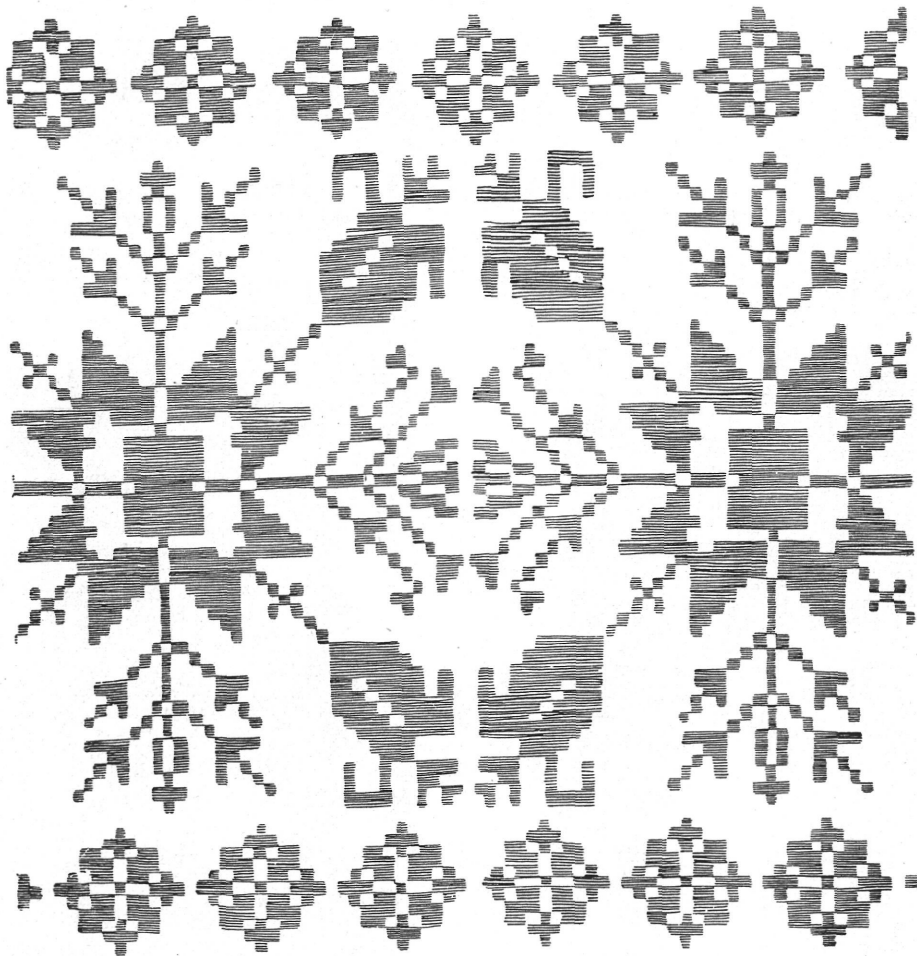

16. ábra.

fonott szerkezetű dísz nemzetközi. Majd minden népnél előfordul valamelyik változatában. Szép geometrikus megoldását leljük fel a csigavonalnak a 15-dik ábrán.

Általában azt kell mondanunk, hogy a palóc szöttesek nem szeretik

nagyon a geometriát. Ez különös ugyan éppen a szövésnél, melynek alapelve a geometria, sőt ez a kifejező formája. De a tény az, hogy annak daczára, miszerint a palócz asszony mértani szerkezettel kénytelen mindent kifejezni, a motivumokat mégsem a geometriából, hanem a természetben látott és megszeretett világból veszi. Csupa virág, levél, madár stb. ihleti az asszony lelkét és ilyesmit akar kifejezni. És még egy különös vonást

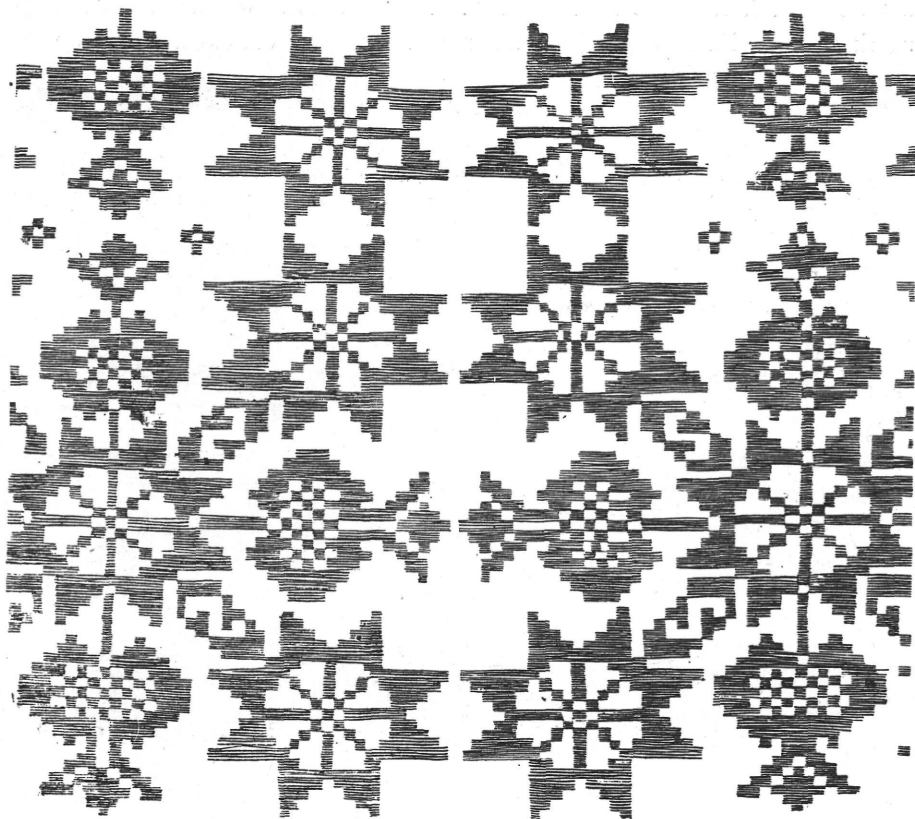

17. ábra.

találunk a palócz szöttéseken. A legtöbb magán viseli azt a bélyeget, hogy a szövő asszony maga találta ki. Mint mindenütt, itt is megvannak ugyan a megállapodott formák az egyes virágokra, levelekre, melyek ősi voltaknál fogva nemzetköziek. De ezekkel szabadon dolgozik, legtöbbször saját maga által alkotta motivumokkal keveri.

A leggyakrabban előforduló alak a — szegfű. Fejlődését az első tábla 8-dik sorától kezdve jól láthatjuk. Egyszerűbb alakjában a legtöbb ábrán feltaláljuk (10-dik, 18-dik, 23-dik, 1-ső.) Mint összetettebb formával is gyakrabban láthatjuk (15-dik, 17-dik, főleg a 19-dik ábrákon.) Ezek a szegfűt

felülnézetben mutatják. Nagyon szép és kedves formája azonban a szegfünek az, a melyet oldalnézetben látunk. Szép példák vannak erre a 22-dik és a 23-dik ábrákon. Ezeken a szegfüalak annyira jellemző, hogy ha maga a nép nem is nevezné is így, lehetetlen volna mással összetéveszteni. Egyszerűsíthető és a pazarságig fejleszthetőségénél fogva talán a leggyakrabban használt forma. Eredete ősi. Minden más nép ornamentikájában előfordul. Profil alakja azonban másutt ritkább. Mondhatnám, hiányzik. Így a profil-

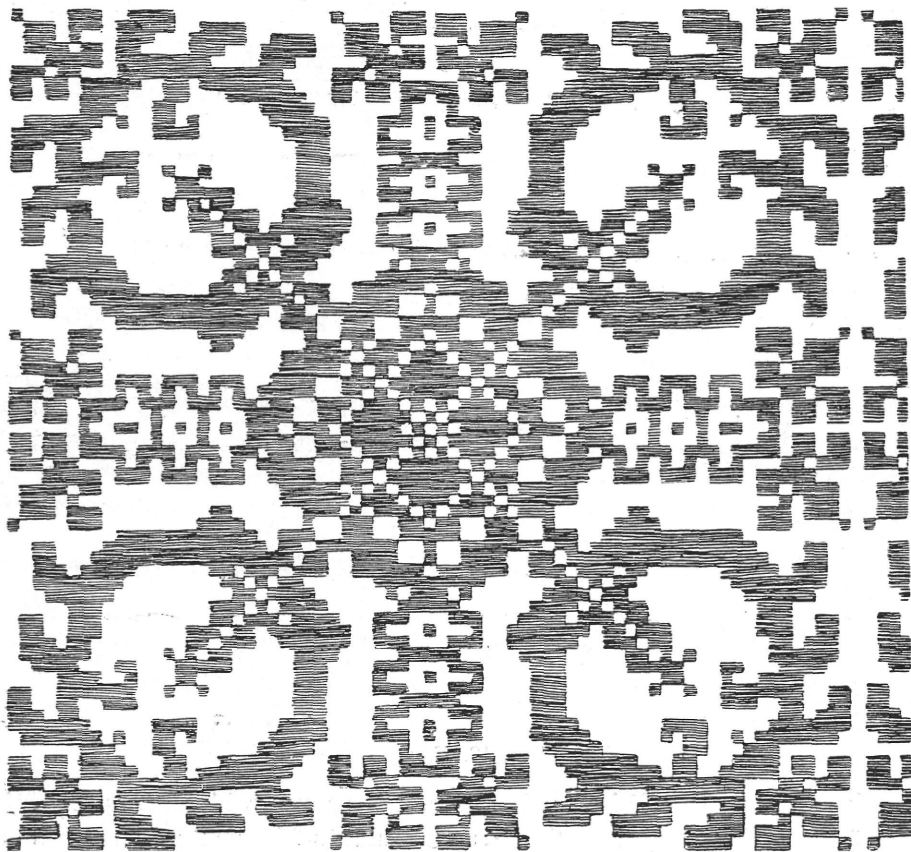
18. ábra.

szerkezet szinte speciálisan palócz. Érdekes nagyon a 14-dik ábra szekfüje. A közepe a virágot felülnézetben mutatja, alul és felül pedig szimmetrikusan egy-egy profil szegfü helyezkedik el.

A tulipán (liliom) elég sűrűn fordul elő a palóczok szövött diszítésein. Egész egyszerű, szinte tagozatlan alakját látjuk a 4-dik ábrán. Ezen csak a virág foltja van meg. A virág szirmai nem váltak el egymástól. A 7-dik ábra tulipánja már szépen tagozódik. A virág levelei teljesen elváltak egymástól. Hasonló szép tulipánokat látunk a 12-dik ábrán.

Levelet sűrűn használnak diszítés gyanánt. Legtöbbször nincs is valamely motívumnak tipikus levél alakja. Csak onnan tudja az ember, hogy levelet jelent, mert a palócz maga is annak mondja, meg mert a virágok diszítésére szolgáló mellékmotívumokat: leveleknek szokták nevezni. Ilyen

szép határozatlan formájú levelecskék képeznek koszorút a 3-dik ábrán és ebben a koszorúban foglalnak helyet a szegfűk. Szép levélsort látunk a 7-dik ábra közepén végigvonulni. Egyik levél a másiktól bujik ki. Hasonlít ez a szerkezet a bábaguzsalyhoz, amelynek izei teljesen hasonló módon helyezkednek el. A levelek általában véve csoportosak. Legtöbbször nem valami ágacska tartja őket, de egyik levélen ül a másik, sőt egyik levél összenőtt a másikkal és így alkotnak levélzetet, levélsorokat. Ilyen levélzetet látunk kettőt is a 12-dik ábrán. A 16-dik ábra levélzetei szintén ilyen szerkezetűek. Ezek egy kissé az akác levelére emlékeztetnek, de csak

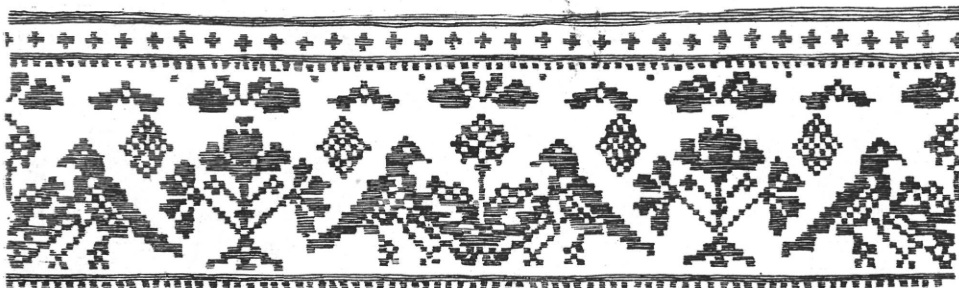
19. ábra.

annyiban, a mennyiben kétoldalt eléggé kifejlettek, de nem állanak külön kocsányon, hanem egymásból nőttek mindig ki. A 17-dik ábra levelei azért érdekesek, mert a fűre emlékeztetik az embert. Van azonban határozott formájú levél is: — a lóherelevél. Mint a szerencse szimboluma eléggé népszerű ügyis, de másfajta kézimunkákon is eléggé gyakori arra, hogy a palóc asszony jól megjegyezhetette a formáját és rászótta a vásznára. A 2-dik ábrán négy lóherelevélből látunk nagyon csinos motívumokat, a 6-dik ábrán pedig a szegélydísz került ki belőle. Az utóbbi különösen kedves és tetszetős enyhe hullámvonalával és a mellette váltakozva elhelyezett lóherelevelekkel.

A gyümölcsnek is szerepe van a palócz ornamentikában. Mindenesetre legérdekesebb a gránátalma, a melyről már egyszer szó volt. Egyszerűbb formáját a 18-dik ábrán látjuk. A gránátalma profilban van ábrázolva. Tisztán kivehető rajta a karakterisztikus csészemaradvány és a belsejéből kilátszó magvak. Nagyon szép formát látunk a 19-dik ábrán. Ez már annyira kiforrott motívum, hogy egyenes átvétele minden kétséget kizár. A gyümölcs jellemző alakján kívül ki van fejezve rajta a héj szétválása, közbül egy sor maggal. A leszáradt csésze befejezett külön kis motívum alakjában jelenik meg és a gyümölcsöt magát kis levélkék is díszítik.

A makk elég gyakorta látható palócz szötteseken. Máskülönb is kedves motívum. Juhász, kanász, erdős, ha farag valamit, biztosan rajta van rendesen a makk is. Meg máskülönb is ősmotívum, nemcsak hazánkban, de más népnél is előfordul. Nem csoda hát, hogy ha a palócz asszony is szereti. Szép makkot látunk a 16-dik ábrán.

A körtét a 21-dik ábrán látjuk ábrázolva. Alakja eléggé jellemző. Nehéz foltját egy-két fehér koczka enyhíti.

20. ábra.

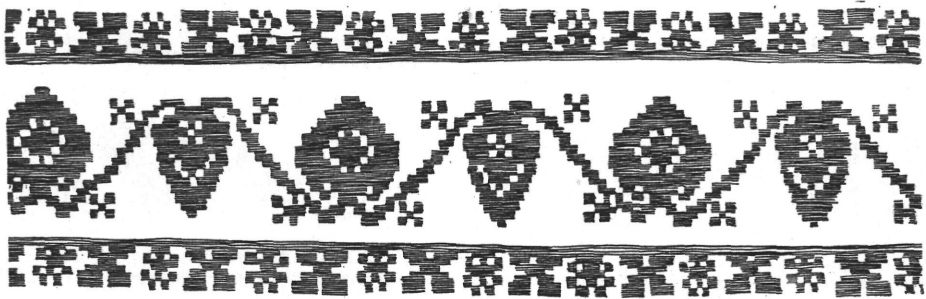
Érdekes a szőlő alakja a 9-dik ábrán. Tulajdonképen csak a fürt formáját látjuk, melyet szeszélyesen elhelyezett hézagok szakítanak meg. A szőlő jellegzetes függése azonban nagyon szépen megvan benne.

Legszébbek és legkedvesebbek azonban a palócz szötteseken a madáralakok. Két formája van: a „madár“ és a „kakas“. Mivel csak a legügyesebb szövő asszonyok tudják csinálni, a madár kiszövése próbája a szövés tudományának. Magának a motívumnak is nagy a becsülete. Ha rajta van valami, akkor az már tőle nyeri a nevét. „Madaras törülköző“ — „kakasos lepedő“. A különösen szépen szőtt műremek az egész faluban ismeretes. Csak egy van olyan, a melyet megmutatni megmutatnak ugyan, de lenézni, leszóni már nem engedik. Szép madaras mustrát látunk a 20-dik ábrán. Csinos szegfüág két oldalán áll két verébforma madárka, egymással szembe fordulva. A madárkának mind a két lába megvan. De nem állanak valami nagy biztosan, kénytelenek a farkukra támaszkodni. Máskülönb is jó ismerősök. Mezőkövesdi szötteseken is gyakran pompáznak.

A kakas a palócz szemében nagyjelentőségű állat. A baromfiudvar basája. Díszé a háznak, büszkesége a gazdasszonynak. Nem csoda hát, hogy

a szötteseken is a legnagyobb pompájában jelenik meg. A 9-dik ábra kakasa pl. semmi kivánni valót nem hagy sem általános forma, sem pedig részletek tekintetében. Biztosan, önérzetesen áll a lábán. A kakas jellemző hetyke tartása szinte azonnal meglátszik rajta. Van mindene, a mi csak a kakas uraságához tartozik. Csinos taréj ékeskedik a feje-bübján. Farka is van elég tekintélyes. A 8-dik ábrán levő motívumot azonban nem merem kakasnak nevezni akkor, ha az előbbivel összehasonlítom. Sokkal totyakosabb, semmi rátartiság nincs az alakjában. Jó tojó tyúknak elfogadható, ámbár a szöttek alkotója makacs következetességgel ezt is mindig kakasnak nevezte. A 6-dik ábra kakasa azért érdemel figyelmet, mert mozdulat van benne. Az eddig említett kakasok sem merevek. Valami élet határozottan van bennük. A 9-dik ábra kakasa különösen olyan, hogy élettelennek nem mondható. De a 6-dik ábrán levő kakas emeli a szárnyát, mintha éppen most ugrani akarna. Ez nemcsak azért érdekes, mert a mozdulat, különösen népi motívumon ritka, de mert a technikával szemben, a mely határozottan nyugalmat követel, kissé erőszakos is.

21. ábra.

Leginkább figyelemreméltó a 13-dik ábra. Ezen látjuk a legritkább motívumok egyikét, az embert. Egy sor embert látunk egymás mellett, a mint kezüket fogva meredten állanak. Az arcok felénk fordulnak, de a lábak egyiptomi szokás szerint profilt mutatnak. Kissé furcsa, nyakigláb-figurák. Nagy fejük, süvegük és jóülepű, gatyaforma ruhájuk van. Az egész minta naiv, kedves és eredeti. Hogy egy ilyen figura mit ábrázol, az kissé vitás. Ipolybolykon, lelőhelyén azt állították, hogy „török basa“. Így a nagy főveg tulajdonképpen turbán, a mely mellett forgó is van, és a ruha tulajdonképpen bugyogó. Hogy a figura jelenthet török basát, annak történelmi magyarázata is van. A török hódoltság alatt u. i. a Losoncz és Fülel vára közötti terület török birtok volt. Fülel várában magában is ott ült a török. Losonczon pedig még emlékei is maradt a hódoltságnak, a mennyiben egyik utcáját Bég-utcának hívták. Talán ma is annak hívják, ha el nem keresztelik Hindenburg nevére. Kár lenne a névért, a melyet valamikor azért kapott, mert török bégnek volt szállása benne. Törököt eleget láttak hát a palóczok. Nem csodálnám hát, ha eredetileg csakugyan török basát akarna formázni a figura. Mikor a fura alakot Semayer Vilibald dr. úrnak mutattam és megemlítettem, hogy ez török basa a palóczok szerint, akkor ő azt volt szives megjegyezni, hogy kézenfekvőbb magyarázata lenne, ha nem tekintenénk

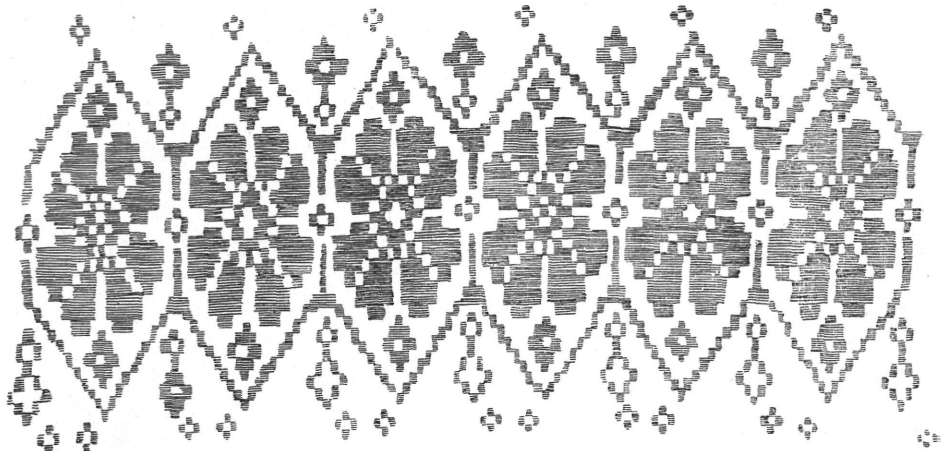
II. tábla.

másnak, mint egyszerű parasztleánynek. Csizmája, gatyája, a fejébe pedig túri süveg van bevágva. Még bokréta is van a süveg mellett. Akármelyik magyarázatot fogadjuk is el, az nem von le semmit a figura eredetiségéből.

Mint különös dolgot megemlítem még a 10-dik ábrán látható vázaformát. Nem egyetlen példa, hogy népi ornamentum valami edényből emelkedik ki. De ez rendszeren virágcserep. Ez az első váza, a melyet én parasztoramentikában láttam. Lehet, hogy másutt is előfordul. De hogy nem valami sűrűen, az is bizonyos. Az itt látható váza különösen nem vall népi eredetre. Valami úri keresztzemes mustráról nézhette le a palócz asszony, még pedig elég rosszul, kis testet és óriási füleket csinált, a mely hiba az eredeti mustrán aligha volt meg.

Az egyes motívumokról nem akarok többet megjegyezni. Egyeseket nem is tárgyaltam, mert különösebb sajátságokat nem láttam rajtuk.

A motívumok fölhasználása, a komponálás mindenestre érdekes.

22. ábra.

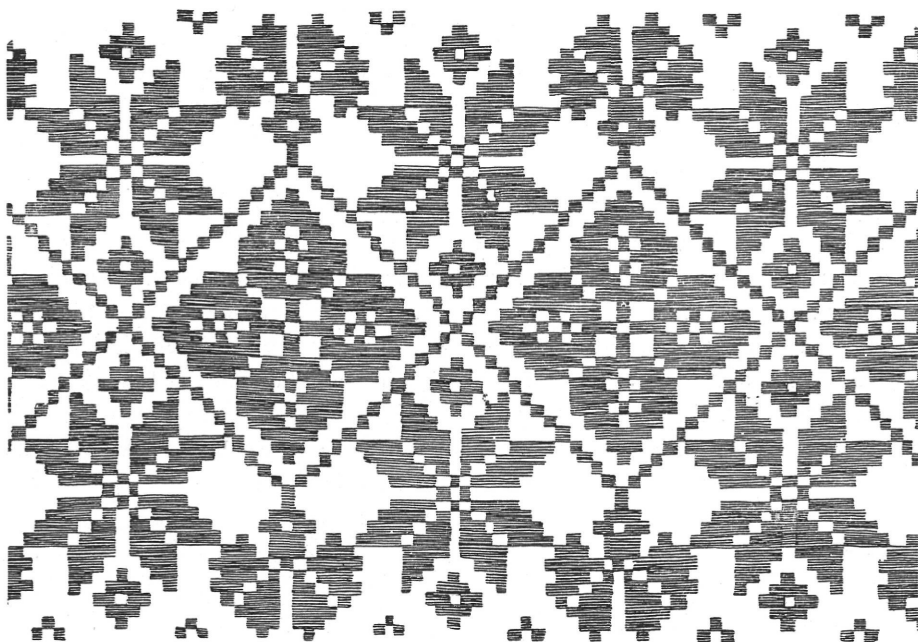
A díszítések szerkezete kétféle. Az első, a mikor a motívumok úgy vannak egymás mellé állítva, hogy azok közt semmi szervezesebb kapcsolat nincs; a második abban áll, hogy a motívumok szerkezetileg össze vannak kapcsolva.

Az egymásmellettség a legősibb szerkezet. A motívumok egymás mellé sorakoznak és ezzel a díszítés készen van. Ha egy csigát az ősember felvesz, az még csak egy motívum. Ha sok csigát egy madzagra fűz egy sort kap, a mely már díszít képez. A szövés technikája már maga kínálkozik az ilyen szerkezet létrehozására. Ha én a fehér lánczfonalak közé csak egyetlen piros fonalat vettem is be, már díszítést kaptam. Egy sor keletkezett, mely egymás mellett álló pontokból (a legősibb motívumból) áll. Ez a roppant egyszerű szerkezet és elv nemcsak az egy piros fonál bevetésénél nyilvánul meg, de pl. a 19-dik ábra sincs másképen konstruálva. A különbség csak az, hogy a 19-dik ábra sorában egy pont (egy motívum) több motívumból áll. De az egész sor szerkezete és hatása nem más mint az egyetlen piros belfonállal előállított szerkezet és hatás.

Az első tábla az egymásmellettség szerkezetét nagyon jól mutatja. Látjuk, hogy miképpen lesz egyszerű pontsorból kettős, hármas stb. pontsor. Hogy miképpen tagozódik a díszítés, hogy alakulnak ki az összetett motívumok megőrizve azonban a primitív szerkezet törvényét.

Az egymásmellettség alapján szerkesztett díszítés állhat teljesen egyforma motívumokból, vagy különbözőekből. Így az első tábla utolsó sorában két motívum váltakozását figyelhetjük meg.

A szerkezet második formája az, mikor a motívumok össze vannak kapcsolva. A 21-dik ábrán egy ágféle vonul végig, a melyen az egyes motívumok (körték) függenek. A 22-dik ábrán azt látjuk, hogy egy zezgúgos vonal a kompozíció gerincze, a mely az egyes motívumokat már összefog-

23. ábra.

lalja. Ha két zezgúgos vonal csúcsai összeérnek, akkor a két vonalmenet között rekeszek keletkeznek, a melyek motívumokat zárnak be. (II-dik tábla 6-dik és 7-dik sor.) Szép példa erre a kompozícióra a 23-dik ábra, a melyben a két zezgúgos vonal teljesen bezárja a köztük elhelyezett szegfűsört. A 23-dik ábra díszítése szintén jellemző a zárt kompozícióra. Ebben jól láthatjuk az élére állított kockák rendjét, melyek mindegyike egy-egy szegfűt foglal magába, míg a köztük levő sarokhézag egy-egy profil szegfűvel van kitöltve. A 23-dik ábra ennek a szerkezetnek leggazdagabb formája.

A palóczok szöttes ornamentikája motívumokban, szerkezetben, eredetiségben nagyon gazdag.

Legnagyobb szépsége a palócz szötteseknek az, hogy a díszítések feltja teljesen arányos a díszített felülettel. Nem látunk rajta nagy tömegű

piros foltokat, a melyek közt a vászon ki sem látszik. Ha pl. egy oláh szőtttest látunk, azon a díszítés teljesen elnyomja magát a vásznat, úgy hogy az egész súlyos, nehéz hatást kelt. Ha bármelyik szőtttest megfordítjuk, azt tapasztaljuk, hogy a díszítés egyik oldalán fehér alapon piros (pozitív) a másik oldalán meg piros alapon fehér (negatív). A palócz szöttesnek a negatív oldala is szép. A foltok egyensúlyban vannak. Az oláh szöttes negatívja teljesen rossz, mert vékony, piros erek választják el egymástól az óriási fehér foltokat. Ha most azután figyelembe vesszük azt, amit már egyszer említettem, hogy u. i. a szöttesnek illetően való díszítése nem szerves a szövettel, akkor a palócz asszony túlzásba nem menő díszítő kedve nagyon stílusosnak látszik.

Még egyet kell megjegyezni a palóczokról. A szötteseken, bármilyen nehéz békókat rakjon is a technika az asszony kezére az látszik meg, hogy figyel a természetet. Ha átvész is néha-néha egy pár geometrikus elemet, mégis többnyire olyan dolgokat akar látni, a melyeket ismer és szeret: virágot, madarat, levelet stb. A mint a faragó palócz bicskája is szívesebben faragja ki a huszárt, mint a „Kerbschnitt“ csillagot, az asszony se szereti, ha a technika geometriára kényszeríti. A technika az, de a motívumok gondolata nem. Be kell tehát vallanunk, hogy ebben a tekintetben a palócz szöttesek nem stílusosak, mert a gondolat nem alkalmazkodik a formához. Nem olyan naivak, nincsenek meg bennük a mythikus, ősi vonatkozások, azok a különös jelentőségű jelek (a teknős, a nap, a kígyó, a víz stb.) a melyek elragadhatják az ethnographust. Ez nincs bennük. De megtaláljuk rajtuk az okos, magyar észjárást. A könnyen mozgó gondolkozást. Ez is becsülendő. Ennek is van értéke. És ha ezeket az ornamentumokat idővel el is tünteti az olcsófajta osztrák vászon, csak azt a makacs, tisztavérű magyar gondolkozást el ne rohassza semmi, a mely ezeket a cifraságokat valamikor játékos jó kedvében megalkotta.

Fábián Gyula.

A hódmezővásárhelyi talasság.

(Harmadik közlemény.)

Írófestékek.

Sor szerint az edények díszítése következik; mielőtt azonban a díszítésről szólnánk, ismerjük meg előbb a díszítésre használt festékek anyagát.

A díszítésre használt festékeket a vásárhelyi tálások *írófestékeknek* nevezik, megkülönböztetésül az *öntő*-vagy *alsófestékektől*. Különbség a nevezésben van, mivel az öntő festékekkel végzik az írást is. Két szín van az írófestékek között olyan, a mit az öntőfestékek között nem találunk meg: ú. m. a kék és a zöld.

A *smalte kék*et a kereskedésben veszik és mázzal keverik. Örölvé használják. Régebben máz helyett fehér üveggel vegyítették. Mozsárban összetörték az üveget, azután megszitálták és a kék festékkel háromszor megörölték, mert az éles festék leül az írókában és csak a vize jön a csövön keresztül, ez pedig fakó, nem látszik meg az edényen, elvész a máz alatt.

Az *írózöld* tálás nyelven mondva *vörösrézporból* készül. Ócska piaczon és házaknál megveszik a tálások az elhasznált rézüstöket, feldarabolják tenyérnyi nagyságúra s a tüzelő katlan alatt megégetik kétszer-háromszor is. A lepatogott oxidréteget, szerintök „*hamuját*“ mozsárban megtörik, szítán átejtik és pécsi földdel megörölik.

Sárga virágokat is láthatunk a cserépedényeken, de azokat nem sárgával írják, hanem fehérrel és zsöngélés után vonják be sárga mázzal. Kiegészve sárgaszínű lesz a fehér írás.

A biztos kézzel írott díszítéseket mindig mázzal öntik be, de máz fölé is írnak, ha *egyszerégett edényt* akarnak csinálni. Ritkán és csak pót-lásnál alkalmazzák ezt az eljárást, mikor zsöngélés alkalmával sok edény pusztul el.

Keverési arányok :

Írókék :

1. fehér üveg $\frac{1}{3}$ rész, kék $\frac{2}{3}$ rész ;
2. smalte 2 rész, üveg 1 rész ;
3. smalte 3 rész, máz 1 rész ;

írózöld :

1. rézpor 1 rész, pécsi föld 12 rész ;
2. rézpor 1 rész, pécsi föld 20 rész ;

íróvörös :

ágrisi föld közé kevés dudiföldet tesznek.

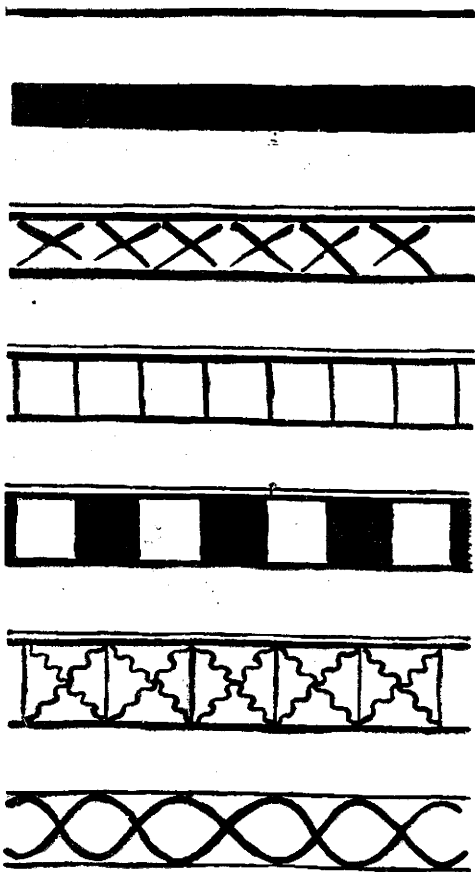
kíflivörös.

A vásárhelyi tálások ma már kevés, alig egy-két színt használnak, azt a keveset sem tudják egyformán jól elkészíteni, összeállítani. Minden katlan edény színe más, nem olyan, a milyenre a tálás akarja, hanem a milyenre válik. A régi edények azt mutatják, hogy készítők több színt használtak s jobban értettek a festékek és mázak készítéséhez, mint manapság.

Az edények díszítése.

a) Csikolás.

Az edényeket általában kétféleképen díszítik, *becsikolják* és virágokkal *beírják*. Mindkét esetben az írókát használják, melyet a szerszámok felsorolásánál már megismertünk, itt annyit kell még megjegyezni, hogy az íróka csöve változik a szerint, a mint vékonyabb, vagy vastagabb csíkokat, virágokat akarnak vele húzni,

1. á. Csikolásakor használt díszítések. Csik, pántlika, iks, síma koczka, tötött koczka, ökörhúgyos koczka, láncz.

irni. Vastagot lúdszárnyatollal irnak, vékonyabbat sárgarézsővel, legvékonyabbat pedig csirke szárnyatollával. Minden szín külön írókában van.

A csikolás úgy történik, hogy a tálás a zsöngélt edényt korongra felteszi, ujjai hegyével *helyreveri*, bal lábával rúgja a korong talpát, hogy balra forogjon. Az írókát jobb kezében annyira megbuktatja, hogy a festék az írókacsövön kifolyhasson, a csövet rátartja a tál sinczére és *ereszt rá* egy széles csikot: egy szál

2. á. Irótálás.

pántlikát, mellé vékonyat. Az írókát csikolás közben rázni kell, hogy a festék le ne üljön és a cső be ne száradjon.

A fehér edényeket díszítik csak zsöngelés után, a tarka edények *nyersen, szárazon*, tehát beöntés után íródnak.

Lapos edényeket (tál, tányér) belül és a szélét, föntálló edényeket (bögre, kanta stb.) kívül csikolják.

Tányérnak a széle alá és a sinczére jön a csik. A két csik közé még egy vékony szálat *ereszt* koszorú alá a tálás, ha koszorúval akarja díszíteni. Széles-

csikú pántlikás tányéroknek szélén van a pántlika, alatta vékony csik, ugyanilyen a sinczén is.¹

Tálban a sinczen pántlika, a sincz alatt egy ujjnyival alól ismét pántlika ;

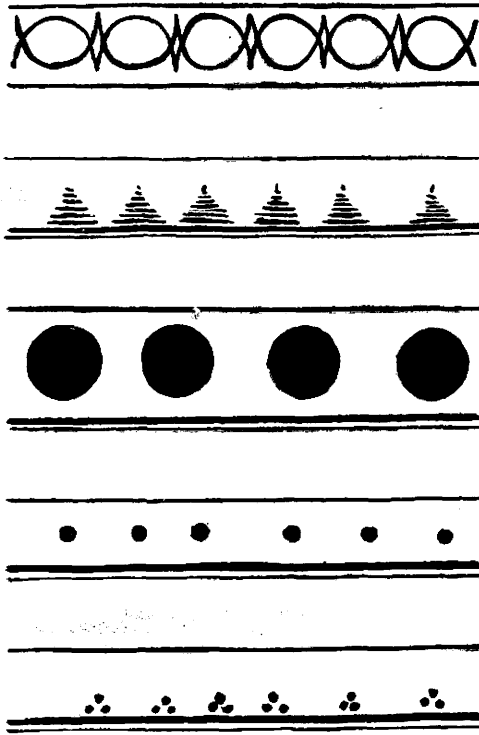
3. á. Karczolt diszítések.

közepében sűrűn egymás mellett vékony csikok. Ezelőtt a tálat is csikolták széles pántlikásra.

¹ Ha a csik vastagabb a szokottnál: *rékötelet húz a tálás*, ha meg a csik kezdővégehez nem ér a végződő vége, így szól a tálás a csikolóra: „kösd össze a csikokat!”

A fehér edények csikolására kék-, piros- és zöldszínű festékeket használnak, a tarka edények csikjai pedig piros-, zöld-, fekete-, fehérszínűek.

Csikoláksor végzik azokat a díszítéseket is, melyeket korongon lehet előállítani, azért ezeket itt sorolom fel. Az edény szélére kívül: *ökörhúgy*, *íksők*, *sima-koczka*, *ökörhúgyoskoczka*, *töltött koczka* jön legtöbbszörre; belül: *ritka csikra ökörhúgy*, *láncz* és *fölhuzkodott*-, *debreczeni csík* a szokásos. 1. á.

4. á. Tálszélére használt díszítések. Pötty, libaszöm, fillérös, fogas, láncz.

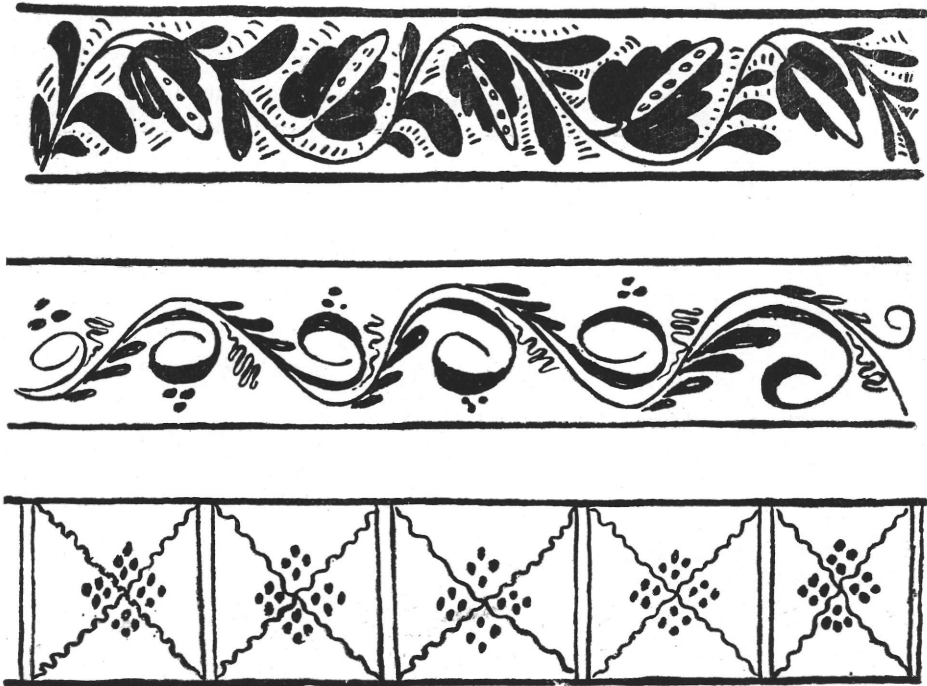
5. á. Bögredalára használt díszítések. A felső: söprűs, juhász-kutyás dísz; az alsó díszítések nevét már nem tudják.

b) Írás.

A vásárhelyi tálás több, mint egyszerű munkás, van benne valami, a mi hasonlónak teszi a művészhez. Nem a színek túltengését keresi és kereste, hanem a nagy, szinte ritusos egyszerűségeket, nagyméretűségeket. A tálás lelke tele van a mező és virágoskertek virágaival és leveles száraival. Nem rikítanak ezek a virágok, hanem mintha megsápadtak volna a sápadt tálások bensőjében, mintha leegyszerűsödtek volna az ő naiv képzeletükben. A nagy időközön át fiúra szállva az ő színeikhez, eszközeikhez stilizálódtak ezek a virágok és legtöbbször csak akkor vélünk ráismerni, ha megnevezik őket. A most is használt régi virágaik között vannak olyanok, a melyeknek maguk sem tudják a nevüket, pedig írják őket száz és száz változatban. Így szép ez az ő virágos kertjük, így beszél sokat az ő egyéni művészetükről, így érintkezik az alkotásuk a művészettel.

Ezekből a kész formákból rakja a tálás a díszítéseket az edényeire, a melyek

annyira változatosak a díszítésekben, a mennyire egyformák a formákban. A korongolásnál közönséges munkás, gép a tálás, az írásnál művész, a ki tervez, inspirálódik, gyötrődik és szenved, hogy nem tud olyan szépet alkotni, a milyent a lelke áhít. Ilyenkor csak a szép vezet, csak a szépet keresi, s ha elkészül egy-egy edény, bírálva szemléli, forgatja egy ideig. Inkább nyomorog, de a kemenczéből kikerült zsöngélt edényt sokszor egy hétig is írja csak azért, hogy szép legyen s hogy büszkélkedhessen velük. Benne csak ez s az ilyen munka tud gyönyörűséget fakasztani, a melyet gyönyörködve készít. Az ilyen tálásnak úgyszólván minden edényén más-más a díszítés, más-más szerényhajlású virágos, épp olyan, mint az ő megvonuló, álmodó, szerény képzelete.

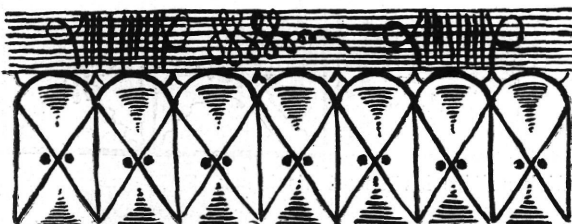
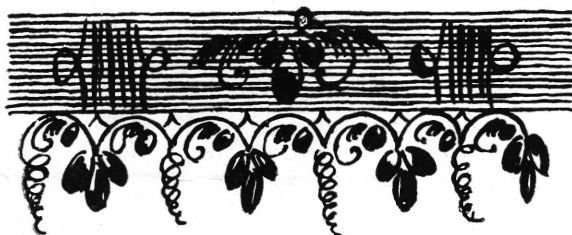
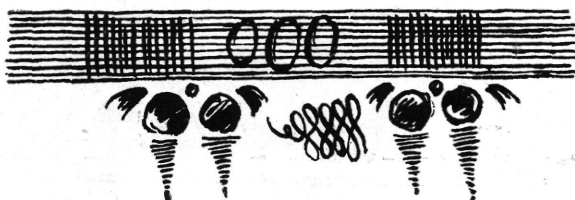
6. á. Nagytálak szélére kívül írott díszítések.

Sajnos, nagyon sok virág elveszett az elhasznált, eltört cserepeken és az öreg tálások elmulásával és ment ki a divatból a változó ízléssel, pedig ezeknek fejlődéséből tudhatnánk következtetni a kifejldött virágok eredetére és azokra a hatásokra, a melyek a vásárhelyi tálásokat vezették.

Behatóbb vizsgálódás nélkül is megállapítható annyi, hogy legkárosabb hatással volt a hódmezővásárhelyi tálásokra az 1907-dik évben létesített agyagipari tanműhely. A mit eddig annyi szeretettel ápoltak, őriztek: a lelkükből nőtt sok szép virágot s a díszítés különböző módjait, elhagyták, helyettük a nép lelkét nem ismerő tanárok által mutatott, tanított virágokat utánozták és a csinált, fonák, erőszakos, semmiben sem magyaros és népi díszítésekkel kinozták és kinozzák ma is magukat. Sehogy sem illenek ezek az ő kezükbe, valamint a vásárhelyi motívumok közé. Ez a beavatkozás megzavarta, megmételtyezte a tálásokat, a divattá vált ecsettel való díszítés nem sajátjuk és így azt fejleszteni sem tudhatják.

A csikolással egyidőben történik az írás. A mester a korongon csikolja, az inas, segéd, mesterné és a családhoz tartozók alacsony gyalogszékeken ülve írják az edényeket. Mellettük csomókban áll az edény,

7. á. Táloldalára belől írott díszítések.

8. á. Pötyves díszítésű findzsák.

meg az írást. Valamikor tülköböl készítették az írókát, ezt ma már nem használják. Íráskor a beszáradt írókát megrázzák, legtöbbször szájba veszik a csövéjét és belefujnak. A számban maradt festék a fogat megfeketíti, azért van, hogy minden tálás feketefogú.

melyekből egyenkint vesznek a bal tenyerükre. Az edényt tartó kézfejet a bal czombra eresztik s kissé meggörnyedve írják bele a jobb kézben tartott írókával a különböző virágokat, mértani és figurális díszítéseket. A tányért, tálát úgy kell fognia a tálásnak tenyerében, hogy a mutató ujj a felakasztásra szolgáló lyukon legyen, mivel a virágot ehhez alkalmazza és úgy írja bele, hogy szögére akasztva abban a virág ne eldülve, hanem egyenesen, jól álljon. Minden színű festék külön írókában van a földön a tálás előtt. Először *virágfejet vet bele*, 2. á., azután a *szárát veti mög*. Tenyerén az edényt fordítja, a hogy kívánja a virág, hogy a tálásnak kezére essen *belehányjni*. Olyan biztosan írja a virágokat, annyira lelkében él, kezében van azok formája, hogy egyszerre beleírja azokat a részeket, a melyeket a kezébe vett íróka színével írni, rajzolni akar, ügyesen hagyja ki a többi szín helyét. A tálások térérzéke annyira kifejlődött, hogy művészember sem tudná úgy s annyiféleképen kitölteni az adott területet, mint

a tálasmester. Ha nagyritkán nem sikerül a térkitöltés, akarata ellenére nagyobb hely marad kitöltetlen, *levél, bajusz, pötyy* a kiegészítő. Vannak, a kik nyitott írókával írnak, mások meg agyaggal, vagy csutkaszárral bedugott írókával szokták

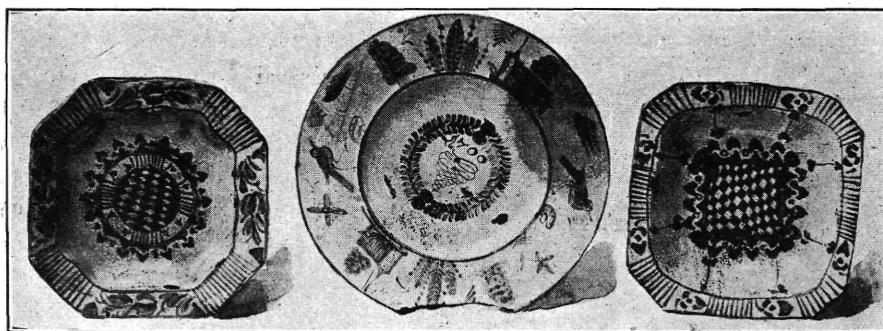
Ecsettel csak legújabbán, alig egy pár év óta virágoznak. Nem szeretik. Régebben *pintust* használtak ugyan a *dinnyecstkos* díszítés, becsapkodás, meg az edény széleinek bekenésére, de virágot nem írtak vele sohase.

Ezelőtt a férfiak írták a virágokat, az asszonyok csak *csöppöltek*. Íráskor a tálások segítettek egymásnak és azon versenyeztek, hogy ki tud szebb virágot

9. á. Bögrék virágos, csöppös, pöttyes, ökörhúgyos és zsinóros díszítéssel.

írni. Azt tartották, hogy itt mutatja ki a tálás a tudományát. Nem sajnálták a festéket, sem az időt: beírták az edényt jól, szépen, igaz, hogy egy hétig is eltartott az írás. Akkor az volt a jelszó: „*tögye rá a kezit, mindönözze mög, öltöztesse*

10. á. Formástálak, közepén „siflis“ díszítéssel. (A középen levő lapostál nem vásárhelyi.)

föl, tenyereljen bele“, a mi annyit jelentett, hogy csinálja meg jól, a hozzávalót ne sajnálja, díszítse föl szépen és nagy virágokat írjon bele. A jó író tálást nagy tiszteletben tartották, jó híre elterjedt helybeli, vidéki cserepesek, kofák között egyaránt, a fiatalok máig is emlegetik. Ma már sok tálás írni sem tud: *íróasszonyokat* fogadnak, kik nem a szépségre, jóságra vigyáznak, hanem hogy kevés festékkal mentül több edényt beírassanak. Újvároson egy-két tálás tud csak írni, e városrészen lakó cserepeseknél az ízléstelen patronozás járja, mely az „államköltészen“ fentartott agyagipari tanműhelyből ragadt rájuk.

Általánosságban mondják:

ha nem helyes virágokkal, csak éppen hogy be van írva az edény oldala, feneke, ha nem olyan írás, mint gyakorlott emberé: *bemáskálja*;

ha el van hányva, vetve, ritka, itt-ott egy-két csöpp, nem beírott, hamari munka: *bebakkfüttyöli*;

a gyakorlatlan író esetlen, apró virágaira: *poszogókat ír* bele;

11. á. Pálinkás butykos évszámmal, koszorúval, csikkal díszítve.

12. á. Locsolókanta és rárakott díszítésű kétfülű kanta.

ha kis virágfejeket ír, ritkán elhagyálva: *vet bele egy kis kutyatökököt*.¹

A különböző edényeket nem egyféleképpen díszítik. Tálba másképpen írnak, mint tányérba, formásedénybe más virágot, díszítést alkalmaznak, mint a korongonkészültbe. Figyelembe veszik azt is, hogy milyen célra használják az egyes edényeket: gyúrótálba nem írnak virágot, mert gyúrás közben lekopik a fenekéről s a tészta ragad a mázos festék.

13. á. Orros (Nagymihók).

Az edények beírásánál nemcsak a használhatóságra vannak tekintettel s nemcsak a célszerűség szerint alkalmazzák a díszítéseket, hanem vidékek szerint más színeket, más formájú virágokat használnak. Míg az alföldi tiszta magyar lakosságú falvakon, városokon az egyszerű, nem riktós edények a kedvesek, addig a nemzetiségi vidékeken a tarkább, színesebb edények a kapósak. A német anyanyelvűek a kék és zöld, meg a fekete és piros színnel beírt s apró virágos tálakat, tányérokat szeretik, az oláh meg a piros és zöld nagy virágosat, a rácz ugyanolyan színű, de apró virágos edényt keresi s veszi meg szívesen. Különösen a

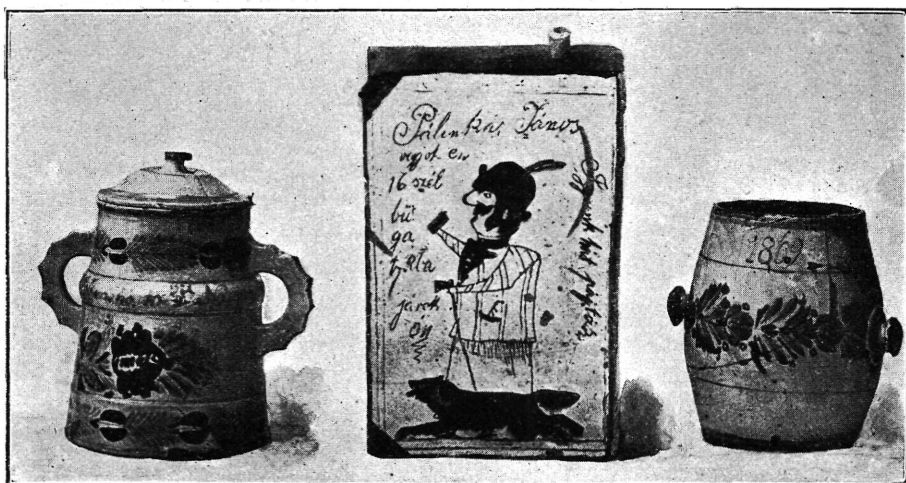
falusiak törik magukat a nagyon beírt, riktósínű edényekért.

A régi és mostani edényeket nézegetve tapasztalhatjuk, hogy a legújabb edényeken sok olyan díszítést találunk, melyek a XVIII. századbeli edényeken is megvannak már. Ezeket a díszeket, virágokat éppen úgy, mint az edények formáit

¹ Kutyatök = a szücsök díszítő motívuma.

nem egyedül a tálások tartották fenn ily hosszú időn keresztül, hanem nagyrészen maga a vevő, vásárló közönség. Igen jellemző a vásárlók beszéde, mikor a tálás kínálja, ajánlja az edényeket. Az egyik szigorúan ragaszkodik ahhoz, hogy csak olyat vesz, a melyikben kakas van, hiába dícséri a tálás, hogy a madaras sokkal szebb; a másik úgy kéri, kérdezi: „van-e halas tálja?” Nagyon sok vevő meg a virágos edényeket válogatja. A tálás a vevő ízléséhez alkalmazkodik legtöbbször s így a fenmaradt díszítések a közönség lelkivilágára, szépérzékére is jellemzők.

A mult század elejéről megőrzött edényeket vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a vásárhelyi tálások nemcsak a ma használatos írókával írták be edényeiket, hanem több, másféle módon végezték azok díszítéseit. Nagy részét nem is tudják már a tálások e régi eljárásoknak, hírből ismerik csak, alig egy-kettő van alkalmazásban még.

14. á. Lisztes bodonok. Irott butyella karczott díszítéssel.

A *csapkodott* díszítés egyik legrégebb s legkezdetlegesebb díszítés, mely abból áll, hogy a különböző színű festékeket pintussal rácsapkodták a száraz vagy nyers edényre összevissza, a hova éppen hullott. Az úJVárosiak a szilkét ilyen sorrendben csapkodták be: először pirossal, azután feketével, erre jött a fehér és legfölül a zöld.

A *mohás* és *spongyás* vagy *pongyázott* díszítést úgy végzik, hogy mohakendődarabot¹ vagy spongyát belemártják a festékbe s az edény falára ráteszik, rányomják. (L. II. közl. 6. á. első bögréjét.)

Nyomkodottnak mondják azt a díszítést, melyet úgy csinálnak, hogy nádszál végébe spongyadarabot tesznek, festékbe mártják és az edényt benyomkodják vele. Leginkább tálak széleit díszítik így, meg bögrék, szilkék oldalait.

A *húgyos* vagy *rugtatott* díszítés nem más, mint a fehér festékkel beöntött és meg nem száradt edényre vizelettel higitott festék cseppentése, mely széjjel-

¹ Simaszálú mohairből kötött nyakbavaló kendődarab.

rúgta magát, vékonyeres lett, mint a czérnaszál. Úgy tartották, hogy legalkalmasabb e czélra a gyerek vizelete, mások meg az asszonyok periodikus vérzése idejéből származó normális vese váladékát. Húgy helyett némelyek használtak erős törkölypálinkát, vagy erős eczetet, de egyik sem rúgta úgy szét a festéket, mint a vizelet. Csak tányért díszítettek így, neve: *húgyostányér*.

Rázott díszítés: a beöntött edényt mielőtt még a festéket be nem itta festéke mártott síkállóval berázzák. (I. II. közl. 4. á. alsó sorban a második findzsát.)

Lottyos, lötytös díszítést kanálból vagy legújabbban vastagesövű írókából lottyantják a száraz edényre. (I. II. közl. 4. á. felső sár harmadik és 5. á. első findzsáját.)

A legrégebb díszítések közé tartozik az is, mikor a tálak, tányérok fenekébe muskátli, eperfa, szőlő stb. egészséges csipkés leveleit, vagy papirosból kivágott alakokat (szarvas, öz, madár, galamb, pipiske, szív stb.) tettek és úgy mázolták be színes festékekkel a tálak fenekét. A mázolatlan hely a levelek, kivágott figurák körvonalait mutatta.

15. á. Irott díszítések, egyes pippancs, karsai ruzsa, szálas rózsa, georgína, kakas.

Nagyon régi díszítési mód a *karczolás*, mely úgy látszik megelőzte az írókával való díszítést, a mennyiben a fentmaradt és írókával beirt edények virágai a karczolást látszanak utánózni.

A karczolás úgy történik, hogy a fehér földdel beöntött s félszáradásban levő edényre rá-belekarczolja a díszeket hegyes szerszámmal (kötőtű, hajtű, hegyes vasszeg, lyuggaló) olyan mélyen, hogy az edény anyaga lásson a karczolás helyén. Így tüzelik ki zsongéere. Zsongélés után mázzal vonják be és mikor másodsorra kiég az edény, a karczolás sötétén látszik. 1840-es évek óta nem igen használják e díszítést, egyedül a butyellákon tapasztalható a karczolás egész

napjainkig. Legújabbban, három-négy év óta, ismét divattá vált a karczolás, tálakon, díszedényeken gyakran láthatni, azonban most ki is színezik a bekarczolt virágokat, leveleket, madarakat. (3. á.)

Jóllehet, hogy a karczolás megelőzte az írott díszítést, az írókával írott virágokat legrégebb edényeinken megtaláljuk. Írókával végzik a virágokon kívül a következő díszítéseket: *pötty, csöpp, fillérös, szömös, libaszömös, fogas, fölhúzott fogas vagy fölrángatott, csikos, ökörhúgyos, lánczos, zsinóros, pántlikás, iksös, söprüs, koczkás, siflis, bordás, csillagos, szilvamagos, juhászkutyás, létra, szarkaláb, halálfogas* stb. (4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13. és 26. ábrák.)

Az írókával írott megszámlálhatatlan virágok nevei elvesztek. A most élő legöregebb tálások is csak azt tudják megmondani, hogy melyik a régi, melyik az újabb virág. Legtöbbször maguk nevezik el a virágokat, mindegyik más néven ismeri ugyanazt a virágot. Egy néven ismerik és írják ezeket: *akáczfavirág,*

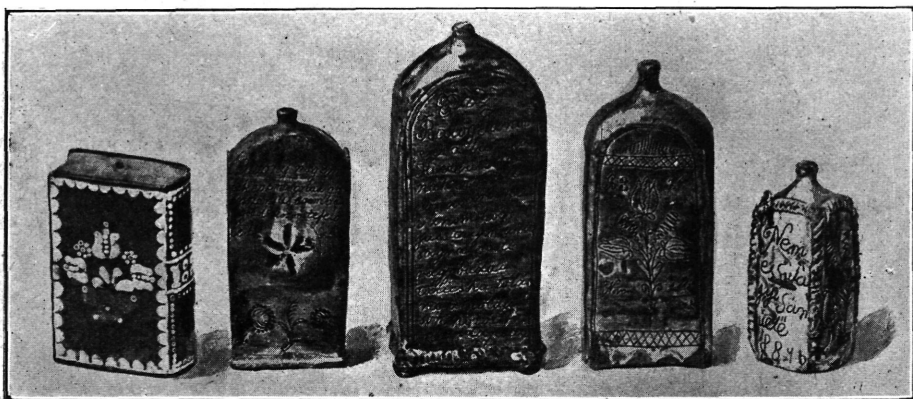
bazsarózsa, búzavirág, csicsókavirág, georgina, gyöngyvirág, kettősrózsa, koppantúvirág, ködmönvirág, körtevirág, krumplivirág, kutyatök, labdavirág, lóbogárvirág, napraforgó, pillévirág, pipiskevirág, pöndölvirág, rákvirág, szálászsa, szarkaláb, szeméremvirág,¹ takácskerék, tulipán, tökvirág. (14., 15., 16., 17., 18., 19., 27., 28. ábra.)

Növények levelei közül gyakori a *muskátlí, eperfa, szőlőlevél, folyondár, petrezselyem, peremizs, rozmarinkoszorú, kantakoszorú.*

Gyümölcsök közül a *szőlőfürt, körte, alma, cseresznye, meggy* a legtöbbször előforduló. (29. á.)

Nemcsak növényi díszeket, hanem állati alakokat is írnak edényekre, különösen régebben használták a tálások, a XIX. század utolsó harmadában már ritkán láthatók. Legsűrűbben előfordul: a *hal, szarvas, ló, kutya, malacz, kakas, fecske, galamb, tyúk, madár, szunyog, légy* stb. (20., 21., 22. ábra.)

Egyéb díszítési formák: *katona, vadász, pap, betyár, csász, gyűrűs zsidó.* (23., 24. ábra.)

16. á. Irott és karczott díszítésű butyellák.

Épületek közül: *ház, csárda, templom, kastély.*

Ha fiú- és leánynevet írnak a tányérba: *neves* díszítésnek mondják; így van aztán *évszamos, magyar címeres, koronás, emlékes* díszítés, a mikor évszámot, magyar címet, koronát írnak; az emlékesnél pedig ezt a szót: *Emlék.* (25. á.)

Hogy melyik edényt hogy díszítik a tálások, bajos volna elmondani, mert hiszen pillanatnyi benyomások alatt írónak; egyszer a kitöltendő tér, másszor az éppen kezében levő szín, vagy a környezetében látott tárgyak és ki tudja mi adja kezére a leírt díszítést. Mind amellet általánosságban így alakul ki a díszítések alkalmazása:

Csészébe írnak: csöppöt, kis apró virágot; széle csikos, pántlikás.

Tányérba is virág és csöpp jön, de a legfölsőt díszesen beírják *címernek*; széle ennek is csikos és pántlikás.

A porziós és harmadik tál úgy díszítődik, mint a tányér.

¹ Szeméremvirágnak azt a vadmurkot (*Daucus carota* L.) nevezik, melynek ernyővirágzata közepén piros meddővirágok vannak.

A második tál: szép virágos.

Az első tábla: madár, korona, virág, hal íródik, de a virág nagyobb és díszesebb, mint a többi tálé. Csöpp nincs sohase. Az első tálnak belül az oldalát is beírják.

Formástál irását az alakja szerint alkalmazatosítják, a hány annyiféle. Nem mindenki tudja írni.

17. á. Régi virágok tálakról, butykosokról.

A szármástál simafenekű, nem virágos belül, hanem kívül díszített. Szélén van a füle és úgy akasztják szegre, hogy az írott feneke lásson. Belül az oldala pántlikás, csikos. Szélén kívül csik, rajta fogak; szokták virágosra is írni a szélét.

A tálszélű findzsa és bögre egyformán díszítődik. Feneke kívül csikos és virágos. Fekete és piros alapra fehér és kék virágot irnak, sárga lapra kéket és zöldet. A kockásdíszű piros és zöld váltakozva. Leginkább zöld és kék mázosak.

A kancsó színe legtöbb esetben zöld, de van kék, sárga, barnaszínű is. Díszítik karczott és írott virágokkal, koszorúval.

A fődő: rázott, ökörhúgyos, lánczos díszítésű; van írott is, meg öntöttszélű, mely utóbbit *hódosnak* mondanak.

Kantán koszorú és csik van legtöbbszőr.

Butyella elfogadott színe a zöld. Egy-kettő más színű is van. Leginkább karczolt virágú, de van írott virágú is; gyakori a figurális díszítésű.

Paraszt szilke: kívül koszorús, rózsás, alja csíkos.

18. á. Régi virágok tálak fenekéről.

Mázak. Mázolás.

A beöntött, megcsikolt és feldíszített edényeket közönséges fazekasmázzal, ólomgeléttel kívül-belül bemázolják. Az ólomgelétet kereskedésben veszik a tálások darabosan és por alakjában. A darabos mázat megtörik, megőrölik és fehér földdel

végítve mint fehér mázat alkalmazzák. A színes mázakat *szőrölik*. Szőr alatt a színes mázak alkotó anyagait értik. Ezen anyagok mindegyike előfordult már az öntő és irófestékek ismertetésénél, csupán a vaspor nem, melyből mázzal és pécsi földdel keverve sárga mázat készítenek. A vasport kovácsmühelyből szerzik. Nem más ez, mint a tüzes vasról kalapálással lehámlott, ülön maradt *czundra*, mely rövid idő alatt rozsdává változik. Odahaza mocsárban megtörik és úgy örölik össze mázzal. Régebben pécsi föld helyett békasót (kvarczkavicsot) használtak.

A mázat is vízzel örölik, mint az öntőfestékeket. Ha a víz nem a mázba való: *összeviszi, fölfujja* a mázat, összemegy; ilyen esetben eczetet öntenek közé, hogy széjjelrúgja. Mázöröléshez különösen nem alkalmas a salétromos víz. Ha nincs más víz, ezt főzni szokták, a mikor az oldott sók kicsapódnak forralás alkalmával.

19. á. Virág, formás tárlól.

20. á. Karczolt madaras virág.

A színes mázak szőreit vaskanállal mérik *tetejére, megnyomva, csapóst*. Tetejére mérik a mázat, nyomva a pécsi földet, csapóst a rézport.

Keverési arányok :

Fehér máz :

1. pécsi föld 11 rész, máz 10 rész ;
2. máz 1 rész, pécsi föld 1 rész ;
3. máz $\frac{1}{2}$ rész, békasó $\frac{1}{2}$ rész ;

kék máz :

1. maradék irókékhez annyi mázat tesznek, a mennyi kívántatódik ;
2. kék $\frac{3}{4}$ rész, máz $\frac{1}{4}$ rész ;

aranyárga máz :

1. máz 10—12 rész, pécsi föld 10—12 rész, vaspor 1 rész ;
2. máz 10 rész, pécsi föld 11 rész, vaspor 1 rész tetejére ;

zöld máz :

máz 10 rész, pécsi föld 10 rész, rézpor 1 rész, pécsi föld helyett békasót is használnak;

rózó zöld :

$\frac{1}{20}$ része máz ;

fekete máz :

máz 10 rész, pécsi zöld 10 rész, fekete 1 rész.

A mázolás éppen úgy történik, mint az öntés, azzal a különbséggel, hogy nem kell szárítani, hanem egymásra rakják úgy, a hogy zsöngélés után összeszedték. A mostani tálások kívül-belül bemázolják az edényt, a régi edények azonban csak belül mázosak. Ha öntőfestékekkel nem öntik be az edényt, akkor a *maga falára* mázolnak. *Mázatlan* az edény kívül szokott lenni, a csirke- és virágcserepek azonban kívül-belül mázatlanok.

Mázolásnál a következőkre kell ügyelni:

1. A sárga edényt vastagabban kell mázolni.
2. Az egyszerű edényt csak belül mázolják, még pedig meleg napon,

21. á. Sas, veréb, galamb.

hogy az edény fölmelegedjen, ellenkező esetben a máz elrúgja, elhasadozik. Ha a napon nem lehet, kemenczében szárítanak. Addig nem rakodnak, míg a máz rá nem szárad az edényre.

3. Új katlanba első tüzeléskor vastagabban kell mázolni az edényeket, mint mikor régibe rakodnak, mert azzal tartják, hogy *az új katlan megeszi a mázat*. Szokásban van az is, hogy mikor mázzára akarnak rakodni, mázos focscsal kenik be a katlant belül.

4. Zsöngéletlen edényt vastagabban kell mázolni, mivel nehezen iszsa be a mázat.

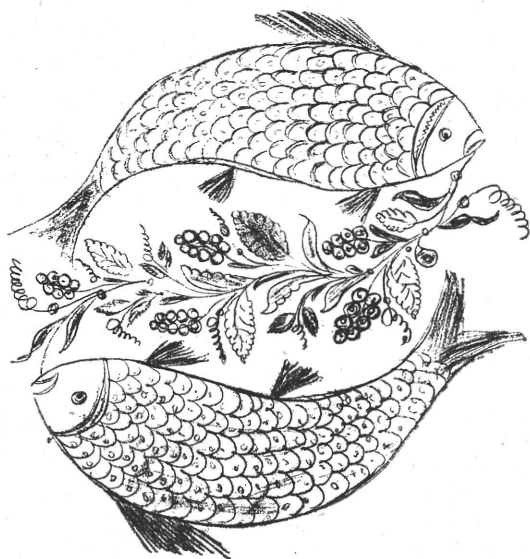
Tüzelés mázzára.

Mázolás után visszarakják az edényeket a katlanba, mint első tüzeléskor, csakhogy most nem részletekben, hanem egyszerre. Ha tele van: körülteglázzák. Lecserepelik. A tálás a katlan alját kitisztítja, alágyujt és az edényt *kitüzeli mázzára*. A tüzelés abban a sorrendben és oly módon történik, mint zsöngéléskor. Itt is arra vigyáz a tálás, hogy egyformán tüzeljen, el ne maradjon a tüze, mert akkor az edény eredetlen lesz. Annyit kell még megjegyeznünk, hogy a zsöngé-

letlen edény másodszeri tüzeléskor tovább ég, a virágot jobban lehányja, mint a jól zsongélt edény és lassú tüzelést kíván, mert a tűz hamar elkajszítja.

Csereplés előtt egy vagy két kisebb edényt, rendesen csészét szoktak meghatározott helyre tenni fenékkal fölfelé. Ez a *mustra*. Rossz fődővel leborítják jelzéseképen, hogy tudhassák, hol van. Mikor már addig tüzeli a tálás az edényt, hogy a *mázvirág jól kiverte*, azaz ha a katlant borító, befedő cserepek szélein, különösen a sarkokon apró, sárgaszínű gyöngyök jelennek meg s a tüzelés erősségével szaporodva egymásra tapadnak, egymáson csüngenek s kivált ha e csüngő gyöngyök pirosodni kezdenek: a mustraszédővással a mustrának odatett edényt kiveszi és megnézi kiégett-e már. Ha a máz nem eredt ki rajta: tovább tüzeli, ha kieredt: abba hagyja a tüzelést. Vérteli tálás mustrát nem használ, hanem a tűzről, a tűz színéről hagyja el a tüzelést. Sok helyen szokás az is, hogy a katlan

22. á. Halasdiszítés.

23. á. Huszár, régi tányérről.

oldalát megütögetik tenyérrel s ha szikrázik a teteje, akkor nem sok hítja a kiégésnek.

A mázatlan fekete ú. n. *füstös edények* tüzelése különbözik a mázasokétól. Egyszer tüzelik csak, még pedig szalmával, nem fenyőfával. Mikor helyben akarják hagyni az égetést, jól meghányják a katlant porrá tört juhganéval és a katlan nyílásait alól fölül eltapsztják, elfujtják. A füst átjárja az edények falait s fekete színűvé teszi. Az ilyen fekete edények díszítését akként végzik, hogy égetés előtt békasóval megdörzsölik. A dörzsölt helyen fényes lesz az edény.

Kiszedés a katlanból, összeszedés, kirakás.

Mikor a tüzelést abba hagyják, vagyis mikor mázzára kitüzelik az edényt egy napig hül. Ha hüléskor mentől jobban *ódzik* az edény, azaz válik, szakadozik egymástól annál inkább sikerült a tüzelés. A második napon megbontják a katlan tetején a cserepet, hogy hamarabb kihüljön az edény, 31. á. a harmadik napon aztán

kiszedegetik. Az összeragadt tányérokat szélínél körülkopogtatják a földön, hogy elváljon. Elválás után vaskóval a *ragacstól* megtisztogatják.¹ Ragacsnak a katlanban összeragadt edények egymáshoz tapadt festékeit és a katlan karjáról az edényre ragadt tapaszt nevezik. A tálás az edényeket *fölkongatja*, a hibásakat külön rakja. A hibátlanokat összeválogatják, hogy ne feszüljön, egyenesen álljon csomóban. Ezek után a nagyobb edényeket *fölhúszalják*, a kisebbeket *fölttzelik*, minden csomó

24. á. Pipázó gazdák butyellákon.

28. á. Rózsa.

25. á. Évszámós díszítés tányér fenekén.

26. á. Halálfogas díszítés.

27. á. Tulipán.

tetejére 2—3 drb. virágosabb, jobban beírt edényt *címert* tesznek és az eresz alá vagy a színbe rakják be. (32. á.) Belül, falfelől a nagy tálak, meg az edény selejtese, kívül a tányérok vannak szem előtt, mert a *tányér az edény szeme*. A kantát egymás mellé sorba állítgatják, a kicsije elől, a nagyja beljebb. A köcsögöt csübe rakva egymásra teszik, apraja a földön. Hasadt tálban van a föld. Gyerekjáték százával. Katlanszámra rakja ki a tálás az edényt, annyi százat, a mennyihez tál van. Minden százhoz két darab a ráadás. A *kirakásra* nagyon ügyelnek, mert az edénykofa azt nézi, milyen kirakásu az edény, nincs-e *kilékelve*, vagyis a java nincs-e kivéve. Így áll az edény míg el nem kel.

A mázas edények hibái.

1. Ha az agyagból gyúrás közben a kövecseget nem szedik ki, két-három nap mulva az égetés után *kihányja* az edényt a kavics, az edény oldala lyukasossá válik, néha a széléből nagy darabokat lerúg.

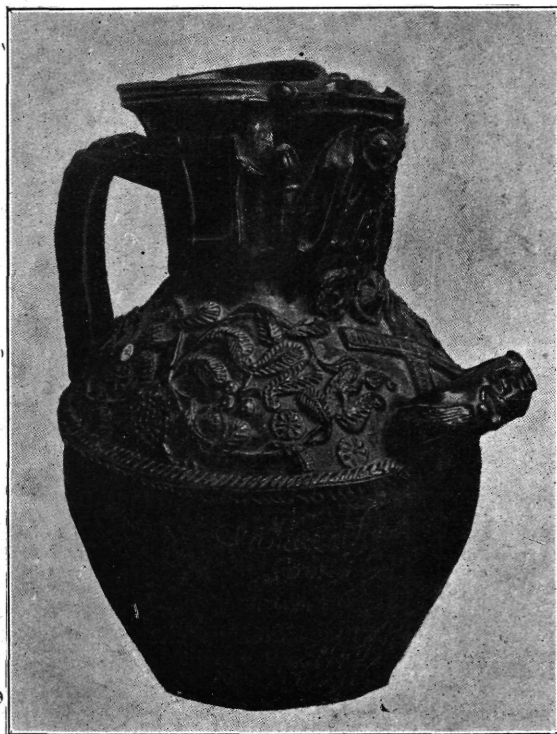
¹ Ha ragacsztisztítás alkalmával a tál festése, máza megsérül, a cserepes olyanformán javítja ki, hogy a sérült helyet festékekkel bekeni. A zöld színt fűvel helyettesíti.

2. Ha a tál szélehegye a csipésen egy kicsit megreped, *pörczent szélűnek* mondják.

3. Ha az edény kevés mázat kapott és nagyon megtüzelik: barnára marad, *szennyes* lesz.

4. Ha a katlan alját tüzelés előtt nem söprik föl, a kiégett edény színe nagyon barnafekete lesz, azt mondják *felverte a por*.

5. Ha mázolatlan az edény: tüzelés után nincs *raggya*, azaz fénytelen, kezünkkel simítva *éles*, a vizet magába veszi. *Kutyarágásos*: a hol nem mázos az edény.

29. á. Takács czéh nagy kancsója.

6. Ha a zöld máz kemény vagyis kevés a szöre: kiégés után *vasas* lesz azaz homályos, nem fénylik, *vak* rajta a zöld.

7. Ha az írókék festéknek kevés a szöre, fölhólyagzik az edényen: megsül, megforr, fénytelen lesz.

8. Ha az írókék festékbe sok mázat tesznek és jól megmázolják az edényt: elfut rajta a virág, egygyé válik, összefolyik.

9. Ha a mázos edényt vagy a zsöngélt edényt annyira megtüzelik, hogy vöröses barnás színt játszik, azt mondják *aggyontüzelte*.

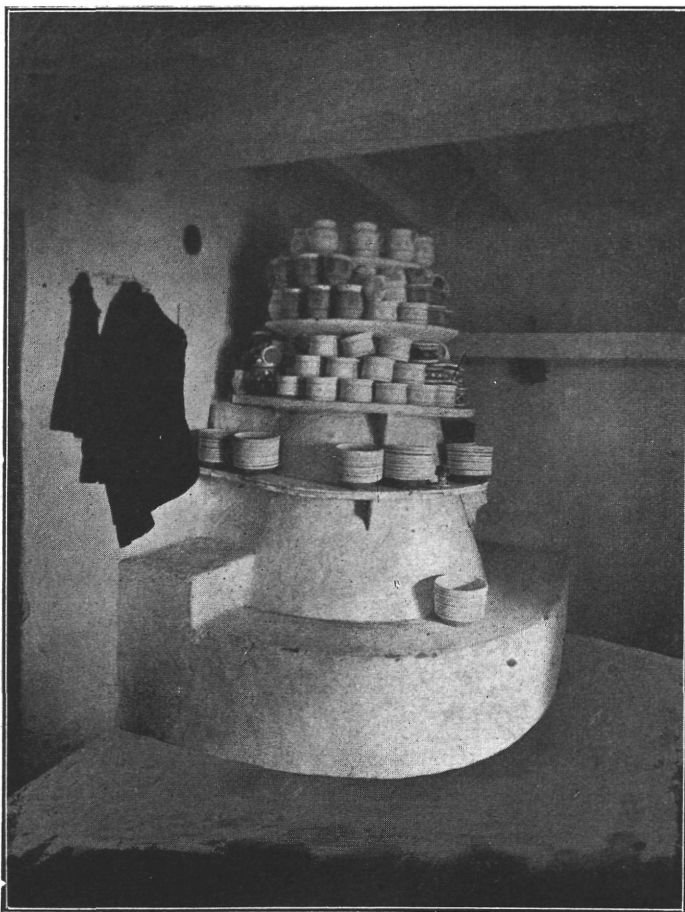
10. Ha a mázos edényt nagyon vizes fával tüzelik, vagy ha nagyon megtüzelik: *füstös*, tálás nyelven: *bikás* lesz.

11. Ha a mázos edényt kiégése előtt nagyon *nyelveltetik*, a láng *lenyalja* róla a festéket, a színe vöröstarkás marad; az ilyen edényre azt mondják *tüznyalta*.

12. Ha az edény csak félig égett ki mázzára, azt mondják, csak *rászáradt a máz*.

13. Ha az edényen a máz féleredésben van: *fölhólyagzik*.

14. Ha a mázos edény tüzeletlen, a máz nem oldódik fel jól és száraz mázfoltok maradnak az oldalán. A tálás azt mondja: *eredetlen, rátottás*. Az ilyen edény színe sárga, fénytelen.

30. á. Irott és csikolt edények szárítása télen, szobában.

15. Ha az eredetlen edényen a kék homályos, nem fénylik és hólyagos: *taknyosnak* mondják.

16. Ha az edényt vékonyan mázolják, *vízzel mázoltanak* csúfolják, *több a kútba, mint a boltba*.

17. Ha az edényen a máz vékony, kiégetés után, azt mondják, hogy *vak, nem lát*, sajnálta tőle a mázat.

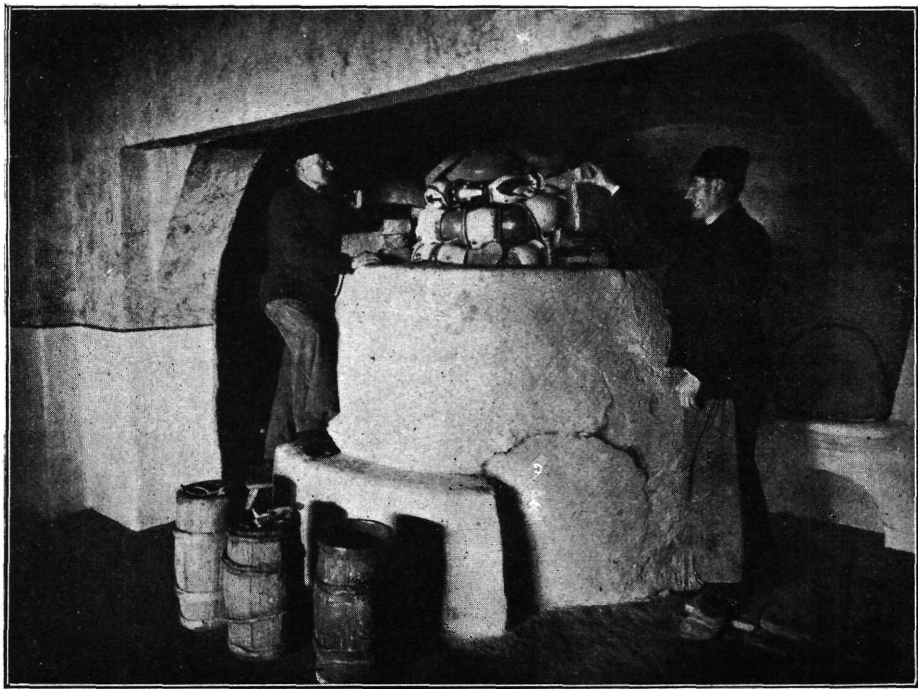
18. Ha a fehér edényre vastag mázat tesznek, tüzelés után nem tiszta fehér, hanem sárgás színt játszik bármilyen tüzet kap és a virág elfut alatta, a mire azt mondják: *lémázolta; nem mázolta, hanem tapasztotta*.

19. Ha az edényt nagyon bemázolják és nagyon sebesen tüzelik úgy össze-
ragad, hogy szedésnél alig tudják elválasztani: *csákánynyal kell kiszedni.*

20. Ha az edény nagyon mázos és ha nagyon megtüzelik, a katlan karjáról
a tapasz ráragad, a mit úgy mondanak, hogy *felszedte a kart.* Az ilyen elhanya-
golt karpálczát pécsi földdel szokták beszórni.

Értékesítés.

A kész edényt kétféleképen értékesítik a tálások ú. m.: *cserébe* adják és
kézpénzért árúsítják. A csere régebben, a mikor még *szabadárulás* volt s nem
kellett iparjogot váltani, jobban divott mint ma. A cseretárgy legtöbb esetben

31. á. Katlanbontás.

búza, kukoricza és árpa, de szívesen elcserélik az edényt hal, túró, gyümölcs,
disznóhús, liszt, főzelék, tojás stb. élelmi czikkért is. A cserélést nagyon szeretik
a tálások, mivel az értékesítésnek ez a módja jövedelmezőbb, mintha pénzért
adják el. A kisebb edényekért *kétszertöltve*, a nagyobbakért *egyszertöltve* kapják
a cserébejáró gabonát, élelmiszert. Az edényért kapott búzát *cserébúzának* hívják.

Ma már inkább kézpénzért adják és veszik az edényeket. Csekély értékű
lévén a cserépedény, kiszabott ára van; nagyobb vételnél engednek az árából valami
csekélységet, néhány fillért.

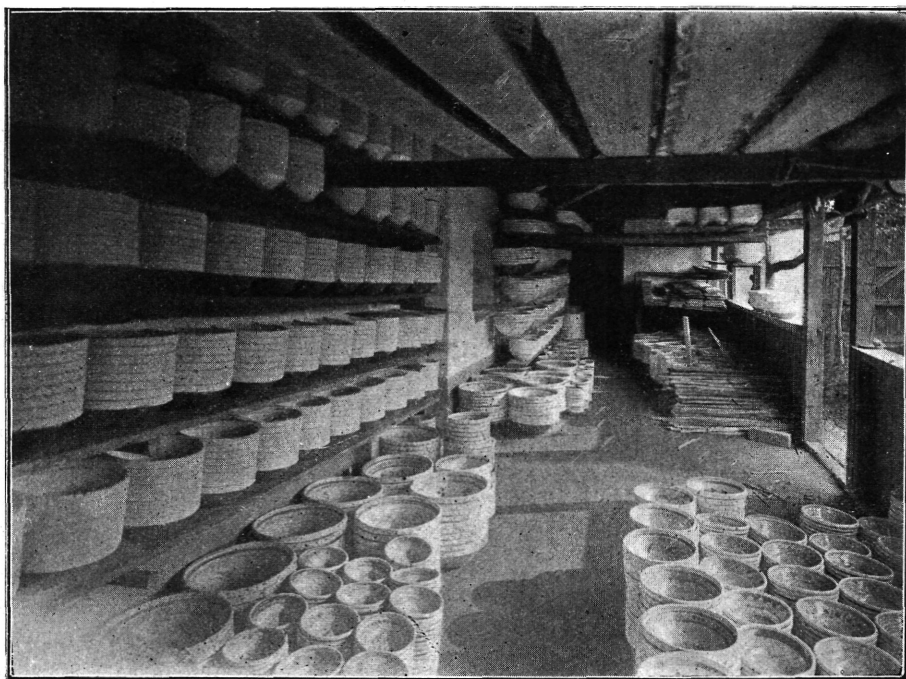
Az edényt a tálások nemcsak itthon adták el, hanem elvitték más vidékre
is és ott értékesítették. Így van ez ma is.

A helyökre jövő edénykereskedőket így különböztetik meg a tálások:

Nagykereskedőknek, vagy nagykofáknak hívják azokat, kik több százával, ezrével veszik az edényeket. Van *vidéki* és *helybeli* nagykereskedő. A helybeli is vidékre szállit nagykereskedőknek, kik aztán kisebb részletekben adják el a kofáknak. A vidéki nagykereskedő többnyire zsidó; van németnemzetiségű is.

Az *edénykofa* már csak százával veszi az edényt s azért mondják *százaskofának* is. Az edénykofák is *vidékiek* és *helybeliek*. A legtöbb vidéki kofa falusi zsidó, ki egy lóval kocsin hordja a cserépedényt faluról falura s rongyért, csontért, subadarabért cseréli, adja el. A vidéki *magyar kofa* vásárookra, piacokra, majo-

32. á. Csomózott edény az eresz alatt.

rokba viszi az edényt. Hódmezővásárhelyre nemzetiségű vidékekről is jönnek edényért így van aztán *oláj-, rácz-, német-* sőt még *czigány kofa* is. A vidéki edénykofák: *asszonykofák* és *emberkofák*. Vidéki fazekasok is sűrűn járnak vásárhelyi edényért (Zenta, Mohol, Versecz, Debreczen stb.) és a vett cserépedényeket az odavaló piacon árulják a maguk készitette fazekakkal, korsókkal együtt. A vidéki kofa kocsin viszi el az edényt még ma is, ritkán történik, hogy a vonaton szállítja.

A *kiskofák* maradékedényért jönnek, mit a nagykofák ott hagynak és csomószámra veszik, ezért *maradékos kiskofáknak* is hívják őket. Közeli falvakról jönnek, egy lóval, kocsival. Elszegényedett zsidó és magyar emberek.

Helyben is vannak *nagykereskedők, nagykofák*, kik nagyban szállítják az edényeket a vidéki nagykereskedőknek és kofáknak. A helybeli nagykofák előre lefoglalják katlanszámra az edényeket és le is foglalózzák, minden katlan edényre egy tizest adnak. Különösen a jó tálás munkáját igyekeznek lekötöni, hogy kapós legyen az árú.

Az idevaló *edénykofák* kisebbpénzü ember- és asszonykofák, kik az olcsóbb és gyengébb munkájú edényt veszik meg. Fuvarosokkal vizik vásárról vásárra a többféle alakú és díszítésű edényeket, melyik vidéken milyent kedvelnek.

A helybeli *kiskofák* hetipiaczokon árulnak, tálások feleségeiből, paraszt asszony és mesterségével felhagyott tálásokból kerülnek ki. A háztartásban szükséges edényeket és *apróságot* árulják.

A *maradékos kofa* a rendes százból kimaradt maradék edényeket veszi meg és árulja.

A *pénzetlen kofának* hitelbe adják a tálások az edényt *kiárulásig*, vagyis akkor fizet, ha mikor eladta.

Van még egy fajta kofa: a *hibás kofa*. Öreg, özvegy tálásnak ezek, kik a tüzelésben kisebb hibát kapott edényeket árúsítják.

A tálasmesterek maguk vagy feleségeik vidéki vásárookra el szokták vinni az edényt, ha itthon el nem kel, hol legtöbbször odavaló kofáknak adják el, vagy pedig egyes vevőknek *körömrre*. Körömrre való edénynek az elsőrendű hibanélküli edényt nevezik, melyet egyenkint, darabonkint is könnyen, jó pénzért eladhatnak. Tálasmester ritkán, csak országos vásáron árul.

A tálások egymástól is vesznek edényt, kivált a jobbmódú a szegényebbtől olyan esetben, mikor szállítási határidőre egy vagy más ok miatt nem tudnak annyit előállítani, a mennyt alkuba kikötöttek, vagy a mikor olyanfajta edényt is kell szállítaniok, a melyent nem tudnak készíteni pl. sárga edényes fehéredényt.

A helybeli edénykofákat nem szeretik a tálások, *pióczáknak* nevezik, kik a tálások zsírján élnek és kiszipolyozzák őket.

A vidéki nagykereskedőknek *készre dolgoznak* a tálások, mert a nagykereskedők előre lefoglalják az edényt. Egyszer jönnek egy évben, rendszeren márciusban, hogy meggyőződjenek személyesen az edény minőségéről, jóságáról, de meg főképen azért, hogy az alkut megkössék arra nézve, mennyiért szállítja a tálás az edény százát abban az évben. Ilyenkor ajándékot hoznak magukkal. A mesternek pálinkával, dohánynyal, pipával kedveskednek, a mesternének fejrevaló kendő, gömölve túró stb. igen csak kijár. A tálás négy napig is vendégeli a kereskedőt. Ki nem győzi a tálás ilyenkor beszélni magát. A beszéd tárgyát természetesen az edénydicséret és a többi tálások bírálása, leocsmálása képezi. Híres nagykereskedők Nagyvárad, Debreczen, Hajdúböszörmény, Czegléd, Bácsotolyáról stb. jöttek.

A vidéki kofa minden alkalommal felkeresi lakásán a tálást, valahányszor csak edényt vásárol. Mikor nagy kereslete van az edénynek, 7—8 ernyős kocsit is lehet látni a tálaslakta utczákon. A lovak kifogva, a rúd mellett, a kis saroglyából esznek. A kofák pedig házról házra járnak egyik tálástól ki, a másikhoz be. A hol megfelelő edényt, különösen szépírást találnak: megveszik.

A tálás bevezeti a kofát a színbe vagy oda, a hol az edények vannak. A kofa felvesz minden csomóból egyet vagy kettőt, megnézi kívül-belül, tenyerével megsimogatja mázos-e, lyukán keresztül néz, tenyerére veszi, megkongatja és úgy kérdi az árát. Hosszas alkudozás után az egyezés megtörténik, a mikor foglalót ad a mesternek. Elmegy a kocsijáért. Beáll az udvarra, a hol nem lehet, a kapu előtt áll meg. Az edényt *felo'vassák*, kihordják a kocsi mellé és *fölgazolják*, azaz szálas szalmát tesznek az edény közé és élivel rakják a kocsi. (33., 34. á.) A

mester egész háza népével segít a gazolásban, különösen, ha hiba van az edényben, hogy a kofa meg ne lássa, észre ne vegye. Mire a kofa megkeni kocsiját, csupa szívességből felgazolják az edényt. Mikor a kocsi meg van rakva, ponyvát húznak rá, kötéllel lekötözik. A kofa kifizeti az edény árát. Elköszönnek, a mester szerencsét kíván. Mikor a kocsi kimegy az udvarról az utcára, utána hajítják a gazolástól ott maradt összesöprött szalmát, vagy pedig port vesznek fel és azt hajítják utána, szokás edénydarabokat is a kerékhez vágni, mindezt annak jeléül, hogy jó szerencséje legyen a kofának és máskor is felkeresse a tálást.

Alku után áldomást isznak, még pedig pálinkát. Ezelőtt a kofák meg is vendégelték a tálást. A butykos tele pálinkával mindig ott volt a kofa kocsiján.

33. á. Gazolás.

Leghíresebb vidéki kofák Mezőtúr, Nagykúnmadaras, Debreczen, Nagykőrös, Czegléd, Kecskemét, Nagyváradról stb. jöttek.

Különösen szokás a tálásoknál, hogy mihelyt elmegy a kofa, mindjárt húsért megy a mesterné. Tányéron tenyerében hozza, hogy lássák. Edényeladás napján nem dolgozik a tálás.

Az edény árát nagy titokban tartják a tálások, meg nem mondanák egymásnak a félvilágért sem.

Helyben a heti piacon és országos vásárokon árulják az edényt a kofák. Hosszú sorban két-három sorjával is vannak. Kis sásszéken ül a kofa, ha szék nincs, tálát fordít föl fenekével s arra ül. Előtte az edény, a nagyobbak belül mellette, az apróbbak kívül a közönség felől. A járókelőknek ajánlgatja az edényeket. Kezébe veszi, vaskóval, rossz kés nyelivel vagy a mutató ujjával

kongatja, úgy adja a vevő kezébe. A vevő rendszeren a lyukát nézi, hogy belement-e a máz, vagy a fenekét veri a tálnak, tányérnak, mire a kofa kikapja a kezéből: „ne úgy verje, hanem így ni!” — mondja — s baltenyerére veszi az edényt, az oldalát megütögeti, egyet fordít rajta: szól, mint a csengettyű. Örül az eladó lelke a csengő hangnak, dicséri is erősen, míg sok beszéd után eladja. Ha a pénz a markában van, sohase mulasztja el a jó kívánságot: „egészséggel használja.“

A tálas, ha vásáron van: eszik, iszik. Ha jó vásárja volt és eladta az edényét rendszeren tajtékpipát, vagy felső darab ruhát vesz.

A helybeli tálasok vásárookra jártak: Arad, Nagyszentmiklós, Gyula, Békés, Szarvas, Szentés, Félégyháza, Kecskemét, Szabadka, Szeged, Zenta, Nyíregyháza, Nagyvárad, Kistelek, Makó, Törökszentmiklós, Püspökladány, Jászberény, Temesvár városokba.

A vásárhelyi edény a közforgalomban.

A hódmézvászárhelyi tálasok munkáit, jól készített, szépszinű edényeit, tarkát és fehéret egyaránt, a szélrózsa minden irányába viszik. A multban való keresettségét mutatja, hogy közel kétszáz esztendő óta szállítják a vásárhelyi gölöncsérek nemcsak a szomszédos, közeli falvakba, városokba, hanem az egész Nagy Magyar Alföld, Kis Alföld, dunántúli dombos vidék, északi és délkeleti Felvidék, továbbá Szlavonia és Szerbia több-kevesebb helyiségeibe is. Huszonöt vármegyében 146 helyiséget tesz ki az eddigi gyűjtés.

A vásárhelyi edény elterjedését mutató helynévsor a következő:

I. Nagy Magyar Alföld.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye: Alberti-Irsa, Abony, Czegléd, Félégyháza, Halas, Kecskemét, Kiskőrös, Lajosmizse, Majsza, Nagykáta, Nagykőrös, Ókéske, Prónayfalva, Újkéske, Vadkert.

Bács-Bodrog megye: Ada, Apatin, Bács-Almás, Bács - Gyulafalva, Bajmok, Csantavér, Feketehegy, Gombos, Kishegyes, Kula, Martonos, Mohol, Ó (magyar) Kanizsa, Óbecse, Petrőcz (régén Petrovác), Szabadka, Szeghegy, Topolya, Újverbász, Zenta.

Torontál megye: Alibunár, Beodra, Magyar-Czernya, Nagy-Becskekerek, Nagy-Kikinda, Nagy-Szent-Miklós, Pancsova, Perlász, Torontál-Vásárhely, Török-Kanizsa, Zsombolya.

Temes megye: Detta, Fehértemplom, Gattája, Lippa, Majlátfalva, Orczifalva, Szakálháza, Temesvár, Varjas, Versecz, Vinga.

Arad megye: Arad, Borosjenő, Gyorok, Gyula-Varsánd, Medgyes-Bodzás, Nagy-Kamarás, Nagy-Zerind, Pankota, Pécska, Szemlak, Új-Szent-Anna, Vadász.

Csanád megye: Apácza, Apátfalva, Battonya, Csanád-Palota, Földeák, Kunágota, Magyar-Csanád, Makó, Mezőkovácsháza, Nagylak, Torna.

Csongrád vármegye: Csanytelek, Csongrád, Kistelek, Sándorfalva, Szeged, Szentés, Tömörkény.

Békés megye: Békés, Békéscsaba, Füzesgyarmat, Gyoma, Gyula, Körösladány, Mezőberény, Nagyszénás, Orosháza, Szarvas, Szeghalom, Tótkomlós, Vésztő.

Jász-Nagy-Kun-Szolnok megye: Árokszállás, Csépa, Dévaványa, Jászberény, Karczag, Kisujszállás, Kunhegyes, Kun-Szt.-Márton, Madaras, Mezőtúr, Szolnok, Tiszaföldvár, Tiszavárkony, Törökszentmiklós.

Hajdu megye: Debreczen, Hajdu-Böszörmény, Kaba, Nádudvar, Püspökladány, Szoboszló.

Szabolcs vármegye: Nyirbátor, Nyiregyháza.

Szatmár vármegye: Nagykároly.

Bihar vármegye: Berettyóújfalú, Komádi, Kötegyán, Margitta, Nagy-Szalonta, Nagyvárad, Szerep.

34. á. Gazolás.

II. Kis Alföld.

Komárom vármegye: Komárom.

Pozsony vármegye: Malaczká, Nagy-Szombat.

III. Dunántúli dombosvidék.

Zala megye: Nagy-Kanizsa.

IV. Északnyugati Felvidék.

Heves megye: Eger.

Gömör megye: Rimaszombat.

Borsod megye: Mezőkövesd.

V. Délkeleti Felvidék.

Torda-Aranyos megye: Torda.

Szeben megye: Nagyszeben.

Nagy-Küküllő megye: Köhalom.

Hunyad megye: Déva.

Krassó-Szörény megye: Birkis, Igazfalva, Rakitova.

VI. Szlavónia.

Szerém megye: India, Opázua, Zimony.

VII. Szerbia.

A ma élő tálasoktól ennyi helynevet gyűjthettem össze. Valamennyi helységet feljegyezni, hova vásárhelyi edényt szállítottak, ma már lehetetlen. De ha tudnánk is minden falu és város nevét, honnan kereskedők, kofák eljöttek Vásárhelyre megrendelni és megvenni az edényeket, a helynévsor még akkor sem volna teljes, mivel a kiskereskedők és kofák nemcsak lakóhelyükön árusítják, hanem faluról-falura hordják s nagy területeket bejárnak, míg eladhatják portékáikat. Ez ellenőrizhetetlen helységnevek is hozzátartoznak a vásárhelyi cserépedények előfordulási helyeinek kimutatásához. Éltes cserepesek egybehangzó állítása szerint pl. Erdélybe sok vásárhelyi edény került, pedig alig egy-két helységnevet tudnak azon az országrészen. Szerbiába is sokat és sokszor szállítottak, de közelebbi helynevet nem ismernek.

Nagy kár, hogy nem jegyezte fel senki sem kezdetben, vagy később is azt, mint lett ismertté a vásárhelyi gölöncesmunka, miként terjedt faluról falura, városról városra, mely úton jutott el egyik vármegyéből a másikba. A ma élő éltesebb tálasok nagy részét elfelejtették azoknak a helységeknek, a hova régebben szállítottak; a kik tudnák, azok valamennyien visszakerültek az agyag közé, melyből életükben dolgoztak, melyet annyira szerettek. Pedig az említett módok és utak tudásával nemcsak a helynévsor szaporodnék, nemcsak a terület nagyobbodna, hanem megérthetnénk sok olyan dolgot, melyet — szemlélve a térképet — rögtön észreveszünk, de a melyet sehogy se tudunk magyarázni.

Az edényszállítás ezelőtt a legmesszebb eső vidékre is kocsin, tengelyen történt. Kocsin szállítják ma is legtöbbször. Egy kocsira 1200 darab folyóedény fér fel. Vonaton 1863 óta szállítanak.¹ Megjegyzendő, hogy vásárhelyi tálas ritkán vitte el, — akkor is csak vásárookra — munkáját, legtöbbször helyébe jöttek a tálasnak edényéért, mely körülmény egymagában is eléggé bizonyítja a vásárhelyi cserépedény kedvelt voltát.

A hogy a díszítés vidékek szerint más színű és alakú, úgy a különböző vidékeken másformájú edényeket kedvelnek. Különösen érezhető ez a nemzetiségi helyeken. A csanádi rácoknak nem kell a nagy edény, tehát az első, füles és második tál, hanem az edény apraja, vagyis a harmadik és porzióstál, tányér és csésze. Az odavaló edénybe tehát az első-, füles- és második tál helyett a harmadik tálból 10 darab, a porziósból 20 darab esik minden százhoz. A rácok nyáron, takaráskor aug. 1-től Kisasszonyig (szept. 8.) jönnek edényért. Falvakban árulják. Inkább cserélik, mint pénzért adják. A németajkiuk meg éppen a nagy edényeket veszik, tehát az első- és füles tálakat.

¹ Öreg Szabó János tálas szerint hajón is szállítottak.

Helyben a cserépedényeket a paraszt nép veszi, használja. Mindenféle edényt vásárol, a mit csak csinál a cserepes. A mesterember inkább a mosogató nagy tálakat, széles- és szűkszajú kantát, zsírosbödönt, lisztesbödönt, bögrét vásárolja. Az úrinép meg kantát, köcsögöt, mosogatótálat. A gyerekek pörsölyt és más játékot. Manapság piacon, vásáron szerzi be mindenki cserépedényeit, ezelőtt a gazdaasszonyok a mesternél vették meg csomósan tojásért, túróért. Pénzzel ritkán fizettek.

Kiss Lajos.

35. á. Tálasok a vásárban.

Dél-Bihar falvai és építkezése.

(Befejező közlemény.)

A pincze legkezdetlegesebb formája a verem, melyet az udvaron ásnak. A későbbi fejlődés folyamán kikövezik és grádicsos gádor vezet le belé. Jobbmódú házaknál a ház alá építik, és pedig többnyire a kamra alá. Az ilyen pincze kőből épül. Lejárata elülről van s a lejáratot többnyire eresz védi. (1—2. á.)

Az 1. sz. ábrán látható pinczén feltűnő, hogy a gádor háromszatú és két haránt fal tartja rajta nyugvó gerendák segítségével a ház egész elülső falát. A ház sík terepen fekszik. Ez az építkezés egy csöppet sem praktikus, mert az elülső fal könnyen megroskadhat. Az egész pinczeépítkezés módja a hegyi építkezésre vezethető vissza, vagyis ez a sík terepen épült ház úgy épült, mintha hegyoldalon volna. A hegyoldalon ugyanis a házakat rendszeren úgy építik, hogy elejük a lejtőre néz. A talaj lejtése miatt azonban elül az alapperendát jó magasan fel kell támasztani kövekkel, hogy a ház alapzata vízszintes legyen. Így aztán a ház alatt egy nagy üreg marad, mely a ház hátulsó fala felé egyre sekélyebb lesz.

Ha pinczét akarnak csinálni ebből az üregből, akkor hátul ki kell ásni legalább is olyan mélyre, mint a milyen magas elül a ház alapperendája a földtől. Egyszerűbb házaknál (lásd 1. közlem. 24. á.) elülről szabadon tátong ez az üreg, s a baromfi, disznó stb. alájahúzódhatik, jobbmódú és magyar házaknál befalazzák

s csak a pinceze előtt hagyják nyitva. A további fejlődés folyamán a pinceüreg egy olyan mély tornácot nyer, a milyen a ház tornácza, ez afféle gádor-tornác, mert lépcsőn kell lefelé menni belé, de külső formája olyan, mint a tornáczé.

A 2. ábrán látható házon szintén eresz védi a pinczét, de itt a gádor-tornác oszlopain nem az egész elülső fal nyugszik, hanem csak a fedélszék. A ház-

1. á. Módosabb magyar ház, alatta pinczével, Kisnyégerfalva.

hoz egy szín is van toldva, melynek teteje a háztetőhöz van applikálva. A magyar házaknál, különösen a jobb módúaknál általánosan elterjedt a zárt tornác, melybe rácsos veréczen lehet bejutni. A tornácz fala többnyire kőből épül, ezelőtt deszkás volt. Virágot nem szoktak a tornáczra rakni, mint Erdélyben.

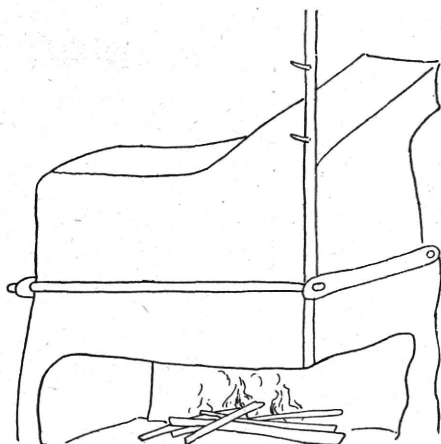

2. á. Módos gazda háza, pinczével és hozzátoldott szinnel, Köröstárkány.

A délbihari ház tűzhelye semmi rokonságban nincs az alföldi házéval, hanem egyenesen erdélyinek mondható. A rokonságot a földrajzi viszonyok azonossága magyarázza meg. Az Alföldön nincs fa, a lakosság szalmával tüzel, azzal fűt. A szalma nagy lánggal ég, tehát a kemenczét is nagyra, tágasra kell építeni. A láng járása miatt, de főként mivel a szalmával való tüzelés sok szemeteléssel jár, a kemenczét nem a szobából fűtik, hanem a konyhából, melynek egész mennyezetét a pendely-kémény alkotja. Ez a kémény szinte elengedhetetlen kelléke a búbos-kemenczének.

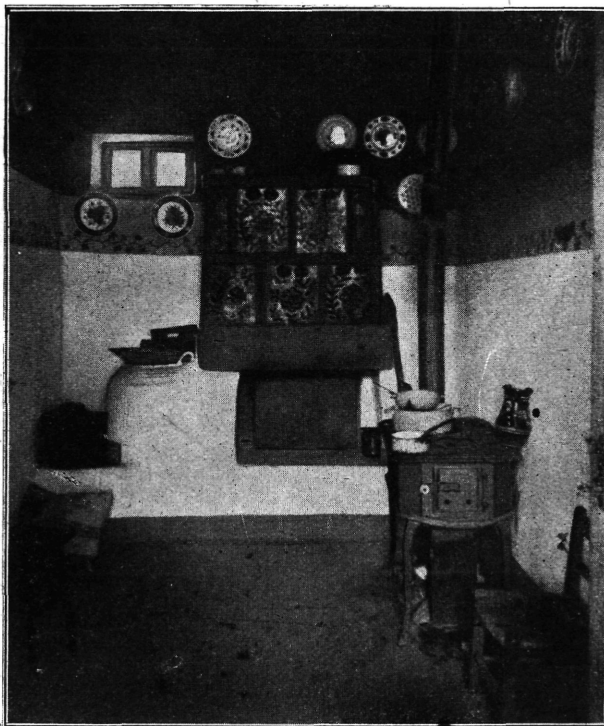
Erdélyben fával fűtenek. A fának kisebb tüzhely kell, mint a szalmának. A fa kisebb lánggal ég és füstjét könnyebben lehet elvezetni, mint a szalmáét. Nem is szükséges a tüzhelyhez kémény, elég ha egy cső a füstöt a padlásra vezeti, onnan aztán lassanként elszáll a tető résein. Az erdélyi tüzhely helyzete a házban nincs is olyan szigorúan megszabva, mint az alföldi háznál.

A délbihari tüzhely legegyszerűbb és legősibb formája a 3. ábrán látható. Ez ma már jobbadán az oláhoknál divik, de még a szegényebb magyar házaknál is feltalálható. Két oldala a földön nyugszik, a másik kettő egy heveder által a szoba gerendájához van kötve s attól függ. Az egész favázú és sövénynyel befont, aztán sárral megtapasztott. Formája egy hosszúkás négyszögű bura, mely a füstöt felfogja és egy csövön átvezeti a konyhába, melynek nincs mennyezete. A füst aztán itt kigomolyog a padlásra.

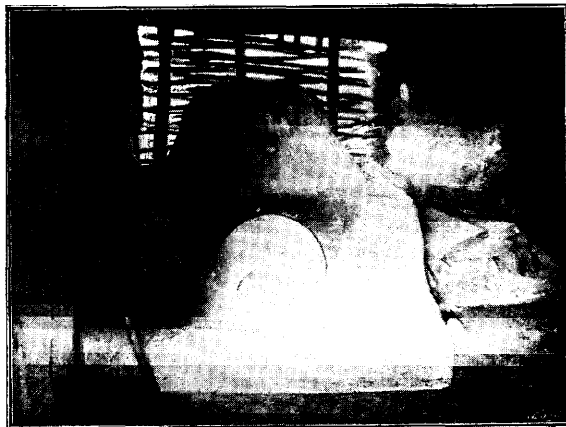
3. á. Tárkánykai oláh tüzhely.

Ha a 4. sz. ábrán látható tüzhelyet nézzük, első tekintetre az előbbítől nagyon elütőnek találjuk. Pedig csak annak egy fejlettebb formája. Itt a tűz-

4. á. Régi cseréptüzhely tisztatlannal, Magyarremete.

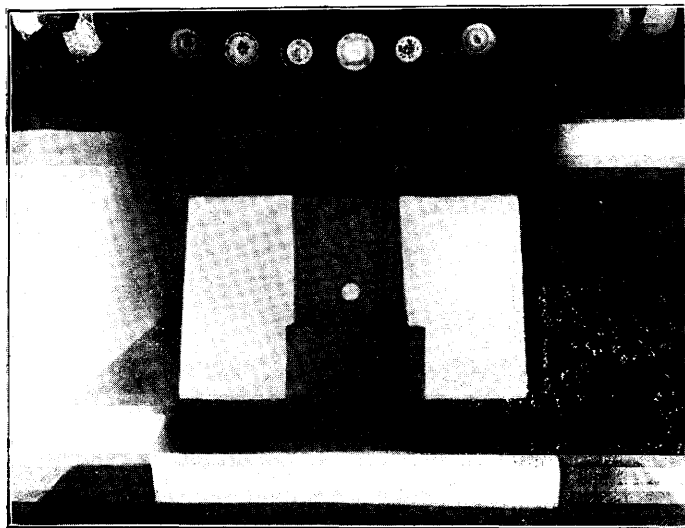
helyet három oldalról veszi körül fal, sőt negyedik oldalról is bezárja a leemelhető ajtó. A tűz nem a földön ég, hanem egy kissé felemelkedő padkán. A füstfogó nem sövényből, hanem cserépből van. A tűzhelyhez hozzá van ragasztva két üstkatlan is. A kályha cserepei virággal czifrázottak, mázasak, rajtuk az 1853.

5. á. Oláh konyha kemenczéje. Körösjánosfalva.

évszám olvasható, de a belényesi piacon található kályhacserepek ma is ezzel a mintával, tehát ugyanezzel az évszámmal készülnek.

Ez a tűzhely azonban — a mellett, hogy az előbbi ősi formából könnyen

6. á. Magyar parasztkonyha kemenczéje, Körösjánosfalva.

levezethető — egyszersmind átmenet a cserépkályhához is, meg a sütőkemenczéhez is. Mellette azonban ott látjuk az öntöttvas takaréktűzhelyet, mely az ősi formákat nagyon szorongatja.

Dél-Biharban, mint általában Erdélyben a sütőkemence a konyhában van,

a főzőtűzhely pedig a szobában. Az Alföldön éppen ellenkezőleg van a dolog. Kivételesen a házon kívül is építik Biharban a sütőkemenczét (1. közlem. 8. á.), még pedig a házhoz ragasztva, vagy teljesen külön. A hol a búza nem terem meg s a nép tengeripuliszkával él, ott a sütőkemence is ritkább.

7. á. Jobbmódú oláh parasztszoba. Vaskóh vidéke.

A sütőkemenczék legrövidebb típusa búbos (5. á.), meszeletlen. Ez a típus az oláhoknál közönséges, -a magyaroknak csak a szegényebb rétege használja. (Az

8. á. Oláh parasztszoba szövőszékkel, Vaskóh vidéke.

ábrán látható sövény a ház hátulsó fala, melyről a tapasz lehullott.) A vaskóhi vashámor közelsége miatt a kemenczék tévője majdnem mindig vashól van. A

kemence szája előtt egy tüzelőpadkát is találunk, melyen főzni is szoktak. A füst a kemence homlokán levő lyukon gomolyog ki. A lyuk sárdugóval elzárható.

A jómódú oláhoknál és a magyaroknál négyszögletes kemence a divat (6. á.). Ezt már be szokták meszelni, sőt szépen ki is festik. A magyaroknál különben

9. á. Primitív csűr, Kisnyégerfalva.

a konyha és kemence a gazdasszony szemefénye és a tisztántartására roppant gondot fordít. A konyha dédelgetése aztán majdnem minden esetben azzal végződik, hogy külön nyári, esetleg nyári-téli konyhát állítanak fel valamelyik mellék-

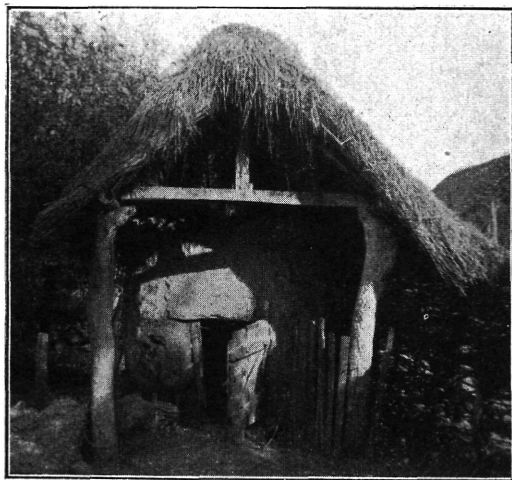

10. á. Egypajtájú csűr, Mérág.

épületben, vagy egyenesen konyhát építenek külön fedél alatt s itt főznek, sőt többnyire itt is tartózkodnak. Így aztán a tulajdonképeni ház csak díszül szolgál s csak nagyobb alkalmakkor teljesíti tulajdonképeni hivatását.

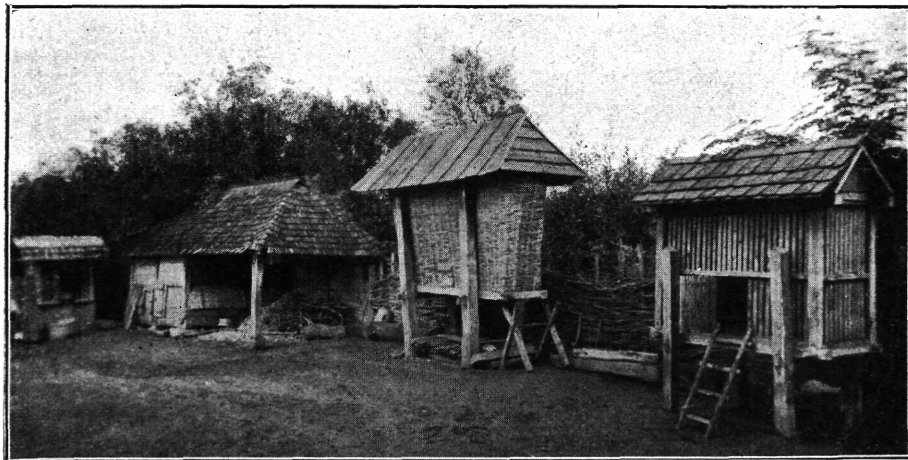
A szoba (7—8. á.) igazi rendeltetését csak a legszegényebb osztálynál szolgálja. Mihelyt több helyiségből áll a lakás, a család elhúzódik a másik szobába, melyet — híven egykori rendeltetéséhez — kamrának hívnak. A szoba aztán mely többnyire az utcza felőli végen van — tiszta vagy vendégszobává alakul

s a család legfeljebb gyönyörködni jár be. A féltettebb holmik és értékek is ebben a szobában állanak. Ilyenek a vég vásznak, eladásra váró pálinka, szappantáblák. Sok helyen a vendégszoba mestergerendáján lógnak az oldalszalonnák,

11. á. Kaptárszerű disznóól egyetlen fatörzsből. Magyarremete.

hogyan a vendég lássa a jómódot. Az ünneplő felsőruhák, különösen a bőrneműek is a falon vagy gerendákon lógnak. Az ágyak magasra vetettek s 2—3 sor duzzadó vánkos van az ágyra felrakva. A vánkosok véggel vannak kifelé s a vánkos-hajvégek horgolt csipkebetétesek, azonkívül színes pántlikából készült csokrokkal

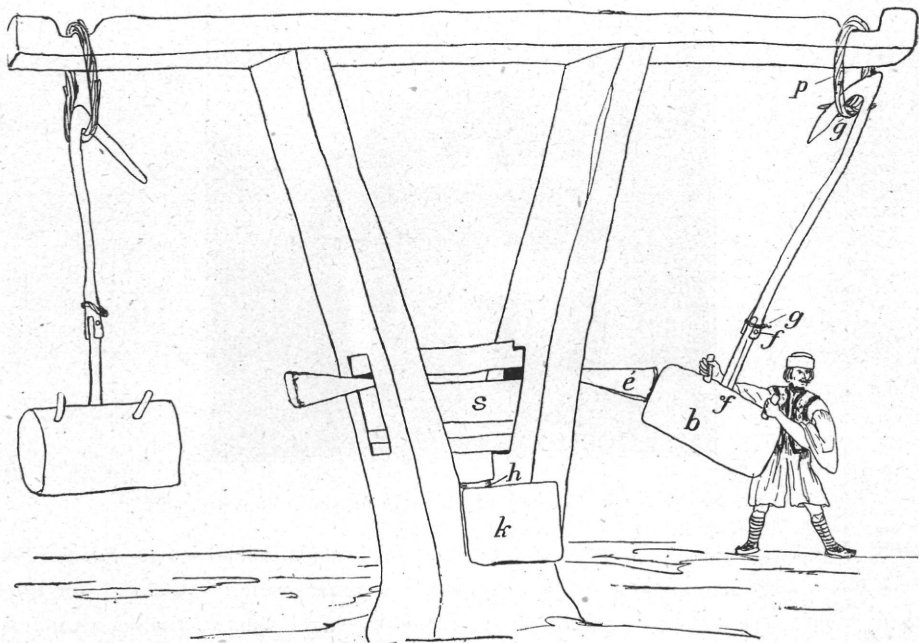
12. á. Magyar ólak, görék. Körösjánosfalva.

diszítottak. Ezek azonban vendégágyak és híjával vannak a legelemibb kényelemnek. Hogy az ágy minél magasabbnak lássék, a nyoszolyát olyan hosszúlábúra csináltatják, hogy még székről is alig lehet rá felmászni. A férfiak többnyire a jószág mellett alusznak a pajtában, a fehérség és gyermekek a kamrában a vaczkokon.

A vaczkok tulajdonképen szintén ágyak, de csak szalmazsákkal, egy-két párnával, esetleg takaróval.

A feketekörösvölgyi magyar ház, sőt többnyire az oláh ház is párhuzamos berendezésű. Vagyis a szobában a bútorok lehetőleg egymással szemben vannak.

13. á. Olajütő. Magyarremete.

Nincs tehát a ház egyik sarkában sarokpad s az asztal nem áll a sarokpadok között, hanem inkább a szoba közepe felé, a ház végső ablaka előtt.

Az oláh szoba szegényesebb a magyarnál, azonban igen sok és szép szőttés kendő teszi díszessé, azonkívül a fal meg van rakva bőven szentképekkel, tányérokkal.

Szegény oláh házakban megtaláljuk az ősi bútorokat. Ezek a mainál alacsonyabbak, az asztal pl. alig magasabb 40 cm.-nél. A székek zsámolyszerűek. Az ágy padokra hányt vaczok. A bútorok festetlen, durván gyalult tölgyfadeszkából készültek és rovátkolt vagy körzővel vájt díszítéssel cifrázottak. Díszítésük hasonlít hombáraink díszítéséhez.

A cifrára, virágosra festett bútorok kivésőben vannak. Inkább a magyarság és a

jómódú oláhság használta. Helyébe az országszerte ismert közönséges bútorok kerültek. A bútorokat Belényesen veszik, de a szegényebb oláh nép még most is maga csinálja.

A kamra tulajdonképeni rendeltetésére csak akkor szolgál, ha az egyetlen

14. á. A vaskóhi hámor a járás régi pecsétjén.

szobát lakják, vagy ha két szoba van. Ha ellenben ez a család rendes otthona, akkor a kamrabeli dolgok kikerülnek a ház tornáczából elrekesztett *kamrókó*-ba, a féltetebb holmik pedig (pl. liszt, szalonna) a tiszta szobába. Kamrókó lehet kettő is a tornácz két végében. Ez is csak a jobbmódú házaknál gyakori. Erdélyben szintén megtaláljuk.

15. á. Belényessonkolyos főtere a ref. templommal.

A házon kívül szokott lenni a nyári konyha, még pedig többnyire a házzal szemközt. Az egyébként jómódú család is rendszeren itt szorong, vagy a konyha mellé épült szobácskában s olyan életet él itt, mint a szegény ember a maga viskójában, legfeljebb a táplálkozása jobb.

Tárkányban a nyári konyha egyúttal pálinkafőzőhely is szokott lenni, azonban vannak nem rendes pálinkafőzőhelyek is a ház vagy udvar különböző pontján.

16. á. Magyar (református) templom, Kisnyégerfalva.

Az erdélyi teleknek rendes tartozéka a csűr, mely Biharban az udvart az utczával szemközti oldalt zárja be, tehát derékszög alatt van a ház vonalára. Az alföldi magyar falvakban nem használatos. A csűr a nagyjószág hajléka, esetleg a kicsépeletlen gabona elraktározóhelye. A Körös völgyén azonban inkább az előbbi célt szolgálja.

A csűr legegyszerűbb formájában (9. á.) egy ólacska, melyhez egy szín is

tartozik. Az ólban van a szarvasmarha, a színben a szekér, eke stb. A csűr ólát pajtának, az ól padlását *pajtahájszi*-nak hívják. A pajtahájszín szénát, csövestengerit szoktak tartani. A csűr színjének (10. á.) ajtaja is van elül-hátul.

A rendes csűr kétpajtájú, vagyis a szín mind két oldalán van egy-egy pajta. Egyik pajtában a tehének, másikban az ökrök vagy lovak vannak. A pajták ajtaja az udvarra nyílik. A jászlak a szín felőli oldalon vannak s ott ajtócskákat találunk, melyen át szénát lehet berakni a jószáig elé. A pajtákból ajtócska nyílik a csűr mögé, melyen a trágyát hányják ki. Az udvar többi részét a kisebb ólak, górék foglalják el.

A régi rengeteg erdők emléke a 11. sz. ábrán látható disznóól. Egyetlen odvas fatörzsből van fűrészelve, mint valami méhkaptár, de azért öt süldő megfér benne. Fejül zsupteteje van. Ezelőtt több is volt ilyen, de ma már alig lehet ilyen látni.

17. á. Körösjánosfalva látképe a ref. temetőből.

A disznóól másik fajtáját, mely tölgyfadeszkákból van összeróva (12. á.), gyakran láthatjuk. Ez a típus az Alföldön is gyakori. De az alföldi disznóólak is itt készülnek a Fekete-Körös völgyén. Innen viszik, jobban mondva vitték az Alföldre is. A górék legegyszerűbb formái a fűzfavesszőből font kasok, ezekben csövestengerit tartanak. A kasok szilárdságát a további fejlődés folyamán 4—6 vagy több gerenda szolgálja. Szegényebb ember szalmával, giz-gazzal fedi be, rendszeresen azonban deszkás. Alája néha tyúk- vagy disznóólat szoktak építeni. Újabban már léczből is építik, az Alföldön meg csak ez a típus használatos. A górétyúkólnak is használják (12. á.).

A házat, csürt és a melléképületeket, ha fából vannak, a törvény is ingóság gyanánt kezeli, tehát a végrehajtó lefoglalhatja, elárvereztetheti s a vevő elviheti. Szokták is kalákában mindenestől elhúzatni a házat, csürt vagy más faépületet, ha nem megfelelő helyen van. A régi feketekörös-völgyi faházaknak olyan hatalmas talapzatuk van, hogy akármerre mozdítják is a házat, az épületben nem esik semmi kár. Az oláh templomokat is szokták így elhúzatni, ha a szükség úgy kívánja.

A régi erdőknek tisztos emlékei az olajütők. Ezeknek egyik érdekes, Erdélyben sok helyen használatos formáját a 13. ábrán láthatjuk. Az olajütő számára egy hatalmas kétágú fatörzset keresnek. Az ág közét kivésik és egy kölyűszerű vályút (*k*) illesztnek be, melynek nyílásába egy fahenger illik be (*h*). A fahenger alá a vályúba pörkölt tökmagot tesznek, aztán a hengert az olajütő két bálványának vájatába dugott fadarabokkal (*s*) leszoritják, majd a fadarabok közé éket (*é*) dugnak, aztán a fűz vesszőből csavart patingon (*p*) függő óriási kalapácsokkal (*b*) elkezdik az ékeket beverni. Az ékek nyomják a fahengert, az meg a pörkölt tök- vagy napraforgómagot.

Ezek felibe az olajütők, felibe mindig épületet emelnek, hogy az idő viszonyosságai ne befolyásolják a munkát.

A Fekete-Körös völgyén sok vizimalmot találunk. A patakalmok többnyire

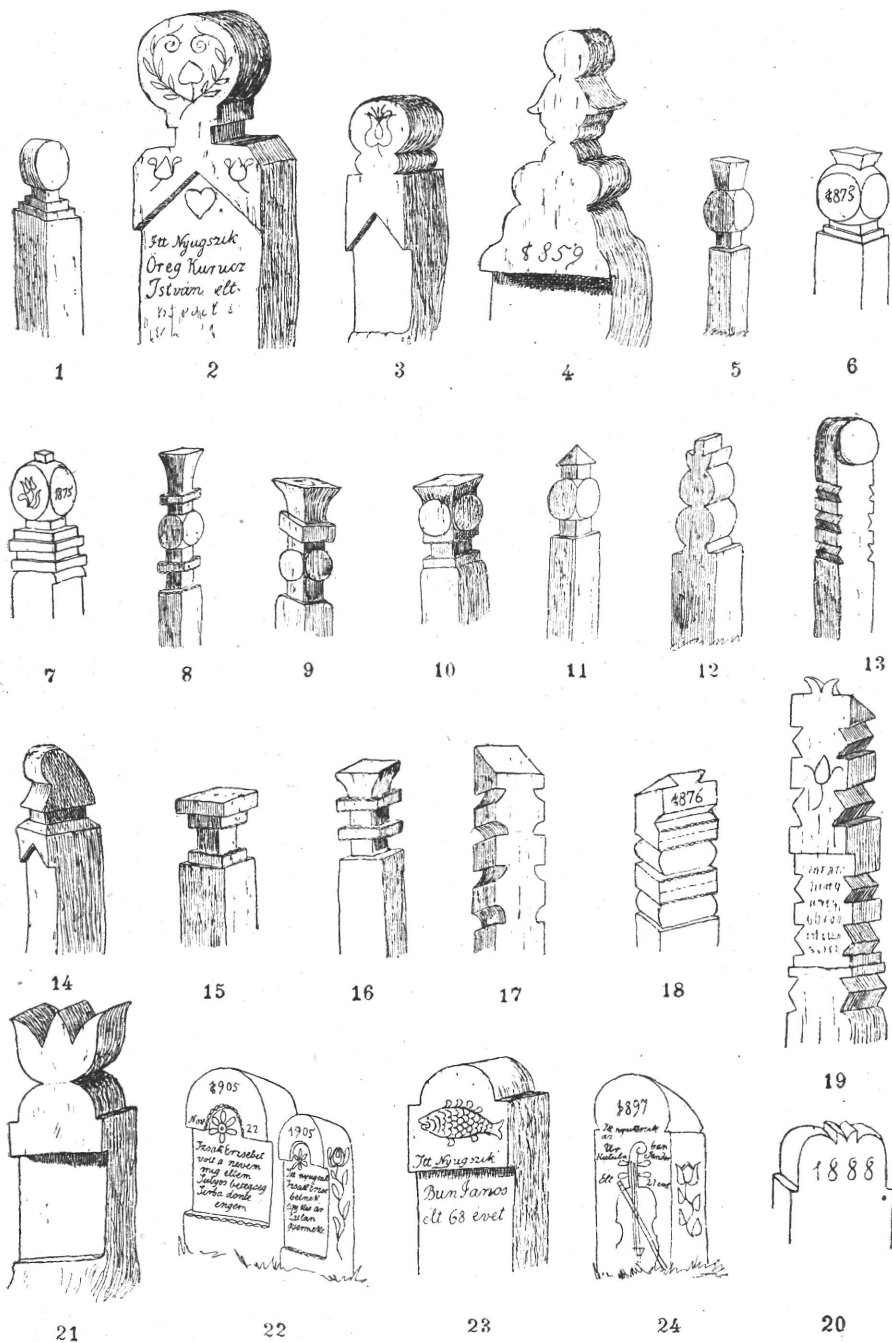
18. á. Református temető, Magyarremete.

felücsapók. A Körös malmi rendszeren alucsapók. Ványoló malmok is található az oláh falukban. Szárazmalmok is vannak ezen a vidéken.

Gyantán van egy száraz(lovas)malom, melynek kereke fordított kúpalakú, vagyis a fogaskerek nem alul van, mint az alföldi szárazmalmoknál, hanem magasan, a ló feje fölött. Ez nem kíván annyi emberáldozatot, mint az alföldi típus. A régi népies vashámorok Vaskóhnál már elpusztultak, de a vaskóhi járás 1745. évi pecsétjén megmaradt az egyik stömp képe. Láthatjuk rajta a fujtatót, a kohót, a hámort, melyet felücsapó vizimalomszerkezet mozgat.¹

A Fekete-Körös völgyén igen sok népi templom van az oláhok kezén, úgy hogy ezek ismertetése egy külön tanulmányt érdemelne. A magyar templomok már kőből épültek, de sok népi érdekesség található még bennök. Akad közöttük még árpádkori is, mint pl. a magyarremetei. Egykorú falfestményei be vannak meszelve, de még meg lehetne tisztítani a mésztől. Tipikus bihari kis magyar templom a sonkolyosi, négy kis fiók-tornyoskával (15. á.). A nyégerfalvi egészen

¹ Orsz. levéltár. Bihar vm. 1770. évi úrbéri táblázatai. Vaskóvidéki községek.

19. á. Fejfák.

picziny leányegyház-templom (16. á.). Mindegyikben találunk népies festményt, faragványt vagy a padokon, vagy a szószéken.

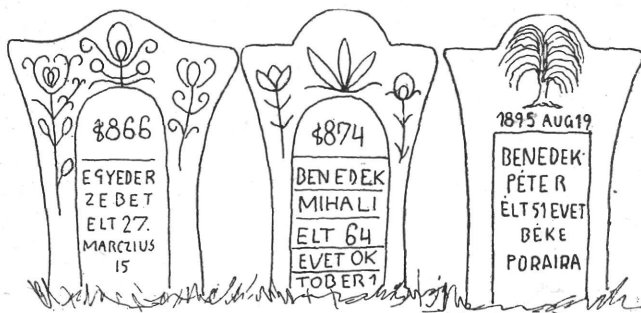
A templommal kapcsolatban megemlékezhetünk a temetőről is. A temetők rendszeren a falu fölötti hegyen vannak (17. á.). A halottakat gyalog szokták kivinni, mert az út rendszeren meredek.

A feketekörösvölgyi magyarság faragóhajlama csak a guzsalyokon és a fejfákon nyilatkozik meg. Ha egy pillantást vetünk a temető képére (17—18. á.), láthatjuk, hogy milyen gazdagok itt a temetők még ma is.

A nagyszalontai fejfavirágzásokat már ismerjük az Értesítő 1913. évfolyamából, ezért mi inkább a feketekörösvölgyi temetők díszeit mutatjuk be.

A kifaragásra, vésésre legszabadabb teret a fejfa enged, ezért főleg a református temetőkben találunk díszes sírfákat. A katolikusok sírkeresztjei általában itt is nagyon egyszerűek, legfeljebb az oláh temetőkben, főleg Vaskóh vidékén találunk nagyobb változatosságot. Az útszéli vagy temetőbeli nagy keresztek azonban Dél-Bihar oláhságánál is felette díszesek. Nemcsak szépen kivésik és kifaragják, hanem élénk színű festékekkel ki is festik.

A feketekörösvölgyi magyarság kopjafát fejfának sohasem használ, sőt a fejfa alakja sem igen egyezik az alföldi magyarságéval. Főleg két típust kedvelnek, egyiket emberformájú típusnak mondhatnók, a másik szabványos forma. A két típus között számos átmenet van. A fejfák típusait a 19. ábrán láthatjuk. Az 1. sz. hengerded fejben végződik, jánosfalvi. A 2. sz. hatalmas méretű tölgyből faragott

20. á. Sirkövek, Köröstárkány.

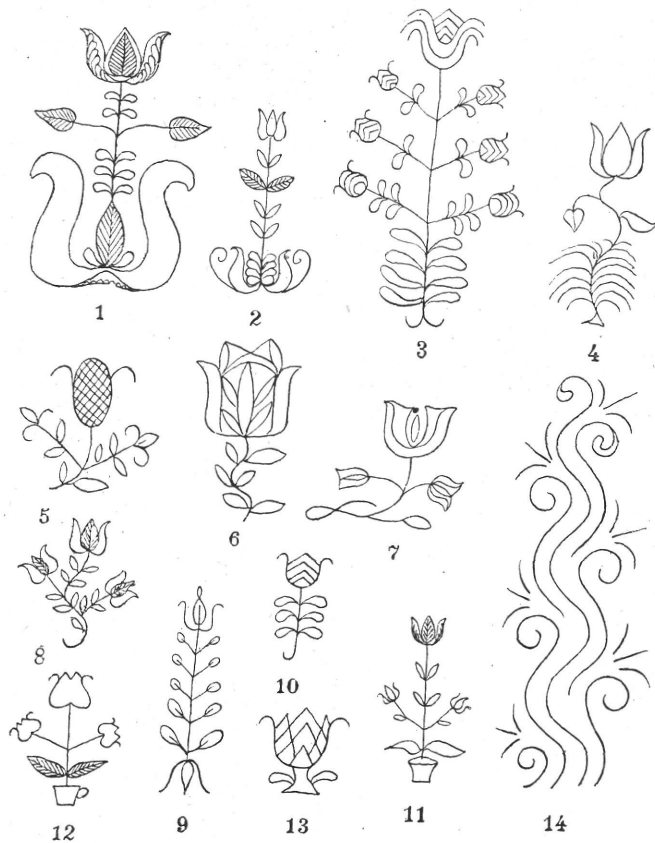
vén fejfa, a homlokán levő leveles ágak mintha a szemet, orrot is ki akarnák fejezni, a fej alatti előrészén mintha két kéz volna, e között pedig a szív. Öreg Kurucz István sírját díszíti e szép fejfa Magyarremetén. A 3. sz. az előbbinek gyöngébb variánsa a jánosfalvi temetőből. A 4. sz. is hatalmas méretű fejfa, nem irtották még ki a remetei rengetegeket, mikor ez készült. A következő 5. sz. egyébként igen kedvelt típus meglepően hasonlít a török turbános sírkövekhez. A 6. sz. hasonló, de zömökebb, mindkettő jánosfalvi. A 7. sz. díszesebb, tulipántos, tárkányi. A 8—9. sz. elnyultabb alak. A 10. sz. szélestetejű. A 11. sz. zárja be a fejes fejfák sorát. A 12. sz. ritkább alak. A 13. sz. a fejes és szabványos fejfák kombinációja. A 8—13. sz. fejfák mind jánosfalviak. A 14. sz. tárkányi fejfa felső vége tökéletes mása a régi tárkányi női főkötőnek, úgy látszik szimbolikus jelentése van. A 15—16. sz. jánosfalvi fejfák egyebütt is elég gyakoriak. A 17—18. sz. fejfák tárkányiak, de máshol is láthatók. A 19. sz. jánosfalvi, a szabványos fejfák között a legdíszesebb.

Az Alföld felé a temetők szegényesebbek. A holtak iránti kegyeletet nem annyira a fejfák díszessége, mint inkább a nagysága fejezi ki. A fejfák ezen a vidéken már inkább sírkőformájúak. A 20. sz. gyantai fejfa is ilyenféle. A 21.

sz. szintén gyantái is sirkőhöz hasonló, de egy hatalmas tulipán koronázza. A 22. sz. tárkányi fejfák szintén sirkőalakúak, némi virágozással.

A következő két fejfa az alatta nyugvó egykori foglalkozását szimbolizálja. Néhai Bun János Gyantán halászatot, Kutula Sándor pedig Tárkányban muzsikált, míg a halál ki nem szólitotta az élők sorából.

A sirkő az oláhoknál elég gyakori, de a magyaroknál régen nem volt valami nagyon kedvelt. Újabbban azonban terjed s főleg az alföldi vidékeken a jobb-

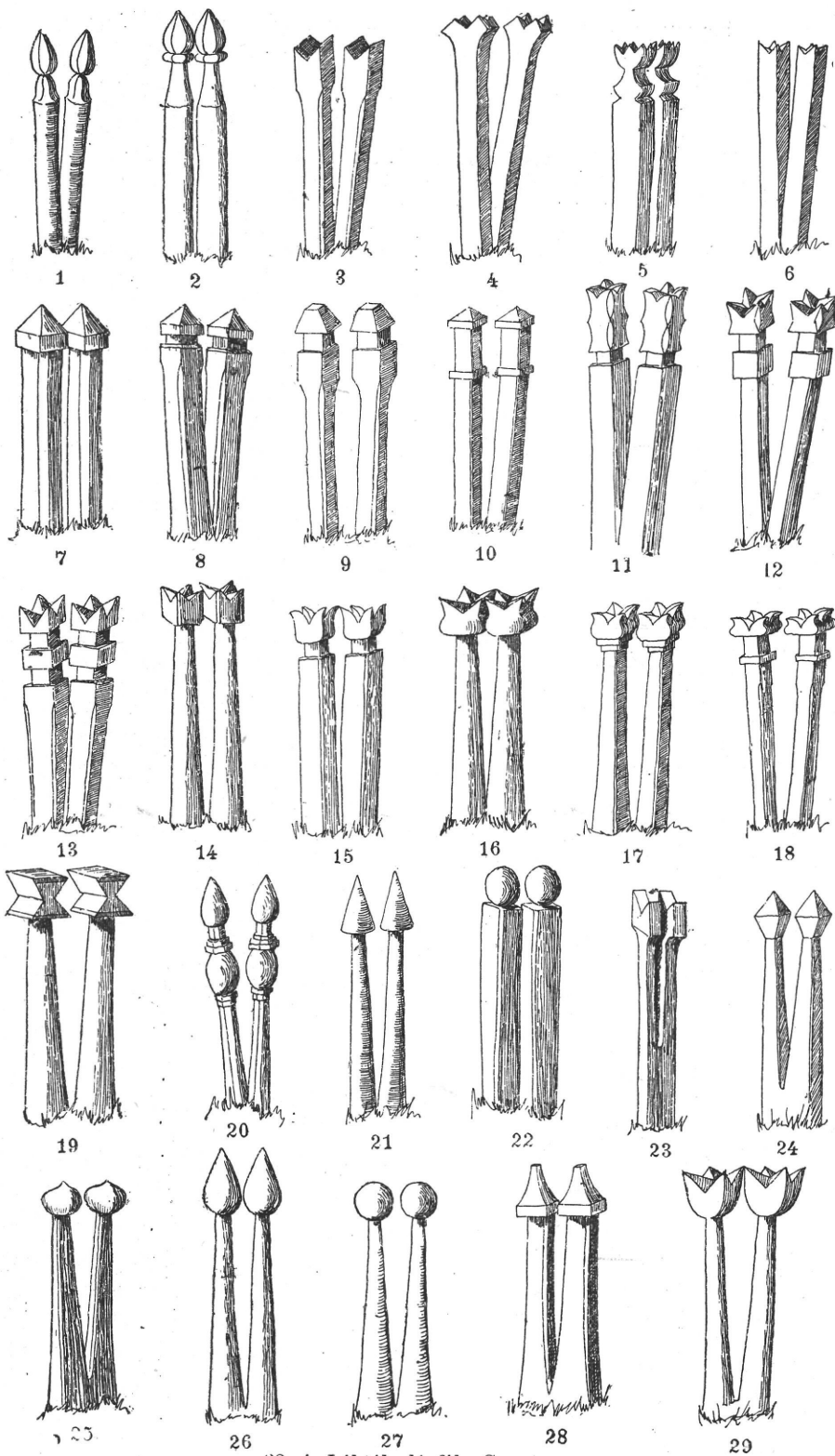

21. á. Fejfavirágok.

módú nép az izléstelen és sablonos gyári márványkövek után kapkod. A 20. sz. ábrán látható három sirkő Tárkány temetőjének egyik sirkertjében látható, közülük a legrégebb a legszebb.

A fejfát a magyar régen igen szépen kivirágozta (21. á.), de az újabb időben már nem nagyon bajlódik vele. Az 1—2. sz. virág régi fejfáról való, a legkedveltebb motívumok, a tulipán és rozmaring izléselesen vannak kombinálva. A 3. sz. újabb, primitívebb. A 4. sz. tulipánban végződő szomorúfüz. Az 5. sz. gránátalmás. A 6. sz. érdekes kompozíciójú tulipán. A 7. sz. igen primitív, s mint a 8—10. sz., ez is újabb eredetű. A 11—12. sz. régebbi, cserépből kinövő tulipánok. A 13. sz. rendkívül primitív tulipán. Az 1—13. sz. virág mind a tár-

22. á. Lábtúlvaló fák. Gyanta.

kányi temető fejfáiról való. A 14. sz. hullámvonalas virágdísz a gyantai temetőből való, hasonló motívumokat az alföldi fejfákon gyakran találunk.

A fejfákon kívül van még a délbihari magyar síroknak egy érdekes disze: a lábtúl való fa. Ez a fa egyebütt is előfordul és nem más, mint az a két bot, melyen a koporsót a sírhoz viszik. E botokat nem szokták hazavinni, hanem a sírba eresztik le a halott lábához, úgy hogy abból 2—3 arasz kintmarad a sír behantolása után is. Legtöbb helyen e fákra semmi művészetet nem pazarolnak, de Gyantán díszesen kifaragják, s míg a fejfákon a népművészet semmiféle formában nem nyilatkozik meg, a lábtúl való fák igen szépen faragottak.

A lábtúl való fa eredetileg két koporsóvivő rúd, melynek végét kifaragják. Később elveszíti tulajdonképeni szerepét, csak dísz lesz belőle. Négyszögletesre, vastagra faragják, úgy hogy akarva sem lehetne rajta koporsót vinni. Később már egy fatörzsből faragják, úgy hogy csak a földből kiálló része kétágú. Ezeket a díszes lábtúl való fákat csak Gyantán figyeltem meg, egyebütt egyszerűek. Magasságuk a föld felett $\frac{1}{2}$ —1 méter közt váltakozik.

Az 1. sz. gömbölyű rúdpár, melynek vége tojásdad gömbben végződik; a 2. sz. is ilyen, csak kissé díszesebb. A 3. sz. négyszögű, tompított élű, végei lefűrészelték. A 4. sz. úgylátszik egy darabból van kettéfűrészelve, felső vége kétfelé ágazó. Az 5. sz. is kettéfűrészeltnek látszik, tulipántos. A 6. sz. négyszögletes, csipkés végű. A 7—10. sz. négyszögletes, tompított élű, mindegyik a gulának különböző kombinációjában végződik. A 11—13. sz. buzogányos és tulipánszerű. A 14—18. már határozottan tulipán akar lenni. A 19. sz. kétoldalt rovátkolt, a 20. sz. egészen kopjafaszerű. A 21. sz. kúpos, a 22. sz. gömbös.

A következők már egy fatörzsből faragottak, tehát már teljesen elveszítették eredeti rendeltetésüket. A 23. sz. egészen primitív. A 24. sz. oktaederhez, a 25—27. gömbhöz, a 28. piramishoz, a 29. tulipánhoz hasonló.

A lábtúl való fákhöz hasonlóan egybeolvasztott ikerfejfát is lehet látni a gyantai temetőben.

Újabban már a fejfák díszítésére sem fektetnek sok gondot, a faragás ezekről is elmarad, éppúgy, mint a házakról. A sírversek azonban érdekesek. Többnyire egészen népi gyártmányok, még leírni is az ő tájnyelvükön szokták, pl.:

„Lőrincz Julianna a sírba leszállak
Édes panyóm¹ közt nyugalmat találak.“
„Antal Ferencz volt a nevem míg éltem,
Súlyos betegségem sírba döntte engem.“

„Itt nyugszik két kis testvér
Az ő lelkök már Istennél
E világot idehagyva
Áldás béke poraikra.“

Dr. Györffy István.

¹ Nagyanyám

Magyar labdajátékok.

(Befejező közlemény.)

12-ik dolog: *A kertből való visszamenés.* Ugyanaz, mint a kertbemenés.

13-ik dolog: *A tűzrakás.* Természetes, hogy akkor még a szabadkérmény alatti magas padka volt ismeretes s így a tűzgyújtás a játzó feje irányában a jobb-kézszel néhány darab fácskának keresztbe való tevése mimelendő s e közben teli szájjal fujunk abban az irányban, mintha gyúló fácskadarabokat fujnánk.

14-ik dolog: *Galuskakeverés.* A labda eldobása után két alsó karunkat egymás ellenében vízirányos helyzetben egymás körül forgatjuk néhányszor s azután kapjuk meg a labdát; ismételjük háromszor.

15-ik dolog: *Az ebédelés.* A játzó háttal fordul a falhoz, azután hátrahajolva, fejét ahhoz támasztja, úgy hogy arca egészen fölfelé legyen s ebben az állásban veti a labdát a falhoz, melyet visszapattanása után úgy kell elfogni, hogy a fej el ne mozduljon a faltól; a szájjal csámesogni kell, vagyis az evést mimelni.

A játék ezzel véget ér. A mint a leírásból észrevehető, a játék czélja ügyesíteni a kezet abban, hogy csak kellő erővel hajítsa a labdát a falhoz, mert a gyöngén hajított labda nem pattan a hajító kezéhez vissza, az erősen hajított pedig túlpattan, mivel pedig a testnek az elfoglalt helyet nem szabad elhagyni, vagy az állást megváltoztatni: a labda leesik a földre, a mire ugyanazt a dolgot újra kell kezdeni, melynek végzése alatt ez történt. Ügyesíti továbbá a játék a szemet annak a megítélésében, hogy mily magasra kell dobni a labdát, hogy annak a falhoz ütődése és visszaesésének ideje alatt a kéz vagy a test más része mimelhesse a végzendő dolgot, mert ha nem tudta a játzó a mimelést elvégezni, a dolgot újra kell kezdeni. Két játzó esetében a játszás — illetve a dologvégzés — jogát a hibázó elveszti. Ügyesíti még e játék a testtartást és megítélésére vezet annak, milyen távolra kell állnia a játzónak, hogy sem közel, sem távol ne álljon a faltól.

E játék gyöngébb gyermekek, főleg lánykák számára való. Különösen való a fővárosi gyermekeknek, kik a lejátszási idő alatt a tornáczon, vagy udvaron egy kis szabad levegőt szívhatnak, a mit nem tennének örömet unalmas tétlenségben, míg így alig várják, hogy engedelmet kapjanak a kintlevésre.

Kettőnél több gyermek nem játszhatja a nélkül, hogy a sokáig várakozó harmadik vagy negyedik ne zsörtölődne, ha pedig a labda hamari elejtése miatt elveszti a játszás folytatására a jogot, akkor az elégedetlenséget plántálja az unalmas várakozás a gyermek keblébe.

Egyszóval, a játék elüzi az egyedüllét unalmát és sarkal a tiszta, jó levegőn való tartózkodásra, a mi a test és tagjai ügyesítése mellett nagy érdem.

II-ik játék.

A suszter. Játszhatja kettő, három, sőt több is. A legjobb labda hozzá a félmennyiségben vett ló- és disznószőrrel tömött, mert ez rugalmas és ütése nem sajog. A játék abból áll, hogy a játzók egy szabadon álló falhoz mennek, melyen nincs sem ablak, sem ajtó és a hol jövő-menő emberek nem zavarják a játékosokat, itt körbe állanak és egyikök elkezd magán — magára mutatva — a versikét mondani, úgy hogy egy-egy ritmust egy személyre mond, a kire t. i. rámutat: „Egyedem,

begyedem, karkantyú, nem vagyok én félnyakú; Isten kovácsa vagyok, Szent Pál lovát patkolom, fényes szeggel szegezem; kin-kan-kon! Péter bácsi, szedd ki, vedd ki! Eredj ki!" A kire a legvégső ritmus esik, az a sorból kiáll. Hogy a versmondónak a ritmus hangsúlyozása egészen önkényére van bízva, az bizonyos. Az is bizonyos, hogy a játszótársak iránti szimpatianak tág tér van hagyva. Úgyesen végezve azonban, ez föl nem tűnik. A következő mondásnál a második áll ki, a harmadiknál a harmadik, végül csak ketten maradnak, t. i. a versmondó és egy másik; a kire ráesik az „Eredj ki!“, az kiáll, és most a kire egyszer sem esett az eredj ki végső szó, az lesz a suszter. Ez a falhoz áll a faltól egy-két lépésnyire, a labdát körülbelül egy ölnyi a falhoz üti, úgy hogy az a feje fölött, rajta túl minél messzebb pattanjon; a többi játzó — kik mögötte állanak — igyekszik a labdát elkapni. A ki a labdát esésközben elkapta, annak abban a helyben kell maradnia és onnan a labdapattantót — a susztert — meg kell ütnie a labdával. Az, a ki a faltól elpattanó labdát nem tudta elkapni, de a labda akár egyik, akár mindkét kezét érintette, és mégis leesett a földre, elveszti jogát a labda elkapásához és a pattantó — a suszter — megütéséhez s ennek helyét kell elfoglalnia; úgy jár az is, a ki elfogja ugyan a labdát, de a falnál álló pattantót — a susztert — meg nem ütötte. A játék fölve, oly erővel ütni a labdát a falhoz, hogy az minél messzebb pattanjon, hogy t. i. a suszter és a labda elfogója közt minél nagyobb legyen a távolság s így a megütés esélye minél kisebb. A suszter helyzete nem a legrózsásabb, kivált ha az ütés kivédésében ügyetlen. A kivédés úgy történik, hogy a labdának a falhoz ütése után a suszter féloldalt áll a többi játszóhoz s minekutána a játék főszabálya az, hogy a labdaelfogónak egy pillanat alatt kell a labda elhajításához, illetve az ütéshez alkalmas állást elfoglalnia és e pillanat multán azonnal, czélozás nélkül a susztert meghajitania, megütnie: ez az ütést hasravecstéssel, hirtelen guggolással, fölgrással és egyúttal a lábának szétvetésével, merev oldalállásban a törzs előre- vagy hátrahajlításával, végül előre- vagy hátraugrással védi ki.

Úgy a suszter megütése, mint az ütés kivédése a legnagyobb ügyesség kifejtésére ad alkalmat. Az ütést kivédőnek egy pillanat alatt ki kell számítania az ütó testállásából, karja fölkapásából, szeme sugarának irányából azt, hogy hol akarja megütni. Ha úgyesen védekezett, akkor a labda fölötte, lábai között, előtte vagy mögötte repült el és a falhozütődés hangjából megítélhető, hogy nagyot ütött volna-e rajta vagy kicsit.

Természetes, hogy a nagy ütés szándékát a játszók hangos nevetéssel kigúnyolják és az illetőt figyelmeztetik arra, hogy ismétlődés esetén a játékból kizárják.

Megtörténik, hogy az ütés kivédésére rosszul védekezik a suszter és csakis ennek következtében érte a labda: akkor a gúnyból ő kap egy jó adagot.

E játékban a test minden része mozog és mivel nem kell hozzá nagy tér, városi gyermekeknek főleg ajánlatos. A test ügyesítésére, hajlékonnyá tevésére, a harag, bosszúállás megzabolozására egyik legalkalmasabb játék lévén: úgy a testi, mint a lelki nevelés tekintetéből általánosan felkarolandó és régi közkedveltségébe visszaállítandó volna.

III-ik játék.

Hármas bekapó. Három játékos kell hozzá. A játék eszközei: egy jó, rugalmas, disznószőrrel tömött labda és egy jó kámpó. Megegyezés szerint a főjátékos: az ütő, a kámpóütő. A másodjátékos a labdafeladó. A harmadik a kapó.

A játék szabályai: Az ütő jobbkezebe fogja a kámpót — a senye a balkezébe — és a labdafeladóval szembe áll, olyan távolra, hogy a legmesszebb nyújtott kámpója ettől körülbelül egy lábnyi távolban előtte süvítsen el, tehát meg ne üthesse. A labdafeladó a labdát kinyújtott jobb- vagy balkezevel függélyes irányban hajtja fel 4—5 lábnyira, hogy az ütő a kámpóval — leginkább a végével — magasra és messze üthesse.

A feladó az ütőt, de leginkább a kapót bosszanthatja, ha rosszul adja fel a labdát; ha t. i. nem függélyes irányban hajtja fel, hanem maga felé irányítja, a mikor az ütő nem éri el a labdát; vagy ha ellenkezőleg az ütő felé hajtja, a mikor az nem a kámpó végével, hanem a közepével, vagy egészen a kéznél a kámpó tövével üti meg a labdát, s ekkor az természetesen nem repül messze; a kapónak pedig a felállása helyéről a labdáig előre kell sietnie, hogy mozgásközben felfoghassa és a feladónak hajthassa. Természetes, hogy a feladónak ilyen bosszantási viszketege a játékból való kizárással büntetődik. Egy harmadik társ ugyanis hamar akad a szomédságban.

Ha a labdafeladó ügyesen adja fel a labdát, úgy t. i., hogy az ütő a kámpó végével érinti azt meg s az ütést úgy irányította, hogy a labda fent repüljön messzire: akkor a kapó könnyen elkaphatja lefelé való szállása közben. Ha sikerül elkapnia, az a kapásból számít *egy*et, ha azután arról a helyről, a hol elkapta, úgy hajtja a feladóhoz a labdát, hogy az helyéből ki nem mozdulva, azt feléje szállása közben elkapja, ez a kapásból számít szintén *egy*et s így már *két kapás* terheli az ütőt. Ha a második kámpóütéskor is sikerül a kapónak elkapnia a még szálló labdát, akkor ez a *harmadik kapás*, mely után az ütő átveszi a kapó szerepét, a feladó ütővé lép elő és a kapó feladóvá.

Ha a kapó a rosszul ütött labdát gurulása közben fogja fel, úgy hogy az mintegy a tenyerébe szalad: akkor is van joga a feladóhoz — arról a helyről — úgy hajtania, hogy az megkaphassa, és ha megkapta, ez is számít *egy kapást*.

A legszolidabb játék, melyet lányok is játszhatnak, nem kell hozzá egyéb, mint egy szabad tér, a hol jó magas és jó hosszú kámpókat lehet ütni. A lányok is megtanulhatják a szép kámpóütést, habár nem is oly magasat és hosszút. A kámpó szó alatt ugyanis nemcsak az ütőfát kell érteni, hanem a labda repülését is. Azért mondják a játékosok, hogy „*úgy-e szép kámpót ütöttem?*“ A szép és jó kámpóütéshez már nagy gyakorlottság szükséges. Az ütőnek rogyott térdel kissé jobbra kell hajolnia és úgy ütnie meg a labdát, hogy az magasra is, messze is repüljön.

A labdafeladót kötelező szabályok minden olyan játéknál érvényesek, melyekben kámpóütés történik. Abban a kámpójátékban természetesen nincs szabály, melyben az ütő a maga kezével feldobott labdát üti el. Ez a sorban a

IV-ik játék

a „Kámpó“.

A kámpóhoz jó nagy tér kell, hogy a felütött labda jó messze repülhessen.

Néhány játzó összeáll és egy közülök kámpót üt. A labdát magamagának ő adja fel. A repülő labdát a többi játzóok mindnyájan el akarják kapni, tehát egy tömeggé verődve futnak oda, a hol számításuk szerint annak le kell esnie. Ha sikerül valamelyiknek esés közben elkapnia, akkor ő megy kámpótütni s az előbbi ütő a kapók közé áll. Ha senkisésem fogta el esés közben a labdát, akkor azt az ütőhöz hajtják, a ki ismét kámpót üt; ütési jogát csak akkor veszíti el, ha esés közben kapta el valaki a labdát.

Abban a tusakodásban, melyet a kapók kifejtének, holmi ártatlan dévaj meg van engedve, pl.: ha valaki már-már elkapja a labdát, akkor a mellette való vagy a mögötte álló megtaszítja az egyik kezét s ekkor a labda leesik. Brutalitás azonban nincs megengedve. Ilyen brutalitás pl., a szerencsés kapónak előre- vagy hátralökése, oldalttaszítása, minek következtében el is eshetik.

Megtörténik, hogy a magasról eső labda függélyesen tart lefelé s a kapó éppen alája áll, s ha nem sikerült elkapnia, akkor az orrára esik s jól megüti magát, vagy a két tenyérből rugalmasságánál fogva kiugrik. Az ekkor támadó nevetést ügyetlensége rovására kell írnia az illetőnek. Sokszor megesik, hogy a játékosok között már ismert ügyetlen is van, az ilyennek szándékosan engedik át az elkapás előnyét, hogy neve thessenek ügyetlensége fölött. Ha azonban sikerült magát az elkapásra begyakorolnia: akkor önérzetesen ő nevet a többiek fölött. A kámpójáték tehát nagyon egyszerű. Mi lányokkal vegyesen játszottuk.

Egymásiránti előzékenységre, udvariasságra ad alkalmat. Ügyesít abban, hogy a labdát a kámpóval úgy üssük meg, miszerint fel is, messze is repülhessen; ügyesít abban, hogy a labda repülése irányából előre kiszámítsuk a leesés helyét. Az ebben jártas játzóok azonnal ama hely felé futnak, míg a nem jártasak tétováznak, és sokszor előbbre futnak vagy sokkal hátrább maradnak a labda leesési helyénél.

A kámpóütés jellemzésére szolgáló kifejezések ezek: föllengős, magas-hosszú, lapos-hosszú. A föllengős ütés az, mikor a labdát úgy üti meg a kámpó, hogy majdnem függélyesen repül föl-föl néha tekintélyes magasra, a mikor igen hegyes szög alatt esik le az ütőhöz közel. A magas-hosszú ütés az, mikor a labda magas és hosszú ívet ír le repülés közben. A lapos-hosszú ütés az, mikor a labda víz-irányosan repül.

A gyakorlott kámpóütő a kapókat szándékosan kifáraszthatja, ha az egyik kámpót föllengősen, a másikat magas-hosszúan üti, mert a föllengős ütés elkapására majdnem egészen hozzája kell szaladniok, míg a magas-hosszúnak elkapására tőle messze rohanniok. A lapos-hosszú ütéssel meg éppen megijesztheti kapóit, mert némelykor a vízirányosan repülő labda meg is üti a kapót, a mennyiben váratlanul és sebesen halad feléje.

V-ik játék.

A kifutó. A labdajátékok fejedelme. Játzhatják szükségből, ha t. i. nincsenek többen, *nyolczan* is, de rendesen tiztől harminczig való csapat.

Ismert ügyességű, egyforma képességű játékosok párba állanak, hogy a játék-

ban ellenfelek legyenek. Két csapatra fognak t. i. oszlani és azért kell két egyforma ügyességű játékosnak párt képeznie, hogy az egyik csapat játékosai ügyességben, képességben a másikeit felül ne mulják.

A mint összeállottak, közakarattal a két legügyesebb, legképzettebb játékost *váltóknak* választják. A váltók a játék rendezői, ők állapítják meg a kámpóútés helyét; kijelölik a kispéczt és a nagypéczt; kiállítják bizonyos megjelölt helyekre a játékosokat; ők állapítják meg, ki lesz a labdafeladó.

A váltóknak joguk van 6—10 kámpóútéshez, melyekből az ügyesebb kámpóútőjátékosokra átruházhatnak tetszés szerint bizonyos számú kámpóútést. A többi játékosoknak csak egy kámpóútéshez van joguk.

A mint a váltókat megválasztották, ezek egyike előveszi a *lökőpénzt*, a *forgópénzt*, melyen megállapítják a jeleket, a pénz minősége szerint. Az egyik oldal ugyanis lehet a *kép*, *korona*, *sas*, a másik oldal *írás*, *krajczár*, *koszorú*, *czímer*. A kép a király arcképe; a máriásokon a Szentszűz képe; a korona a két angyaltól tartott magyar korona, vagy más korona; a sas, az egyfejű lengyel, vagy kétféjű osztrák, muszka sas; írás a pénz értéke; a krajczár szintén az; a koszorú, ha a pénz értéke koszorúba van foglalva; a czímer a verető fejedelem vagy ország stb. czimere.

A jelek megállapítása után az egyik váltó a pénzt úgy veszi hüvelyk-, mutató- és középujja közé, hogy azok a pénz élet fogják; a mikor egyik lapja a tenyér felé van fordulva: ez az alsólap, a másik lapja ellenkezőleg: ez a felsőlap. Mivel pedig akármilyen magasra lökik a pénzt, úgy hogy az felfelé és lefelé való útjában forogjon, mindig az az oldala fog felülmaradni, mely az ellökés pillanatában volt felül: szokás a pénzt az ujjakkal forgatni és a czombhoz szorítani, hogy a felsőlapot ne lássa a másik *váltó*, a ki a felülmaradó lapot akkor tartozik megnevezni, mikor a pénz még felfelé repül, vagy a mikor elérte a legnagyobb magasságot. Az egyik *váltó* tehát úgy löki fel a pénzt, hogy az úgy forogjon, miszerint forgás közben a lapok egymást váltsák, a másik *váltó* megnevezi a pénz ama lapját, mely felül fog maradni; ha eltalálta, akkor neki van joga a párban álló játékosok közül azt választani, a ki neki tetszik, ha nem találta el a felülmaradt lapot, akkor a pénzdobó választ. Mikor a párban állott játékosok már így két pártra oszlottak, akkor a másik *váltó* veszi át a pénzt és ő löki fel, az előbbi pénzlökő pedig lesz a leeső pénz felsőlapjának a megnevezője. Ez a dobás a kinnlevés- és bennlevésért történik. Szójátékból „benn leves, kinn leves“-nek is szokták mondani.

Ha a megnevező eltalálta a felsőlapot, akkor ő és az ő csapata marad bent, ha nem találta el, akkor ő és csapata rekedtek kint.

Az általános ismertetésben leírt *kámpó-markolás* szerint is szokták a bentlevés és kintlevés jogát megállapítani.

A bentlevők élvezik a játék előnyét, mely abból áll, hogy kámpót ütnek és a kispécztől a nagypéczéig és onnan vissza szaladnak.

Mivel a kifutót nagy téren, egyenletes felületű talajon lehet kényelmesen játszani, a hol futás közben nem botlik meg a futó, az ütés helyét és a péczt meg a kámpókkal húzott vonalak jelzik.

E vonalakat úgyszokták rajzolni, hogy a leghoszabb kámpónak egyik végét a földhöz nyomja egy játékos s a másik végét két kézzel, karjai hosszúságához mérten,

45—50° szög alatt emelve erősen tartja, a másik játékos a kámpót a közepén szintén mind a két kezével átmarkolva nekidől s előrelépked, míg az előbbi hátrafelé megy abban az irányban, a melyben a vonalnak húzódnia kell.

Az ütő (kámpótütő) helyet egy hosszabb vonás választja el a kapóhelytől.

Az ütőhely vonala előtt mindig a jobboldalon, vagyis ott, a hol a labdafeladó áll, két lépésre húznak egy vagy két öl hosszú vonalat, ez a kispécze. A kispécztől — a megegyezés szerint — 50—100 lépés távolságra, a kispécze vonalával párhuzamosan húznak egy másik vonalat, ez a nagypécze. Szokták a péczeket karókkal is jelezni, melyeket hegyes végökkel leütnek.

A bentlevők, vagyis az ütők és szaladók jogai és kötelességei:

A játékosok mindenkének van joga egy kámpót ütni és nem többet, tekintet nélkül arra, hogy érte-e a kámpó a labdát vagy sem.

A mint az első ütő kiütötte a maga kámpóját, a kispéczéhez áll és várja, hogy a második ütő üt-e föllengős, vagy magas-hosszú kámpót, észlelés után és az ütés hangjából megítéli az ütés milyenségét, és ha ez kedvező, akkor usgyé! vedd el magad! a kispécztől szalad a nagypéczéig; a harmadik ütő ütésekor, ha az szintén kedvező, az első ütő a nagypécztől szalad vissza a kispéczéig, a második ütő a kispécztől a nagypéczéig. Kedvező kámpóütések esetében így folyik a játék. Egyik kiszalad, a másik beszalad. Megtörténik azonban, hogy a labdafeladó csalafintasága miatt egy ütő sem üt kámpót és akkor az egész csapat bentreked a kispéczenél mindaddig, mígnem a *váltó* üt, a kit azért neveznek *váltónak*, mert kámpóütésével *kiváltja*, *beváltja*, *megváltja* csapatát a veszteségtől. Ha t. i. a csapatból még a váltó ütésekor sem szaladt ki senki a nagypéczéig és onnan vissza, akkor a bentlevők elvesztik kámpóütési jogukat. Ez ugyan ritkán történik, mert a *váltónak* az ellenfélből t. i. a kintlevőkből választott labdafeladó csalafintaságát szabad megjavítani és visszautasítani; feladatja a labdát egymásután mindaddig, míg a jó kámpóütéshez kedvezően nem adja az fel.

A labdafeladó ugyanis, hogy megghiusítsa a jó kámpóütést, kinyújtott jobbkarjával, jobban mondvá markával visszarántja felhajtás közben a labdát magafelé, a mikor az ütő nem éri el a kámpóval; máskor meg úgy dobja fel a labdát, hogy az sebesen forog, a mikor a kámpó ütése oly irányba hajtja a labdát, hogy az rendesen pár lépésre az ütő előtt a földre esik; ismét máskor az ütő felé hajtja a labdát, a mikor a kámpó kéznél levő részével, olykor karjával üti el a labdát, a mikor természetesen ismét nem repül messze a labda; ismét máskor úgy adja fel a labdát, hogy az ütő előtt annak baloldalán egy méter távolra száll fel, a mikor a kámpó ismét nem éri el.

Mindezen csalafintaságokat a nem váltók nem javíthatják, mert csak az ütésekor veszik észre, és mivel csak egy ütéshez van joguk, kénytelen-kelletlen leteszik a kámpót és a kispéczéhez állanak.

A *váltónak* joga lévén a rossz labdafeladást megjavítani, úgy tesz, mintha kiütné az ütést, de a feladás pillanatában leereszti a kámpót és így tesz mindaddig, míg csak a kifáradt feladó függélyes irányban nem adja a labdát a kámpóütés alá.

A *váltó* is előveheti azonban a csalafintaságokat, melyeket kámpóütési tudományával fejt ki. Úgy áll, hogy a feladó és a kintlevők azt gondolják, miszerint

egy magas-hosszú ütést csinál, de ütés közben úgy fordítja meg karját, hogy egy föllengőset üt, még pedig olyat, hogy a labda éppen a feladó és öközötte majdnem függélyesen repül föl-föl magasra; máskor meg levágja a földre, úgy hogy a labda visszaugrik s a feladó esütő feje fölött elrepülve, az ütőhely mögött esik le; ilyen ütés következtében megtörténik az is, hogy a labda a földön — fáradt (rég)i ágyúgolyó módjára — ugrálva gurul előre, de éppen olyan irányban, a melyben a kintlevők közül senkisésem áll, hogy azt elfoghatná; sokszor úgy üti meg a váltó a labdát, hogy csak érinti — *cseszi* — a kámpó, úgy hogy a labdafeladónak kell utána szaladnia előre, oldalt, vagy hátra, hogy azt elfoghassa; magas-hosszú ütéskor és magas-föllengős ütéskor szabályosan üt a *váltó*. Akár szabályosan, akár csalafúntasággal üt a váltó, a csapat közül legalább kettőnek meg kell futniok a pécék közötti tért az alatt az idő alatt, míg a váltó a megállapított ütéseket kiüti, mert ha ő a saját ütése alkalmával ki is tud szaladni a nagypéczéig, ritkán szaladhat vissza is, az ütőhelyre; ezt csak akkor teheti, ha a labda nincs az ellenfél t. i. a kintlevők kezében; ha pedig a megütés veszedelme fenyegeti, akkor neki is várnia kell addig, míg a pécéket befutott többi játékosok közül valaki nem üt szép kámpót. Ha a váltó nem ütötte ki megszabott számú ütéseit, akkor a már ismét bentlevő többi játékosokra tetszés szerint egyre, sőt többre átruházhatja egy, két, három ütési jogát, a mikor az ilyen kedvezményezett a maga ütési jogánál fogva egygyel többet üt, mint a mennyit ráhagyott a váltó.

Összegezve a bentlevők jogainak és kötelességeinek szabályait, ezek a következők:

I. A játszótársak joga egy kámpót ütni, mely után a kispécztől a nagypéczéig és vissza kell szaladniok.

A szaladás egyenesirányú legyen mindig; kigyózó vonalban futni nem szabad.

A futást minden kámpótütött játékos akkor kezdi és végzi, a mikor az neki tetszik. Futhat tehát akkor, a mikor kámpóütés következtében a labda fönn száll, vagy a földön gurul. A vakmerőbbek futnak akkor is, mikor a labdafeladó kiereszti a kezéből a kámpót ütő elé s akár megüti ez a labdát, akár nem, a zűrzavarban, mely beáll, a feladó buzgólkodása daczára, míg kezébe jut a labda, a szaladó már rendszeren a nagypéczenél neveti az eredménytelen kapkodást. A zűrzavar ilyenkor abból áll, hogy a kintlevők a labdát kérik, hogy a futót megüthessék, a bentlevők pedig a szaladót siettetik, nógatják. Ha sikerül a kiszaladás, a bentlevők örülnek, a kintlevők bosszankodnak, és annál nagyobb vigyázattal lesik a labda leesését, gurulását.

A nagypécztől a kispéczéig visszafutott ütőnek a váltó engedelmével szabad a váltó kámpóütése előtt újra ütni, de erre az engedelmet a váltó ritkán adja meg, mert az ilyen befutott játékos ütésére, illetve arra az időre, míg annak ütésétől a labda a levegőben vagy a földön van és nincs az ellenfél kezében, a váltónak is szüksége lehet a ki- vagy beszaladásra.

II. A váltó joga a megállapított számú ütéseket — rendszeren hatot, nyolczat — megtenni, melyekből — a mint már említém — tetszésszerinti számút ruházhat át más játékosra. Neki is kell futni a nagypéczéig és vissza. Ha a nagypécztől nem tudott visszafutni addig, míg a többi játékos a kámpóütésekből ki nem fogyott: a bentlevő csapat a játékot elvesztette, és ki kell vonulnia a kintlevők helyére, míg a kintlevők bevonulnak és ők lesznek az ütők és futók.

III. A bentlevők elvesztik a játékot, illetve a kámpóütés és kifutás jogát és a kintlevők helyét kell elfoglalniok, ha a két pécze között a kintlevők közül akár-melyik a kézbekerített labdával megüti a ki- vagy befutót; a péczéken túl a meg-ütés nem érvényes.

A futónak a megütést kikerülni, kivédeni meg van engedve minden fortély, t. i. hasravetődés, felugrás és a lábak szétvetése, megállás és jobbra- vagy balra-ugrás, avagy csak hajlás, hirtelen leguggolás.

A futónak a két pécze közötti megütésére nézve nem okvetlenül szükséges az, hogy a labda úgy találja, miszerint az ütés hallható is legyen, mert elég, ha csak érintette — cseszte — is; sőt az is érvényes, ha lebegő ruháját érintette a labda.

Játszszak a kifutót úgy is, hogy ha a kámpóütés következtében kirepült labdát leesésekor a levegőben — akár fél-, akár két marokba fogva — háromszor megkapják a kintlevők: akkor a bentlevők szintén elvesztik kámpóütési jogukat és ki kell vonulniok, míg a kintlevők nagy hahotával elfoglalják helyüket.

NB. Félmarok, félkéz kifejezés akkor használatos, ha az egyik — rendszeren a jobb — kézzel csinál valamit a magyar ember. Pl. félkézzel fogja a fejszét, fűrészt. Félkezű az, a kinek egykeze van; féllábú az egylábás; félszemű, félfülű, félesipőjű.

A kintlevők jogai:

I. Megválasztják azt, a ki a kámpótütőknek — a bentlevőknek — a labdát a kámpó elé fellöki, feladja. Ez rendszeren a legügyesebben hajló, guggoló, szaladó, *hajító* és a legszemfülesebb a csapatban, sőt, a mint fentebb már említém, a legnagyobb csalafinta a labdafeladás művészetében.

A labdafeladónak kötelessége a labdát a lehető leghamarább kézhez kapartania, ha ez a földön közelében a van, hogy pedig a szaladót a két pécze között a kintlevők megüthessék: vagy a hozzá legközelebb álló saját váltójának dobja, vagy annak a csapatbeli társának, a ki a ki- vagy beszaladóhoz legközelebb áll. Ilyenkor a gyorsaság mellett a helyzet átnézete, fölismerése és biztos hajítás is szükséges.

A labdafeladónak nincs joga a szaladó ellenfelet a labdával megütni, s ha ennek ellenére — bár a két pécze között — tenné is azt, ez arra nézve nem érvényes, hogy a kintlevő csapat a bentlevőt felváltsa.

II. A váltónak joga van a csapat mindenikét odaállítani labdafogónak és hajítónak, a hová neki tetszik. A kiállítás rendszeren úgy történik, hogy a péczék közötti meghatározott egyenes úthoz közel azokat állítja, a kik jól tudnak labdát kapni és czelezni; ezen út irányától balra és a nagypéczét is túlhaladt távolságokra azokat állítja, a kik ügyesen tudnak hajítani.

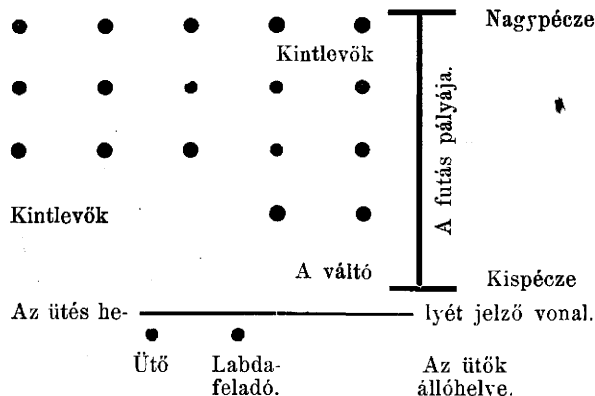
A felállítás az ütőhelyről tekintve egy balra terülő legyezőalakban történik. A péczék közötti egyenes út irányában egymás mögött két-három öl távolban 4–5 játzó áll, ezek elsője, az ütőkhöz legközelebb, rendszeren a váltó. A váltó mögött, de annak a jobbkeze felé V alakban áll a többi játékos.

A felállított csapat egyesei helyüket el nem hagyhatják s csak abban az esetben tehetik ezt, ha a labda valamelyikükhöz közel, pár lépésnyire látszik leesni, vagy ha az már a földön gurul. A leeső labdát felfoghatja kapással bármelyik, a földön gurulót úgy szokás elfogni, hogy a gurulás irányában összetett lábbal eléje állunk s a mikor lábainkhoz ütődik, elfogjuk.

A labda elfogása esetén a futási pályához legközelebb álló társnak kell azt dobni, hogy ez azután a futót vagy a futók közül valamelyiket megüthesse.

A játékhoz való felállásnak rajza ez:

A kifutó a legracionálisabb labdajáték. Nem egyéb, mint versenyzés a kámpóütés jogáért. Ebben a játékban tűnik ki az a sok szép testi és lelki tulajdonság, melyeknek az életben az ember a legtöbb hasznát veszi. Ez a játék oltja bele a csiráját e testi és lelki tulajdonságoknak és növeli meg a gyermekifjában. Legnagyobb nevelőhatása az, hogy abban a kamaszkorban foglalja le a maga részére egész gondolkozását, minden vágyát az ifjúnak, a mikor a tunyában már a nemi ösztönök kezdenek fészkelődni. A labdajátékban kitűnni vágyó nem ér rá titkos gondolatokkal foglalkozni. Megteszi, elvégzi köteles dolgát, még pedig jól, rendesen, természetesen azért, hogy annál több szabad időt nyerjen a labdajátékra. A mint aztán magára maradván is a játék és az abban való kitűnhetés vágya foglalja el egész valóját, a hasonlóan érző társak társasága nem ront rajta, sőt növeli, tüzezi akár a dicséret, akár a szelid barátsággal nyújtott kifogás, ösztökélés.

A testi nevelés tekintetéből fontos a kifutó azért, mert az ügyesség legnagyobb fokára képesíti az odaadással játszózt.

A fürgeségnek a test minden állásában való szükségessége, a tagoknak mindenféle irányban való igénybevétele oly edző hatású, hogy az izomfejlesztésnek, erősítésnek s ezáltal a munkabírásnak és kitartásnak nincs más olyan eszköze, melyet az ifjú szándékosan és természetesen olyan kedvvel használna, gyakorolna, mint a labdajátékokat és azok között a kifutót.

Lelki nevelés tekintetéből fontos a kifutó azért, mert a szemmértékkel és az izomerő kiszámításával az *ítélőtehetséget* fejleszti ki, még pedig a gyors *ítélőtehetséget*. Az akaratot erőssé, kitartóvá teszi. Alkotmányosságához szoktat, a felebbvaló becsülését a lélekbe oltja, a függést, az engedelmességet gyakoroltatja; igaz, hogy az önbecsérzetet, a hiúságot, a ravaszságot is legyezi, de hát ezek is olyan tulajdonságok, a melyekből valami — olykor sok — szintén kell az életben. Egyszóval, egyénileg és társadalmilag nevel a kifutó.

A labdajátékok általános jellemzésekor talán elmondtam már mindezeket, de nem tartom fölöslegesnek újra meg újra ismételve nevelőhatásukat lelkem mélyéből, meggyőződésem, illetve saját magamon vett tapasztalásom folytán ajánlani úgy a nevelőknek, mint az ifjúságnak.

VI. játék : a Négyes kótya.

A kámpós játékok között a kótya-játékok talán a legszebbek. Nem olyan izgatók, mint a kifutó, de a fürgeséget szintén nagymértékben veszik igénybe. Lányok is játszották az én gyermekkoromban, sőt velünk, fiúkkal vegyesen. Egy fiú és egy lány, egy pár. Így párosan játszva nagy nevelő hatása volt a kótyáknak.

A játszótársak száma szerint van: 4-es kótya, 6-os kótya és 8-as kótya. A 4-es kótyához kell két kámpó, egy labda és két földbe vájt gödörke; e gödröcskék csak olyan nagyok, hogy a labda félig megy beléjük. Ha lágú volt a talaj, akkor egyik lábunk sarkát a földhöz nyomtuk s egyszer-kétszer ezen a sarkon körülperdültünk, a mikor a sarok nyoma éppen elegendő mélyedést vájt a földbe. Ha kemény volt a föld, akkor a kámpó egyik végének ugyanazon a helyen a földhöz való ütögetésével csináltunk lyukakat. A 6-os kótyához 4 kámpó és 4 gödörke kell. A 8-as kótyához szintén 4 kámpó és 4 gödörke.

A kótyáknál az előnyösebb játékosok azok, akik a kámpóval a labdát elüthetik. Az alsóbb rangú játékosok, akik a labdát hajtják.

A játék lefolyása ez: I. Meghatározzák a földbe vájandó gödröcskék távolságát. E gödröcskének a játékban *lyuk* a nevük. Ezután megcsinálják a lyukakat úgy, hogy egy egyenes vonalba essenek. II. Megválasztják az együtt játszókat. Ezt a sors dönti el a kámpórúgás által, melyet az általános ismertetésben már leírtam. A lányok nem rúgnak kámpót, hanem párba állanak és a fiúk forgó pénz feldobásával választják meg a lányok közül a párjukat. Egy fiúval egy lány a páros, úgy hogy egy fiú egy lánnyal játszik mindig és nem külön a fiúk, külön a lányok. Forgó pénz feldobásával vagy *markolással* határozzák meg ilyenkor azt is, kik lesznek először a kámpósok, vagyis ütők és kik a labdahajítók.

Ha csupán fiúk játszanak, akkor a kámpórúgás az irányadó mindenben. Aki legtovább rúgta a kámpót, az lesz a kámpós, utána a következő és úgy tovább; az a kettő, vagy az a négy, a kiknek a kámpójuk az *elrúgóhelytől* legközelebb estek le, labdahajítók maradnak. III. A kámpósok kézbe veszik a kámpójukat és úgy állanak egymással szemben, egyik az egyik lyuk, másik a másik lyuk mellé, hogy az jobbra essék tőlük és oly távolságra attól, hogy a kámpó vége a közepét elérje. A kámpónak ugyanis mindig a lyukban kell lennie és csak akkor veszi ki a játékos, mikor a szemben álló hajító a labdát feléje hajtja, melyet így repülése közben kell a kámpóval elütnie és az ütés után a szemben álló kámpóssal a kámpók végeit összeütnie, játéknyelven: *csentéznie* és azután ismét a lyukhoz állania úgy, hogy a kámpó vége a lyukban legyen elhelyezve. A kámpóütés után a csentézésnek gyorsan kell történnie, mert ha ezen idő alatt a labdahajítók valamelyike kézhez kaparította a labdát és valamelyik lyukba bele-tette, akkor a labdaadók lesznek kámpósok, ezek pedig labdaadók.

Ha az ütők nem tudtak csentézni azalatt az idő alatt, míg a labda nem volt az egyik hajítónál, aki veszedelmes közelben áll az egyik ütő lyukához, akkor *egérutat* engednek a hajítók az ütőknek. Az egérút abban áll, hogy az az ütő, a ki mellett a labdahajító a labdát kézben fogja: a jobb lába hegyét a lyukba mélyesztve olyan állást csinál, mint tornászás közben a *rohamlépésnél*, a

mikor t. i. a bal láb egy lépéssel előre lép, mindazonáltal úgy, hogy az alsó lábszár a lábfej fölött függélyes helyzetben legyen, — ez azért szükséges, hogy a törzset a térd előrenyomásával előre, hátrahúzásával hátra igazíthassa vagyis, hogy a törzset a térd mozgása szerint előre és hátra lóbálhassa; az alsó lábszár egy pillanat alatt való helyes elhelyezésével egyidejűleg a jobb kézbe fogott kámpót annyira előrenyújtja az előrenyomott törzsszel együtt, a mennyire tudja; az átellenben levő ütő ilyenkor elhagyja a helyét és a kámpót a labdaelütésre készen tartva, óvatosan lépked előre, hogy a másik ütőnek előrenyújtott kámpója végét megüthesse, megérinthesse az ő kámpója végével, vagyis csentézhessen. Ez a játék kritikus pillanata, mert annak a labdahajítónak, a ki a labdát a kezében fogja, háromfelé kell figyelni: először arra, hogy a mellette álló ütő lábfeje nem mozdult-e ki a lyukból, ilyen esetben ugyanis villámgyorsan helyezheti abba a labdát s az ütők elvesztik jogaikat; megjegyzendő, hogy ez az eset csak akkor érvényes, ha a labdaütő lábhegye a lyukon kívül van, más esetben nem; a labdahajítónak másodsor arra kell figyelnie, hogy az átellenben álló társának úgy hajítsa át a labdát, hogy a másik, előre lépkedő ütő a kámpóval el ne érje, meg ne üthesse, mert ha ez történik, akkor a csentézésre időt nyertek az ütők; harmadszor jól ki kell számítania azt az erőt, melyet a hajításra felhasznál, hogy a labda úgy essék a társa kezébe, miszerint az megkapva azt, pillanat alatt a csentézésre indult ütő lyukába helyezhesse, míg ez t. i. visszatehetné abba a kámpóját.

IV. Bármilyen okból veszi ki az ütő kámpója végét a lyukból, vagy hagyja ott a helyét, azt kell mondania: „Só a lyukamba!“ Ha t. i. ezt mondja, akkor nem szabad az ellenfélnek a labdát a lyukába tenni, s ha tette, az nem érvényes arra, hogy a labdahajítók az ütőket fölváltsák. Ha az ütő helyét elhagyja, a „Só a lyukamba!“ tett tiltakozás mellett a kámpóját a lyukán keresztülfekteti, melyet arrébb taszítani nem szabad.

V. Ha egerút adásakor az előremenő ütő a hajított labdát kámpójával elütötte, vagy csak érintette is; kétszer kell csentézni, a mi ha nem történik meg a kámpóvégeknek kétszeri, gyorsan végzett összeverése által, akkor új egerutat adnak a labdahajítók az ütőknek s a kritikus helyzet újra fellép.

VI. A 4-es kótyánál az ütőket a labdahajítók s ezeket ismét az ütők váltják fel. A 4-es kótyában az ütők, labdahajítók és lyukak helyzetét e rajz tünteti elő:

1.

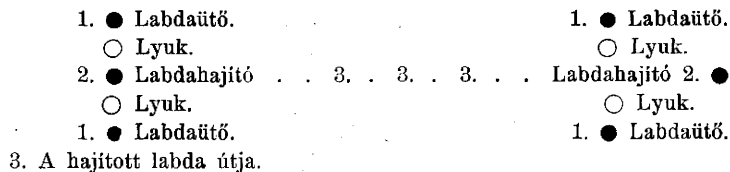
2. ● ○ Lyuk. . . . . 3. 3. . . . . ○ Lyuk. 2. ●

1.

1. Labdaütő.
  2. Labdahajító.
  3. A hajított labda útja.
- Lyuk.

A 6-os kótya éppen olyan szabályokkal és lefolyással játszódik, mint a 4-es kótya és csak abban különbözik a 4-estől, hogy az ütők száma benne négy, a kik 4 lyuk mellett állanak, a labdahajítók száma benne kettő, a kik az ütők között állanak és a kik az ütők közül akármelyik szemben álló párt kitehetik; a kitevés t. i. az, ha a labdát akármelyik oldalon az ütők lyukába helyezik azalatt, míg csentéznek. Mind a két pár egyszerre csentézik.

Minekutána a 6-os kótyában csak két labdaadó, labdahajító van, tehát az ütők közül az a pár veszti ütői jogait, a melyeknek a lyukába tették a labdát, a másik ütőpár tovább játszik. A 6-os kótyában az ütők, labdahajítók és lyukak helyzetét elötüntető rajz:

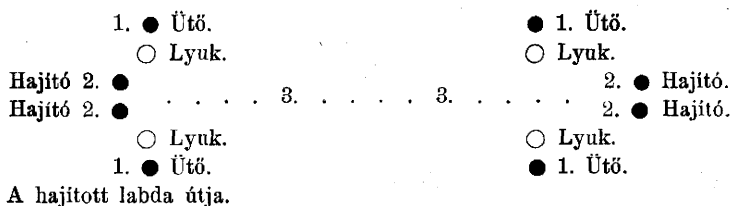

Ezen útból látható, hogy a labdaütők közül minden oldalon egynek *senyén* kell, azaz balkézszel kell ütnie, továbbá, hogy ütés közben az ütőknek a lyukat ott kell hagyniok és egy lépéssel előre lépve, a két lyuk elé állniok, hogy az átellenről jövő labdát a kámpóval elüthessék.

A 8-as kótya szabályai szintén olyanok, mint az előzőié, csak hogy 4 labdaütő és 4 labdahajító játszik benne s a különbség a 6-os kótyától benne az, hogy a labdahajítók bármely oldalon teszik lyukba a labdát, mind a négy ütő elveszti ütési jogát.

Megjegyzendő, hogy az ütők közül bármelyik ütötte is meg a labdát, a csentézést mindkét párnak meg kell csinálnia.

A 8-as kótya helyzetrajza ez:

A 7-ik játék a 6-os kótya, a 8-ik a 8-as kótya lévén, következik a 9-ik játék, a *kis méta*.

A kis métát, langa métát és benforgót nem játszsák kámpóval, de azért szabad téren folyik le.

A *kis méta* úgy folyik le, hogy választanak két váltót, a két váltó párba állítja a játszókát és forgópénz feldobásával kiválasztják a magok játékosait. Aztán 6—7 lépés távolságra péczt húznak. A játékosok egyik csapata bentlevő, a másik kintlevő. A bentlevők mindenikének van egy leütéshez joga. Ha a leütést eltévesztette, illetve az ellenfélt a labdával nem találta el, kiül, vagyis nem játszhatik mindaddig, míg a sor rá nem kerül. Ha azonban az ellenfelet a labdával eltalálta, *leütötte, kiütötte*: akkor mindaddig van joga kiütni, leütni egy-egy ellenfelet, míg nem téveszt. A váltónak a megállapításhoz képest 6—8—10 leütéshez van joga. A kintlevők joga az ütést úgy és akként parirozni, kivédeni, a mint tetszik.

A játék lefolyásánál szem előtt tartják, hogy a péczen túl egyik félnek sem szabad állnia; a péczéhez áll egy kintlevő és egy bentlevő; a kintlevő kézbe fogva a labdát odahajítja a bentlevőnek, a ki azt elkapja és alkalmas testállás-

ban azonnal megütni iparkodik a labdahajítót, a kintlevőt. Czelozni vagy a hajítást utánozva a kintlevőt a kivédéssel járó testmozgással fárasztani, nem szabad. A vétő elveszti kiütési jogát, elveszti az a bentlevő is, a ki a hajított labdát nem kapta el.

Ha a kintlevőt a labda érte, akkor leül és helyette másik áll a péczéhez a labdát hajítani a bentlevőhöz. A bentlevő kiütési jogát csak nem találás és a labda el nem kapása esetében veszti el s akárhány kintlevőt leülthet, míg viszont a jól parirozó akárhány bentlevőt leültethet.

Ha a bentlevők a kintlevők csapatát egészen kiütötték: a játék újra kezdődik, még pedig úgy, hogy a kintlevők újra kint lesznek.

Ha a bentlevők kiütési jogaik felhasználása mellett a kintlevőket nem tudták leütni: akkor a csapat felváltja egymást, vagyis a volt bentlevők lesznek a kintlevőkké és fordítva.

Ha a kintlevők csapatát háromszor kiütötte a bentlevők csapata: akkor következik a büntetés, vagyis a *bakolás*.

A *bakolás* úgy történik, hogy a kintlevők közül egyet *négykézláb* állítanak, t. i. a két kéz tenyerét egyenes lehajlás közben a földre teszik, a két láb pedig meghajlás nélkül marad, a mikor a test ama része, melyen ülünk, egészen ki van *dűtve*; most ugyancsak a kintlevők közül egyet a bentlevők ketteje úgy fog fel, hogy lábait a térdhajlásnál egyik kézzel átmarkolják, a másik kézzel hónalját markolják át, azután felemelik, ezen állapotban a felemelt háttal van a földhöz s lóbálás után az ő ülepe a négykézláb állónak ülepéhez üttetik. A felemelt a bak, a másik a czölöp.

A váltó ülepét annyiszor ütik oda a czölöpként szolgáló többiek közül mindig egy ülepéhez, a hány *leütési* joga van. A többi játékos csak egyszer formál czölöpöt és egyszer bakot s a váltó bakolásakor az ellenfél t. i. a bentlevők váltója választja ki a czölöpöket. Ilyen büntetés után azonban a bentlevők jönnek ki és a kintlevők be.

Ha a játék az idő fogyta miatt nem volna folytatható, akkor a következő játéknapon történik a *viszonzás*, az előny visszaadása; ezen kötelezettség alól csak a betegség menti föl a játékost.

A 10-ik játék: a nagy méta, diáknyelven, longa méta.

A kismétától csak abban különbözik, hogy négy péceze van. Az első péczenél áll a bentlevő játékos, a harmadik péczenél a kintlevő s innét hajítja a labdát a másik kezéhez; a labda felfogása után joga van a második péczéig szaladni, míg a kintlevőnek szabad a negyedik péczéig szaladni. A bentlevőnek joga van az első és második péceze közt akár szaladás közben, akár megállás után a futó kintlevőt meghajítani, leütni. A kintlevőnek is van joga megállani és szemvárva a hajítást kivédeni azt.

A büntetés, t. i. a *bakolás a langa métánál* minden egyes játék után megtörténik, ha a bentlevők csapata a kintlevőket kiütötte.

A bentlevőket a bakolás büntetése nem fenyegeti abban az esetben, ha kiütési jogaikat elvesztették azért, mert a kintlevőknek sikerült az ütéseket passzirozni; büntetésük csak az, hogy ők lesznek a kintlevők.

Igazságos ítélet ez, mert a kintlevőknek a labdahajításkor — amit különben

beadásnak neveznek — különféle furfang van megengedve a hajításra nézve, hogy t. i. a bentlevő a labdát meg ne tudja kapni, mert csak akkor szabad a kintlevő labdahajítót megütnie, ha repülés közben kapta el a labdát; habár látja is a bentlevő, hogy nem tudja elkapni a labdát, tartozik az elkapásra törekedni, tehát érte fölgrani, ha fölötte repül el, jobbra vagy balra ugrani, sőt egy-két lépést szaladni jobbra vagy balra, hátrálni, hogy az elkapásra való törekvés mozdulataiból kitéssék, mert ezek nélkül elveszti ütési, illetve a labdahajító megütésére szolgáló jogát, és le kell ülnie. A labdahajító furfangjai tehát azt czélozzák, hogy a bentlevőt az ide-oda való ugrással, szaladással és a már földre esett, guruló labda elfogásával járó testi ügyesség kifejtésével elfárasztja, idegessé tegye, hogy a mikor azután ötödik-hatodik hajításra — beadásra — szabályszerűen hajítja a labdát, ne tudja a labdaelkapó czélozási és hajítási ügyességét, gyakorlottságát érvényesíteni.

A játék tehát rendkívül alkalmas a *türelem és hidegvér* megőrzése és fejlesztésére, az életben legszükségesebb erény ápolására.

Megjegyzendő még, hogy a bentlevő labdaelkapónak nemcsak az elkapásra való törekvés a kötelessége, hanem a labdának a földről való fetvétele is, bármerre esett is a labda és bármilyen messze gurult is. A labda kézbekeparítása után tartozik a péczéhez menni és onnét hajítani vissza a kintlevő labdahajítónak, miközben az ő részéről is meg van engedve a hajítási furfang, hogy ő is kifárasztja a hajítót arra az időre, a mikor a hajított labda megütése ellen védenie kell magát.

A hajítási furfang kölcsönössége azonban a *tervszerűségnek* látszatával ne bírjon, el kell azt rejteni a *hajítási ügyetlenség álarcza* alá s ez a *legnehezebb ügyesség*.

Úgy kell tehát hajítást csinálni, mintha a labda véletlenül kicsúszott volna a hajító markából, vagy mintha eltévesztette volna a hajítási erőt, mely egyenesen vagy éppen az elkapó helyére vitte volna a labdát. Nem szabad tehát a labdának az elkapó feje fölött egy méternél magasabban, oldalt pedig tőle egy méternél messzebb repülnie. Lehet úgy is a furfangos hajítást csinálni, hogy a labda az elkapó előtt esik le, a mikor az elkapónak a guruló labda elé kell állnia, lehajolnia és elkapnia, de hát ez is fárasztás.

Mind a kis métát, mind a langa métát játszzák úgy is, hogy a hajítási furfangok nem érvényesek, azok alkalmazását a játék megkezdése előtt vagy kikötik vagy eltiltják. Ha el vannak tiltva a hajítási furfangok, akkor az azt mégis alkalmazót a játékból egyszerűen ezen alkalommal kizárják.

11-ik játék a „*Benforgó*“.

Kellékei: 1. szabad tér; 2. disznószőrrel töltött labda; 3. kámpóval jelzett kör, mely okvetlenül szükséges.

A játékok körbe állanak, mely az ő számukhoz képest hol tágabb, hol szűkebb. Így szokták azután a kámpóvéggel megrajzolni a kört vagy nagyjából hantokkal, tégladarabkákkal jelölni. Egy játékos a labdát magához véve beáll a kör közepébe, azután odahajítja valamelyiknek, a ki elkapva azt, megütni iparkodik a kör közepén állót; vigyáznia kell azonban, hogy sokáig ne tartsa a kézben, vagyis „*kezébe ne süljön a labda*“.

Kézbesülés esetében a labdát valamelyik körben állónak hajtja; rendszeren annak kell frissen áthajítani, a ki a közepén álló háta mögött van. A labdamegkapónak a kör közepén állót meg kell hajtania, el kell találnia, illetve megütnie. Ha eltalálta, a kör közepén álló hirtelen fölkapja a labdát s a körben állók közül — a kiknek joguk van szétszéledni, de szintén köralakban — valamelyiket iparkodik megütni. A kit így a labdával megütött, az fogja helyét a kör közepén elfoglalni. A ki a kör közepén állót a kör széléből a labdával el nem találta, az minden esetben a kör közepére áll, míg, a ki ott volt, az el nem találó helyére megy a kör szélén. Ha tehát a kör közepére először álló odahajította a labdát valamelyik kör szélén állónak és ez nem találta el amazt a labdával, akkor beáll a kör közepébe.

A ki akár nem találásért, akár a kör közepén álló megütése következtében jut az első, önként beállott helyére, az lesz az első „tyúk“.

Most az *első tyúk* adja, illetve hajtja ki valamely körben állónak a labdát s azután ez igyekszik a közből állót megütni, ha nem találta el, ő foglalja el annak helyét — ha pedig eltalálta, akkor a körben álló a hirtelen fölkapott labdával a szétszéledő kör szélén állottak közül iparkodik valamelyiket megütni, meghajítani, ha ez sikerült, a megütött fogja helyét elfoglalni. Ha a körben álló senkit sem ütött meg, bentmarad továbbra is mindaddig, míg vagy őt nem tévesztette el valamelyik, vagy ő nem hajtott meg valakit. Megjegyzendő, hogy a kör közepén állónak a labdát, mikor őt megütötte, csak abban az esetben szabad valamelyik kör szélén állónak megütésére fölkapnia, míg a körben benne van; azért kell tehát a róla lepattanó labdát gyorsan elfognia, hogy az gurulás közben a körön kívül ne jusson.

A körön túl jutott labdát nem szabad felkapnia, mert neki sem szabad a kört átlépnie; ha mégis megtette volna a tilalmat, akkor ütése, meghajítása nem érvényes s a megütött nem tartozik helyét elfoglalni a kör közepén.

A kör közepére másodszor bekerülő: a második „tyúk“. Az utána következő, vagyis a kör közepére álló harmadik már „kotló“ és helyét nem hagyja el, hanem mindazok, a kik vagy őt nem találták el, vagy a kiket ő talált el, melléje állanak a kör közepén ezek a „csirkék“.

Mikor a kör széléről egynek kivételével valamennyi játékos bejutott a körbe, az utolsó kintlevő a „sintér“. A sintér a kör szélén szaladva a kezében tartott labdával a kotlót vagy a csirkék közül valamelyiket meghajítja s ekkor tovább szalad, a kör közepén valamelyik a labdát fölkapja s a sintért iparkodik meghajítani, ha megütötte, akkor a játék újra kezdődik s a *sintér* áll be elsőnek a kör közepére. Megjegyzendő, hogy az utána beálló harmadik lesz az új „kotló“. Ha a sintér megütött valakit, de őt a hajtó nem érte meg, akkor az, a kit megütött és az, aki őt nem tudta megütni, kiállanak a kör közepéről.

Megtörténik, hogy a sintér olyan ügyes, hogy a kör közepén álló *tyúkot és csirkéket* mind kiüti: akkor neki joga van az egész csapatot *megebakolni*. Ha azonban ő elvétí valamelyik körből állót, vagy őt megütik addig, míg a körből állók közül egy van a körben, — akkor őt *bakolják* meg.

Míg a körben csak egy áll, vagy ha már többen is állanak, nem okvetlenül szükséges az, hogy a labdát a kör közepén álló vagy állók közül valamelyik

hajítsa oda a kör szélén állók egyikének, hanem a kör szélén állók hajítják egymásnak azt. A kör közepén álló, vagy állók tehát iparkodván az eltalálást kikerülni, folyton arra vigyáznak, a kör melyik oldalán állónak a kezébe jutott a labda, hogy azzal azután szembe forduljanak s a meghajítást, a megütést kivédhessék. A kör szélén állók pedig azon igyekeznek, hogy olyannak hajítsák a labdát, a ki a bentlevökhöz legközelebb s azok háta mögött áll, hogy az a megütést el ne vétse.

A bentálló természetesen, hogy attól a ki labdát kézbe kapta hátrálva igyekeznek távolodni s így csakugyan jutnak olyan helyzetbe, hogy a kör valamelyik széléhez olyan közel esnek, miszerint kézzel lehet őket elérni, ha ilyenkor azután a hátuk mögött közelállónak hajították az ellenkező oldalról a labdát, akkor meg kell fordulniok és ismét az ellenkező oldalra hátrálnak, az ilyen ide-odaforgástól nyerte a játék a „Benforgó“ nevet.

Mikor már sok csirke van a kotló körül, akkor minél messzebb igyekeznek egymástól állani. A legügyesebb kivédők „pakklizók“ rendszeren az elé szoktak állani, a ki meg akarja őket ütni, hogy a meghajítást kivédve a körbe vonhassák azt. Megtörténik, mert hiszen törekesznek is utána, hogy az, a kit meg akarnak ütni, bár sebesen hajított labdát kézzel elkapja; ilyenkor rendszeren hátbautést szokott kapni az elhajító.

A „Benforgó“ a játékosokat élénk izgalomba hozó és tartó játék. Egyszerű lefolyása, kevés szabálya miatt szívesen játszottuk annak idejében. Szívesebben, mint a métákat.

12-ik játék: a „Kondás“.

Kétszer akkora labda kell hozzá, mint a többi játékhoz, mert kézbe nem igen kerül.

A játékosok számukhoz képest kisebb, nagyobb kört húznak; a kör szélén annyi lyukat vájnak, hogy azok száma egygyel kevesebb legyen, a hányan játszanak.

A kör kellő közepén szintén ásnak egy lyukat a labda számára. Ez a lyuk az „*etető*“.

Minden játékosnak van egy kámpója.

A labdát az *etetőbe* teszik, azután az *etető* körül álló játékosok a kámpóik végeit az *etetőbe* helyezik s körben menve, előbbi megállapítás szerint, egyszer, kétszer vagy háromszor elmondják ezt: Kását főzünk a disznónak, sz... a kondásának!“

A mint e mondóka utolsó szótagját mondják, mindenki igyekszik kámpója végét a körbe vájt lyukba, gödörkébe dugni. Egy természetesen kimarad, t. i. kevesebb lyuk lévén, nincs hova helyeznie kámpója végét. Ő lesz a kondás. Teendője az, hogy a labdát a közép gödörből a kör széle felé görgeti a kámpója végével s ha elérte a kört, onnét vissza az *etetőbe*. A görgetés egy kis rutinnal úgy történik, hogy a kámpó vége mindig a labda fölött van s körülbelül 45 fokú szöglet alatt védi azt az elütéstől, sőt le is szoríthatja a földhöz, mikor a többi játszó valamelyike el akarja ütni. A többi játékos ugyanis kiveszi kámpóját a lyukból s igyekszik a pillanatra szabadon maradt labdát elütni a kondás kámpója mellől, — ezt csak akkor teheti, ha a kondás kámpója a labdát gurítása közben

felülről nem védi. Olyan állást kell az elütőnek foglalnia, hogy a kondást meg ne üsse a kámpó oldalát lendítésével. Az elütött labdát, bármily messzire gurult legyen is, a kondás csak a kámpóvéggel guríthatja visszafelé. Ha sikerül neki a körön belül az *etetőhöz* visszagurítani és abba belehelyezni: akkor a játék újra kezdődik. A játéknak ilyen vége azonban ritkán van, mert a játékosok a kör szélén belül jutott labdát mindig visszaütik. Nem is nagyon iparkodik a kondás az *etetőbe* visszatenni a labdát, hanem inkább arra törekszik, hogy a lyukaikat otthagytott játékosok közül valamelyiknek a lyukába helyezze kámpója végét, mert azután ha ez megtörtént, a lyuk tulajdonosa máséba helyezi a magáét s úgy tovább; a kapkodásban és ide-odaforgásban egy játékos lyuk nélkül marad s azután ő lesz a kondás.

Ha már többször elütötték a kör széléről vagy annak belső oldaláról a labdát, akkor előzékenységéből és a kondás fáradozása iránti tekintetből a játékosok néhány — mondjuk: ketteje — úgy intézi az állását a többi játékos előtt, hogy azoknak messze kell menniök a közeledő disznó és kondás elé, s ilyenkor a kondásnak van alkalmuk lyukba tenni kámpóját. E cselekvés leginkább akkor lehetséges, mikor egyik játékos nekifohászkozva mindenáron el akarja ütni a labdát, hogy a kondást fáradszja; a míg azonban a kámpója végigsuhog a levegőn és a labdát eléri: addig villám gyorsan ugorva egyet-kettőt a lyukak felé, egybe elhelyezi a kámpóját a kondás; a többi játékos is villámgyorsan foglalja el a többi lyukat, úgy hogy a fásasztani vagy bosszantani akaró marad lyuk nélkül, a mi azután méltó büntetés ránézve, mert az ilyen bosszantani, vagy fásasztani akarást a többi játékos észreveszi, bárhogyan leplezze is a bűnös.

A játék izgalma tehát a lyuk elfoglalására irányuló törekvésben és az előálló kapkodásban — a mi neveltség nélkül nem esik meg — kulminál.

Lányokkal vegyesen játszottuk, de a lányok magukban is játszották éppen úgy, mint mi magunk.

A vigyázatlant, a ki a labdát a fölötte védő kámpó alól is elütötte, vagy a ki a kondás kezéből a kámpót is kiütötte, vagy a ki csekély híján a lábát is majdnem megütötte: figyelmeztetés után ismétlés esetében a játékból kirekesztettük. Ezen szabályt mindig elmondtuk a játék megkezdése előtt.

13-ik játék: *a Kettős kámpó.*

Két-, négy-, hat-, nyolczjátékos egyenlőn eloszolva szemközt foglal helyet egymással alkalmas téren, azután az egyik oldalon kámpót üt egy játékos, a szemközt állók közül ugyanazon labdával egy szinten kámpót üt.

Ha ketten vannak, a játék folytonos, ha többen vannak sorjában, egymásután ütik a kámpót. Az ütésre várakozók annyiban segítenek, hogy elfogják a labdát s odaadják az ütőnek.

14-ik játék: *a Polgárháború.*

A játékosok számához képest 4—5 labda is van a játékban s nem áll egyébből, mint egymás püföléséből. A megütött iparkodik gyorsan kézbekaparítani egy labdát, hogy visszaadhassa a farba-, hátba-somintást. A labda gyors ide-odarepülése, az ütés puffanása, a folytonos nevetés, kaczagás, vidámság, kedv azonban hamar lohad, mert a csapat kifárad. Szabálya csak az, hogy fejen és hasba nem szabad ütni egymást; a többi testrész nem semleges terület. Szabálya még az is, hogy minden erőből ne történjék az ütés.

A polgárháború rendszeren az előjáték, valamely társasjátékhoz, melyet egy kis pihenés után kezdenek.

Most nagy divatban van. Mi sohasem játszottuk, nem is ismertük.

15-ik játék: a *Duplex*.

A nagy méta változata. Csak két pécze van benne s a játékosok egyszerre mind fölállanak a péczehez.

Lefolyása ez: Először, választanak két bírót. Ezek a játék folyamán előke-rülő vitás kérdésekben együttesen ítélnék. Más joguk nincs, tehát nem olyanok, mint a váltók. Másodsor, meghatározzák a péczék helyét, melyek leginkább 6—8 lépés távolra vannak egymástól. Harmadsor, a párba állott játékosokat két pártra osztják forgópénz feldobása mellett. Negyedszer, a kintlevés és bentlevést szintén forgópénzzel határozzák meg.

Újabb időben túlteszik magokat a forgópénz ítéletén, hanem a játékban tapasztalt ügyességhez mérten állítják párba a játékosokat és rendszeren veszeke-dés közben választják meg a pártbelieket.

A kintlevés, vagyis a hajítás jogát és a bentlevés, vagyis az ütés jogát forgópénz helyett kisebb gombokkal eszközlik a sors döntését úgy, hogy az egyik bíró a fél markába néhány gombot szorít, melyeket a nadrág- vagy kabátzsebben vesz a marokba, azután kivéve s a levegőben tartva kérdi: páros-e vagy páratlan? Ha a másik bíró eltalálta a gombok páros vagy páratlan voltát, akkor ő és csapata lesznek a bentlevők, ha nem találta el, ellenkezőleg, a másik bíró és csapata lesznek a bentlevők. Ötödször. Valamennyi játszó a péczékhez áll, az egyik péczenél a bentlevők, másik péczenél a kintlevők. Felállás közben olyan távolságban foglalnak helyet egymástól, hogy két kezét mindenik szabadon lóbál-hassa, hogy így, t. i. a labda elkapásában egyik ne akadályozza a másikat s az ellenpártnál pedig legyen annyi hézag egyik és másik között, hogy a labda ne okvetlenül érintse valamelyiket, hanem közöttök elreptülhessen. A kintlevők közül mindig az hajítja a labdát a bentlevők között névleg megnevezett valamelyiknek, a ki a péczenél felállott sorban jobbkéz felől a szélső. Egyszeri dobás után ez a sorban a baloldal szélsőjének áll, úgy hogy a sor mindig jobbra halad.

A mint a labdadobó megnevez a sorban álló bentlevők közül valakit s már egyúttal hajítja is annak a labdát, az egész kintlevő sor szalad legyezőalakban szét, a megnevezett bentlevőnek a hajított labdát a levegőben el kell kapnia s csak ekkor, ebben az esetben van joga a kintlevők péczéjéig szaladni s onnét a szétfutottak bármelyikét megütni. Ha talált, akkor a megütött *lesül*, vagyis a ját-szók közül kiáll; ha nem talált senkit sem, akkor ő *sül le*, ő áll ki a sorból. A játék mindaddig folyik, míg az egyik csapat el nem fogy. Ha a bentlevők csapata fogyott el, akkor ők lesznek a kintlevők és ellenkezőleg. A bírók dolga a valóságot megállapítani abban az esetben, ha a labda a megütendőt csak érintette, *cseszte*, sa ez a lesülést el akarja tagadni.

16-ik játék: a *Sapka-róka*.

A *Sapka-róka* a benforgónak változata.

A játszóok számához képest kisebb vagy nagyobb kört rajzolnak a földre. Ezután a párba állott játszókat két csapatba osztják forgópénz feldobása mellett. Azután a kintlevés és bentlevést döntik el.

Ennél a játéknál a kintlevők az előnyösebbek. A kintlevők félre mennek s egyikök a labdát jobbkézbe szorítja, a minék megtörténte után ő és társainak mindenike a mellén keresztbefekteti két karját s jobb öklét a bal hónalj alá dugja, a mikor az öklön és a jobbkéz alsó részén a balkar is keresztben fekvé takarja azt. A bentlevők ez alatt a körön belül, attól egy lépésre, némi távolban egymástól körbe állanak. A kintlevők a kör szélén szintén felállanak és jobbról balfelé körben lépkednek vagy lassú tempóban szaladnak. A bentlevők találgatják, kinél lehet a labda s eközben csoportba is verődnek, mit a labdarejtő felhasznál és farba, hátba *som* egyet közülök, ekkor a kintlevők szétszaladnak, mert ha a labdát a körön belül fogja fel valamelyik bentlevő, akkor a kintlevők közül ő is megüthet bárkit.

Ha a labdarejtő a bentlevők közül senkit sem talált el, ő *sül le*, vagyis a játékból kilép; ha megütött valakit a bentlevők közül, akkor ez *sül le*; *lesül* az is, a kit a kintlevők közül a bentlevők valamelyike megüt. A labdarejtés azután újra megtörténik és a játék mindaddig tart, míg valamelyik fél el nem fogy. Az a csapat a vesztes, melynek tagjai hamarább *lesülnek*. A következő felálláskor ezek kerülnek a körbe.

17-ik játék: a *Lovas*.

A játékosok lehetőleg *egyívásúak* legyenek, hogy egyik a másikat a hátán ülve elbirja. Párba állanak és két csapatra osztják egymást. Forgópénzzel sorsdöntést csinálnak arra nézve, kik lesznek, illetve melyik csapat lesz a ló és kik lesznek a lovagok. A lovak körbe állanak, hátukat meghajtják, a lovasok, lovagok felülnek, ezek egyikénél van a labda, a ki azt egy másik — leginkább vele szemben levő — lovasnak hajtja, a kit meg is nevez, ez a labdát elkapja s azután hasonló módon áthajtja egy harmadiknak.

Ha a megnevezett nem kapta meg a labdát repülés közben, hanem leejtette, akkor a lovagok leugrálnak a lóról, mert a lovak bármelyikének joga van a labdát fölvenni és a lovasok közül bárkit megütni; ha ez sikerül, a lovagok lesznek a lovak, ha nem sikerül, a lovagok ismét felülnek és így folyik tovább a játék. Hogy e lovag el ne tudja kapni a repülő labdát, a lónak szabad toporzékolni, de nem szabad olyan mozdulatot tennie, hogy a lovas leessék a hátáról, ha lecsúszik hátra, az nem baj, hiszen talpra esik. Toporzékolni csupán annak a lónak szabad, a kinek a labdadobó a lovagját megnevezte.

A játék lefolyásából látható, hogy ez is a Benforgónak egyik változata.

Megjegyzendő, hogy a lónak a lovas lábait átfogni semmi körülmények között sem szabad. A lovag egészen szabadon, a leszállásra, lecsúszásra mindig készen ül a lovon.

18-ik játék: a „*Bába*“.

A Bába a kifutónak a változata. A játékosok legelőbb is *bábát* választanak, a ki rendesen a legügyesebb. Hatalma több, mint a váltóé, pedig ő csak a labdafeladó. A váltó a többi játékosoktól csak abban különbözik, hogy három kámpóütéshez van joga, mely ütéseket azonban — úgy, mint a kifutónál — másra nem ruházhat át.

A bába megválasztása után a két pécze távolságát határozzák meg, rendesen 25—30 méter távolságban egymástól. Az egyik a kis pécze, a másik a nagy pécze.

Mikor ezzel is készen vannak, sorba állanak a játékosok. A sor a kis péczével párhuzamos, attól egy lépéssel, egy méterrel beljebb, vagyis nem a nagy pécze felé, mert a kis péczétől a nagyig a befutandó tér van, melyet e játékban is egyenes vonalban kell befutni a nagy péczéig és vissza.

A sorba állott játékosok között a legutolsó a váltó, mely tisztesség folyton változik, úgy t. i., hogy a péczéket befutott játékos áll mindig az utolsó után s így ő lesz a váltó, a kit ismét letesz az utána péczéket befutott.

A bába a sor elejére áll és a labdát maga előtt és a vele szemben álló első játékos előtt, vagyis kettejük között, függélyesen fellöki, körülbelül egy lábnyival magasabbra, mint az ő fejk magassága; a játékos a leeső labdát a tenyerével függélyesen a földhöz üti s ha annak visszapattanása közben a bába meg nem kapta, hanem a megkapásra vonatkozó igyekezetében félreütötte, úgy hogy az tova gurul s a gurulás sebességéből azt ítéheti az ütő, hogy az alatt az idő alatt, míg a bába kézbe kapja, ő kifuthat a nagy péczéig, vagy ha nem futhatna is ki, de már olyan távol lesz a bábától, hogy valószínű, miszerint az utánahajított labda meg nem üti: el kezd futni és fut a nagy péczéig. Ha futása közben a bába a labdával meghajította, — a meghajítás akkor is érvényes, ha a futó ruháját súrolta, cseszte a labda, — akkor a futó szolga lesz és abba a térbe áll, mely a két pécze között van s az esetleg feléje guruló vagy repülő labdát elfogja s a bábának hajítja. Ha a bába már két játékost ütött meg, tehát két szolgája van künn a labda elfogására, a szaladók leütésére a jog és kötelesség ezekre száll, a bába pedig azt elveszti. Ha a játékosok közül már kettő vált szolgává, akkor megszűnik a labdának kézzel való leütése, mert a játékosok előveszik a kámpókat és ezután a bába által feladott labdát kámpóval ütik ki a szolgák felé. Ha a szolgák valamelyike a kámpóval kiütött labdát repülése közben, leszállása közben kezével elkapja: akkor az is szolgává válik, a ki a kámpót ütötte.

Ha több játékos áll a kis péczénél kifutásra készen és valamelyikök akár alkalomadtán, akár vakmerően futni indult, a többinek is kötelessége futni, a mikor azután a bába még válogathat is a leütendők között.

Ha a bába olyan ügyes, hogy a sorban utolsó, tehát a váltó is leütötte vagy kiütötte volna az ütéseit és a sorból senki sem futott a nagy péczéig, vagy a nagy péczénél rekedt egy csomó játékos a szolgák ügyessége következtében, akkor a leütési jog visszaszáll a bábára. A bába ugyanis ilyenkor a megfelelő péczéhez áll és körülbelül két méter magasra felhajítja a labdát — egérutat ad — abból a czélből, hogy míg a labda visszaesik a markába, azalatt a csapat a másik péczéhez futhasson, természetes, hogy a futócsapatból a bába könnyen hátbaüt egyet; a megütött szolga lesz; a nagy péczénél megismétlődik ez az *egérútadás*. Ha háromszori labdafelhajítás után sem futott ki vagy be egy is a csapatból, a játék újra kezdődik; ha azonban a leütötteken kívül a többiek befutottak a kis péczéig, akkor ezek újra ütnek s a játék mindaddig foly, míg az utolsó játékos is megütve *lesül*.

Az *egérútadás* után a bábáról a leütés joga ismét a szolgákra száll s a kritikus esetekben nyeri csak vissza.

Ha a futók közül sem a bába, sem a szolgák nem ütnek meg egyet, illetve ha a futót elvétik, ez rájuk nézve semmi következménnyel nem jár, a játék

tovább tart. Újrakezdés esetében a bábát más váltja fel, hogy ő is ütő és futó lehessen.

Minekutána a bábajáték mindaddig tart, míg az utolsó játékos is *le nem sült*: nincs meg benne az az ingeradó cél, a mi a kifutóban s a mi ezt a labdajátékok legnemesebbjévé, fejedelmévé teszi. Gondolhatjuk így is, egyik csapat, fürgeséggel, ügyességgel győzi le a másik csapatot; legyőzetés esetében azonban új ingert kap a maga kitüntetésére, fürgeségének, ügyességének bebizonyítására, vagy egyenlőnek elismertetésére.

19-ik játék: a *Nemzet*.

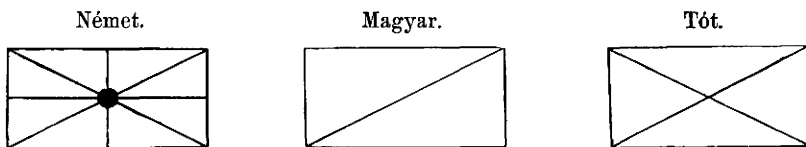
A játékosok egy lyukat — gödörkét — csinálnak a földben, olyat, hogy abba a labda félig belemélyedjen s abban elhelyezik. Ezután királyt választanak, a ki a játékosok mindenikének egy nemzetnevet ad. Lesz tehát: Magyar, Német, Tót, Cseh, Francia, stb.

Ekkor tiszta papírra leírja a nemzetneveket s czeruzával a kezében a lyuktól két lépésre áll.

A játékosok a lyuk köré állanak s ráhajolva jobbkezüket a lyuk fölé tartják. Ekkor a király valamelyik nemzet nevét hangosan ejti ki, a megnevezett játékos a labdát markába veszi s a már akkor szétszaladó többiek közül egyet megüt, a megütöttnek joga van a labdát kézbe kapva arról a helyről egy másikat vagy az őt megütöttet meghajítani, ennek a második megütöttnek ismét egy harmadikat és így tovább mindaddig, míg valamelyik elvétí a megütendőt, mely esetben a labdát visszateszik a lyukba s a játék újra kezdődik. Azonban az a játékos, aki elvétette a másikat, és az, a kit megütöttek, *egy jegyet* kap; a ki öt jegyet kapott: a játékból kiáll, mert *lesült*.

Ha mindenik *lesült* egyen kívül: a játék egészen újból kezdődik s az lesz a király, a ki öt jegy nélkül maradt, vagyis a ki *le nem sült*.

A jegyeket így szokás írni: a nemzet neve alatt rajzol a király egy téglányt, egy levélborítékot; ha jegyet nyert az illető nemzet nevét viselő játékos, akkor mindig egy-egy átlót húz a téglányba. Minekutána húzható benne két szöveget felező átló és két oldalakat felező átló, az ötödik jegy az átlók találkozási pontjára rajzolt kör lesz a pecsét és ilyen alakot nyer:

Azt szokták ilyenkor mondani: „A Német zárt levelet kapott!”

20-ik játék: ugyancsak a *Nemzet* más variációban.

Ebben a játékban minden játékosnak van egy-egy gödörkéje, melyek közösen megállapított távolságban vannak egyenes sorban egymástól.

Minden játékosnak van 5 kövecskéje, vagy 5 gombja, vagy 5 kőgolyója, vagy 5 kukoricza-, paszuly-, borsószeme.

Minden játékos választ egy-egy nemzetnevet és egy lyuk mellé áll. Az állás a lyukak egyik oldalán történik.

A két szélső lyuk tulajdonosa most a lyukak sortengelye irányában a lyukaktól egy lépés távolban áll fel s egyikök a labdát a lyukak irányában csendesen ellöki, úgy hogy a labda a lyukakon keresztül guruljon, ha nem maradt egy lyukban sem, akkor a szemközt álló ugyan úgy visszagurítja. Mikor már a labda valamelyik lyukban megállott, akkor annak a tulajdonosa elkiáltja a maga nemzetnevét és felkapva a labdát, megütni iparkodik valamely társát, ha megüti, ennek a megütöttnék szintén van joga felkapni a labdát és egy harmadikat megütni és így tovább.

A ki az ütést elvétí, az kap egy jegyet és az is, a kit megütöttek. A jegyet az illető lyukába tett kavicssal vagy a fönnebb megnevezett tárgyak valamelyikével jelzik. A kinek öt jegye van, vagyis a kinek a lyukában öt kavics van, annak a lyukát a tulajdonos maga betömi és a játékból kiáll.

Az ütés elvétése után a játék továbbfolyik.

Ha minden játékos kapott öt jegyet, egy játékoson kívül, akkor az egész játék újra kezdődik.

A lyukakat a tulajdonosok ismét kiássák és ez a büntetésök. A nemzetneveket is fölcserélhetik a lyukakat is.

A játék rajza ez :

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	
1	○	○	○	○	○	○	○	○	8

1—8 a játékosok állása, a körök a lyukak. 1 és 8 a gurítók.

21-ik játék: *Der, die, das.*

(A suszter változata.)

A játékosok éppen úgy falhoz állanak, mint a suszter játszásánál.

Egy a falhoz áll és a falhoz tüti a labdát, úgy hogy az a feje fölött magasan és messzire pattanjon, a labdaütő abban a pillanatban, mikor kiereszti kezéből a labdát, névszerint megnevezi a háta mögött állók közül azt, a kinek kötelessége a labdát esése közben elkapni és azután valakit megütni, ha nem talál senkit, jegyet kap; ha pedig talál, a megütött kap jegyet. A jegyet rendszeren egy nyomorék vagy beteges társ jegyzi, a ki abban büszkélkedik, hogy ő is játszott.

A jegyet kapott áll ezután a falhoz és ő tüti ki a labdát a faltól. Magától értetődik, hogy a labdakiütőt is szabad megütni, — épp úgy, mint a suszterjátékban, — sőt leginkább öt szokták ütni. Az ütés kivédése itt is olyan, mint más játékokban.

A ki az első jegyet kapja, az der-ré válik, és folytonosan kell neki mondania: der; a ki a második jegyet kapja: die lesz, és ezután a diet hangoztatja; a harmadik jegyet nyerő das lesz, és ezt a szót hangoztatja. A negyedik jegyet kapó *lesül*, kiáll a játékból.

A játék tehát egy kis vidámsággal, komikummal vegyül, mert folytonos a kaczagás játék közben, mikor az egyik untalan dert, a másik diet, a harmadik dast mormol, mond, vagy sikít. Bábeli zavar, Jerikó ostroma ez, vagy azokhoz hasonló. A játékosok fogytával egy a győztes és kineveztetik *német nyelvtannak*. Ha háromszor győz egymásután: *magyar nyelvtan* lesz belőle.

A hangzavar csak akkor szünetel, mikor a falnál álló felemeli a kezét, hogy a labdát a falhoz üthesse és az elkapót megnevezze. Ha az elkapónak megneve-

zett nem tudta megkapni a labdát, jegyet kap. Megesik ez, mert bosszantásból már elkezdi a többiek hangoztatni jegyeiket s így sok esetben a felszólított nem hallja a nevét, kivált ha ő is hangoztatni kezdte már a jegyét.

A legújabb játékok között ez a legélénkebb, legmulatságosabb.

22-ik játék: a *Király* vagy *Királynő*.

Ha fiúk játszsák: királyt választanak; ha lányok játszsák: királynőt; ha vegyesen játszsák: lehet király vagy királynő benne.

A király vagy királynő a labdadobó.

A játzsók egy-egy lépésnyire sorba állanak, előttük a sor közepe táján áll fel a király és odadobja a labdát az ő balkeze felől a sort kezdőnek, a ki a sor jobb oldalán a szélső, eközben a labda elkapásának módját is megnevezi, mely módot a játék megkezdése előtt sorban megállapítottak. Ha a kapó leejtette a labdát, a sor másik végére áll, eközben a sor jobbra igazodik, hogy ugyanazon helyben álljon, melyet előbb elfoglalt. A leejtett labdát a király felveszi és ismét a szélsőnek hajtja, ha ez elkapta, akkor a sorban mellette állónak dobja, ha ez is megkapta, szintén a mellette állónak dobja és így tovább. Az elejtő mindig a sor végére áll és a sor két kis jobbra lépéssel mindig jobbra igazodik.

A sorban a másodszor vétő, vagyis, a ki másodszor is elejti a labdát, ugyancsak a sor végére áll, de féllábon, még pedig a jobblábon. A harmadszor vétő a jobb térdére ereszkedik. A negyedszer vétő a játékból kiáll. Mikor minden játékos kiáll, egynek a kivételével, a játék újra kezdődik. A ki nem állott ki, az a győztes és ő lesz a következő játékból a király vagy királynő.

A labda megkapásának a módjai: kapás mindkét kézzel, jobbkézzel, balkézzel; a mell előtti tapsolás után két kézzel, jobbkézzel, balkézzel; a hát mögötti tapsolás után mindkét kézzel, jobbal, ballal; mell előtti és hát mögötti tapsolás után két kézzel, jobbal, ballal; fej fölötti tapsolás után két kézzel, jobbal, ballal; mell előtt kétszeri tapsolás után két kézzel, jobbal, ballal; jobb sarkon végzett körülperdülés után két kézzel; bal sarkon végzett körülperdülés után két kézzel; jobb térdre ereszkedés közben; bal térdre ereszkedés közben; jobb lábára állás közben; bal lábára állás közben; jobbra hajlás után, balra hajlás után, előre hajlás után, hátra hajlás után.

Ezen módok közül a könnyebben végezhetőkre előbbre teendő, míg a sarkonperdülés utániak a legutolsók.

A játék lefolyásából ítélhető, hogy leginkább kis fiúknak és lányoknak való.

*

A Polgárháború; Sapka-róka; Lovas; Bába; Nemzet, a); Nemzet, b); Der, die, das; Király-Királynő nevű labdajátékok már a múlt század végétől és a XX-ik elejétől valók. Leírásukat Kreznerics gyulai róm. kath. káplán úr ismertetése után közlöm, ki gyermekkorában szintén élt-halt a labdajátékokért. A szenvedélyes játékos férfivá fejlettségében úgy testileg, mint lelkileg önála is meglátszanak azok az előnyök, melyek a labdázókat kitüntetik, és a koraérettektől megkülönböztetik. Szolgáljon dicséretére, hogy ethnológiánk részére kész volt a labdajátékok általa ismert féleségeit azok neveivel együtt nekem szóval leírni.

A „Bakolás“, mint büntetés, még két játéknál fordul elő: azért leírom azokat is. Leírom különben azért is, mert úgy veszem észre, hogy divatját multa

mindkettő, pedig hát törölmetszett magyar játék mindenik. Az egyiket úgy nevezik: „Négyes ugrás“. Játshatják négyen és hatan. Két vagy három pár alakul. Forgópénnel feldobása után a sors dönt abban, kik lesznek az ugrók, kik az ülők.

Az ülők szemben egymással leülnek a földre — gyepes vagy homokos helyre, — lábaikat szétterpesztik a mennyire tudják, de úgy, hogy a lábfejek érintik egymást. Ha hatan vannak is, csak kettő ül le.

Az ugrók egy kis nekiszaladás után átugorják azt a távolságot, melyet a szétvetett lábak képeznek kétszer, t. i. oda és vissza. Ha az ugró a körbe belépett, vagy nem tudta átugrani, vagy a lábával akármelyik oldalon megérintette az ülő lábát, akkor az ülők felállanak és az a pár ül le, a melynek egyike a szabály ellen vétett.

A szétterpesztett lábak távolságát ha átugrották az ugrók és nem vétettek, az ülők mindkét lábfejeket úgy helyezik egymás ellenében, hogy a sarkuk a földön nyugszik, lábaik hegye feláll függélyes irányban. Ezt a helyzetet „*egyenesnek*“ mondják. Ha ezt is átugrották kétszer az ugrók: következik a *kettős*.

Az ülők egyike a másiknak földön maradó lábai hegyébe teszi függélyes állásban az ő lábait. Az ugrók ezt is átugorják kétszer. Ezután következik a *hármás*. Az az ülő, a ki felül rakta a kettősben a lábait, közelebb húzódik a szemben ülőhöz és egyik lábát most a másik láb hegyébe teszi úgy, hogy a sarka a másik orrán legyen. Ha ezt is átugorták az ugrók: következik a *négyes*.

A földön ülők közelebb húzódnak egymáshoz és lábaikat felváltva helyezik egymásra úgy, hogy az egyik láb sarka a másik hegyén nyugodjék, de függélyes irányban maradjanak. Az ugrók ezt a magasságot is kétszer ugorják át.

Ha mind az ötféle ugrást összesen tízszer szabályszerűen megtették, az ülőket megbakolják. Az újratekésnél csak a régi ülők maradnak lent.

Ha az ugrók bármelyik ugrásnál megérintették lábbal vagy farral az ülők lába hegyét, azt t. i., mely felül van, ők ülnek le. Elég, ha egyikök volt az ügyetlen.

Jó ugrók játszsák úgy, hogy a 3-ast és 4-est is összetett lábbal kell keresztülugraniok. Ezt a különbséget a játék elején állapítják meg kölcsönösen kötelezőleg. Ez a *Négyes ugrás*.

A bakolás büntetésképen alkalmaztatik még a „Bika“ játéknál. Két játészó elhatározza, hogy egymással „Bikát“ játszanak. Mindeniknek van öt mogyorónál valamivel nagyobb *gömbölyű kavicsa*, melyek között egy másszinű, mint a többi, ez a *bika*. Különbözö színű kavicsok között megállapítják a *bikát*. Kavicsok helyett kis márványgolyókat vagy üveggolyókat is lehet elővenni. A bika kiválasztása után szemben leülnek a földre szétterpesztett lábbal, úgy hogy lábfejeik érintkezzenek. A négy lábszár közötti tér a mező, ezen legelnek a tehenek és a bika.

A feladat kihajtani a mezőre a négy tehenet, azután egyenkint, kettőnkint, ennekutána egyszerre hármat s úgy a negyediket, végül mind a négyet egyszerre fejés végett befogni, legeslegvégül pedig mind az ötöt hazahajtani és a kapun beereszteni.

A játékot az egyik megkezdi úgy, hogy a négy tehenet személyesítő kavicsot jobb markába szoritja a gyűrűs- és kisujjal, a bikát személyesítő kavicsot pedig a hüvelyk-, mutató- és középujja hegyeivel fogja meg, azután ezt körül-

belül két lábnyi ötven cm magasra hajtja függélyesen, míg a kavics a levegőben fel- és lefelé teszi az utat, addig a markából kiönti a többi négyet, — lehetőleg úgy teszi ezt, hogy a négy kavics egymást ne érje, — most a leeső bikát képező kavicsot alátartott markával, vagy a megállapítás szerint, a mellétől előre irányuló kapással fogja fel, ezen utóbbi kapás úgy történik, hogy az alsó kar a könyöktől függélyes irányba jön és a kézfej úgy mozdul előre, hogy a könyök képezi a forgópontot. Ügyesség kell hozzá, mert az eső kavicsot könnyen elüti magától a kapó. Ha a lefelé eső kavicsot felfogta a markával, akkor ismét három ujjá hegye közé fogja azt és föllöki, mielőtt leesnék, a földön heverő kavicsok közül egyet két vagy három ujjá hegyével fölvesz, azt ügyesen markába helyezi és a leeső kavicsot elkapja, ugyanazon jebbkézzel.

Most a földről fölkapott kavicsot bal markába fogja, azután a bikát ismét föl hajtja és a másik földön fekvő kavicsot veszi fel s a leeső bikát ismét felfogja. Ha ugyanúgy vette fel a 3-ik és 4-ik kavicsot is, akkor ismét mind a négyet markába véve a felhajtott bika leeséseig és megkapásaig úgy ejti le a négy kavicsot, hogy azok lehetőleg páronkint essenek közel egymás mellé, mert ezután a föl hajtott bika leesése és elkapásaig kettőnkint kell egyszerre fölvenni a földön levő köveket.

Ha szétetek egymástól, akkor a tenyér szélét éllel a földhöz szorítja és úgy seper két kavicsot össze s azokat rögtön a marokba szorítva fogja fel a leeső kavicsot.

Ha a két pár kavicsot is fölvette, akkor ismét jobbkézébe — markába — veszi mind a négyet és a föl hajtott bika leeséseig úgy ejti le a többi, hogy azok közül három egymáshoz közel essék, mert most a bika felhajtása után először három követ kell a marokba szorítva fölvenni, azután a negyediket magában; természetesen a bika felhajtása és leesése idejében.

Ha ez is megtörtént, akkor a marokba vett négy kavicsot a bika felhajtása közben úgy ejti le, hogy azok lehetőleg egymáshoz közel essenek, mert ezután mind a négyet egyszerre kell fölmarkolni és úgy a leeső bikát elkapni.

Ha a bikát a játészó elejti, vagy valamelyik felhajtás után a kellő számú kavicsot nem tudta a markába fogni, a másik játészóra esik a sor. Ha visszakerül az előny az elsőre és fordítva, a játék a tévesztett számtól folyik tovább. Ugyanis, mikor a négy kavicsot egyenkint kell fölvenni, ez az *egyes*, mikor kettőnkint, az a *kettős*, mikor hármat kell előbb, ez a *hármás*, mikor mind a négyet, ez a *négyes*.

Ha az egyes, kettős, hármás fölmarkolásakor a kavicsok oly közel esnek egymáshoz, hogy érintik is egymást, akkor a kellő számú kavicsot úgy kell fölvenni, hogy *a vele érintkező meg ne mozduljon*, mert, ha megmozdul, a játékot a másik veszi át. A játékban ez a szabály képezi a legnagyobb nehézséget, mert ahhoz nagy gyakorlat kell, hogy az ujjak hegyével oly finom fogás közben válassza el a játészó az egyik követ, vagy a párt, vagy a hármat, hogy az azokkal érintkező meg ne mozduljon. A legnagyobb ügyesség kell ahhoz is, hogy a szétesett kavicsok közül a kellő számút összeseperje a játészó, azután markába fogja és még ekkor a földhöz oly hamar siető bikát is elkapja.

Ha az egyes, kettős, hármason és négyesen szerencsésen átvergődött a játészó, még akkor hátra van a tehenek és a bika beeresztése a kapun.

A játékos a balkeze középujját a mutatóujja fölé fonja, a gyűrűs- és kisujját a mutatóval egy vonalba helyezi, azután a mutatóujj hegyét a földre szorítja, egyidejűleg a hüvelykujja hegyét is úgy, hogy a kézfej felfelé görbüljön és így a mutatóujj hegye és a hüvelykujj hegye között egy félkörív nyílás képződik, ez a kapu; most a jobb marokba fogott öt követ úgy helyezik el a kapu elé, hogy a jobbkez alkarját a balkéz alkarja alatt átdugja az illető, majd a jobbkezfejet lefelé irányítva a felfelé álló marokból, a jobb könyöknél forgó mozgással, a balkéz feje fölött a kaput képező térre önti az öt kavicsot; vigyáz természetesen arra, hogy a leeső kavicsok messze ne guruljanak és arra is, hogy egymással ne érintkezzenek.

Most az ellenfél a leesett kavicsok közül — természetesen a legkritikusabb helyzetű — egyet bikának jelöl ki. A játékos a többi kavicsok közül egyet fölvesz, földobja és ujjai hegyével vagy tenyere élével seper egy kavicsot keresztül a kapun az alatt az idő alatt, míg a felhajtott kavicsot esése közben el nem kapta. Ha az átseprendő kavics oly helyzetben, vagy olyan távol van, hogy egyszeri sepréssel nem tudja azt a kapun átterelni, szabad a kavicsot a felhajtott elkapásaig a három ujj hegyével fölvenni egyszer, vagy többször is és a kapu elé helyezni, hogy az átseprés sikerüljön. Ezenközben csak arra kell figyelni, hogy az egymást érintő kavicsok közül a helyben maradó meg ne mozduljon, mert ekkor a játékos a sort veszíti. A bika áthajtása utoljára marad, de ezt, bármilyen kedvezőtlen helyzetben van, már *egy seprésre kell átkényszeríteni a kapun.*

Ha valamelyik egymást érintő kavics megmozdult a másiknak elvételekor, vagy nem a kapun ment át, akkor a sor a másik játékosra esik.

A játékban az a nyertes, a ki a játékot megegyezés szerint egyszer, kétszer, háromszor, hamarabb végezi.

Szokták hárman is játszani, ekkor a legelmaradottabbat meg szokták bakolni, úgy hogy ő képezi a bakot és a másik kettő közül egyik a czölöpöt. A bakot a harmadik úgy fogja, hogy a bal kézzel a két lábát a térdhajlás alatt fogja át, a bak pedig a jobb alkarját, vagy kézfejét fogja mindkét kezével és úgy kerül lóbálható helyzetbe.

A Bika büntetése még akként is történik, hogy a vesztes jobb tenyerét a földre helyezi, az öt ujját szétterpeszti; az ellenfél pedig az ő öt kavicsát ujjai végére téve, egyenkint ráüt azokkal a vesztes körmére. Az ütés csak kopogtatás legyen és gyöngéden történjék, mert következő alkalommal bizonyosan nem játszik vele a brutálisan sértett.

A labdajátékok leírásával tehát batorkodtam még négy játékot ismertetni t. i. a bakolást, a négyes ugrást, a bikát vagy bikázást és a somintást.

Gyermekkoromban gyakoroltuk még a bigézést, a forgó-csigát, a bűgő-csigát, a bókhert, a vízi-puskát, a lövő-puskát, ez utóbbit szöszszel és görögdinnyehéjjal töltve, a parittyázást, sárkányozást, bűjösdit, kavics-zúgatást, a szűrést.

A parittyázást felváltotta most a modern gummipuska, mely azonban ügyetlen és goromba játék.

Domonkos János.

Dolha és vidékének néprajza.

(Második közlemény.)

B) Folklor.

I. Szokások és néphit.

Terhesség. A gólya, a mely Dolha vidékén különben nem igen szokott tanyázni, itt is jár látogatóba, sőt talán még szorgalmasabban, mint bárhol másutt. Mintha egyenest a római jog tételének (pater est semper incertus, tantum mater certa) volna folytatása a rutén közmondás: *Vütcüv hÿ u vorobeüv, á máty jedná* = Annyi az apa, mint a verebeknél, csak az anya egy. Az egyke-rendszer, magzatelhajtás még ismeretlen. Megtisztelő látogatásának azonban vajmi keveset örül a család: pénzbe kerül. De ha már ilyenformán elkerülhetetlen a vendég, hát mit csináljanak? Megszerzik a fogadtatási költségeket. A terhességben levő asszony majdnem az utolsó, nehéz pillanatig fönnjár és végzi a munkáját akárcsak azelőtt s csak ha már nehéz fájdalmai vannak, ha közvetlenül szülés előtt áll, akkor dől ágynak.

Ilyenkor és a szülés után a beteg nőnek sok pálinkát adnak inni, hogy erősödjék, hogy állítólag könnyebben elviselhesse a szüléssel járó fájdalmakat. Nincs olyan szegény anya, a kinél hiányoznék e varázsital. Ez a legfőbb orvosság, a melyet egész idő alatt a betegnek vánkosa alatt literesüvegben tartanak. A bába csak a szülés ideje alatt van a háznál, azután legfeljebb egyszer nézi meg a páciensét, s ezért a két látogatásért 1 kor. díjat szed.

Keresztelés. A napvilágot látó új polgárt mindjárt másnap elviszik a templomba megkeresztelni. Keresztszülők hárman-négyen: férfiak és nők szoktak lenni, kik a kicsinynek *krÿzsmá* nevű keresztelési ajándéku fehér inget vagy e helyett fehér lenvásznat visznek a templomba, mit aztán a keresztgyermek valamelyik hozzátartozójának mindjárt a keresztelés után ottan át is adnak. A mely kereszt-szülő ezt az ajándékozást el találná mulasztani, annak keresztgyermeké — hitük szerint — a túlvilágon meztelen lesz és az ilyen fősvény szülőről le fogja tépni annak ruháját. Keresztelés után lakomát csak régebben tartottak, mostanában ez teljesen elmarad s csupán a módosabbak, vagy elsőszülött fiú esetén vendégelik meg a közelállókat.

A még fekvő beteg anyát illetőleg szigorú szokás, hogy két hétig, azaz addig, míg a templomban nincs fölavatva, portáját nem szabad elhagynia, szomszédolni tehát vagy a mezőre kijárnia tilos. Azalatt házában mindennap vendégeskedés van. Ugyanis úgy a gyermek keresztanyái, mint az asszonynak összes komaasszonyai már kora hajnalban *kumcsyúa* (komasági étel), más rutén vidéken *rodÿúa* nevű = ennivalót visznek a fekvő komaasszonynak, ma ez, holnap amaz, míg csak mindnyájan túl nem estek rajta. Ez az alkalmi étel áll húislevesből, főtt húsból tejes rizskásából, lepénytésztaból (palenjátá) és töltöttkáposztából. Mindenik ételt külön fazékban hozzák, a mihez még egy fehér czipó és egy félliteres üveg pálinka is tartozik. Ebből aztán aznap reggel lakomát csapnak s a mit el nem fogyasztanak, az a házban marad. Az ételhez komaasszony üres edényekkel tér vissza; vígan végigdololva az úton. Az ételvívó szíveség korántsem udva-

riasságból vagy ajándékozasképen történik, mint a hogy azt első pillanatra gondolnók. Kötelező kölcsönadás az, a mit vissza kell szolgálni, mihelyt az ételhezöt is meglátogatja a gólya.

A lábbadozó anya, ha sok a dolog, hamar kiábrándul a vendégeskedés mámorából s nekilát a munkának. Csak 2—3 nap és már semmi baja, el is feledte, hogy beteg volt.

Az újszülöttet szegényes bölcsőbe, teknőbe vagy ehhez hasonló farácsozatú kosárfélébe teszi és az ágy végén alacsonyabb négy póznára akasztva, vagy a mestergerendára függesztve, ágyból fekvé a lábujjai közé szoritott madzag segítségével ringatja.

Ha síró a gyermek és máskép nem boldogulnak vele, elcsitítására mákhéjának a levével altatják el. Megtörténik, hogy a csecsemő betegség, helytelen pólyázás vagy szoptatás miatt egész napokon, éjjeleken át sivalkodik — ilyenkor azt mondják, hogy valamely irigy szoptatóasszony saját síró gyermekének fürdővizét öntötte éjjel házuk ablaka alá.

Különben úgy mondják, az ilyen ellenségek még az anyatejet is elrabolják. Ez úgy történik, hogy megkérlik, miszerint szoptatna meg egy idegen gyermeket. Ha ez szopott, rögtön el is vitte ez anyától a tejbőségét. Azért aztán a szoptató nő bármilyen szivességet is örömelebb megtesz szomszédasszonyának, csak ez egyet nem, féltve őrizve tejét saját magzata számára.

Vannak családok, a hol az újszülött gyermeknek kezébe először könyvet, ostort, vésőt vagy valamely mesterséghez tartozó szerszámot adnak, a szerint, hogy mit szeretnének gyermekükből nevelni.

Ha dícsérik a csecsemőt, az anya mindjárt rámondja: *Ták bý mu ne chýbylo, ják zá njoho ne csaje* = úgy ne ártson neki, a mint nem hall róla. A ritka fogazat a növendékgyermeknek a jövőben gazdagságot, míg ellenben a sűrű ennek ellenkezőjét jósolja. Ha a fején két, esetleg három köralakú hajnövése van, akkor az egész bizonyonnyal 2-szer, illetve 3-szor fog megözvegyedni. Ha túlokos a gyermek, akkor időnek előtte meghal. Ha kutyától, disznótól vagy bármely állattól megjíjed, akkor az illető páráról egy csomó szórt lenyírnak, cserépre teszik s ott meggyujtják, füstjével pedig a megjíjedtet füstölik, mikor azt mondják: *Z tebe sztrách, á z njoho párá* = tebelöled az ijedtség, öbelöle pára: élet t. i. szálljon el.

A gyermek jelenlétében ha kigyórol vagy más hüllőrol van szó, az anya azt szokta mondani: *püd jázýcskom császnýcsok* = a nyelvecske alatt fokhagymácska, hogy valamelyik ilyen állat meg ne csípje a kicsinyt.

A gyermek további fejlődése és katonakora.

Mindkétnemű gyermekeket korán fognak munkára, e mellett böjtöltetik, minek folytán a fiatal test nem hogy fejlődne, de határozottan csenevésznek indul. S ha valamely jelentékenyebb baj támadja meg a szervezetét, orvos helyett javas-, kuruzslóasszonyok a gyógyítói a kis betegnek.

Kórházba még a felnöttek is félnek menni, mert — szerintük — ottan, ha az orvosok nem tudnának segíteni a betegen, egyszerűen megmérgezik őket.

Játékuk a gyermekeknek alig van, s ezek is az ünnepekhez fűződnek. (Lásd hátrább.)

Fürdésnél, illetőleg öltözéskor ezt a versikét éneklük:

Tko szjá jemko oblecse,
Toho szám büh ponesze.
A tko ná osztánku,
Izjisztj pecsenu zsábku.

(A ki hamar felöltözik, azt maga az Isten viszi el, a ki utolsónak, sült békát eszik majd.)

Nevelésükről semmi jót nem mondhatunk, mert az nagyon is hiányos. Iskolába például csak a büntetéstől való félelemből küldik a gyermekeket. Ám tavasz beálltával így is kifogják őket, s az iskolák ilyenkor már csak úgy konganak az ürességtől. Ismerünk olyan szülőket is, kik elmentek a tanítóhoz, kérve, számítsa ki nekik, hogy tanév végeig mennyi pénzbírságot rónának ki rájuk, ha egyszer sem küldenék tanköteles gyermeküket iskolába. Ők inkább előre lefizetnék azt, hogy ne kelljen az előljárósággal vesződniök.

Az ifjú, ha már katonaköteles korba lép, azaz sorozásra kellene mennie: anyja a kuruzslókkal egyetemben megragad minden hathatós eszközt, hogy fia a császár kenyerére ne jusson. Így a jelöltet halottnak csontjaival dörzsölik, trágyalével és egyéb házilag készített kenőcsökkel kenik be a testét, a mitől aztán az sok esetben meg is dagad. Persze így a csodadoktorok hókusz-pókuszaikkal és csodaszereik hatása alatt van rá eset, hogy czélt érnek, páciensük nem válik be.

Leánykérés.

E vidék ifjúsága aránylag igen korán nősül. 18—24 éves korukban a legények többnyire már házasok.

Ritkán s csak elvétve akad, a ki legénynek maradna. S a ki marad, öreg legény a neve, a kit aztán soha nem hagynak nyugton a többiek, míg csak asszonyt nem visz a házhoz.

Leánykérésük minden faluban a következőképen történik: A nősülendő fiatalember, ha már kiszemléte magának a feleségnek valót, kérőket küld a házhoz. A kérők (szvátács)¹ többnyire rokonok vagy tekintélyesebb ismerősök szoktak lenni s csak ritkán fordul elő, hogy a vőlegény szülei mennének kérőbe. Maga a megkérés leginkább este vagy a hajnali órákban, de sohasem nappal történik. Ez abból áll, hogy a kérők előadják a küldő fiatalembernek a szándékát, t. i. hogy az N-t vagy N-t nőül akarja venni; szeretné tehát tudni, hogy N. hozzámegye-e? Mennyi lesz a hozománya? Hány és hollevő parcella föld járul vele? Esküvő előtt ugyanis, de legkésőbb közvetlenül utána a fiatalok kikapják a birtokjust, épp úgy mint a többi járulékokat, mik közül az előbbit mindjárt rájuk is tábláztatják.

¹ Általánosán ismert szó mind a hét-nyolcz ruténlakosságú vármegyében. Éppen ezért nagy tudatlanságra vall a *Negyilya* című rutén néplap népnyelvi rontása, a mikor Vastagh Gézának *A kérők* című festményét ábrázoló illusztrációja alá azt írta: *Proszotári*. Proszo u. i. köleskása, tehát proszotár = kölesárús, úgy a mint resetár = rostaárús.

Továbbá tehát, ökö, juh, esetleg disznó lesz-e a jussban? S ha igen, melyik, milyen az? Pénzt nem igen tudakolnak s általában ennek kevés szerepe jut a hozományadásban, az előbbieket azonban a mennyire csak lehet kipróbálják, kialakozzák a lányos szülőktől. És ha már ily módon megtörtént az alkú és esetleges üzenetváltás, mik a hozomány eldöntését jelentik, — következik a jegyváltás. A legény eljegyzési ajándékkul kendőt, kendőben 2—3 koronát és gyűrűt (ócska, köves rézgyűrű) visz a lánynak, míg a lány szintén ilyen gyűrűt ad a legénynek, kezét fognak s ezzel rövidesen, minden czeremónia nélkül vége a kézfogónak.

Lakodalom.

A kézfogó után a fiatalokat 3-szor hirdetik. A hirdetés ideje alatt 1—1 korona tandíj fejében a jegyepár a kántorhoz katekizálni jár, minek befejeztével a pap előtt a keresztény hitelmezből vizsgát tesz. Vizsga után következik a polgári esküvő s ez után este a lakodalom kezdete. Az anyakönyvvezető előtt megkötött frigy után a fiatal pár még nem férj és feleség s azért a polgári esküvő helyiségéből hazamennek, ki-ki a saját otthonába, a hol nyomban rendszerint alkonyatkor megkezdik a „huszký” nevű = (libák) lakodalombevezetést. Hogy miért nevezik ezt huszkýnek, azt nem tudják megmagyarázni. Másutt az ilyen előbéstét siratónak mondják, itten a sirató fogalom ismeretlen.

A huszkýt a bervínok szertartása vezeti be, vagyis bőrvén öröközőknek metszése és koszorúba való fonása. A vendégek külön a mennyasszonyé, külön a vőlegényé, zeneszó, 1—2 szál cigányból álló bandával együtt elmennek olyan helyre, a hol bőrvén van a kertben, hogy azt letépve a fiataloknak, (molodő) a koszorús fiúnak, (druzsbá) és a koszorús lánynak (druzská) (a fiú, a lány is 14—16 éves szokott lenni) megfonhassák. A koszorút lúdtollszárral és rajta pattogatott kukoriczával díszítik, s így kötik a koszorúra. A koszorúfonás otthon a lakodalmas házban történik, s míg az tart, azalatt a fonók, asszonyok, lányok ez alkalomra megállapított dalt énekelnek, melynek szövege ez:

1. Oj poj bozse do nász Teperj u nász horázd; Táj tý bozsá máty. Vinký pocsýnatý.	3. Podaj mámko iholku Táj nýtocsku iz sovku Usýtý császnýcsok Na zolotýj vinocsok.
2. Hori szonýcsko, hori Výjte szjá vinocsky szkori Na hládka holovýcsku Na sesászlývu dolýcsku.	4. Hori szonjicsko hori Vyte szjá vinocský szkori De Mária szýdýt Tám szjá sztjiná blyscsyt.

(1. Jere Isten hozzánk, nálunk boldogság van, s te is istenanya, koszorúkezdésre.
2. Fel, napocska fel-fel, fonódjatok koszorúcskák hamar, sima fejecske, szerencsés jósorsra. 3. Adjad anyám a tít és a selyemczéznát, virágot varrok ki arany koszorúra.
4. Fel, napocska, fel-fel, fonódjatok koszorúcskák hamar, a hol a Mariska ül, ott a fal is fénylik.)

A „huszký” éjszakát követő napon van a leendő pár egyházi esküvője, s a soha el nem maradó lagzija. A templomba az esküvőre (víncsánký) vezető utat a násznép (szváljba) muzsikaszó és a vőfélyek (szvatý) dalolása mellett teszi meg. A vőlegény szintén a menetben van, és rózsásszínű nagy kendőből, koszorúzott,

csengős zászló (kuráhov, püd kuráhovlyov) alatt lépked az ünnepies aktusra. A templomtól a vőfélyek elviszik a lakodalmi zászlót a menyasszony házához, a honnan a menyasszonyt násznépével együtt szintén — akárcsak az imént a vőlegényt — elkísérik a templomhoz. Így, ha már mindkét illetékes fél együtt van, az Úr házába mennek, hol megkezdődik az egyházi esketési szertartás. Míg ez tart, azalatt a fiatalság a templomtól nem messze levő téren járja a csárdást, kolomejkát stb. Mikor a fiatal pár kijön a templomból — a cigány (esetleg ha jobbmódúak a lakodalmat ülők, több muzsikus is, a kik azonban nem feltétlenül Fáró ivadécai) rázendít a Rákóczi-indulóra, mire az összes mindkét házbeli vendég összesereglik s megkezdik, ha tél van, hóval dobálni a fiatal párt. Hóval azért, hogy fehér, szőke gyermekeik legyenek. A rutén előtt úgy a férfi- mint a női szépség ideálja a szőkeség, a szeretőt is ezzel a fogalommal jelöli: *bilánjá* ugyanis szőkécskét és szeretőt jelent egyszerre.

Hazafelé a vendégek ismét zászló alatt kísérik az újdonsült házasságokat. A fiatalasszonyt gyolcsvászonnal takarják le, fejétől a földig, elül azonban nyitva hagyják, míg fejére koszorúval ellátott férfikalapot tesznek. Útközben egymás mellett halad a pár. A vőfélyek dalolásukat és menetelő táncukat megszakítva, harsány hangon felelgetnek a násznagynak (sztárosztá), a ki ekként adja föl nekik a kérdést:

Tko ijen? = ki éljen?

Vigan ér haza a lakodalmas házához a menet, hol az őrség már föl van állítva. A kaput (ljiszá) bezárják és senkit sem akarnak beereszteni. Erre aztán az általánosan ismert hadakozás, felelgetés indul meg a két táborra szakadt násznép között. Ennek végén megindul a két tábor között a versengés.

Végül összenevetnek s megnyílik a kapu. A két vőfély magasra emeli a pereczet s ilyen ív alatt vonul be az egész násznép. Ha mindenki bent van az udvaron, a vőfélyek a kalácsot, illetve a pereczet szétdarabolják és megeszik.

Szerényen, néha szűken és sovány ételekből áll a lakoma, míg ital elég bőven és kizárólag pálinkából áll. Ezt fogyasztják evés előtt, közben és utána is. Ebéd után következnek: a voloszjkj (oláhos), kolomjykká, poljszjka (lengyeles) és az uvjvancj nevű gyors és lassú csárdásszerű tánczuk.

Harmadnap, t. i. a koszorúfonástól számítva, délelőtt a vőlegényesház tartja a vendégeskedést (hosztjána), a mikor nemcsak a rokonokat és jó szomszédokat, hanem még az ismerősöket is meginvitálják ebédre. Ez alkalommal ebéd előtt és közben van az úgynevezett dárovánjá = ajándékozás, mely abból áll, hogy minden egyes résztvevő vendég több-kevesebb pénzt ad át a násznagynak a fiatalok részére. A násznagy a pénzt markában tartva dikiózt mond, hogy a tisztas ajándékozó egyén ezüsttel-boldogsággal telt életet kíván a fiatal párnak.

Negyedik napon a menyasszonyosháznál van a hosztjána, a melyen azok vesznek részt, a kik az előbbi ebéden nem voltak s itt tesznek eleget ajándékozási kötelezettségüknek. A legközelebbi vasárnapon tartják a reperáló napot (popravkj), melynek lakomáján azonban már csak a legközelebbi rokonok vesznek részt. Ezzel vége van a lakodalmi időnek s ilyenformán nyugodtan rámondhatjuk, hogy négy nap, négy éjjel tartott.

Íme, így folyik le egy ilyen nép lakodalma, mely ha akármilyen egyszerű is, mégis számottevő költséggel jár. Ám, ha számításba vesszük a résztvett ven-

dégek pénzajándékozását, könnyű a megnyugvás: fedezi a kiadásokat — sőt ha népes volt a daridó, még marad is a pénzből, a mi kezdetnek mindenesetre jó. Bármilyen szegény legyen is az, ki esküvőjéhez készül, szívesen hiteleznek neki, mert tudják, hogy a vendégek ilyenkor annyira-amennyire jótékonyak szoktak lenni, s így kitelik majd a kiadási költségek fedezete is. Pénznél egyebet úgysem igen kapnak, legfeljebb, ha nagyon szegény a fiatal pár. Ilyen esetben borjával, juhval vagy aprójószággal látják el a kezdő gazdát.

Babonák. Ha a nő szereti a férfit, de ez őt viszont kevésbé, akkor a szerelmes nő mézzel keni be a testét s ha lemosta a rátapadt szurkot, úgy azt az illető férfi italába önti be, ki e dolgról mit sem sejtve, ha tudatlanul megiszsa, szeretni fogja a csaléteket készített nőt, akárcsak méhek a mézet. Esküvő után közvetlenül igyekezék az asszony urának lábára hágni, akkor a házaselemben ő fog parancsolni annak.

Halál és temetés.

A halottat megmossák és tiszta ruhába öltöztetik. Csizmát vagy boeskort azért nem húznak a lábára, mert abban a túlvilágon nehezen tudna járni. Halottasházban egészen a temetésig sok nép van együtt; nappal tere-fere, diskurzus, éjjel pedig virrasztás és zsoltáreneklés folyik. Ez utóbbi időben az öregebbje ájtatoskodik s a zsoltár szavára figyel, míg a falu fiatalsága, vegyesen mind a két nem, a szoba közepére ül és farsangi alakos játékokat játszik. Ilyen játékok: a lopátky (lapátos), obrusz (abroszos) és kolodjár (kút). Az elsőnél lapáttal ütögetik a bekötött szemű delinkvenst mindaddig, a míg ki nem találja és föl nem váltja az ütőt. A másik általánosan ismert körjáték kézről kézre továbbított összecsavart kendővel vagy itt abroszszal; a harmadik pedig azonos a magyar kútbaestem, ki vált ki engem játékkal.¹

Virrasztás alkalmával vacsorát kapnak az imádkozók, a kik többnyire idősebb szomszédok és rokonok. Pálinkából is kijut a részük s bizony ezeknek sokszor ez a főcéljuk s vajmi keveset szomorkodnak ők az elköltözött lelken. A vacsora mindig abban a szobában van, a hol a halott fekszik. Temetéskor a halottat ökröszekeken viszik a temetőbe; ha kicsiny a halott, akkor a koporsót egy szegényebb ember vállán viszi ki.

A halottasnép közönséges szennyes ruhában jön el a temetésre, ünneplőt nem ölt s gyalogszerrel kíséri ki a koporsót.

Szokások és babonák. Temetés után tort tartanak. A halott nőrokonai a temetés után 1—2 hónapon át nem viselnek kontyot, ezzel mutatják, hogy gyászolnak.

Nagyon vigyáznak arra, hogy a halottasházba, míg el nem temetik a tetemet, be ne osonjon kutya vagy macska, mert később aztán a halott azon állat képében fog hazajárni. A holttestet törött mákkal is szokták behinteni, hogy ha a másvilágról kedve kerekedne hazalátogatni, akkor olvassa a körülötte szórt mákot s ne érjen rá az övéinél teendő vizitelésekre, a melyek — a halottak törvénye szerint — úgyis csak pontosan éjfélkor tehetők meg.

¹ Ezeknek a játékoknak gazdag változatú sorozatáról beszámoltam már az *Erdélyi Múzeum* 1910. évf.-ban, itt egyszerűen csak utalok e dolgozatomra: (Sz.)

Ha pálinkakedvelő volt az illető, akkor koporsójába is tesznek egy félliteres flaskóval, hogy könnyebb legyen a lelke.

Ha a harangok bánatosan szólnak, a gyászmenetben ha visszatekint a temetési szertartást végző pap, úgy abban a falurészben nemsokára új halott lesz. Temetés után minden házból kiöntik a vizet s helyébe frisset hoznak.

Halotti emlékek. Halottas szombatokon gyászmise van a templomban, ez alkalomra templomba visznek egy tál babot, a babon 3—4 tojást, vagy egy tál érett juhtúrót, két szál gyertyát, vagy kukoriczából vagy búzalisztból sütött 20—30 fillér árú 3—4 cipót. Az adományok a holtakért való imádságokért, miséért a pap, kántor és harangozó javára esnek.

Ezenkívül a holtakról való megemlékezésképen párasztászt végeztetnek és zsoltárt énekeltetnek a háznál, midőn az illetőknek rokonai, szomszédai nemkülönböztetve a falu szegényei gyűlnek össze imára és az ezt követő ebédre vagy ha zsoltár-éneklés volt, vacsorára.

Ősz beálltával minden egyes család zsoltárt énekeltet a kántorral, a kinek ezért énekes-zsoltár esetén 10, olvasó-zsoltárért 4 koronát szívesen adnak, s ritka ház, honnan e szokás elmaradna.

A nép kalendáriuma.

A vidék lakói sokszámú nagyobb ünnepeik révén garmadával halmozzák össze a babonákat és mindenféle szokásokat,¹ a melyek időrendben így következnek:

Újév. Újév hajnalán annyi égő paraszat raknak a kemencepadkára (kút), a hány tagból áll a család. Mindeniknek külön-külön égő parazsa van, mit feszült figyelemmel kísérnek, hogy meddig marad tüzesen s mikor alszik el, mivelhogy ez jósolja meg az illetőknek ez évre életüket, illetve halálukat. A mely parázs hamar alszik el, úgy annak megnevezett tulajdonosa szintén hamarosan fog meghalni s viszont a sokáig tüzesen maradt parásznak gazdája sokáig él. Sokat adnak arra is, hogy újévkor idegen férfi vagy nő jön-e be elsőnek a házba. Ha üres edényvel merészelné belépni, ez olyan veszedelmet jelentene, mit egész éven át helyre nem hozhatnának. Óvakodnak is tőle, hogy ilyesmi ne forduljon elő. Az üres edényvel jövő vendég zárt ajtóra talál. A férfitövevényt kedvelik s meg is vendégelik. Mosdani e napon ezüst- vagy aranypénzzel szokás, hogy egész éven át ki ne fogyjanak a pénzből. Ha zuzmarás az erdő, akkor termékeny esztendő várható.

Délután a templom javára gyűjtés van. Ugyanis a férfiak, kiknek javarésze legényekből áll, a templomi gondnoknak intézkedése folytán csoportokba osztva elszélednek kántálni (koljádováty) a falu különböző irányába. Minden csoporttal 2—3 zsákkal ellátott hordár (künj = ló) jár, hogy a házaknál kapott adományt átvegyék s hátukon elvigyék a gyűjtőhelyszínre, mely rendszerint a népiskola. A legények, ha gyümölcsöskert van a háznál, lányoktól diót, almát kérnek. Különböztetve a templom javára szokásos adományok: kukoricza, itt-ott zab és néhol egy-egy marék kenderszösz.

¹ Ugyanezen vidékről nagyon sok efféle folkloranyagot közölt *Zloczky Teodor* az ungvári *Kelet* cz. hetilap 1888. és 1889. évfolyamaiban.

Ezeket a gyűjtőhelyen a kurátor előtt megméri, később eladják s a pénzt a templom szükségleteire fordítják. A kántálási gyűjtést minden újévkor megtartják s gyűjtenek nemcsak a saját (görög katolikus) hitsorsosaiknál, hanem a községekben lakó róm. katolikusok, — reformátusoknál is, — sőt még a jobbmódú zsidókereszmárosoknál is. Ez utobbiaknál csak újévet kívánnak (vincszut), a miért aztán pénzt és pálinkát kapnak.

Vizkereszt. A vizkereszt-ünnepet megelőző napon böjtölnek és csak este, *vénasszony estéjén* (ná bábyn vecsür) esznek. Vacsora előtt a háziasszony a ház külső, belső falára kukoriczalisztból készült tésztából 8—10 cm hosszú keresztalakot mázol, mit azután egész éven át otthagynak, mintegy annak jelképeül, hogy benn a házban keresztény család lakik. Ősrégi szokás ez náluk.

Azt tartják, hogy ezen éjjel 12 órakor pár pillanatig minden folyóban bor folyik. Ama kérdésre, hogy miért nem merítenek belőle, az a válaszuk, hogy azt a bizonyos időt csak a bűnnélküli ember találhatná el. A folyónál örködni pedig a nagy hideg miatt nem lehet.

Másnap, midőn a pap künn a folyónál szenteli a vizet, asszonyok, lányok ott a helyszínén jegeszvizben mosdanak, hogy fehérbőrűek, egészségesek legyenek.

Szokás, titokban a pap ruháját is érinteni, hogy azon farsangkor a lányok férjhez mehessenek.

Gyümölcsoltó-Boldogasszony napján a háziasszonyok kora hajnalban Éva-pongyolában háromszor körülfutkossák a ház környékét, hogy házukban azon éven semminemű kártékony rovarok ne alkalmatlankodjanak.

Szerintük minden telet alvó állat ezen a napon támad föl újra.

Husvét. A nagyheti harangszó helyett itt is kereplőt használnak. Az ismert kereplőt azonban e vidéken egy 2 méter hosszú, 30—35 cm széles, 3—4 cm vastag bükkfadeszka pótolja. Ezt a toronyban két harangtartó-oszlophoz kötik úgy, hogy az vízszintes helyzetben egy-két héten át ott marad. Ha kerepelni akarnak, akkor 4—6 különálló fakalapáccsal verik a deszkát.

Nagyszombaton este a férfiak a templomhoz gyűlnek össze, a hol szabad ég alatt tüzet raknak, körülülük és ott maradnak egész az éjféli feltámadásig. Különbön azután is vigyáznak rá, hogy ki ne aludjék, míg csak vége nincs az ünnepeknek. Ehhez a tűzhöz kerítésből, miegymásból fát lopni szabad. Addig mindig vannak élesztgetői: pipázó és mesélő férfiak.

Húsvéti ünnepek előtt a háziasszony tapaszt, meszel, ruhát mos stb., s miután rendbe jön, nagycsütörtökön vagy nagyszombaton süti a pászkát = a húsvéti kalácsot.

E kalácsnak legalább is 12—15 kg fehér búzalisztból kell kikerülnie. Minél nagyobb, annál jobb és tekintélyesebb. A kalácsot szentelő, illetve megáldó papnak sütnék ilyenkor kis kalácsot, mely nagyságra nézve nem igen nagyobb szokott lenni a régi zsemlyénél.

A húsvéti kalácsot abroszba szokták kötni, mihez tojást, sonkát tesznek s így az egészet batyumódjára hátukra véve a férfiak viszik a templomhoz megáldásra. Az áldásnál nem igen várják be az utolsó ament, mindenki ragadja a batyuját s úgy rohan vele haza, mintha csak ellenség kergetné vagy a háza égne. Valóságos futóversenyt rendeznek ilyenkor s az a legboldogabb, ki legelől tart.

Otthon a pászkatához férfi lábai elé a szobában ruhát terítenek, hogy a szent kenyérrel arra és ne a pusztára lépjen. Beléptekor Krisztosz voszkresz. Krisztus föltámadt, régi keresztény köszöntéssel üdvözlí a családot.

A házban eddig senki nem evett még, most kezdik a reggelizést s egyúttal az ebédet is. Főétel a pászka.

Általános tudat, hogy a ki este is eszik a szentelt kenyérből, azt a nyáron csipni fogják a legyek. Ezért aztán este még a gyermekeknek sem szabad ebből enni.

A pászka vonatkozik ez a tartalmilag és formailag a szlávságra egyaránt jellemző népmese, a melynek poétikus stílusára külön is fölhívom az olvasó figyelmét.¹

Volt hol nem volt egyszer két testvér: az egyik erősen gazdag, a másik meg nagyon szegény. Elközelgett pedig a husvét ideje, mikoron is minden emberhez úgy illik, hogy pászkat süssön, templom alatt szentelendőt. Kenyér ugyan a pászka is, de azért mégis csak más az íze a szentelt pászkanak, mint a közönséges hétköznapi kenyérnek. Elméne hát gazdag bátyjához a szegény testvér és lisztet kért tőle, pászka valót. Azt mondotta rá a gazdag:

— Kaparj kurta, neked is lesz! Nem tartozom én neked lisztet adni, pászka valót.

— De hiszen mi testvérek volnánk? Adhatnál hát egy kis lisztet.

Nem adott a gazdag. Mit csináljon szegény feje? Hiszen el-kiszólja az egész falu, ha üres kézzel áll a templom alá, a hol két sorjában kosarakban, átalvetőkben várja a megszentelést a sok tojás, sonka, kalács, egy szóval a pászka. Keserű gondolatai az erdő felé terelték szegényt. Levágott egy tölgyfadudort, a mi a fa alsó részén szokott nőni s olyan kerek-gömbölyded, akár egy jóra való cipó. El-megsimitotta kerekre, tűzön fakóbarnára pörkölte, átalvetőjébe tette és hazaballagott. Hogy valami itala is legyen szentelendő, mint a többi falujabelinek, egy korsó vizet is tett a fapászka mellé. Közönséges forrásvizet. Már hogy a szegény miatt.

Elment vasárnap reggel a templomhoz, a czinteremben éppen a gazdag mellé állott. Odatekint a gazdag testvér és nagyon mereszi a szemét, ezt mondva magában: Ugyan honnan vevé őcsém ezt a szép piros pászkat? Honnan kapott hozzája olyan finom lisztet? Hirtelen odasúg az őcsésének:

— Hallod-e, Vaszil, cseréljünk! Mert igen röstellem ám ezt az én pászkatát, a fekete lisztből valót. Néked meg ez is jó lesz, senki se szól meg érte téged, szegény embert.

Ráállott a szegény ember. Odaadta átalvetőjét pászka stul, italostul s átvette

¹ A rímelő és ritmikus próza, a mely még verses tagozódás nélkül való és mint egy ingadozik a kötött és kötetlen beszéd között, versbe át-átesapó prózás alakjával különösen a két keleti szláv nemzetnek sajátossága, t. i. az ukrán-ruténnek és a maszkónak. Ez a forma, úgylátszik, az epikus költeszet kristályosodási korszakából maradhatott fenn, a mikor még nem öltött szilárd verses formabeli halmazállapotot s a melyben a prózából színező refrainként bugyogott ki az őserőtől hajtott vers. Ezt a stílust e magyar fordításban lehetőleg hiven igyekeztem visszaadni. Ugyanezt kitűnően adja vissza Meyer is az orosz népmesék német fordításában: *Afanaszjev-Meyer: Russische Volksmärchen*. 1901. és 1909. (Sz. H.)

amazt a gazdag testvértől. Mikor a pap megszentelte, megáldotta, a hogy annak rendje-módja, hazasiettek a népek. Szegény ember mondja otthon asszonyának:

— Látod, asszony. Mind csak töprengtél, búsultál, bánkódtál, hogy pászka nélkül maradunk. Adott az Isten!

Gazdag testvér mondja otthon asszonyának:

— Látod, asszony. Milyen szép pászkát cseréltem öcsémmel. Te pedig mind csak híreskedtél, nagyoskodtál, erősködtél, hogy ilyen olyan gazdasszony vagy s mégse tudtál olyant sütni, mint az öcsém asszonya. Adott az Isten!

Szegyenezett a gazdag ember felesége, de nagyon és csak megállott az asztal sarkán. De leült a gazda, belevág a pászkába: nem szaladt be a kés. Próbálgatja másfelől, kereken és tízfelől: csak nem megy. Fejszét ragad haragjában és megszelni úgy próbálja. Beleszaladt a fejsze, ámde olyan erővel, hogy nem tudta onnan kihúzni. Addig ütö bunkóval a fokát, míg végtére is kettőbe repedt a pászka. Odatekint s nagyot ordít:

— Huh! Ördögadta pászkája! Hisz ez fából van!

És megint csunyán elkáromkodta magát, de nagyon is pogányul.

Mondja neki asszonya szeliden:

— Látod, Iván, látod. Káromoltad Istent, ma, husvét első napján. Meg is vert ám érette, pászkád fává tette! Bizony nagyot vétkezted: pászka nélkül maradtál.

Mit csináljon a gazdag ember? Elment szegény öcséséhez pászka-kérni. Szegény öcsese szó nélkül lekanyarította pászkája felét és bátyjának átadta, hogy neki is legyen valami szentelt enniyalója. Már hogy a szegény miatt.

Aztán száraz fát, targallyakat szedett elő, hogy a csere-sonkát megfőzze. De nem volt, mivel meggyujtsa, hát bátyjától kért gyujtót. Ő meg nem akart gyujtót adni, mondván:

— Eredj dolgozra! Látod, olyan bosszus vagyok, darabokra vágnálak.

Már mint a szegény miatt.

Szegény ember búsan nekitámasztja házának a létrát. Felmászott, széjjeltekint, füstölög-e valakinél, a kitől aztán tüzet kérne? Ím, az egyik hegytetőn csakugyan valami tüzet lát. Hamarosan oda fut: tizenkét öreg ember ül a lán-goló tűz körül. Köszönti őket, mint husvétkor szokás:

— Krisztus feltámadt!

— Valóban feltámadt! — válaszolta neki a leghosszabb szakállú. — Hát te mi járatban vagy?

— Eljöttem hozzátok, nem adnátok-e egy kis tüzet? Nincsen mivel sonkát főztek.

— Adunk néked tüzet, adunk; de előbb azt mondjad meg: melyik hónap a leghidegebb!

— Hát az a márczius — Isten tartsa meg — és a január. Ezekkel a legnagyobb hideg szaladgál.

— Megmondád: jól mondád. Vesd le földre a gubád, terítsd ki csak előnkbe.

Lapátjával kétszer merte meg az öreg a friss parazsat és beleszórta a gubába.

— Vidd ezt most haza, terítsd el a padra. Magad szállj le onnan s aztán küldd az asszonyt parázsért a padra.

Futvást-futott a szegény ember, a hogy csak a lába birta. Mind attól félt az útbá, átég attól a guba. Felszaladt a padlásra s kiönté ott rakásra. Úgy tett, a hogy megmondták, küldte az asszonyt parázsért. Felhágott az asszony: csak úgy fénylett előtte valami. Jól odanézett, vaj' nem ígézet? Bíz ott csupa fényes vert aranypénzek! Megmerte a szoknyájába, kettőt lépett zavarába s lehupant a házba. Mutatja urának:

— Ember, ember! Mit hoztál te? Hisz ez csupa aranytallér!

Úgy megörült szegény ember a hírnek, hogy a feje is megfájdult szegénynek. Megrángatta kis fiának üstökét:

— Szaladj fiam a bácsihoz vékáért! Ha azt kérdi, minek nektek a véka, mondd, hogy apád lisztért járt a faluba. Megmérni szeretné, vaj' nem csalódott-e? A fiucska hamarosan elhozta: éppen megtelt aranypénzzel a véka.

De a véka dongáiba az egyik pénz megakadt. Kérdi bácsi:

— Mit mértetek oly sokat? Mért kellett hát az a véka tinéktek?

— Édes apám tudja, mért? Ott valami lisztet mért.

— Hej, legényke, kicsiny vagy még s hazudozni máris értesz. Hogyha, mondd, lisztet mért az apád, mért nem lisztelte be vajjon a vékát?

Báránybőrbekecsét futtában felkapá, nagy sietve átkoczog öcscséhez, édeskén.

— Kedves öcsém, mondsza szépen, hol tettél szert ilyen pénzre?

Szegény ember mind elmondta őszintén: Ott a dombon tizenkettő üldögél, tüzet kért tőlük, tüzet kapott tőlük s a parászból arany lett.

— Eligazíthatnál oda engemet?

— Hogyne! Szívesen én! — mondja rá a szegény.

Elméne a gazdag ember, köszönti a tizenkettőt:

— Mi a fenét csináltok itt öles hóban?

— . . . sztus feltámadt! — mondja egyik. — S te miféle jóban?

— Adjatok a tüzetekből. Van nektek is elegendő.

— Jól van, fiam, kapsz tüzet, de mondd előbb azt az egyet, melyik hónap a leghidegebb?

— Hogy melyik? — mond a gazdag. — Hát az a két kutya: márczius meg január, hogy vesznének meg immár.

— Megmondád: jól mondád. Vesd le immár a gubád, hadd töltsük meg parázsszal.

Megmerte a nagyszakállú háromszor is a lapátját s így szólott:

— Eredj most csak haza s rakd szét a paraszat négyfelé, a padlás minden sarkára.

Futott-futott nagy kincsével a gazdag. El-szétrakta a paraszat négyfelé az eresz alatt. De alig hogy leugrott, a ház lángban lobogott. Nagynehezen menekülhetett meg asszonyával és gyerekeivel, mert mind porrá vált: ház, istálló, egész gazdagsága, mind, mind . . . Cselédnek kellett öcscséhez szegődnie, úgy lement a nagy, fősvény gazdagság. Elégszer van bíz így most is, hogy gazdag a szegénynek, akár jóllakott az éhesnek, nem igen hisz.

Néphit. Ha véletlenül egér csen el egy morzsát, úgy az denevérré változik

át. Ki husvétii ünnepekben nappal mer aludni, annak a nyáron agyon fog ázni a szénája. Első, második napon nem mennek a szomszédhoz. Egy hely van, a hova ez időben a falu apraja-nagyja szokott összejönni s ez a templom körülötti térség. Itt mindenki föltaalja a hozzávaló társaságot, így külön van a gyermekeké, külön a legények-, lányok-, idősebb férfiak- és asszonyoké.

A fiúgyermekeknek kedvelt játékuk ilyenkor a *cárjá bjtty* és *chvosztácsá vijátty* nevűek. Az első (királyt verni) háborúfélénél 15—30 fiú két szembenéző sorba áll. Fölváltva a sorokból egy-egy szélső fiú térdel nekiszalad a másik sornak, a hol összefogózkodott kézzel állanak. Ha elszakítja a sort, akkor magával viszi az onnan lefelé kezdődő csapatot. Ha ez nem sikerült, akkor maga is az ellenfél sorában marad. Ezt követi az előbb támadott sor és úgy tovább.

A másíknak menete ez: A gyermekek, 15—20-an hosszú lánczban összefogóznak, az első rendesen erős fiú s elkezd szaladni vele az egész láncz. Mikor már teljes gyorsasággal haladnak, a vezető egy gyors irammal az egész lánczot ellenkező irányba csavarja, minek következtében az egész, de különösen a láncz végén levők bármennyire igyekeznek is együttmaradni, elszakadnak s valósággal szanaszét repülnek. (Chvosztács = farkos, vijátty = szórni, szellőzni.)

A lányok kedvvel játsszák a „*ezicza egeret*”; lefolyása mint bárhol másutt.

A legények katonásdít játszanak, illetve katonai rendgyakorlatokat szoktak tanulni és gyakorolni. Vezénylőjük és tanítójuk rendszerint közülök való, katonaságtól kikerült legény, ki ott is tizedes vagy szakaszvezető volt. Különben több katonaviselt ember is beáll a sorba s így egymást oktatta, mondhatni elég jól végzik a meneteléseket, szakaszképzést, fordulatokat s egyéb gyakorlatokat. A vezényszó magyar vagy német. A legényeknek szokásuk — sőt még a kisebbeknek is — hogy a lányokat, menyecskéket csalánozzák, azaz csipős csalánnal dörzsölik meg arcukat, mitől aztán egész képük hólyagossá válik. A locsolkodás is itt folyik le és pedig kupából vagy egyéb öblösebb edényfélékből, avagy egyszerűen a folyóban meghengergetik a leányokat.

Az asszonyfélék szintén egy csapatba verődnek össze, pázsitra heverednek és pletykálva *pipáznak*. E vidéken kivétel nélkül minden faluban az asszonyok úgyszólván versenyeznek a dohányzás terén. Az sem éppen ritka eset, hogy a gyöngye nem bagót is élvez.

A lány, mihelyt asszonynya válik, előbb-utóbb elsajátítja e passziót, előbb szükségből: fogfájás ellen, később rabjává válik, akár csak a legtöbb férfi.

A háznál mindig akad tojás vagy egyéb nemű aprólék, mit a kocsmáros, ki egyúttal dohányárús is, dohánycserében szívesen elfogad. Az alkoholizmusnak éppen olyan rabjai, mint a férfinem: úton-útfélen heverő részegeket látni mindennapi dolog. S ez már Csaplovics óta (1810) állaadóan megfigyelt jelenség.

Pünkösöd. Pünkösdkor a ház eresztét és a szoba belsejét, úgyszintén az istállót, ólat zöld gallyakkal szokták körülaggatni. Ugyancsak ezt teszik a belsőségben levő szántófölddel is: oda is zöld ágat tűznek s hogy mi annak a jelentősége, azt nem tudják.

Karácsony. A karácsonyi ünnepek három napig tartanak. Az ünnep tulajdonképen a karácsonyt megelőző napon veszi kezdetét. E napon szigorú böjtöt tartanak, azaz semmit nem esznek és nem isznak, nemcsak a felnőttek, hanem

még a gyermekek sem, míg az esti csillag föl nem jön az égen. Ha bekövetkezett a szent este, akkor sarjut vagy szénát szórnak az asztalra és azt maguk szötte abroszszal takarják le. A szénaszórás az ünnep tiszteletére történik. Ugyanekkor szokás ezen községekben lánczczal összekötözni az asztal lábait. De hogy ezt miért teszik, nem tudják.

Szentesti vacsorát a tehetősebbek 7—9-féle ételből készítenek. Természetesen mind bőjtösen: olajjal vagy kókuszszírral. Az ételek ezek: 1. kömény- vagy zabdaraleves, 2. olajos krumpli szeletelve, 3. káposzta, 4. olajos főtt tészta, 5. gomba, 6. sóshering, 7. paszuly, 8. főtt szilva, 9. rizskása, czukrosvízzel hígítva, 10. körtelé. Azonkívül minden háznál 1—2 liter pálinka. Mindezen ételből egy-egy keveset másnapra (na rüzdvo) = karácsonyra hagynak, a mi a zsíros ételeknek előételül szolgál. Még mielőtt vacsorához ülne a család, az apa előbb szalmával megkoszorúzza a termő gyümölcsfáit; a nem termő fák felé fejszé-vel suhint. A ki vele van, egyre könyörög neki, hogy még csak most egyszer kegyelmezzon meg a tunya fáknak, ne vágja ki, meglátja, jövőre eme hála fejében dús gyümölcsöt hoznak. S a bosszútállani akaró gazda tényleg életben hagyja a fákat, hiszen valójában úgysem volt szándéka azokat kipusztítani.

Ennek végeztével a házba tér, hol éppen már csak rá várankoztak, hogy hozzáfoghassanak a nagy, ünnepélyes vacsorához.

Karácsonyfát nem állít a rutén család, hanem e helyett kukoriczalisztból egy a rendesnél nagyobb alakú kerecszn nevű karácsonyi kenyeret süt, melynek tetejére mindennemű magot helyez, a mi rajta sül és ott is marad. Vége sincs még a vacsorának, a mikor a ház ablaka alatt megszólalnak: a koljádnykij = a kántáló gyermekek. S miután megkapták az engedélyt, rákezdnek a már az újévi kántálásnál feltüntetett énekek egyikére, vagy más ilyen alkalmi melódiára.

Gyakori szokás azonban az is, hogy nem a szent éneket kántálják ilyenkor, hanem megkérdik a házbeliéktől, hogy melyik kereszteltnek szóljon a lant. S ha be lön mondva valamely családtagnak neve — többnyire a gyermekeké —, úgy azon név végigszerepel a dal folyamán.

Így például énekelve azt mesélik el a gyermekkántálók, hogy János elment a Dunántúlra hegedűt faragni, nem sikerült végigcsinálni, mert megvágta az ujját, melylyel aztán sorra járta apját, anyját, testvéreit, bekötötték ugyan a sebét, de senki sem gyógyíthatta meg. Végre elment a kedveséhez, ki nemcsak hogy bekötötte, hanem csodák-csodája, meg is gyógyította azt.

Kántálásért a gyermekek kukoriczacipót kapnak, mit ablakon át vászonba burkolt kézzel adnak ki nekik.

Járnak még hegedűs kántálók is: meglett emberek, kiket itt-ott már asztalhoz is meginvítálnak s a rendes, azaz előbb említett adományon kívül pohár pálinka s harapnivaló is kijár nekik. A legények csoportokba verődve járják be a lányosházakat, honnan vak lóért sem távoznának el addig, míg meg nem kapják a ház szepétől (lánytól) dió- vagy mogyorójárulékukat.

Legendák, néphit.

Ádám büne. Ádám ősapánknak még a paradicsomból való kiűzetése után is csak annyi földet kellett maggal bevetnie, a mennyit ő maga átléphetett. Ezen a

mindenesetre nem holdnyi területen annyi elesége termett, a mennyire esztendőn át csak szüksége volt.

Ősapánk azonban kapzsi volt, nem elégedett meg azzal, hanem titokban megtoldotta a kiszabott határt: többet veteményezett, mire az Úr haragra lobbant, kimondá: Vethetsz és dolgozhatsz ezentúl a mennyit csak birsch, de áldásom kevés lesz rajta s te nemzetségeddel együtt elégedetlen leszel örökké! — Innen ered a mai állapot: sokat vetünk, keveset aratunk.

Különböző sors. Történt egyszer, hogy az Úr magához hívatta az ő teremtményeit, hogy azok külön-külön számoljanak be életsorsukkal.

Magyar ember volt az első jelentkező, ki így köszönté az ő Teremtőjét: — Adj' Isten jó napot!

A zsidó, miután csak utolsóelőttinek érkezett meg, meg nem állhatta, hogy ki ne fakadjon: „Nem járja, ez nem seft, hogy nem én voltam az első referáló“.

No és a rutén? Az legutoljára jelent meg a „rapporton“, miért is sajnálkozva mondotta: „Baj, keserűség ez rámnézve, hogy utolsónak jöttem, dehát mit csináljak?!“

Az Isten mindenik panaszoszt meghallgatott s végre kimondotta a szentenciát: A magyar „jó napot“-tal köszönt, tehát neki jó napokat adományozok is; a zsidó „üzlettel, seft“-tel, a rutén „baj“-jal állott elő, így hát nekik, valamint nemzetüknek is ezeket adományozom.

A mint a rutén mondja: a sors bevált, napjainkban is így van.

*

1. Judás bodzafára akasztotta föl magát, innen ered e fának bűzössége.
2. A dohány, mint ártalmas szer, ugyancsak ennek az áruló, hűtlen apostol hamvainak elporladásából való.
3. A hold korongján látható árnyak Ábelnek megöletését ábrázolják.
4. A villámlás, Mihály arkangyal kardjának villogtatása, a mint egy-egy rossz szellemet levág. Mennydörgéskor Illés az égen cipót hordoz kocsiján. Különbén a villámcsapás sem egyéb, mint a rossz szellemeknek, sátánnak Istentől való agyonütése.
5. A házi rovarokat az Isten a vénasszonyok szórakoztatására küldötte, a mennyiben egykor egy ilyen aggkorú néember, kinek semmi foglalkozása nem volt, arra kérte az Urat, hogy adná meg neki a szórakozást.
6. A kovácmester azért keresi meg oly hamar a pénzt, mert midőn Jézus fölfeszítéséhez a zsidók hat szeget csináltattak a kováccsal, fájdalommal tette azt s szánalomból csak ötöt készített s adott át azoknak. Míg ellenben az asztalos kegyetlen volt, Jézusnak nagy, durva keresztet faragott, miért aztán e mesterséget üzöknök térdig kell hogy érjen a sok forgácsa, s csak úgy juthat pénzmaghoz.
7. Izrael fiai ellenszenvvel viseltetnek a Fáraó ivadékaival szemben, mert annak idején Fáraók üvegdarabokat tapostattak velök.
8. A medve molnáremberből átalakult állat.
9. A ki tavasszal először hallja a mennydörgést, kövel vagy vassal ütögeti a fogát, hogy ne fájjon a jövőben.
10. Gyümölcséréskor, ha valaki először eszik gyümölcsöt, azt mondja: Akkor fájjon a hasam, mikor Vargánének (avagy N. N. más öregasszonynak)

gyermeké születik. S miután Vargáné 70 éves asszony, nyilvánvaló, hogy hasfájás nem érheti.

11. Az olyan asszony, kinek nemrégiben meghalt a gyermeke, Ker. Szt. János napja előtt (do Ivándlja: így!) nem ehet semmiféle gyümölcsöt, mert különben a túlvilágon, hol a gyermekek egyebet sem tesznek mint gyümölcsöt, számóczát esznek és játszanak, az ő gyermekének tiltva lenne a gyümölcsévés.

12. Gyümölcserés idején az illető gyümölcsből egy kassal a templomba visznek, a mit a pap ottan megáld és az áldás fejében a hozott újdonságon a pap, kántor és harangozó megosztozik.

13. Ha cigánynak alamizsnát adnak, akkor az azt adó egyet dobant a lábával, minthogy a cigány még a túlvilágon is eltagadja, hogy tőle kapott volna valamit, de így majd a föld tanuskodik róla.

14. Hajnyírás alkalmával a levágott hajat csomóba szedik és azt olyan eldugott helyre teszik, a hova semmiféle madár nem férhet be, mert különben ha a madár fészkerakáshoz elviszi a levágott hajat, úgy volt tulajdonosának gyakori lesz a fejfájása.

15. A levágott körmöt szintén jól össze kell szedni és a kebelbe rejteni. Szétszórtan hagyni nem szabad, mert akkor majd ezekért a lélek a túlvilágról is haza fog járni.

16. Nyáron, ha erős zivatar támad, szentelt barkát hánynak a tűzre és kenyérlapátot tesznek ki az esőre.

17. Vihar közeledtével harangozni szoktak, a mi voltaképen nem babonából kiinduló dolog, hanem hogy a nép imádkozzék olyankor. A köznép azonban akként magyarázza ezt, hogy a harang üzi el a mennybeli haragot; imádkoznak, de főszólyt fektetnek rá, hogy állandóan szóljon a harang. Ha jégeső verte el a termést, a harangozót szidják, hogy idejében nem harangozott s így mulasztásával nem terelte el a zivatart.

18. Ha tartósak a zivatarok vagy szelek, akkor a rossz szellemek lakodalmat csapnak: valaki kivégezte magát.

19. Fecskefészket nem bántanak, mert megbetegszik a marhaállományuk, véres lenne a tej.

20. Egyeseknél az a hit is megvan, hogy a ki kilencz napon át nem imádkozik, nem mosdik s nem vetkőzik le, hanem lábbelijében talpa alatt egy-két koronát tart, az mindennemű lopásnál láthatlanná válik s lothat, a mennyit csak bír. A kiszabott határidőt azonban — a kik ezt megpróbálták közülök — még senki sem bírta ki. A fantáziájuk nem engedte.

21. Rókamezőn, Kovácsréten, Kereczkén és Berezneken azt tartják, hogy régente a híres rablók a pénzt, a mit összeszedtek, a Perelucs, Djilok, Szová hegyek belsejébe elásták. Ez az elrejtett kincs olykor, különösen nagyobb ünnepek éjjelén, tisztulni, lángolni szokott. Akadnak vállalkozók, a kik aztán napokig, sőt hetekig ássák, túrják a hegyoldalt, hogy a fénytárasztott pénz nyomára akadjanak. Azért nem sikerül nekik, mert mint mondják, valamelyikük bűnös ember.

22. Lábát ültében senki ne lógassa, mert akkor ördögöt hintál.

23. Nem jó böjtben vagy böjtös napon kigyóról beszélni, mert nyáron mindenhol ezeket fogja látni.

24. Mosdatlanul a napra nézni nem szabad, épp úgy mint mosdatlanul reggelizni. — Imádkozni a nap felé, keletre fordulva kell: onnan eredt a keresztény óhit.

25. Fél lábbelivel a lábon nem jó járni, mert az illető megözvegyedik.

26. Hétfőn, hacsak lehetséges, nem kell pénzt kiadni, mert egész héten át kiadásai lesznek az illetőnek. Ugyancsak e napon mindig jobb, ha férfi- és nem női idegen jön először a házba.

27. Kést élével fölfelé fordultan hagyni nem szabad, mert veszedelmet okozhat; aki észreveszi, azonnal borítsa le.

28. Útban zsidóval, cigánynyal, vagy tele edényt vivő bárkivel találkozni: sikert, üres edénnyel, macskával, vagy nyúllal találkozni: teljes sikertelenséget jelent.

29. Éjjel, de különösen éjféltájban senkise járjon, mert az a kísértetek ideje.

30. Éjszakára a lakások zárva vannak — mint mondják — nem annyira az ellenség vagy a tolvaj miatt, hanem azon szellemek ellen, a kik különböző alakokban jelennek meg s rendesen halálra kínozzák az embereket. Szellemeik: nücsnők = éjjeljáró, putnők = útonjáró, upirj = vámpir és víziszellem; halottjaik, a kik visszalátogatnak övéikhez; azután sok boszorkány (boszorkánjá) tarkítja az éjjeli világot.

31. A szemmel való megverés veszélyes.

32. A ki véletlenül magára köp, ez annak a jele, hogy őt most valahol másutt dicsérik, magasztalják.

33. Ha akaratlanul (mivelhogy másként nem igen történik) a nyelvét harapja meg, akkor átkozzák; ha gyulladást, égést érez a füle, akkor rágalmaznak. Ez utóbbin úgy lehet segíteni, ha a rágalmazandó gyöngén megharapja a maga nyelvét, minek folytán a rágalmazó ugyanakkor, tehát ócsárlások közben, önkénytelenül is véresre harapja a magáét.

34. A ki véletlenül megégeti az ujját, füléhez kap s azt mondja: *závtrá csorná szeredá* = holnap fekete szerda.

Népi mulatság. Táncmulatságot a legények a böjtök kivételével jóformán minden vasárnap és ünnepnapon rendeznek. A korcsma udvarára hívják az egyszál muzsikust, aki nem feltétlenül cigány; a mennyiben maguk között is vannak, a kik értenek a hegedű nyöszörgetéséhez, vonónyoszorgatáshoz; ezenfelül Izrael szegény utódai is elsajátították a Fáraó-nemzedéknek művészetét. A legények *csárdáshoz* — csak úgy magukban — fognak s járják, hajráznak. Hangosan vannak s főleg azért, hogy minél messzibbről magukhoz csödütsék a nézőket, illetőleg a lányokat, menyecskéket. S ez utóbbiak nem igen váratnak magukra, egy pár pillanat s ott van az egész falu szépeinek tömege. A lányok, a menyecskék külön csoportba verődnek s természetesen az a kitüntetett köztük, a kit tánczra hívnak föl. A tánczoló legények tánczosnőjüket nem kérik, hanem egyenest parancsoló módon hívják föl a tánczhoz. Pl.: te, András Máriája, gyer ide!

Vége pedig az ilyen mulatságoknak rendszerint a tánczosok verekedésével jár.

Betegség. Az epilepsziával (püdlá chvorotá = rossz betegség) Miszticzére, a híres búcsújáró-kolostorba mennek, hogy a szerzetesek imádságaikkal kiűzzék

belőlük a rossz szellemet, minthogy az epilepszia nem egyéb mint az ördög betelepése a betegbe.

Ha bármely betegség hirtelenül támadja meg az embert, akkor a kuruzsló-asszonyok vizet oltanak. Ez úgy történik, hogy a kuruzslónő kis tálba vizet önt, a vízbe kilencz tüzes paraszt dob s minden dobásnál ezeket a szavakat mondja: *kljátj bÿszj, zákljátj bÿsz (légy átkozott)*, azután a szenes vizet a beteg elé teszi, hogy háromszor leheljen bele. Ezzel a vízzel megkeni a betegnek homlokát, arczát, mellét, kezét, lábát, miközben mondja: „*tünnél el, vesznél el*“. A végén a beteg háromszor beleköp a vízbe s a vizet a kuruzsló kiviszi, illetve kiönti a folyóba s mondja: *ták bÿszj szjá rozchodÿlo, hÿ vodá szjá po kamínju rozchodÿt* = úgy mennél széjjel, mint a víz a köveken szerteoszlik.

A kinek a torka fáj, az a kemenczecsöbe háromszor belehel és mondja: úgy oszlanál széjjel, mint a füst. A mely betegségnek okát a megijedésben keresik, annál a kuruzsló viaszt önt (lják izlÿvát); öntése hasonló a közismert ólomöntéshez, czélja, hogy az öntött alakból ráismerjenek a baj okozójára. Szúrás (koljká), nyilalás esetén mézzel kenik be a süvegczukor papirosát s azt rakják a fájó helyre. Szoktak még ruhába sertésürülék is tenni s azzal gyógyítani: ez a rutén priznicz-tudomány. A gyomorbajt (boljácská) úgy gyógyítják, hogy a betegnek gyomrát a kenegetőasszony bekeni zsírral, vajjal masszirozza, azután (hornjá mecse) csuprot vet rá. Ennek vetésmódja: egy félliteres csuporba $\frac{1}{2}$ del vizet önt, amibe egyharmad-marék kenderkóczot tesznek bele. Ez utóbbit meggyújtják és a bögrét hirtelen a beteg gyomra tájékára borítják, a mi odaragad és a testet összehúzza. Félóráig ilyen helyzetben marad a csupor s ennek letelével leveszik. Mondják, hogy teljesen ha nem is szünteti meg a bajt, de legalább lényeges enyhítő hatással van.

Ha a kuruzslótól kuruzslása közben kérjük, hogy mit csinál, rögtön ezt mondja rá: „*ták bÿ borzsi choszen* = ilyen gyorsan használjon“ s csak azután mondja meg a műveletét.

Gyógynövényeik: *bÿná* = bodzafavirág; *lÿpá* = hársfavirág, mindkettőt megfőzve, köhögés ellen teának használják; a *cintorijá* étvágygerjesztő tea; *bábká* utifüvet, *lupÿnu z ohÿrkÿv* szárított uborkahajat kelésre szoktak tenni, hogy kifakadjon és száradjon is. A fejfájást fokhagymával való bedörzsöléssel gyógyítják.

Ha nagyon beteg valaki, akkor *nádriguljá* = nadragulya-gyökeret főznek és ennek levét (erős méreg) kisebb adagban beadják neki. Ha azt megitta, egy darabig félrebeszél, aztán hosszadalmasan alszik.

Időjóslás. Kemény, fagyos idő megszűnik:

1. ha a kakas alkonyatkor vagy este kukorékol;
2. ha a kémény füstje nem emelkedik föl, hanem alant terjed szét;
3. ha messziről jövő harangszó, vasút kerekeinek zakatolása, a gyár füttye vagy egyéb zaj, hang közléről hallatszik.

Hidegre fordul a lágy, enyhe idő, ha karicsolnak a tyúkok s nem szivesen mennek ki az ólból; valamint akkor is, ha a macska meleg helyre húzódik.

Hófúvások következnek be, ha a verebek csoportosan és nyugtalanul röpködnek ide-oda.

A hosszantartó hideg tél biztos előhírnöke a forró, majd esős nyárnak. Ha vízkereztkor erős a hideg, akkor hosszú lesz a tél tartama.

Egyéb néphit. Ha nyáron sok a gomba, akkor terméketlen lesz az esztendő. Mondják, hogy a mennyire a birka jól tud lakni Boldogasszonynapján, annyira jól lakhatik Szt. Györgynapkor az ökör, azaz ehhez kötik a pázsitnak, illetve a mezőknek időszerű legelőképességét.

Üstökös az égen inséget jelent. A búbosbankának a ház környékén való megjelenése halált jelent.

Bal tenyér viszketés: pénzt kapni, jobb tenyér ha viszket, hitelezőnek közeledtét jelenti.

A kukorékoló jércze szerencsétlenséget hoz a házra, azért aztán az ilyen tyúkot levágják vagy eladják.

Ha éhgyomorral hallja valaki a kakukmadár szavát, ha északi vagy nyugati irányból hallja, ez rossz jel, ellenben jó, ha keletről, reggel és sokat szól.

Dr. Sztripszky Hiador és Bilák Izidor.

IRODALOM.

Fr. Kretz: *Sklárny na buchlovském panství* (Věstník národopisného músea v Uh. Hradišti.) Üvegutak a buchloui uradalomban. (A magyar-hradisi népr. múzeum értesítője, 2. és 3. szám.) 24 l. 1916.

E kis füzet ránk nézve, magyarokra, tárgyánál fogva fontos. Lapszámra csekély, anyagát tekintve a tárgyi ethnographia számára sem mond valami újat, de tagadhatatlanul ügyesen van összeállítva és megírva. Ismertetése azért helyénvaló, mert a gyáripar — itt az üvegipar — még XVIII. századbeli, primitív viszonyaival foglalkozik, a mi szerfölött hálás s gazdag eredményekkel kecsegtető munka s a mivel főleg nálunk, sajnos, nem igen foglalkoztak. A magyar felvidék például kincsesbányája volna még mindig az ez irányú ethnographiai kutatásoknak. Zólyom, Gömör, Nógrád, Hont megyék több, mint egy évszázada virágzó üvegipart mutatnak föl s van még huta ősi, primitív állapotban, a mely ma is inkább tradicionális, mint modern alapon dolgozik.

František Kretz a morva üvegyártás bölcsőkorához tér vissza dolgozatában. Itt érdemes volna kikutatni — a mivel ő természetszerűleg nem foglalkozik —, hogy mily hatással volt ez a magyar üvegipar fejlődésére, hiszen tudvalevőleg jó részt cseh vállalkozók és munkások bevonásával tették le annak első alapjait a XVIII. században.

A morva üvegyárak újszerűek ma már, bár egy részük még alapítási helyükön áll. A modern közlekedési eszközök s a raktárak kipusztították a tót üveges típusát. A buchloui uradalom egyik legrégebb üvegipartelepe az ó-hutai, (Staré Hutí). Az első följegyzések 1783-ból valók, bár a huta kétségtelenül jóval régebb eredetű. A naplóból a készítmények áráról és más üzleti érdekű dolgokról értesülünk, megtudjuk azon kívül, hogy miből készült az üveg; a faszükségletről, a fuvarosokról és munkásokról, a kereskedőkről is érdekes följegyzések maradtak fenn. A teleppel sok kisiparos állott összeköttetésben, a jegyzék favágókon és fuvarosokon kívül kovácsokat, lakatosokat, kerégyártókat, bodnárokat, szijgyártókat, ácsokat, kőműveseket és kötőröket említ. Az árut főleg Brünnbe szállították, de jutott belőle Magyarországra is. A szerző aztán a gyártáshoz szükséges anyagokat, majd a történeti rész vázolására után a gyártmányokat sorolja föl. Az inventárium említ: táblaüveget, pintes üveget, fél és egész meszelyes flaskót, vizeskorsót, butykosokat, hévéreket, készségeket rozspálinkára, szeszesitalokra, szopókáskorsót, 4, 6 és 8 pintes palaczkot, orvosságos üvegecskéket, hasas korsókat, üvegharan-

gokat, tintatartókat, sörös- és borospoharakat, tüköruveget és a régi fajta üvegkarikákat. Az anyagraktárban arzén, lazúr, mész, szerves és szervetlen (üveg) anyag hamuja, homok, olmiczi agyag, üvegcserep s végül nagy árúkészlet volt fölhalmozva. A főraktár azonban Brünnben volt. Itt a következő cikkek kerültek eladásra: félig csiszolt palaczkok, csiszolt kis tintatartók, négyszögletű, félig csiszolt mosdók, orvosságos üvegek, hévérek, tokaji borospalaczkok, füles flaskók fedővel, síma, sávolt és metszett borospoharak, söröskorsók névvel, lombikok a patika számára, fedők, tejüveg, pezsgősüvegek, üvegtálak érvágáshoz, lámpák, csészék fedővel, üvegdugók, formák a gyertyamártáshoz, fiolák, szükségleti edények, sőtartók, csillárok, üvegmoszarak törővel patikák számára, retorták, tálak porok s kenőcsök keverésére, olaj- s eczettartók, kis cukorfiolák, festett, csavaros dugós üvegek, üvegburák, befőttes üvegek, tejszívó üvegburák anyák számára, törő üvegrudacsok, dohányszelenczék, tokok, elektromos palaczkok és gömbök, szűrőkészülékek, üvegcsövek hűtőkészülékhez, ezenkívül rengeteg mennyiségű tábla-, ablak-, tüköruveg festett s beégetett színes üvegedények s a rendes vendéglői üvegszerviz.

A füzetke hátralévő része inkább a történeti részt tárgyalja. Érdeklődésünkre tarthat még számot a huta berendezésének leírása 1838-ból. Megjegyzendő, hogy a terminus technikusok mind németek, ezek zárójelbe foglalása mellett cseh fordításukat a szerző adja. Egy adás-vételi eset kapcsán nyomok merültek föl arra nézve, hogy az első üveghuták föllállítása az 1701-ik évre vezethető vissza. Az ó-hutai ipartelegen később leginkább foszforos tűzcsiholó üveget s a csizmadiák számára üveggömböket (a melyeket vízzel töltve a fényforrás elé állítottak, kugli) gyártottak még a közönséges üvegen kívül. A gyárat sűrűn fölkeresték a lipói üveges tótok, a kik az árút a szélrózsa minden irányában széjjelhordták.

Podhradszky György.

A konstantinápolyi szultáni múzeum-, a jildiz- és nyilvános könyvtárakról.

A török kultuszminisztérium kiadásában most jelent meg (1334 H. évében) Törökország közoktatásügyi statisztikája az 1328—1329. évről csinos grafikonokkal kiállítva. Nagy fölióalakú statisztikai mű a török kultuszminisztérium statisztikai osztályának (ihszajet kalemi) első évkönyve az 1328—1329. i tanévről. Az érdekes munkában a statisztikai hivatal 43 statisztikai táblázatban és 13 színes térképpel és grafikonnal számol be az említett év tanügyi viszonyairól és Törökország kultúrműködéséről.

Az elemi, közép- és felsőiskolák valamint ipari és kereskedelmi iskolák kétség kívül érdekes és tanulságos adatait mellőzve, csupán a császári múzeum (muzeon humajun), ennek könyvtára a jildiz- és a többi nyilvános könyvtárak (kutubhanei umumi)-ra vonatkozó adatokat ismertetjük röviden.

A 42. statisztikai táblázat a Császári múzeum 1329. évi kiadásait és jövedelmeit ismerteti. E szerint a fenntartási költségekre 1.007,200 gurust, az évi bevételekre 146,076 gurust, az évi fizetésekből 582,535 gurust, az évi egyéb kiadásokra 93,299 gurust fordítottak.

A múzeumban van alkalmazva 11 igazgató és 8 hivatalnok, továbbá 31 szolga és 7 éjjeli őr, tehát összesen 57 személy.

A múzeum régiségtárában: 3,498 mohamedánkori (aszari iszlamiye), 955 egyiptomi (kadim-i miszrililer), 6,522 assyr. (aszuriler), 347 hindu (hindiler ve szaire), 12,676 görög, római, bizánczi és egyéb európai (junaniler, romaliler, bizantiniler, franklar), 3,656 főnicziai és himjari (finikeliler, ibraniler ve szaire), 2,523 krétaszigeti (kibriszililer), 136 kordovai (tedmirler), 224 andaluziai (hemriler) Abu-Abd-Allah korabeli.

Összesen 30.527 darab műtárgyat és régiséget őriznek.

A múzeum éremtárában 99,627 pénz-, érem- (medalija-) és pecsét- (mühür-) darabot rendeztek, a melyek következőleg vannak csoportosítva: 59,945 drb. különböző mohamedánkori (muhtalif iszlamiye), 8,264 görögkori (muhtalif junani), 13,111 római és császári (muhtalif imperial ve Roma), 6,884 bizantini, 9,979 frank és 1,444 szaszani, gurdsi (georgiai) ermeni (örmény) ve szaire és más egyéb kori.

A múzeumot 16.640 egyén (zuvarin mikdari) látogatta 63.200 gurus (zuvardan alinan ödsret) belépti díj mellett.

A császári múzeum kézikönyvtárában őrzött különböző művek szakok, ezenkívül pedig keleti és nyugati kéziratok és nyomtatványok szerint vannak osztályozva.

A keleti könyvek és kéziratok még arab, perzsa és török alcsoportokba osztottak be 45 szakma szerint. Érdekes, hogy a specialiter keleti tudományszakok, mint a vallástudományi csoport feltűnően igen szegények, a mi annál különösebb, mert tudvalevő, hogy a vallásbölcselet és tudomány keleten sok művelővel bír. Ugyancsak néhány művel van a földművelésügy is képviselve (16 művel). A legtöbb mű van az egyházi jogismeretek (fikih): 116, orvosi és gyógyszerészeti (tib ve tesvih): 124, világi jog (hukuk): 123, történelem (tevarik): 508, ebből 110 írott munka, 398 pedig nyomtatott, irodalom és költészet (edebiat ve es'ar) 219 és kutub u mutanavvie 389, — csoportokban.

A keleti írott és nyomtatott török, arabs és perzsa munkák összes száma 2814 mű, a melyekből 57 perzsa, 567 arabs, 1368 török nyomtatott (1982), és 77 perzsa, 578 arab és 357 török írott (812) mű.

A nyugati művekből 13,462 mű van osztályozva 18 csoportba. E csoportok és művek száma a következő: Régészet (arkeolozsi, ulum aszar-i atika) 1322, éghajlatlan, meteorologia (ilm-u meszkjukat ve meteorolozsie, ilm ul ofzan) 552, epigrafia (epigrafi, ilm u kitab) 91, szépművészet (szanaat nefisze) 972, történelem (tarikh ve subati) 2608, földrajz, térképek és etnográfiai művek 532, utazások (szejahatlar) 2235, paleográfia (klaszik edebiat ve paleografi) 186, görög, római és bizanti kori (muellifin junanije ve latinije, bizantinije aszari) 653, edebiat dsedide 485, bölcsészet (filszefe) 48, ilahijet 161, orvosi (ulum riazije ve tibbije) 430, hukuk ve ulum sziaszije ve muahadad 653, katonai (funun aszkerije) tudományok 162, szótárak (muhtler ve lugat) 410; reszaili mevkuta 2170 és mutanavie 792 mű. A jildiz-könyvtárról külön táblázat szakonkint ismerteti az írott és nyomtatott műveket. Összesen 42 szakcsoportban van 7129 írott, 24,190 nyomtatott, összesen 31,319 mű. Érdekes, hogy az egyes csoportok közül a legtöbb művel bővelkedik a regénycsoport, a melyben 1962 mű van.

Végül egy táblázat röviden a többi nyilvános könyvtárakat ismerteti az ezekben őrzött munkák szakszerinti beosztásával. A nyilvános könyvtárban (kutubhanei umumide) összesen 23,330 munka áll az olvasóközönség rendelkezésére.

Kardos Árpád.

Szláv lapszemle.

Národopisný Věstník Československý. Rediguje J. Poltůka. Praha, 1914. (Ročník IX.)

A folyóirat első cikkeként A. Boháč folytatja demografiai tanulmányait. Ez évfolyamban adja a harmadik fejezetet, a melyben a cseh- és morvaországi születések csökkenéséről beszél és ennek okait kutatja.

A depopuláció, elnéptelenedés tulajdonképpen egész Nyugat-Európát sújtja. A leg-erősebb, mint tudjuk, Franciaországban. Mikor 1907-ben kiderült, hogy nagyobb a halandóság a születések számánál, nagy megrökönyödést keltett az; ám csakhamar hasonló tüneteket észleltek az Egyesült-Államokban, Angliában s Ausztráliában. Csökkent a születések száma a skandináv államokban, sőt magában Németországban is, ez utóbbi államot vizsgálja a szerző hosszasan e tekintetben, mert analógiát vél találni benne Csehország viszonyaira nézve.

A Németbirodalomban 1876-ban volt a legmagasabb a születések száma (42·6‰), azóta folytonosan csökken. Az ezrelék 1901-ben 36·9 volt, 1911-ben már csak 29·5. E hanyatlás okait nagy intenzitással kutatta a német tudomány, a melynek eredménye több, egymásnak ellentmondó teória lett. Mombert volt az első, a ki ezzel a kérdéssel foglalkozott a „Studien zur Bevölkerungsbewegung in Deutschland“ cz. munkájában. Szerinte a kultúrával s az anyagi jóléttel fordított viszonyban áll a születések száma. A müncheni

egyetem professzora, *Brentano*, volt a második, a ki, mint az industrializmus híve, a mellett kardoskodott, hogy a városok nem okai a születések hanyatlásának. Ez éles vitát provokált. *Oldenberg* az „Archiv für Socialwissenschaft und Socialpolitik“ folyóiratban (1911.) ellene fordult és míg azt hangoztatta, hogy Németországban nagyobb súlyt kellene helyezni az agrárpolitikára, leszögezte, hogy csak a falusi lakosság útján várhatjuk minden téren a regenerálódást. Szerinte a vidék a nemzet egészséges magva. Bohác is Oldenberg nézetét teszi a magáévá s e szerint vizsgálja Csehország natalitásának csökkenő voltát.

Bohác a mértéket 10,000 lakosra veszi föl. Erre a számra 1871—1875 között még 394·3 élveszületés esett, míg 1906—1910 között már csak 299·7. Abszolúte a legtöbb élveszületés 1902-ben volt (220 ezer). Az alábbi táblázat szemléltetőleg állítja elénk a születések csökkenését a fent megjelölt mérték szerint:

1871—1875.	394·3
1876—1880.	381·8
1881—1885.	380·3
1886—1890.	365·5
1891—1895.	359·9
1896—1900.	350·4
1901—1905.	326·7
1906—1910.	299·7

A depopuláció Morvaországot is fenyegeti, csakhogy kisebb mértékben. Itt 1906—1910 között tízezer lakosra 329·6 élveszületés esett.

Mindennek okát a szerző egyrészt az amerikai kivándorlásban; másrészt a mult század hetvenes éveinek erős ipari föllendülésében keresi. Amerika a férfínépség színéjavát csábította ki, az iparosodás meg a városokba tömörítette a népet, a városok pedig a termékenység megőlöi lettek. Míg a hetvenes évek elején 50,000-re rúgott Csehországban az új házások száma, addig a 80-as évek végén ez 7000-rel csökkent.

Bohác a születések számát csak a törvényes házasságon belül vizsgálja s az egyes politikai kerületek szerint csoportosítja őket. Tekintet nélkül a nemzetiségi viszonyokra a gyöngye termékenységű kerületek összefüggő területet alkotnak. Vezető e szomorú téren a rumburgi kerület (arányszáma 231). Az egykerendszer ezen kívül a legjobban még öt német- és hat csehnyelvű kerületben pusztít. Morvaországban a leggyöngébb a neustadti kerület (254). A városok a vidéknél is jóval hátrább állanak. Prága (238), Reichenberg (237), Morvaországban Magyar-Hradis (215), Olmütz (226), Brünn (260) ijesztő példák.

A depopulációról alkotott jámbor teóriákat és dogmává kövesült nézeteket a fönti adatok sokszorosan megdöntik. Ezek a jólét különböző fokával s a nemzetiségi viszonyokkal nem igen hozhatók összefüggésbe. Miben keresi tehát a szerző a cseh depopuláció egyes okait? Fiziológiai tényezők után kutat s a tény fizikai degenerációnak tekinti. Példának Csehország északkeleti vidékeit hozza fel, a hol a szaporodás annyira stagnáló. E vidéken rendkívül mértékben van elterjedve a textilipar s ez a házilag is erősen űzött foglalkozás a nehéz munka, gyenge táplálkozás mellett elsatnyulást hozhatott létre. Ezt bizonyítaná a halvaszülettek sokasága is. A nagy, ipari városok ugyanezt tanusítják. Ezek élén Prága vezet. Itt ezer, 14—45 éves, törvényes házasságon belül élő asszonyra 1881—1885 között átlag 279 születés esett, a mi 1901—1905 között már 198-ra csökkent, Abszolút számban 81, százalékban 29%-nyi hanyatlás ez. Feltűnő, hogy, jórészt cenzurális köröként, mind nagyobb a születési arányszám, a mint Prágától távolodunk; Prága központi fekvésénél fogva minden tekintetben erősen befolyásolja a vidéket.

A németnyelvű területeken a nagyobb ipari városok gyakorolnak e tekintetben bomlasztó hatást. Reichenberg 20 év alatt 32·1%-os csökkenést ért el. A rumburgi kerület viszonyai meg már jóformán csak a francziákhoz hasonlíthatók.

Morvaországban jóval kedvezőbbek a viszonyok. A szerző ezt azzal magyarázza, hogy itt hiányzik az a nagy, kulturális és ipari centrum, a mely káros hatását érez-

tethetné a vidékkel. A legdélibb kerületekben volt némi csökkenés, a mi már talán Bécs befolyására volna visszavezethető.

Tanulmánya végén Bohác következtetéseket von le a neomalthusi ideák elterjedésére vonatkozólag. A bűnös szerinte a nyugateurópai kultúra terméke, a nagy- és világváros. A városi életet ostromozza erősen, mint a mely szerinte gyökeresen megváltoztatta az életet minden tekintetben: a kultúra, a tudomány, a művészetek s a valláserkölcsei felfogás terén. Igaz, hogy pl. Franciaországban van olyan vidék is, a hol megvetik azt az asszonyt, a kinek a házasságkötés után öt évnél hamarabb születik gyermeke és „erkölcstelen”-nek tartják azt, a kinek három gyermeke van; ez azonban kivételes s helyhez kötött jelenség. Bohác a karakterisztikus, nagyvárosi életfelfogást tartja kipusztítandónak, a nagyvárosi tipikus egoizmust, a melylyel szemben nemzeti kultúrájukat is meg kell védeniök általában a cseheknek. Kár, hogy sok eredeti gondolatot tartalmazó s ránk nézve, magyarokra is szerfölött tanulságos cikkét nem látta el a szükséges demográfiai térképekkel. Ezek hiánya erősen érezhető.

Niederle professzor nagyon tartalmas, rendkívül figyelemreméltó tanulmányt írt a szláv zene bölcsekoráról. Régi kútfők alapján, nagy nyelvészeti készséggel dolgozott. Üttörő, mert e témával alig foglalkoztak. Jireček, Zibr, Nejedlý, Famincyn, Privalov e tárgyú munkáikban a szlávok ősi muzikalitásáról keveset tudnak mondani.

A pogánykorszak végével a szlávok előtt (X—XII. század) a kürt, síp, dob és hegedű (illetőleg efféle húros hangszer) volt ismeretes. A Szt. Feodosiusról fennmaradt életrajzban olvassuk, hogy a kievi fejedelmi udvarban, Szvjatoszláv előtt görög muzikusok játszottak. Ezt megerősítik a kievi Zsófia székesegyház freskói is. A szláv muzika kezdeteiről általában sok adathoz jutunk hozzá az egykori, gazdag, kievi kultúra útján, a melyet a szerző, sajnos, leggyakrabban oroszoknak mond, bár kétszer-háromszor is az Ukrania geográfiai elnevezést használja. A tanulmányból pedig élesen kiviláglik az, hogy a népi zene a régi szlávok között éppen az ukránoknál állott a legmagasabb fokon.¹

Közbevetőleg említsük meg, hogy ha a koboz az ősmagyaroknál ismeretes volt, könnyen az ő közvetítésük révén kerülhetett az ukránokhoz,² a mi annál valószínűbb, mert Famincyn csak úgy hozzávetőleg a kúnoknál (poloveceknél) és tatároknál keresi eredetét.³ Niederle a koboz szó turán eredetét Zibrrel és Nejedlyvel szemben vitatja. E hangszer a cseheknél a XVIII. századig volt általános, a lengyeleknél, ukránoknál a mai napig fennmaradt, bár az utóbbiaknál a bandurát is így nevezik már.⁴

A legrégebb adatokat az arab írók és geográfusok szolgáltatják, így Ibn Roszteh, Gurdézi, Al-Bekri stb. Ibn Roszteh lantot, dobot és sípot említ. „Sípjaik két rőf hosz-

¹ A hangszerekre vonatkozólag gyakran idézi többek között Niederle a *Slovo o polku Ihorove* ezimű ukrán, népi hőskölteményt is az 1187-ik évből. E tekintetben utalhatok a mű magyar fordításának és méltatásának (Ének Ihor hadairól és a palóczokról, ford. Sztripszky és Varga. Ukrán könyvtár, 2. sz. Bpest, 1916.) 5., 11., 16., 17., aztán 23., 24., 26., 27., 45. és 48. oldalaira.

² Lásd még erre vonatkozólag „Magyar-ukrán tört. kapcsolatok“ cz. munkám I—II. fejezetét. Ez kiegészíti és megerősíti Halász Ignác hasonló vélekedését. *Halász Ignác: Magyar elemek az északi szláv nyelvekben. Magyar Nyelvőr, XVIII. köt. Bp. 1889.*

³ A koboz szót a Codex Cumanicus is említi az 1303. évből.

⁴ Érdekes adatokat találtam a bandurára és kobozra vonatkozólag a következő két közleményben: *Mocsulszkyj Mihály: Népekesek Ukrániában. Prosvita-naptár, 1908. Lemberg. (Ukrán nyelven.) Prof. Turula: Bandura, ihre Entstehung und Bedeutung. Ukrainische Nachrichten, 3. évf. 100. sz. Wien, 1917. jan. 12. Turula szerint a kobozt (ukrán nyelven kobza, koboz, kobuz; törökül kopuz) a XVI. században váltotta fel a bandura, a mely tulajdonképen javított kiadású koboz; a bandurát ma koboznak hívják s a banduristákat kobzároknak is. Mocsulszkyj a bandurát igazi, ukrán, nemzeti hangszernek tekinti s nagy páthosszal ír róla. Ugyancsak ő tud adatot arról, hogy a beszenyöknél s a palóczoknál a koboz a XII. században széltében, hosszában elterjedt volt. A kozáknak három, elválhatatlan pajtása a pipa, kard és a bandura, illetőleg koboz.*

szúak, lantjuk pedig nyolezhúrú.¹ A titokban még fölburjánzó pogány mythikus szer-
tartásokat és az azoknál használt muzsikát erősen ostorozza már a XI. és XII. század,
mindinkább megerősödő, bizánczi eredetű keresztyénsége. Szt. Cyrill dobot, húros hang-
szert, sípot említ, másutt meg tilinkón játszó pásztorokról ír.

A legrégebb fúvószerszámok közé a kürtöt kell számítanunk (Trouba, ó-szláv trąba,
roh).² Ez vagy fából készült, vagy ökör-, bölény-,³ kecske-, kosszarvból. Ezek tipikus pásztor-
attributumokként szerepelnek ősi miniatűrökön és freskókon. Ezt a primitív, ősi szerszámot
a tótok között (Niederle gyetvai pásztorkürtöt és furulyát ad illusztrációnak) még mindig
megtaláljuk, azonkívül északi Oroszországban s a Balkánon. Ezenkívül érczürtökről is
van tudomásunk a XI. és XII. századból, de ezekre vonatkozólag helyesen jegyzi meg
Privalov, hogy keleti vagy bizánczi származásúak. Harczi kürtökről Ditmár, Kosma, a
kievi krónika, az Ihor-ének, Privalov stb. tesznek említést.

A sípokról kevesebb adat maradt fenn. Az egykorú szövegek különböző sípok
neveit tartalmazzák (pištala, sopël, svírël). A svírël azt jelenthette, a mit ma; t. i. hosszabb
tilinkót, flótát, bevágott széllel s néhány likkal. Csak szláv hangszer lehetett a ruszinok
(ukránok) hosszú sipja a X. században (Ibn Roszteh, Gurdézi), a mely kétrőfnyi volt;
formájukat tán a gyetvai s máshonnan származó tót fujarék tartották meg leginkább,
a melyek körülbelül 1½ m. hosszúak.

Az orgona is hamar ismertté lett a szlávok előtt. A hangszer Kr. u. a III. században
találta föl az alexandriai iskola egyik jeles tagja, a matematikus Ktesibius⁴ s kezdetben czilinder-
des szivattyúkkal, majd kecskebőrös fujatóval sajtolták bele a levegőt a sípokba. Szt. Naum
és Szt. Feodosius életrajzából van adatunk arra nézve, hogy az orgonát a IX—XI. század
között már ismerték a szlávok, nevezetesen megint az ukránok. Kyjivben, Szvjatoszláv
előtt játszottak ezen a hangszeren.

Ugyanez időből maradt fenn adatunk a dob ismeretére nézve is. A dob (a szlávoknál
buben, görögül τύπανον, lat. tympanum) ősrégi hangszer, a primitív népeknél általános.
Niederle azt állítja, hogy a dobot már jóval a X. század előtt ismerhették a szlávok,
mert Hampel (a kit többször is idéz) munkájában (Alterth. Ung. I. 265., II. 227., III.
tab. 181.) adatunk van erre a zalamegyei, fenéki leletekben. A reliefekkel díszített
szekrénykén tánczoló nőt látunk tympanonnal a kezében. A szó különben átment a balkáni
és oroszországi szlávok nyelvébe is.

Ebben az időben bukkan föl a czintányér (κυνόαρξ), a melyet az ukránok a
görögöknél (Szvjatoszláv hadjárataiban Bulgáriában, 970 és 972-ben) a X. században
láthattak először.

A húros hangszerek közül Niederle a hegedű ősformáinak elterjedését kutatja a
szlávoknál s arra a meggyőződésre jut, hogy azok már a X. században⁵ általánosan el-
voltak terjedve a szlávok között. A régi hegedű volt a гьсаи (ószláv gąsli, szerb-horvát
гьсае, szlovén gosle, ukrán huszljij, orosz гьсаи, lengyel gusla, gęsle, cseh housle, tót
husle, luzs. husla. Schrader az ószláv alakkal veti egybe a litván kaňklės, a finn kantele-t.)
A hegedű ezen primitív formája a maitól abban különbözött, hogy nem vonóval játszo-
tak rajta, hanem ujjpengetéssel, vagy döngöléssel, a mi esetleg pálczikákkal is történhe-
tett. Ezt Famineyn szögezte le először; Zibr és Nejedlj tévednek, mikor a vonósjáték
mellett foglalnak állást. Más volt természetesen a hangszer alakja, a húrok száma, de a
főkülönbség a mai hegedű s az akkori között mégis csak a játék mikéntjében volt.

A hegedű ősi formáját a XIII—XIV. századból fennmaradt képeken szemlélhetjük,

¹ Chvolson, Harkavi fordítása szerint.

² Niederle így írja, ámde az ó-szlávban h hang nem volt. Helyesen tehát így
írandó: rog.

³ Régi ukrán bylinák mint pásztor-készséget emlegetik.

⁴ Hogy honnan vette ezt az adatot Niederle, nem tudjuk (nem látszik sajtóhibá-
nak); tudunkkal K. Kr. e. 150 körül született s inkább megkonstruálójá, tökéletesítője
volt az orgonának, mint fölhalálójá.

⁵ Ibn Roszteh, Gurdézi, Al-Bekri.

a melyeken megjelenik már a nyirettyű is. A hegedű állott hosszúkás táblaformájú deszkából, vagy teljesen síma szekrénykéből, négyszögletes, tojásdad vagy levél alakjában, a melyre legkevesebb három húr volt fölfeszítve. Ha állva játszottak rajta, a balkezükben tartották lefelé, ülve térdükre fektették.

A jávorfát tartották a legjobbnak hegedűkészítéshez. „Jávor-hegedű“ állandó kifejezés a régi, szláv iratokban. Kuhač és Faminčyn szerint a hegedű (gusla) csakis délről jöhetett, mert északon nincsen jávor: ez esetben természetesen megint csak az ukránok közvetíthették azt a bizánczi kultúra révén.

A гусли név tehát átment arra a hangszerre, a melynek húrjait nem ütögették többé, hanem vonóval játszottak rajta. A vonós hangszerek eredete még homályos, csak az bizonyos, hogy a keleten rég ismeretesek voltak. A szlávoknál a XIII. század előtt nem tudunk róluk.

Niederle különben objektíve ítéli meg a hangszerek eredetét s szembeszáll azokkal, a kik túltengő, sovíniszta önértékükben mindent a szlávoknak tulajdonítanak. Szerinte a nyirettyűs hegedű, speciálisan a szerb-horvát, 1–2 húros gusla a gudaloval (vonóval) csak átvett s módosult formája az arabokéinak.¹ Nem foglalkozik behatóbban Niederle a hudok, skripka, bandura, balalajka, domra, a modern hegedű, a balkán gusla, a lyra, tambura, vijalo történetével, csak utal Privalov, Faminčyn, Kuhač és Síma Trojanovič e nemű munkáira és tanulmányaira.

Az antik lyrával vagy eziterával is hamar megismerkedhettek a szlávok. Ezt bizonyítja a már idézett fenéki lelet is, a mely többek között tánczó pár előtt lyrán játszó férfit is tár elének.²

Nagyon érdekes kultúrhistoriai szempontból, a mikor Niederle a szlávoknál úgyszólván az artisták első őseire mutat rá. Azok a kobzosok, lantpengetők, énekmondók, a kik kezdetben mint amatőrök működtek közre, az egyes családi, egyházi, sőt a mintegy hivatalos, állami ünnepélyeken (a bylinások a druzsina előtt például)³ vagy pogány szertartások alkalmával, később professzionistákká váltak, sőt bizonyos szervezetbe tömörültek. Nyomokat efféle rendekre, társulatokra vonatkozólag már a XI–XII. század kódexeiben vagy szövegeiben is találunk, de igazi kifejlődésük későbbi időre esik. Ezek voltak az ú. n. szkomorohok (скоморохи). Az orosz szkomorohok nemcsak zenészek voltak már természetszerűleg, hanem voltak közöttük szemfényvesztők, akrobaták, bohócok, tánczosok, bűvészek stb. Történetüket és életmódjukat gyönyörűen ecseteli A. Faminčyn egyik munkájában. Bizánczi artistákat a kievi Szt. Zsófia székesegyház freskóin s a jászberényi kürt metszetein láthatunk. A munkában Niederle, majdnem kizárólag a hangszerekre vonatkozólag, több mint hatvan zenei terminus technikumot használ.

A 95. oldalon rövid hírben értesülünk arról, hogy *Magyar-Hradisban* tót múzeumot állítottak föl, a melynek néprajzi örévé Fr. Kretzet tették meg. A múzeum alapját a Kretztől 10.000 koronán vásárolt keramiai és ruházati gyűjteménnyel rakták le.

Joža Černík a morva kopanicsárok dalaiból mutat be egy nagyobb csomót. Ütemük leginkább $\frac{2}{4}$, ritkán $\frac{3}{4}$. Szövegük szerint jórésztük magyar (tót felvidéki) vonatkozású. A gyűjtemény végéhez Horák fűz szakszerű jegyzeteket.

Ugyancsak Jiří Horák Čelakovský ukrán (szerinte malorusz, kisorosz) dalgyűjteményével foglalkozik, a mely most jelent meg újból Jakubec professzor kritikai kiadásában. Čelakovský 1819-ben vetette magát nagy buzgalommal a szlávok (elsősorban a csehek)

¹ Csodálatos, hogy Niederle nem nyilvánít véleményt a guszlának esetleges turáni eredetéről. Meg kell tehát említenünk, hogy Krauss S. F. szerint például a délszláv guszlások énekei az óbolgár és török epika sarjadékai s közelebb állnak a karakirgizek megfelelő, epikai költészetéhez, mint a bylinákhoz. Az ukránok háromhúrú hegedűje, illetőleg kéthúrú eziterája a hudok vagy balalajka lényegében ugyanaz, a mi a középkori, török-tatár, kéthúrú gusla, melyet ugyancsak Krauss szerint a délszlávok is eredetileg a török eredetű bolgároktól vettek át.

² L. Hampel idézett munkáját.

³ Lásd Mocsulszky Mihály idézett cikkét.

népköltésének gyűjtésére s már 1822-ben előfizetést hirdethetett a nagyszabású vállalkozás első kötetére. A második kötet 1825-ben, a harmadik 1827-ben jelent meg.

Tanulmánya bevezető részében Horák nagyon szép és találó párhuzamot von az oroszok és az ukránok népi pszichéje, az északi és déli temperamentum között. Rámutat a „Holde Minka“ melódiájának eredetére is, a mely a következő sorrendben került más népek dalkincsébe: ukrán—orosz—német.¹

Az első kötetet Čelakovský a következő sorok kíséretében küldte el Markó Antalhoz: „Örömmel említem meg, hogy visszautaztam a Fekete-tengerhez, az úton, árnyas, virágzó hársfák alatt egy fiatal kozák legénykét láttam álldogálni, a ki hárfáján kísérte a balálajkán játszó nagybajuszú, orosz trubadúrt.“ Ehhez Horák a következőket fűzi hozzá: „Itt látjuk tisztán, hogy az az idillikus hangulat uralkodott Ukrániában, a mely vezérlő sajátsága volt az orosz irodalomnak is akkor. Bár e privát levél kikerülte a cenzura tekintetét, nem emlékezik meg benne Čelakovský egy szóval sem az ukránok tragikus múltjáról, azokról a rettenetes harcokról, a melyek századokon keresztül viharzottak végig az ukrán pusztaságokon, — Ukrania előtte Arkádia nyugalmanak visszatükrözője s az egyszerű falusi örömeik boldog hazája.“

Čelakovský érdeme, hogy az ukrán irodalom egyes termékeit korán megismerhették a csehek. A cseh múzeumi folyóirat 1833-iki évfolyamának 369. lapján Kotljárevszkyjől találunk részleteket, 1840-ben pedig Szreznovszkyj ismertette meg a cseheket a fiatal, forrongó, romantikus, ukrán litteratúrával, főleg Metlinszkyj és Kosztomarov munkáival. Nagy kár Horák szerint, hogy Čelakovský nem ajándékozta meg nemzetét a kozák dúmák lefordításával.

Ugyane tanulmányban *Horák* még a lángoló lelkű, kiapadhatatlan búzgótságú, dilettáns cseh folklóre-gyűjtőnek, Krolmusznak munkásságával foglalkozik.

Tille készülő munkájából ad hatalmas mutatót. Ez egy nagy, cseh mesegyűjtemény lesz, szakszerű magyarázatokkal, tisztán a tudományos cél szolgálatába állítva. A helsingfors-i egyetem tanára, Krohn Károly szólította föl a szerzőt arra, hogy állítsa össze a finn tudományos akadémia számára a cseh meseköltést.

Mindenekelőtt a lehető teljes bibliografiát adja. Az első cseh gyűjtő Krolmusz volt (1808-tól kezdve), a ki Ipolyi módjára a cseh mythológiát is összeállította nem sok szerencsével. Munkája (mesegyűjtése) 1838-ban látott napvilágot. A nyolcvanas évekig legtöbbször csak laikusok foglalkoztak a folklóre ez ágával, de nemsokára Peck, Tille, Polívka majd Zibrt hatalmas lökést adtak a mesegyűjtésnek és feldolgozásának a legszigorúbb kritikai, tudományos módszer szerint. Az irodalmat nem kronológiai, de az írók abc sorrendjében adja Tille. A bevezető rész után közölt meséknél összehasonlításokat tesz s a lehető, összes variánsokat ismerteti.

Ugyanez évfolyamban foglalkozik még egy rövid cikkben Krystinné Popelka Anna mesegyűjtésével. Utolsónak emlitsük föl még *Joža Černík* inkább novellisztikus, mint tudományos vázlatát a népdalgyűjtésről, a mely éppen megírási módjánál fogva nem sok tanulságot rejt magában, nem szolgálhat kalauzul.

Az 1915-ös és 1916-os évfolyamok több kiváló (s egynéhány, magyar szempontból tekintve célzatos) tanulmányt tartalmaznak s az 1916-os jóval gazdagabbnak mondható e tekintetben az 1914-esnél is, de ezekről a legközelebbi Értesítőben referálunk. Ki kell jelentenünk még azonban, hogy illusztrációk dolgában mind a három évfolyam egyformán szegény s számba se jöhet e tekintetben a legtöbb külföldi vagy például a mi folyóiratunk mellett.

Podhradský György.

¹ A „Holde Minka“ melódiája kedvelt magyar csárdásmuzsika is. Ime a magyar és ukrán rythmika közössége! Erről írt még *Zaleszkyj Oszláp* (Dr. Sztripszky Hiador): A magyar és ukrán zene. Ukrania, 15—16. szám, Bpest, 1916.

MÚZEUMI ÜGYEK.

Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1916. év első évnegyedében.

I. *Gyűjteménytárgy*: összesen 658 drb. Ebből vétel 640, ajándék 18 drb.

A) A vételek részletezése: Ruházat, női kézimunka és ékszer 74, használati tárgy 130, kultusztárgy 33, keramiai tárgy 23, dísz tárgy 14, fegyverzet 102, hangszer 6, gyermekjáték 2, fénykép 73, fényképlemez 115, diapozitív 68 drb.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése: Balassa Istvánné Budapest, 2 drb himzés, Hubert Aladár Besztercebánya, 1 drb üvegbe zárt faragvány, Szilágyi Lili Budapest, 1 drb fából faragott csörgő, Schwartz Berta Budapest, 1 drb. faragott madár, Nagy Gizella Budapest, 1 fából faragott kés, Bruckner Erzsébet Budapest, 1 drb fából faragott villa, Schindler Etel Budapest, 1 drb fonott gyűrű, Takács Évi Budapest, 1 drb faragott kanál, Fülöp Hedvig Budapest, 1 drb faragott villa és kanál, Jakubovics Magda Budapest, 1 drb gyöngyből készült gyűrű, Fodor Ibolya Budapest, 1 drb gyöngyből készült gyűrű, Weisz Irén Budapest, 1 drb faragott villa és tollszár, Schwartz Rózsá Budapest, 1 faragott madár, Grünwald Irén Budapest, 1 drb gyöngyből készült gyűrű, mind orosz foglyok által készített tárgy.

E negyedévi szaporulathoz 309 hazai tárgygyal szemben 348 külföldre, illetve más világrészekre esik és pedig Morvaországra 4, Albániára 1, Ázsiára 7, Kelet-Afrikára 7, Ausztráliára 1, Kamerunra 224, a Tenimber szigetcsoporthoz 89, orosz fogolytáborra 15 drb.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik a következő megyékre: Alsófehérré 1, Baranyára 1, Borsodra 3, Brassóra 1, Gömörre 2, Hunyadra 4, Hontra 14, Krassószörényre 159, Nógrádra 59, Nyitrára 23, Máramarosra 31, Pozsonyra 7, Udvarhely megyére 1, Zólyomra 1, Magyarország meghatározatlan vidékére 1.

II. *Könyv*: összesen 105 munka. Ebből vétel 98 új munka, ajándék 5, csere 2 új munka.

a) Ajándékozott: P. Schmidt Berlin 1 új, Podhradszky György Budapest 1, Széchenyi Könyvtár 1, Magyar Földrajzi Társaság Budapest 1 új munkát.

III. *Felszerelés*: 1 drb vétel.

IV. *Végzett munkálatok*: A rendes adminisztráció és leltározási munkálatokon kívül folytattuk a múlt évben megkezdett szakkönyvtári revíziót, továbbá a raktári anyag konzerválási munkálatait, a textiliákat és bőrneműeket külön-külön, konzerválási módszerüknek megfelelő csoportokba osztva, s e munkálatokat befejezve, e csoportokat szakszerűen rendeztük. Újból felállítottuk a főváros letétjeként osztályunkban lévő s 1914 nyarán a M. N. Múzeum igazgatójának rendeletéből szétbontott gróf Zichy-féle, valamint a Flesch- és Döhring-féle letét-, illetőleg ajándékgyűjteményeket. Megkezdtük továbbá tárgyainknak községenkinti, illetve a nemzetközi gyűjteményekben országok szerinti számszerű kimutatását is, valamint osztályunk gyűjteményeinek a május havi, a nagyközönség számára való kinyitásra szolgáló rendezési munkálatokat, melyek azonban csak a II. évnegyed első hónapjában nyerne befejezést.

V. *Látogatók*: Osztályunk gyűjteményei a nagyközönség számára május 1-ig zárva. Budapest, 1916 április 6-án.

Dr. Semayer Vilibald,

a népr. oszt. igazgatója.

Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1916. év második évnegyedében.

I. *Gyűjteménytárgy*: összesen 454 drb. Ebből vétel 375, ajándék 77, letét 2 drb.

A) A vételek részletezése: Ruházat, női kézimunka és ékszer 30, szőnyeg 1, keramiai tárgy 3, kultusztárgy 9, használati tárgy 12, olajfestmény 1, stereokép 16, fényképlemez és kép 50, képes levelező-lap 254 drb.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése: dr. Littomerszky Nándor harcztér, hímes tojás 31 drb, Sternád Béla harcztér, 23 drb hímes tojás, fozényi Pfozer Gyula harcztér 5 drb hímes tojás és 1 drb fakereszt, dr. Semayer Vilibald Budapest, 6 drb színes stereokép, Balassa Istvánné Budapest, 1 férfimaszk Bismarck-szigetéről és 4 drb vízfestmény, dr. Schmidt Tibolt Budapest, 1 drb képes levelező-lap, Cs. Sebestyén Károly 1 drb, Hajnal Ignác Csacza, 1 drb képes levelező-lap, Török Margit Budapest, 1 drb orosz fogoly által faragott gyermekjáték.

C) Letétek. Állami letét: a Szépművészeti Múzeumtól, Garay Ákos: „Bugaczi pusztá” olajfestmény 1 drb, magánletét: kapuvári Varjas Andor honv. huszárcapitánytól, szentségtartó, Oroszország 1 drb.

E negyedévi szaporulathoz 87 hazai tárgygyal szemben 367 külföldről, illetve tengerentúlról származik és pedig Szerbiából 263, Bulgáriából 7, Boszniából 7, Montenegró-

ból 5, Herczegovinából 1, Romániából 4, Albániából 36, Németországból 3, Lengyelországból 1, Bukovinából 31, Oroszországból 5, Bismarck-szigetekről 1, Palesztinából 3 drb.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik: Barsra 3, Biharra 1, Csikre 2, Gömörre 1, Győre 7, Hontra 41, Hunyadra 1, Krassó-Szörényre 18, Pest megyére 2, Somogyra 3, Trencsénre 1, Nagy Alföldre 2, Erdélyre 1, Magyarország meghatározatlan vidékére 3 drb.

II. *Könyv*: összesen 3 új munka, vétel.

III. *Felszerelés*: 7 drb valamennyi vétel útján került osztályunkba.

IV. *Végzett munkálatok*: A II. évnegyed első két hónapja a rendes adminisztrációs és leltározási munkálatokon kívül, osztályunknak a nagyközönség számára majd 2 évig elzárt osztályunkat folyó évi június hó 2-án újra megnyitottuk. Folytattuk továbbá az előzőről erre az évnegyedre is áthúzódtó fényképgyűjteményünk és szakkönyvtárunk revízióját, mely munkálatokból az utóbbi már befejezéséhez közeledik. Hasonlóképpen folytattuk tárgyaiunkat községenkénti, illetve nemzetközi gyűjteményeinkben országok szerinti számszerű kimutatásainak az I. évnegyedben megkezdett nagyszabású munkálatait.

V. *Látogatók*: 4527 ingyenes és 6 fizető egyén látogatta gyűjteményünket. Fenti számban a következő iskolák növendékei is bennfoglaltak: Az állami női ipariskola 22, a X. ker. Korona-utcai polg. leányiskola IV/a és IV/b oszt. 90, a X. ker. Templom-téri közs. elemi iskola IV. és V. oszt. 41, a m. kir. állami női ipariskola 21, a Koronaőr-utcai polg. iskola 90, a Templom-téri közs. elemi iskola V. és VI. fiúosztály 21, a Koronaőr-utcai női keresk. szaktanfolyam 59, a Pannónia-utcai polg. fiúiskola II. oszt. 40, a II/b oszt. és az I/b oszt. 100 növendéke, továbbá az V. ker. Népház közművelődési szakosztálya, a Fehérvári-úti női keresk. szakiskola 60 és a VII. ker. Peterdy-utcai női ipari tanfolyam 11 növendéke.

Budapest, 1916 július 20-án.

Dr. Semayer Vilibáld,
a népr. oszt. igazgatója.

Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának állapotáról az 1916. év harmadik évnegyedében.

I. *Gyűjteménytárgy*: összesen 340 drb. Ebből vétel 292, ajándék 18, áttétel 13, csere 17 drb.

A) A vételek részletezése: Ruházat, női kézimunka és ékszer 34, használati tárgy 35, keramiai tárgy 7, kultusztárgy 21, pásztoréleti tárgy 3, bútorszak 7, hangszer 1, gramofon felvételi viaszkorong 15, stereo-diapozitív lemez 157 drb.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése: dr. Roheim Géza Budapest, 1 drb luczaszéke, a M. N. Múzeum régiségtára Budapest, 1 drb luczaszéke, dr. Moesz Gusztáv Budapest, 4 drb. képes levelező-lap, Sternád Béla harcztér, 10 drb husvétii tojás, Boérné Undi S. Mariska Budapest, 2 drb román főkötő.

C) *Áttétel*: a M. N. Múzeum régiségtárából Révai Ferencz báró hagyatékából 13 drb.

D) *Cseretárgy*: A Debreczeni Városi Múzeumból 17 drb.

E negyedévi 278 hazai tárggyal szemben 62 külföldről, illetve tengerentúlról származik és pedig Boszniából 10, Szerbiából 10, Albániából 4, Macedóniából 1, Balkán meghatározatlan vidékéről 5, Indiából 3, Afrikából 6, Kinából 5, Ázsiának meghatározatlan vidékéről 19 drb.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik: Árvára 3, Barsra 1, Fejérre 2, Fogarasra 1, Hevesre 1, Hunyadra 23, Komáromra 2, Lugosra 113, Sárosra 2, Somogyra 2, Szepesre 1, Szolnokdobokára 1, Szilágyra 1, Sopronra 58, Temesre 2, Trencsénre 1, Veszprémre 24, Vasra 9, Pest megyére 1, Hajdura 20, Zólyomra 2 drb.

II. *Könyv*: összesen 3 drb. Ebből vétel 1, ajándék 2 drb.

Ajándékozott: dr. Cioloca Demeter Karánsebes 2 új munkát.

III. *Felszerelés*: —

IV. *Végzett munkálatok*: A rendes adminisztrációs és leltározási munkálatokon kívül befejeztük a második évnegyedből erre az évnegyedre is áthúzódtó fényképgyűjteményünk revidálását s most a fényképlemezek szakszerű csoportosítása van soron, továbbá folytattuk tárgyaiunk statisztikájának összeállítását vármegyék és helységek szerint, befejeztük fényképmásolataink megyénként való elrendezését. Könyvtárunk revidálása megtörtént s könyvtárosunk jelenleg a katalógus szerkesztésével van elfoglalva. Dr. Mészáros Gyula konstantinápolyi egyetemi tanárrá neveztetvén ki, egy esztendei szabadságra távozott. Az osztály sajnálatlaltal nélkülözi e kiváló munkaerejének távollétét, kinek munkakörét az osztályunk amúgy is munkával túlterhelt tisztviselői vették át. Ugyancsak eltávozott körünkből bizonytalan időre dr. Schmidt Tibold, a pénztár és a javarészt az adminisztratív ügyek kezelésével megbízott tisztviselő, a ki jelenleg az oláh harcztéren teljesít katonai tolmácsi szolgálatot. Munkakörét megosztva, dr. Kemény György segédőr és Podhradzky György vették át. Tekintettel megfoggyatkozott tisztviselői létszámunkra, az igazgatóság útján dr. Györffy István s.-őrünk polgárőri szolgálata alól való felmentését kérelmeztük és ügye most van folyamatban.

V. *Látogatók*: összesen 15,529 ingyenes és 17 fizetéses egyén látogatta osztályunkat. Az előbbi számban a következő iskolák növendékei is befoglaltatnak: a nagykőrösi iparos- és kereskedő tanonciskolának 24 növendéke, a megyesi ev. el. iskola VIII. oszt. 16, a II. népr. tanfolyam hallgatói, a VII. ker. Murányi-utcai leányiskola IV. a), b) és c) oszt. 128, a VII. ker. Hungária-úti közs. el. iskola IV. a) és IV. b) leányosztályának 60, az I. ker. fehérvári-úti közs. női kereskedelmi szaktanfolyam 40, a VI. ker. üteg-utcai polg. leányiskola IV. oszt. 65, a m. államvasúti főműhelyi népiskola 68, az I. ker. Krisztina-téri el. iskola 40, III. ker. Miklós-téri el. iskola 30, II. ker. Marczibányi-téri el. fiúiskola 35, a VII. ker. Timár-utcai el. iskola 26, a budapesti VI. ker. áll. főreális iskola V. oszt. 30, a gyáli-úti polg. iskola 40, a Wesselényi-utcai közs. iskola 40, a VIII. ker. práter-utcai polg. iskola 45, a X. ker. százados-utcai polg. leányiskola 100, Szt.-László el. iskola 40 növendéke.

Budapest, 1916 október 6-án.

Dr. Semayer Vilibáld,
a népr. oszt. igazgatója.

Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról az 1916. év negyedik évnegyedében.

I. *Gyűjteménytárgy*: összesen 717 drb, ebből vétel 683, ajándék 12, áttétel 22 drb.

A) A vételek részletezése: Ruházat, női kézimunka és ékszer 2, bútortárgy 6, kultusztárgy 2, gazdasági tárgy 1, fegyverzet 1, fényképlemez 671 drb.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése: Donáth Sándor Budapest, 1 drb kaloda. A M. N. Múzeum régiségtára Budapest, 2 drb festett szekrényajtó. Dr. Szmiek Antal Budapest, 4 pár harisnya Szerbiából és 1 drb sokácz főkötőrész. Grólig Ferencz Budapest, 1 drb kulacs a Dunántúlról. Ernyey József Budapest, 1 drb himzett főkötő. Dr. Kemény György Budapest, 2 drb szinnyomat.

C) Áttétel: a M. N. Múzeum régiségtárából 6 drb különféle használati tárgy és 16 drb vadászati tárgy.

E negyedévi szaporulatból 707 hazai tárggyal szemben 10 külföldről származik, és pedig Szerbiából 4, Törökországból 2, Albániából 4 drb.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik: Baranyára 1, Barsra 1, Beszterczenaszódra 1, Csongrádra 32, Hajdura 4, Hevesre 90, Jász-Nagykún-Szolnokra 10, Kolozsra 1, Nógrádra 24, Pést megyére 5, Sopronra 4, Szatmárra 34, Szolnok-Dobokára 367, Ugocsára 1, Vasra 17, Dunántúlra 1, Erdélyre 8, Magyarország meghatározatlan vidékére 25 drb.

II. *Könyv*: összesen 18 drb térkép, vétel útján került az osztályba.

III. *Felszerelés*: 1 drb „Ideál” írógép, 1 drb fényképezőgép (13 × 18 cm Goerz-gép); mind a két darab vétel útján került osztályunkba.

IV. *Végzett munkálatok*: A szokásos adminisztrációs és leltározási munkálatokon kívül befejeztük kép- és fényképgyűjteményünk rendezését — melyben osztályigazgatónknak Podhradszky gyakornok segédkezett — folytattuk tárgyaitak statisztikájának összeállítását vármegyék és helységek szerint. A könyvtárban megtörtént revízió után folyamatosan van a néprajzi osztályt nem érdeklő könyveknek kiiktatása és a hiányok megállapítása. Schmidt Tibold dr. segédőr eltávazása óta azonban, kinek munkakörét csaknem teljes egészében könyvtáros vette át, a további munka ezidőszert szünetel, különösen azon oknál fogva is, hogy a könyvtár helyiségében uralkodó nagy hideg miatt a helyszíni szemle különben is lehetetlen lenne. Az orsz. fémközpont raktárában összegyűlt fémanyagból 1917 január 1-ig dr. Semayer osztályigazgató és dr. Gyórfy István segédőr válogatták ki a muzeális értékű darabokat, minthogy azonban dr. Gyórfy segédőr az év elején a moldvai csángók háborús és háború után való tanulmányozására hadiszolgálatra hivatott be, a fémtárgyak kiválogatását helyette dr. Kemény segédőr végzi, és tekintettel a dolog muzeális fontosságára, a részválogatást dr. Gyórfy és dr. Kemény segédőrök a hivatalos órákon túl, délután is folytatták, olyankor, a mikor nagyobb rakományok érkeznek, hogy elkerültessek egyes nagyobb tárgyaknak esetleges elkallódása. Örvedetes jelenségnek említhetem, hogy az osztály már-már végkép megcsappant személyzete valamennyire felfrissült, a mennyiben a meghalt fotografus helyét öz. Demjén Endréné egyelőre ideiglenes napidíjas szolgáló minőségben foglalta el, s Szily Izabella k. a. ideiglenes gyakornoknak alkalmaztatván, a biztosító-társaság által kívánt leltár-másolatokat végzi.

V. *Látogatók*: Október havában összesen 4542 ingyenes és 9 fizetéses egyén látogatta gyűjteményünket, ezek között a városligeti-fasori fiú-árvaház 50, a VII. ker. Hungária-körúti polg. iskola 80, az áll. felső leányiskola 40, az V. ker. százados-utcai el. iskola két osztályának 60 és a III. ker. őrnagy-utcai el. iskola 30 növendéke, továbbá a Simon-intézet tantestülete és 140 növendéke; november óta gyűjteményünk zárva.

Budapest, 1917 január 27-én.

Dr. Semayer Vilibáld,
a népr. oszt. igazgatója.

Ufalfvancyzím : Magyar Néprajzi Társaság Budapest.

• 3019. cheque-számlájára. •

Hivatalos nyugtázás az „Ethnographia“ legközelebbi füzetében.

Taggyűjtés. Rendkívül olcsó folyóirataink hathatós terjesztése érdekében tisztelettel kérjük tagtársainkat, hogy a jelentkező új tagokat lehetőleg gyorsan bejelenteni sziveskedjenek. Mutatványszámokat s alapszabályokat készséggel küld a M. Néprajzi Társaság elnöksége (Budapest, VIII., Nemzeti Múzeum).

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészi kiállítású, névre szóló tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K díjat az elnökség czimére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában

megjelentek és **Ranschburg Gusztáv** könyvkereskedőnél
(Budapest, IV., Ferencziek-tere) kaphatók:

I. Magyar Néprajzi Könyvtár:

- I. kötet: *Strausz Adolf*, Bolgár néphit. Ára . . . . . 8 kor.
II. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula*, Rovás és rovásírás. Ára . . . . . 15 „

II. Néprajzi Füzetek:

1. szám: *Dr. Munkácsi Bernát*, A magyar népies halászat műnyelve.
2. szám: *Istvánffy Gyula*, Palócz néprajzi tanulmányok. (Elfogyott.)
3. szám: *Nagy Géza*, A szkithák nemzetisége.
4. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, A székelyek neve és eredete.
5. szám: *Dr. Alexics György*, Vadrózsapör.
6. szám: *Dr. Krausz Sámuel*, Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai.
7. szám: *Huszka József*, Tárgyi ethnographiánk őstörténeti vonatkozásai.
8. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, Az avar-székely kapcsolat emlékei.
9. szám: *Galgóczy János*, Ujabb sumir szószedet.

Ára egy-egy füzetnek 1 kor.

A Magyar Néprajzi Társaság tisztkara és választmánya.

Elnök :

Szalay Imre báró
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnökök :

Csánki Dezső dr.
(I. Vár, Orsz. Levéltár.)

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemz. Múzeum.)

Főtitkár :

Bán Aladár dr.
(I., Bercsényi-utca 5.)

Titkár :

Madarassy László dr.
(M. Nemz. Múzeum.)

Pénztáros :

Kövecsesi Danes Árpád
(II., Margit-körút 64/b.)

Ellenőr :

Máder Béla
(Országház-tér 11.)

Könyvtáros :

Schmidt Tibolt dr.
(N. Múzeum Néprajzi Osztálya, VII., Iparcsarnok.)

a) Fővárosi választmányi tagok :

Alexics György dr.	Heller Bernát dr.	Szendrei János dr.
Balásy Dénes	Huszka József	Szily Kálmán dr.
Barátosi Balogh Benedek	Jancsó Benedek dr.	Szinnyei József dr.
Bartók Béla	Kodály Zoltán	Sztankó Béla
5 Bartucz Lajos dr.	20 Lambrecht Kálmán dr.	35 Sztripszky Hiador dr.
Bátky Zsigmond dr.	Lenhossek Mihály dr.	Tagányi Károly
Binder Jenő	Mahler Ede dr.	Thirring Gusztáv dr.
Czakó Elemér dr.	Melich János dr.	Tolnai Vilmos dr.
Erdélyi Lajos dr.	Mészáros Gyula dr.	Trócsányi Zoltán dr.
10 Ernyey József	25 Nyáry Albert báró dr.	40 Varjú Elemér
Fabó Bertalan dr.	Róheim Géza dr.	Versényi György dr.
Gagyí Jenő	Semayer Vilibáld dr.	Vikár Béla
Giesswein Sándor dr.	Solymossy Sándor dr.	Zsilinszky Mihály
Goldziher Ignác dr.	Strausz Adolf	
15 Györfy István dr.	30 Szegedy Rezső dr.	

b) Vidéki választmányi tagok :

Almásy György dr., Borostyánkő	Kárpáti Kelemen, Székesfehérvár
Barabás Samu, Papolez	Lehoczky Tivadar, Munkács
Baróti Lajos dr., Almádi	Moldován Gergely dr., Kolozsvár
Berze Nagy János Csíkszereda	Pap Károly dr., Debreczen
5 Darnay Kálmán, Sümeg	20 Pápay József, Debreczen
Erdélyi Pál dr., Kolozsvár	Pósta Béla dr., Kolozsvár
Gálos Rezső dr., Temesvár.	Schweiger Lázár dr., Eger
Gárdonyi Géza, Eger	Cs. Sebestyén Károly, Szeged
Gombocz Zoltán dr., Kolozsvár	Spitzer Mór, Pozsony-Széleskút
10 Gönczi Ferencz, Kaposvár	25 Somssich Géza gróf, Kopaszhegy
Harsányi István, Sárospatak	Szendrey Zsigmond, Nagyszalonta
Istvánffy Gyula, Miskolcz	Szilády Zoltán dr., Nagyenyed
Karl Lajos dr., Kolozsvár.	Tömörkény István, Szeged
Karácsonyi János dr., Nagy-Várad	Zolnai Gyula dr., Kolozsvár
15 Kálmány Lajos, Szeged	30 Zoltai Lajos, Debreczen.